

TITOVA POT

Zvone Kržišnik

Življenje jugoslovanskih narodov v zadnjih 30 letih ponuja zgodovinarju izjemno priložnost, da lahko v svojem pričevanju globinsko osvetli in razjasni zgolj tri epohalne pojme, pa bo zajel domala vse jedro naših družbenih odnosov in dogajanj. Gre za tri elemente, ki sta jih zavest in usoda zgnetli v tolikanj integralno eksistenčno maso, da bi ta ostala organski torzo, brž ko bi bila v opisu njenega gibanja prezrta katera izmed treh prvin. Proces osvoboditve in združevanja nacionalnih skupnosti, delo Komunistične partije in obstanek tvorne osebnosti Tita — to so trije pojmi, ki so opredelili in še opredeljujejo bistvo razvoja naše družbe. Če se bo zgodovinar trdno oprl na te osnove, mu bo prihranjena marsikatera negotova stopinja skozi močvirja stranskih dogodkov, zlahka bo doumel mehanizem vzrokov in učinkov, ne bo mu težko ločiti realne tehtnosti od fantazmagorij.

Ni naključje, da je mogoče leto 1937 označiti kot rojstni termin enovitega obdobja, ki traja v sedanji čas in mu pristoji poimenovanje: Novejša družbeno-politična zgodovina jugoslovanskih narodov. V tem letu je kriza politične stvarnosti v bivši Jugoslaviji nastopila pot h kulminaciji. Narodna in razredna nasprotja so se zaostрила do razmerij, ko razrešitev ni mogla več biti daleč. Več kot 300 stavk, ki so zajele tudi najbolj zaostale panoge industrije in manjše kraje po vsej državi, je pričalo, da je jugoslovanski delavski razred dosegel znatno stopnjo zrelosti. Protijugoski režim je utegnil zaslutiti, da bo kmalu izzvan na odločilni boj. Stavkovne akcije so preprečile, da bi država z uredbo o minimalnih mezdah in kolektivnih pogodbah ter z drugimi ukrepi prisilila delavski razred k poslušnosti.

V letu 1937 je tudi že postalo očitno, da z nobenim nasiljem in demagogijo ne bo mogoče obdržati unitaristične Jugoslavije. Odpor ljudstva zoper velikosrbsko hegemonijo je bil vse ostrejši in vse bolj organiziran. Narodi so sproti razkrinkali strankarske zvijače in intrige, s katerimi naj bi se vladajoča klika obdržala na oblasti. Že so spregledali pokvarjenost politike, ki je delovala z geslom: »Déli in vladaj!«. Dasiravno se niso odrekli ideje o združitvi — sen stoletij ni mogel biti pozabljen — so vendar že vedeli, da velikega namena in cilja ni mogoče uresničiti s kakršnimikoli sredstvi, najmanj s takimi, kakršne je manifestirala vladajoča oblast.

Rojstvo novega obdobja je slednjič pomenila regeneracija KPJ v l. 1937. Organizacijski sekretariat CK KPJ se je vrnil v domovino. Partija se je na znotraj konsolidirala in začela širšo politično dejavnost. Minil je čas frakcij, grupaštva, likvidatorstva, brezplodnih teoretiziranj in golega razglašanja načelnih stališč. Komunisti so začeli organizirati množični politični boj. Revolucionarnega pomena je bilo sporočilo CK dne 8. oktobra 1937 ob priliki sporazuma opozicijskih meščanskih strank: »To je velik korak k bratskemu

sporazumu med vsemi jugoslovanskimi narodi na podlagi enakopravnosti, korak naprej k zbiranju vseh demokratičnih in ljudskih sil v boju za likvidacijo ostankov vojaško-fašistične diktature in protiljudskih zakonov od leta 1918 dalje.« Partija je uveljavljala od dne do dne odločnejše ukrepe. Izpolnjeni so bili stari in ustanovljeni novi komiteji. V njihovo delo je bila vnesena načrtnost, na vodilnih mestih so se pojavili mlajši, preizkušeni revolucionarji. Organizacija se je začela širiti v industrijskih podjetjih in na podeželju. V Partiji je zmagala usmerjenost k ustanavljanju številnejših celic, čvrsto povezanih z okoljem. Iz globoke, malo učinkovite ilegalnosti, je Partija našla pot med najširše ljudske množice.

Na čelo KPJ je v letu 1937 stopil Josip Broz Tito. Danes, po treh desetletjih, ko zremo na prehojeno pot iz zanesljive retrospektive, ni nobene potrebe, da bi teoretično ugibali, ali more ali ne more kakšna osebnost odločilno sodelovati v formiranju zgodovine. Tito je bil in je še vedno takšna odločujoča osebnost, subjekt, ki se je transformiral v objektivno razvojno silo. To spoznanje utemeljujejo dejstva, grmade nakopičenih faktov, ki je vsakega izmed njih mogoče označiti kot prelomno dejanje. Organizacijski in pozneje politični sekretar CK KPJ je pripadal tisti generaciji jugoslovanskih komunistov, ki so zrasli iz vrst delavskega razreda in so v imenu svojega razreda že v dvajsetih letih odločno nastopili zoper zaprtost Partije. Ni si mogoče zamisliti poteka naše revolucije, kakršen je bil, brez Titovega vodstva — brez pozitivnega dejstva, da je on in prav on leta 1937 razvnel polet novih revolucionarnih sil Partije in ljudstva.

Organska vraščenost, sovročnost in soodvisnost treh elementov — teženj jugoslovanskih narodov, dela Komunistične partije in Titovega vodstva — so izpolnile tri desetletja našega obstanka. Nacionalna in družbena nesvoboda sta porajali revolt množic. Pot k svobodi se je mogla odpreti samo skozi združitev, skozi enotnost in bratstvo naših narodov. Pot ni obetala biti in ni bila lahka — vodila je skozi krvave boje z reakcijo, skozi trpljenje milijonov zavednih ljudi. Zmago je bilo mogoče doseči tako, da je organizirana moč Komunistične partije zajezila in naravnala v enotno strugo vso neizmerno silo izpovedanih, vendar po svoji naravi kaotičnih človeških hrepenenj. Edina moč, ki je izkazala dovolj vere in zmožnosti, da je izpeljala življenjski načrt, je bila prerojena Komunistična partija. Prerojena, ker jo je prerodil in utrdil njene vrste Tito.

To je vse jedro novejše jugoslovanske zgodovine, jedro, ki ga je tudi mogoče imenovati: socialistična revolucija.

*

Sleherni človek goji predstavo, kakšna naj bi bila vodilna osebnost kakšne družbe, nekega naroda, neke države. Oster razum, poštenost, pravičnost, človečnost, dobrota — te kardinalne lastnosti bo naštel tako kmet kakor delavec ali izobraženec, kadar bo skušal podati vzor državnika in vodnika. Dasi ravno je takšna opredelitev v načelu točna, pomeni vendarle določeno poenostavljanje, ki ne daje popolnega odgovora.

Kolikor starejši postaja človeški rod, toliko zahtevnejši in težavnejši je človekov odnos do sveta. Vse več odgovornosti, pronicljivosti, izkustva in trdega idejnega dela s samim seboj terja proces, preden si človek zgradi čvrst svetovni nazor. Vse več je potrebne tudi osebnostne moči, če hoče kdorkoli ostati svojemu spoznanju dosledno zvest v misli, besedi in dejanju, še

Božidar Jakac: Komandant Tito (skica), rdeča kreda, 29. novembra 1943

zlasti, ako se je dokopal do tolikanj brezkompromisnega humanističnega evangelija, kakor ga predstavljajo dialektični materializem, marksizem in leninizem. Idejna doslednost, ki poljubnega posameznika manj obvezno krasi, mora pomeniti državniku nedotakljivo nujnost. Kakor zlata nit mora temeljna ideja sijati skozi vse voditeljeve postopke in taktične preobrate, čeprav je to dostikrat nemalo težko.

Sočasna naloga izbranega voditelja je pač: služiti ljudstvu. Zgodovina človeške družbe beleži zelo malo primerov, da je ta zahteva pritegnila za sabo tudi uresničenje v stvarnosti. Veliko več je bilo kraljev, cesarjev, predsednikov in vojskovodij, ki so službo ljudstvu izpolnjevali zgolj manifestativno, nemalokrat pa so jo maličili s prav narobe delujočimi postopki, s trinoštvom, zatiranjem, izkoriščanjem in vsakršno samovoljo. Razen tega ni nobenega dvoma, da je dandanašnji spričo globlje osveščenosti in filigranske zdiferenciranosti družbe veliko težje izpolnjevati obljubo, da bo neki državnik služil ljudskim interesom, kakor nekdanje čase. Kako bi, postavim, danes pri nas delovala praksa, ki je bila in je še vedno med vsemi voditeljskimi praksami najbolj pogostna in je najboljšo definicijo zanjo izrekel Sončni kralj: »L'état-ce moi!«?

Nadaljnja nepogrešljiva lastnost velikega voditelja je njegova zmožnost in neprekinjena pripravljenost za akcijo. Vraščen z objektivnimi silami, torej s svojim ljudstvom in organizacijskimi strukturami, se mora brez odlašanja odločiti za dejanja, ne glede na tveganje in žrtve. Kadar tako zahteva doslednost v razvojnem programu njegove skupnosti, mora angažirati povsem neobičajen politični, vojaški in osebni pogum, hkrati pa seveda neobičajno močno voljo in delavnost. Vendar se tudi takrat, ko je treba ukrepati, pravi državnik ne bo odrekel takšnim pomagalom, ki obetajo storiti odločitve zrelejše: predvsem v samostojnosti ne bo pretiraval, marveč se bo parlamentarno posvetoval s pomočniki in sodelavci; kajpak ne zato, da bi skušal prevaliti odgovornost na ramena drugih, ampak zato, da bi sklepom dal večjo težo, daljnovidnost in manj možnosti, da bi se vanje prikradla človeška zmota.

Zanesljiva se kaže sodba, da osebnost, ki naj zbere v sebi vse te vrline, ne more biti neki aprioren srečen pojav. Če že velja za vsakršnega umetnika, da k njegovemu uspehu prispeva en del talent in devet delov marljivost, velja to tembolj za državnika. Vendar je beseda »marljivost« preozka in prešibka, da bi bilo moč izraziti z njo ves kompleks delovanj, ki utegnejo pogojiti resnično veliko voditeljsko zmožnost. Pod besedo marljivost velja tu razumeti zelo znatno količino preudarnega mišljenja, ki mu ne manjka niti discipliniranosti niti fantazije, neprekinjeno zavestno doživljanje, ki se sproti sublimira v izkustvo, pa izjemno sposobnost in hotenje sklepati, aplicirati, primerjati, skratka, povezovati misel s skušnjo. Kadar je posebej beseda o socialističnem državniku, mora ta vse življenje vlagati enako pezo napora kakor v razumsko tako tudi v dosledno etično delovanje. To je vse prej kot lahka naloga; zahteva namreč, naj bo v voditelju neizčrpna zaloga humanizma, kot je v sončni peči, ki se nihče ne vprašuje po nastanku in obnavljanju njenih virov, neizmerna zaloga toplote in svetlobe. Čeprav je na voljo do naivnosti ganljivo, pa vendar v temelju resnično priporočilo, namreč, da naj socialistični voditelj jemlje etično energijo iz večnega srca svojega ljudstva, bo vendar slehernik razumno pritrdil, koliko samosugestije, mnogodimenzionalnega razumevanja, lastne odpovedi in mladostne nenaseljenosti je potrebno marsikdaj za to ravnanje.

Takšna osebnost ni sad naključne božanske iskre. Njen genij tiči v neutrudljivem garanju, njena moč se rodi v samovzgoji pa v vsakterem izkustvu, ki ga dajeta življenjska in politična šola.

Bralec je vsekakor že uvidel, da je pričujoče razmišljanje povsem posledične narave. Botruje mu veselje, da kakemu Jugoslovanu ni treba brskati po biografskih knjižnicah, da bi zasledil zgodovinski model, ki bi se približal opisanemu idealu. Podoba državnika, kakršno smo po skromnih močeh skušali ponazoriti, se nam skozi trideset let od dne do dne izraziteje očrtuje v osebnosti Tita.

Življenjepisci Josipa Broza so vpregli veliko vneme in skrbnega prizadevanja, da bi kar se da točno obdelali sleherno obdobje Titovega življenja. Ze dosedanja faktografija je bogata, marsikaj pa ji bo še dodalo nadaljnje raziskovanje. Če smo malokar izrazili misel, da se rodi in krepi izkustvo in z njim vred vsestranska zmožnost predvsem v šoli življenja, je treba reči, da je bila Titova življenjska šola univerza, ki ji ne morejo konkurirati Sorbona, Cambridge ali Oxford.

V zgodnjih otroških letih je doživel fenomen revščine in socialnih krivic. Njegova vizija sveta je tedaj brž premogla tisto plastičnost, ki ostane prenekateremu državniku za vedno nedoumljena. Rojstva in smrti bratov, sestra, življenje v siromašni kumrovski hiši, paša v zatonih Sotle, šola med okopavanjem koruze in vrtenjem žrmlje, hkrati z vsem tem lakota in negotov jutrišnji dan — dovolj izkušnje, da življenje ni osvetljena ploskev, marveč prostorski lik, proizvajajoč za sabo in v sebi tudi sence.

Petnajst let star je moral od doma za delom in za kruhom. Vajenci, pomočniki, obrtni mojstri, lastniki delavnic, tovarnarji — galerija ljudi in značajev pred očmi osamljenega mladeniča... Prvi koraki v svet delovnih in ekonomskih odnosov. Spoznanja o nujnosti in naravi dela, srečanje s socialistično organizacijo. Odkod, zakaj se je sprožila v njem privrženost k delavskemu gibanju? Ali je prišla spontano, kot neka genetična zveza z zágorskim kmečkim uporništvom, ali morda kot izraz zgodnjega, vendar dozorelega naza? Privrženost je bila čvrsta, globoka. Nikoli ni bilo mlademu Brozu težko plačati iz skromnih zaslužkov članarino organizaciji. V mesecih potovanj, ko je iskal delo v Sloveniji, Avstriji, na Češkem in Nemškem, je bil v ospredju njegove pozornosti vselej človek, delovni tovariš in solidarnost z njim. Udeležil se je vseh stavk, ki so se začenjale v njegovi prisotnosti, spoznal zvižaje delodajalcev, vlogo delavskih zaupnikov in stavkokazov, še bolj pa moč delavske enotnosti.

Zelo mlad je doživel strahote vojne, vendar dovolj star, da je zasovražil vojno za zmerom. Bilo mu je 22 let, ko je nastopil križev pot: petrovaradinski vojaški zapor — fronta v Karpatih — rusko ujetništvo — rane, pljučnica, legar — taborišče v Kunguru onstran Urala — zapor in kozaška knuta — beg iz ujetništva — Kolčakov beli teror... Šest let ga je metala usoda na robovih med življenjem in smrtjo. Naučil se je, kako relativna more biti vrednost človeškega obstanka, kadar jo merijo nečloveške sile. Srečal se je z vsemi oblikami negacije humanizma, spoznal pri koreninah izdajstvo, sovraštvo, vojaški dril, sadizem, birokracijo, vsakovrstno sužnost in zaslužnjevanje, lakoto, bolezen, prelivanje krvi, telesno in duhovno smrt. Dovolj je bilo dogodkov in preobratov, ki so mu pokazali, kaj more storiti usoda in kaj človekova volja, koliko odločajo sile zavesti, koliko muhasta igra naključij. Predvsem pa mu grmada mračnih spoznanj ni vzela tiste moči, ki mu jo je bilo v pri-

hodnjih desetletjih razviti do razmerij, kakršna so navadnemu človeku razumsko in čustveno domala nedostopna: ni mu vzela humanistične vere.

Ta vera ga je po vrnitvi v domovino vodila tja, kamor ga je izključno mogla voditi: med kmečke in predvsem med delavske množice. Ne gre za pasivna dejstva, kako je Josip Broz med leti 1920 in 1929 delal kot posameznik v slavonskih vaseh, v kraljeviški ladjedelnici, v tovarni vagonov v Smederevski Palanki, pa v raznih delavnicah Beograda in Zagreba. Njegova pot med delavske množice je bila pomembna kot aktivno družbeno politično dejstvo, kot življenjski načrt, kot revolucionarna zasnova in akcija. Od vsega začetka se očituje v Brozovem nastopu, da je v slehernem trenutku daleč podrejal osebne težnje delavskemu gibanju. Razvijal je duha upornišтва, ki je bil po objavi Zakona o zaščiti države več kot na mestu. Vestno je opravljal partijske funkcije. S popolnim stoicismom je prenašal preganjanje, aretacije, gladovne stavke inčasne zapore. Zgodovinsko najpomembnejša pa je njegova doslednost, s katero je presajal v organizacijo svoja spoznanja, čeprav so se v tedanji dogmatični partijski praksi utegnili zdeti heretična. V vasi Veliko Trojstvo je zahteval, da mora Partija imeti tesne organizacijske in idejne zveze s kmetstvom. V tovarniških organizacijah je vseskozi razvijal težnjo, da mora gibanje rasti bolj javno, bolj oprto na množice in na mladino, ne pa se zapirati v sistem frakcij in trojk. Za tedanje razmere je pomenilo docela nenavadno novost Brozovo vedenje na sodni razpravi v Zagrebu dne 6. novembra 1929: namesto da bi bil molčal ali trmasto zanikal, je dostojanstveno izjavil: »Priznam, da sem član ilegalne Komunistične partije Jugoslavije, priznam, da sem delal pri propagandi ideje komunizma. Prikazoval sem proletariatu vse krivice, ki se mu prizadevajo. Vendar pa ne priznavam tega buržoaznega sodišča, ker se čutim odgovornega samo svoji komunistični partiji. Zakona o zaščiti države ni sprejelo ljudstvo. To je samo začasen zakon — jaz se ga ne bojim. Bilo bi hudo, če bi se komunistična partija bala nekega začasnega zakona.«

Leta po prvi svetovni vojni in z njimi čas, ki ga je Josip Broz od 1929. do 1934. leta prebil na robiji v Lepoglavi — v rdeči klavnici človeških duš, Mariboru in Ogulinu, pomenijo obdobje silnega osebnega napora, mnogotere odpovedi, trpljenja, predvsem pa zagrizenega političnega ustvarjanja. Bila je to kovačnica značaja, revolucionarne misli in akcijske prakse. Ilegalni sestanki, individualni in kolektivni študij, večno skrivanje in beg, delo v celicah, komitejih, sindikatih, organizacija stavk, prvomajskih proslav, demonstracij, pisanje člankov in kopica drugih dolžnosti — to je izpolnjevalo vse dneve bodočega generalnega sekretarja. Javke, tajna gesla, iskanje stikov s tovariši, spodbude in navodila. V kaznilnici temnica, šikane paznikov, muke vseh vrst — pa hkrati študij Marxa, Engelsa, Rose Luxemburg, Kautskega, Hilferdinga... V vsakem trenutku zavzeti stališče do dogodkov, ki so v kaznilnico prihajale grozljive vesti: Uvedba šestojanuarske diktature! Umor sekretarja CK KPJ Djure Djakovića. Razpadi organizacije v mnogih mestih! Pogromi! Smrt Mije in Slavka Oreškija, smrt desetin tovarišev...

Prenesti vse, trpeti in jekleneti — temu imperativu se je uklonil mož, ki je prihodnost terjala od njega nič manjšo nalogo, kakor je bila osvoboditev in združitev jugoslovanskih narodov.

Razen nekaterih bežnih, komajda zasluženih trenutkov družinske sreče Josip Broz pri štiridesetih letih ni mogel oceniti, da je v življenju užil kaj prida veselja in mirne lepote. V prihodnosti je videl pred sabo sam boj, nove

Božidar Jakac: Vidmar predlaga ustanovitev maršalata, svinčnik, 29. novembra 1943

virtince preizkušenj, tveganje in napore. Po vsakdanjih merilih je bil njegov delež vreden obžalovanja, popolnoma drugačen pa je bil videti ta delež z vidika delavskega borca. Žarel je od včerajšnje in jutrišnje revolucionarne vsebine, ki je takrat pomenila pravemu komunistu edino mogočo srečo.

V treh, štirih letih, preden je Tito stopil na čelo KP Jugoslavije, je moral dobojevati oster boj znotraj partijskih vrst. Po prihodu z robije je bil izvoljen za člana pokrajinskega komiteja Hrvatske. Začel je reševati žalostni položaj organizacije, katere višji, pa tudi srednji in nižji kader je bil pobit, v ječi, ali pa je emigriral. Celice so se začele obnavljati. Tito je točno ocenil,

da je pglavitna zapreka za uspešnejše delo v tem, da živi vrhovno partijsko vodstvo v tujini, daleč od kadrov in množic. Napotil se je tedaj ilegalno na Dunaj, da bi z njim navezal boljši stik. Sešel se je z Gorkičem, generalnim sekretarjem CK KPJ, ki ga je postavila Kominternna. Potoval je v Moskvo, da bi nekako pridobil ljudi iz Kominterne za spremembe v organizaciji, vsebini in oblikah partijskega dela, da bi se končalo frakcionaštvo, da bi se partija prebela iz dolgotrajne ilegale in izolacije ter se približala ljudskim množicam. Bili so to težki in v samem vrhu komunističnega gibanja malo uspešni napor... Ljudje v Kominterni niso mogli ali pa niso hoteli prek starih šablon. Ni jim bil posebno všeč zanosni delavec Broz s svojimi reformnimi idejami. Resno so ga začeli upoštevati in mu poverili vodstvo CK KPJ šele potem, ko je bila razkrinkana Gorkičeva izdajalska vloga, ko je postalo očitno, da je ta pustolovec dolga leta varal Kominternno ter pošiljal v Moskvo lažniva poročila o položaju v domovini.

S trohico komparativne domišljije je mogoče reči, da sta pomenila Titov preboj v sam vrh komunistične partije Jugoslavije in hkrati s tem začetek renesanse partije — veliko maturo našega delavskega gibanja. Pomenila sta odločilni izpit organizacije in njenega voditelja pred začetkom vseljidske osvobodilne akcije. Na Dunaju, v Parizu, v moskovskem hotelu Luks in na drugih javkah svetovnega komunističnega gibanja se je potrdilo Titovo prepričanje, da revolucije vodijo ljudstva in narodi, ne pa peščice salonskih ideologov, samotnih zanesenjakov ter bolj ali manj mračnih eksistenc, izoliranih od žive realnosti. Bila je to že visoka šola nasprotij in paradoksov, prepotrebna šola, da se mirno oko revolucionarja ne sme zamegliti v nikakršnih začudenjih in preobratih in da njegovo humanistično verovanje nikoli ne sme postati ogroženo od kljukastih fint vulgarnega makiavelizma.

Tri polna desetletja so minila, odkar je Tito postal generalni sekretar. Skozi vse to dolgo obdobje so se projicirala izkustva in spoznanja njegove življenjske šole na dejanjih, ki so napovedovala ter hkrati že tudi poganjala naprej usodne premike v novejši jugoslovanski zgodovini.

Nenavadno ostro se kaže projekcija Titove svetovno nazorske človečnosti na partijsko prakso po letu 1937. Prvič se je zgodilo, da je neki voditelj pokazal občutek za mero v dotedanji togi, vprav dogmatični partijski disciplini. Kakor strela z jasnega je delovala zahteva, da morajo aktivisti misliti z lastno glavo. Nove delovne metode so bile razumu in srcu dostopnejše: povezati se z delavci v podjetjih, sodelovati z naprednimi izobraženci. V partijo je treba sprejemati ljudi, ki so pošteni in borbeni ter uživajo ugled v svoji sredini. Partija se mora ukoreniniti v vaseh, pridobiti je treba kmečke množice... Povsem nov duh je zavladal tudi v partijski kritiki. Prejšnje čase je bila kritika inštruktorjev CK poražujoča, takšna, da je aktiviste metala ob tla. Tito pa je učil, naj bo kritika sicer jasna in argumentirana, vendar takšna, da bo pomenila pomoč, ne pa da bo »sekala glave«. Kdor stori napako, mu je treba dati priložnost, da jo popravi. Skupni imenovalec novih prijemov v partiji je bil tedaj: načelo demokratičnosti, medsebojnega zaupanja in tovarištva.

Drug, še pomembnejši izraz Titovega osebnostnega vpliva je zajel samo vsebino partijske aktivnosti. Delo ni bilo več zgolj manifestativno, ni se več gibal o svetu bolj ali manj vzdržnih parol in proklamacij, marveč je prejelo pečat dejanske akcije, življenjske logike in človeških ciljev. Izdatna pomoč borcem republikanske Španije, silovita propaganda zoper vojno, razkrinkavanje Stojadinovićeve in kneza Pavla profašistične politike, prikazovanje realnih posledic Anschlusa, moralna pomoč okupirani Češkoslovaški, odpor

Božidar Jakac: Brkićeva mati v Livnem, barvna kreda, 23. novembra 1943

Hitlerjevemu in slehernemu imperializmu — to so bile tedaj neprekinjene partijske akcije, ki jih je ljudstvo razumelo ter se zaradi njihove značilne humanistične note ogrelo zanje. Samo tako je dejansko mogla rasti med ljudstvom avtoriteta partije in hkrati avtoriteta Sovjetske zveze, prve dežele osvobojenega dela. Množice so se začele idejno mobilizirati za obrambo neodvisnosti. Krepili so se pogoji za sklenitev enotne ljudske fronte.

Združeno delovanje treh objektivnih sil — ljudstva, partije in Tita — je doseglo vrhunec v letu 1941 ob Hitlerjevem napadu na Jugoslavijo in v letih NOB. Eden izmed vidikov, s katerih zgodovina presoja herojski boj jugoslovanskih narodov, je posvečen vlogi Tita — vojskovodje, politika, državnika in človeka v tem uporu.

Prve dni po Hitlerjevem napadu je Tito v imenu CK izdal razglas: »Vi, ki se bojujete in umirate v boju za svojo neodvisnost, vedite, da bo ta boj kronan z uspehom. Ne klonite z duhom, trdo strnite svoje vrste, sprejemajte z dvignjeno glavo tudi najhujše udarce...« Že konec aprila 1941 je sklical v Zagrebu plenum CK KPJ — plenum, ki je soglasno sklenil, naj se začne vseljumska oborožena vstaja. Položeni so bili temelji narodnoosvobodilne fronte. Tito je daljnosežno ocenil, da morajo zdaj delovne množice vzeti oblast iz rok buržoazije. Pod vodstvom Komunistične partije, edine organizacije, ki je ostala neupognjena glave, je ljudstvo po vsej državi začelo zbirati orožje in se pripravljati na upor. Tito je bil v neprekinjeni radijski zvezi z Moskvo in Kominterno, še zlasti po nacističnem napadu na ZSSR. Vse niti upora so do septembra 1941 vodile v njegov glavni stan v Beogradu, od septembra dalje, ko je bil odšel v središče Srbije na prvo osvobojeno ozemlje, pa na vrhovni štab v Užice. Osebo je vodil neuspešna pogajanja z Dražo Mihajlovičem, bil z njim dolgo prizanesljiv, ko je spregledal vso težo njegovega verolomnega izdajstva, pa zapovedal s četniki boj na življenje in smrt. Osnovel je gibljive bojne enote — proletarske udarne brigade, dal nasvet in pobudo za osnovanje narodnoosvobodilnih odborov, prvih organov jugoslovanske ljudske oblasti! Uporno je zahteval od Sovjetske zveze pomoč in čeprav so vsi njegovi pozivi naleteli na gluha ušesa, da, čeprav je Moskva kazala odkrito nesimpatijo do njegovih ukrepov in prizadevanj, je vendar z vso energijo razvijal med partizanskimi borci in ljudstvom ljubezen do ZSSR. Nikoli ni zanemaril težnje, naj boj jugoslovanske osvobodilne vojske podpre in razbremeni napore rdeče armade.

Vse dolgo leto 1942 so se borile brigade in divizije narodnoosvobodilne vojske po vsej državi brez sleherne zunanje moči. Borile so se z orožjem, ki so ga jemale okupatorju in njegovim pomagačem. Vsako puško, vsak naboj je bilo treba plačati s krvjo. Toda navzlic težkim razmeram in divjim sovražnim ofenzivam je osvobodilno gibanje naraščalo. V boj je stopalo na deset-tisoče novih in novih borcev. Hkrati z vojsko se je razraščala ljudska oblast, da bi na prvem zasedanju AVNOJ dosegla prvo razvojno kulminacijo z ustanovitvijo Narodnega komiteja osvoboditve Jugoslavije.

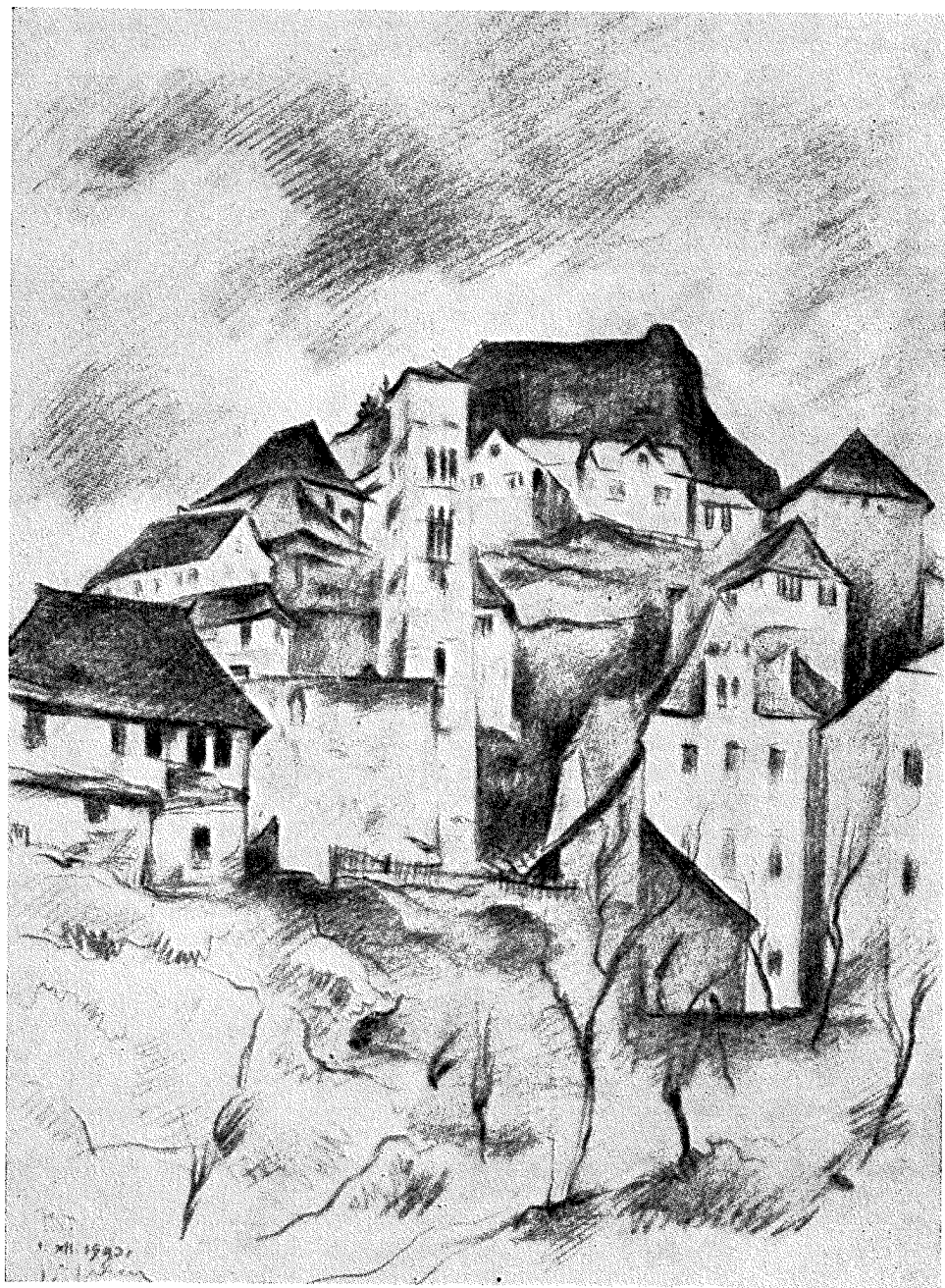
Neposredno je Tito vodil glavnino NOV v četrti in peti okupatorjevi ofenzivi. 31. januarja 1943, takrat, ko je bila četrta ofenziva že v teku, je spet stopil v stik z Moskvo: »Znova vas moram vprašati: Kaj nam res nikakor ne morete kakorkoli pomagati? Stotisočem beguncev grozi smrt od lakote. Mar po 20 mesecih junaške, malone nečloveške borbe, ni mogoče najti načina, da bi nam pomagali? 20 mesecev se borimo brez najmanjše pomoči od katere koli strani. Zagotavljam vam, da to naše čudovito junaško ljudstvo Bosne, Like, Korduna, Dalmacije zasluži kar največjo pomoč. Pri nas se je začela

širiti pegavica, zdravil pa nimamo. Naše ljudstvo umira od lakote, pa ne go-drnja. To lačno ljudstvo daje borcem zadnji grižljaj kruha, samo pa umira od lakote, daje zadnjo nogavico, srajco ali čevlje, samo pa hodi v mrazu golo in boso ...» Titov poziv Moskvi je bil klic vpijočega v puščavi. Stalin ni poslal nikakršne pomoči, ampak je raje diplomatsko koketiral z begunsko vlado v Londonu in celo z Dražo Mihajlovičem. Toda ljudstvo, partija in Tito so pre-bili sami tudi najtežje preizkušnje. Vrhovni komandant NOV je s spretno vojno zvijačo ukanil nemško komando, jurišni bataljoni so izkrčili pot skozi položaje italijanskih, nemških in četniških enot. Narodnoosvobodilni vojski je uspelo v sedmih dneh prekoračiti Neretvo. Rešila je svojo glavnino, mno-žice beguncev in 4500 ranjencev. Nemški komandant jugovzhoda general von Löhner je nekaj let kasneje na zaslišanju priznal: »Partizanom se je posrečilo priti čez Neretvo in se do zadnjega moža umakniti v severni del Črne gore. Nobenega plena, ne ujetnikov nismo dobili. Našli nismo nobenega partizan-skega ranjenca in celo nobenega padlega, čeprav so, sodeč po naših krvavih izgubah, tudi partizani morali imeti precej izgub.«

V peti ofenzivi je sodelovalo 12 sovražnih divizij. Narodnoosvobodilna vojska je bila v kleščah, ki iz njih na videz ni bilo izhoda. Tako je ocenila položaj tudi angloameriška vojna misija, ki se je kake tri tedne pred za-četkom pete ofenzive pridružila naši vojski. Vendar so brigade pod Titovim vodstvom storile tisto, kar se je zdelo nemogoče. Preplezale so divje prepade bosanskih gora, prebile obroče na Pivi, Tari in Sutjeski ter v tri tedne traja-joči bitki dosegle zmago, ki jo je mogoče prišteti med največje vojaške uspehe protihitlerjevske koalicije v drugi svetovni vojni.

Zadnje obdobje vojne — od II. zasedanja AVNOJ do osvoboditve — je zahtevalo od Tita zlasti veliko državnih in diplomatskih zmožnosti. Samo zasedanje v Jajcu, tekoče vstric teheranske konference, je pomenilo triumf Titove dosledne in premočrtne politike, ki se je vseskozi naslanjala izključno na voljo ljudstva, pa na akcijski program komunistične partije. Tito ni klonil pred diskriminacijskimi željami in težnjami velikih zaveznikov, zlasti Stalina, ampak je v Jajcu čvrsto uveljavil načelo: Jugoslavijo Jugoslovanom. To na-čelo je odsevalo iz vseh temeljnih dosežkov zasedanja — iz sklepa, da se AVNOJ konstituiral v vrhovno zakonodajno in izvršilno predstavništvo, kate-rega predsedstvo imenuje Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije z zna-čajemčasne vlade, iz sklepa, da obvelja federativni princip ureditve Jugo-slavije, in iz sklepa, da so odvzete vse pravice pobeglim vladam in da je kralju Petru prepovedan prihod v domovino do ljudskega plebiscita glede kralja in monarhije. Onstran AVNOJ je maršal Tito moral biti kos Stalinovi jezi, ker kremeljski mogotec ni mogel uveljavljati prvih dogovorov o interesnih sferah, moral je onemogočiti najrazličnejše pritiske in spletke kraljeve vlade pa zvito pretkanost Churchillove diplomacije. Vse to se je dogajalo v času, ko sta besneli šesta in sedma sovražna ofenziva, ko je okupator moral angažirati v Jugoslaviji 22 nemških, devet bolgarskih in dvajset domačih kvislinških di-vizij — domala 600.000 mož. Državotvorna aktivnost nove Jugoslavije je na-raščala v času silovitega desanta na Drvar, v času, ko so Tito, vrhovni štab in nacionalni komite delali na otoku Visu, pa pozneje, ko je Tito navezoval stike z anglo-ameriškimi politiki in generali v Italiji, ko sta se sešli narodno-osvobodilna vojska in rdeča armada, ko je bil osvobojen Beograd in so tek-le krvave zaključne operacije za dokončno osvoboditev države.

Kompleksna moč in vrednost Titove osebnosti sije iz epohe vseljidskega upora kot nedosegljiv vzor, simbol in legenda. Bil je to komandant, ki si ni

Božidar Jakac: Jajce, litografska kreda, 1. decembra 1943

mogel veliko pomagati s strategijo in taktiko, kakor so ti dve prvini vojaške vede razlagali porumeneli listi v učbenikih Clausevitza in Frunzeja. Od dne do dne je moral izumljati novo vojaško znanost, o kateri ni dvoma, da bo prišla v klasiko pod imenom: Partizanska gverila, njeni zakoni in izkustvo po zgledu osvobodilne vojne Jugoslavije. Visoka šola situacijske analize in sinteze, neprekinjeni primer mojstrstva v indukciji in dedukciji, daljnovidnost posameznika, vselej podprta z upoštevanjem mnenj in korekcij sodelavcev — to je bilo Titovo vojaško vodstvo v NOV. Vendar — takšna zmogljivost sama zase ne bi priborila zmage v domovinski vojni. Zmagala je lahko šele ob elementarnem spoznanju, da vojaški uspeh pridobi pomembnost zgolj v luči hkratne politične zmage. Pod pojmom »politična zmaga« pa tu ni mišljen ta ali oni končni učinek na področju mednarodne diplomacije, marveč vzročna kvaliteta, ki jo je mogoče definirati s pojmi: zaupanje ljudstva v voditelja in voditeljeva vera v ljudstvo, prepričana strnjenost organiziranih partijskih sil okrog liderja in premierova usodna zvestoba do organizacije, ki ji je sam postavil trdne demokratične temelje, hkrati pa se zaveda, da lahko v vsakem položaju računa na njeno neomajno disciplino. Slednjič pa osvetljuje čas NOV z žarko lučjo tudi fenomen Tita — človeka. Kolikšno človeško silo razvija osebnost, ki ji ne zmanjka optimizma in zanesljive gotovosti, da načrtuje bodoči družbeni red in državno zgradbo tudi v obdobjih, ko je smrtno utrujena od telesnih in duševnih naporov, ko si v neposrednem boju in na begu rešuje golo življenje in ji razmere ne jamčijo, da utegne preživeti današnji dan! V najhujših položajih Tito ni izgubil hladnokrvnosti. Človeška bojazen zase ni nikoli niti v prav rahlem odtenku zameglila njegove podobe. Ohranila so se pričevanja o sicer redkih, vendar dejanskih momentih, ko je s povsem fizičnim osebnim pogumom in podjetnostjo streljal na sovražnika. Nešteto pričevanj se je ohranilo o Titovem dejavnem sočutju do ranjencev, o preobratih v vojaških načrtih, ki jih je diktirala njegova skrb za ranjence in begunce. Živi so brezštevilni spominski drobc, ki izpričujejo Titov tovariški odnos do borcev, spomini, kot je tisti na njegovo srečanje s kurirjem, hitečim na Vučevo v usodnem večeru pred probomem prek Sutjeske: »Dajte mu s seboj tisti dve moji konzervi«. Splet legend, pričevanj in spominskih iveri o vrhovnem komandantu je sprožil valovje ljudskih čustvovanj, da so o njem skladali pesmi, pete ob tabornem ognju in v narodnem kolu. In kakor težak humanistični maestoso nam zveni Titova beseda ob koncu vojne, beseda, ki jo opredeljuje značilno in vselej prisotno ravnotežje ostrega racionalizma in silnega čustva: »Hiše bodo pozidane in proge obnovljene, ampak milijona sedemsto tisoč človeških življenj ne moremo vrniti. Sleherni izmed njih je imel svoje lastno življenje, svoje upe, svoje radosti, svoje bridkosti. To je velikanska cena, ki smo jo morali plačati za našo svobodo.«

Kakor da za tega moža ne veljajo prirodni zakoni. Naraščajoča teža let po osvoboditvi ni niti za spoznanje ukrivila pleč njegovega duha. Naloge, ki jih je imel opraviti v tej dolgi dobi, niso zahtevale manj moči, odločnosti, akcijske pripravljenosti in doslednosti kakor naloge v prejšnjih časih. Nekatere posebne okolnosti povzročajo, da na tehničnici Titovih dejanj morejo veljati nekatera povojna dejanja celo za napornejša in zahtevnejša.

V letu 1948 so naše ljudstvo, komunistična partija in njen generalni sekretar prejeli silovit udarec v hrbet. Prejeli so ga od tam, od koder ga niti v snu niso mogli pričakovati: od prve dežele socializma, od svojih vzornikov in zaveznikov, od Stalina. Izšla je proslula resolucija Informbiroja. Laže se

Božidar Jakac: Livno, tuš, 26. novembra 1943

je boriti celo proti odkritemu nasprotniku Hitlerjevega kova, kakor proti nasprotniku, ki si ga imel do včeraj za zvestega prijatelja, danes pa te je zahrbtno napadel. Ostrine takega napada ne zmanjšuje okolnost, da se vodi zgolj v nekrvavih območjih ideje, politike in ekonomije. Ob rojstvu kakšne socialistične države so namreč ta območja enako krvava kot območja, kjer teče telesna kri.

Tito in partija po letu 1949 nista krenila slepo za vzori in izkušnjami sovjetskega socialističnega razvoja. Priznavajoč samo večne zakone dialektike, sta vzpostavila teorijo in prakso, naj se kot sleherna druga razvija tudi jugoslovanska socialistična skupnost po svoji individualni poti, tako kot terjajo njene specifične razmere. Nikoli niso učili kako drugače Marx, Engels in Lenin. Stalin s svojimi slepimi privrženci, Stalin z velikodržavnimi hegemonističnimi stremljenji, Stalin s svojo politiko železne zaves, Stalin s svojo metodo surove sile in interesnih področij je zavrgel humanistične ideale socializma. Vendar je bila kratkovidna njegova zamisel, da bo povzročil razdor med jugoslovanskim ljudstvom in njegovo partijo ter spremenil Jugoslavijo v enega izmed svojih slavnatih satelitov.

Tito se je uprl. Uprla se je partija. Uprlo se je ljudstvo FLRJ.

Njim ni bila všeč Stalinova težnja, po kateri je Sovjetska zveza zašla v državni kapitalizem, ni jim bilo všeč, da so delovne množice v Rusiji postale brezpravne, da so izgubile domala vse, kar so si človeškega priborile v oktobrski revoluciji. Svobodno in demokratično ljudstvo, je verjel Tito, ne sme postati hlapec državnega aparata, ne sme živeti v strahu pred tiranijo kake NKVD. Temeljna zmeta je zavreči osebno svobodo, saj samo ta daje poročstvo, da se utegne kakšna družba približati socialističnim idealom, ki je med njimi prvi: ljubezen do svobodnega ustvarjalnega dela.

Začel se je neenak boj, morda še bolj neenak kot v letu 1941. Nezaceljene vojne rane, iskanje lastne razvojne poti, številna navzkrižja z zahodnimi silami in slednjič velika zarota Sovjetske zveze ter njenega bloka — vsa ta silna koalicija nasprotij je vstala kot stena pred razvojem Jugoslavije. Sovjeti so pretrgali vse vezi, ki so vezale jugoslovansko revolucijo z Rusijo. Proti naši partiji in Titu so pognali cel blok svojih vazalov, verujoč, da bodo s pritiskom povzročili razcep znotraj CK KPJ. To se ni zgodilo. Na zgodovinskem petem kongresu KP v Beogradu je izmed 2323 delegatov kar 2318 ljudi glasovalo za Tita. Kar se Stalinu ni posrečilo s političnim, je poskusil uresničiti z gospodarskim pritiskom. Poteptal je vse pogodbe, ki so v veliki meri pomenile zasnovo novega jugoslovanskega gospodarstva. Pogažene so bile vse norme poštenja in enakopravnega ekonomskega sodelovanja med dvema suverenima državama. Jugoslavija je izgubila velikanska gospodarska sredstva, ki jih je prva leta po vojni vložila v sodelovanje in menjavo z ZSSR. Razen tega je pred mlado državo, ki je bila v hipu izločena domala iz vsega svetovnega gospodarskega prostora, zazijal prepad, katerega globina in širjava je bila videti nepremostljiva.

Skozi neizmerne napore in odpoved se je vendar kmalu očrtala zasnova naše samonikle socialistične skupnosti. Ta zasnova je počivala na mobilizaciji vseh najboljših, najustvarjalnejših ljudskih sil, na socialistični osebni svobodi in demokraciji. Tito, ves strnjeni CK KPJ, so pokazali pot, ki se je v osnovah razlikovala od dogmatične razvojne poti Stalinove ZSSR. Ta pot je držala skozi odmiranje birokratizma in državnih aparatov v delavsko in družbeno samoupravljanje. Politika, gospodarstvo, kultura, vsa bojišča nacionalne eksistence so se razživila v novi akcijski vsebini. Ustvarili smo nov, svoj politično gospodarski sistem, ki se je doslej njegova vrednost v praksi razločno potrdila.

Hkrati z jasno in zanesljivo smerjo znotraj države je Tito začrtal tudi smer jugoslovanske zunanje politike. V svetu, kjer dva vojaška bloka, potem ko sta se bila odrekla razumnim človečanskim načelom in se postavila v službo dveh imperialističnih veselil, razširjata grozo hladne vojne ter medsebojnega hidrogenskega uničenja, mora Jugoslavija iskati zaveznike med izvenblokovskimi »neuvrščenimi« deželami. Številne mlade, komaj osvobojene države Azije, Afrike in Latinske Amerike se pridružujejo Titovi ideji mirnega sožitja ne glede na rase, veroizpovedi in razvojne sisteme. Okosteneli teoremi in praktični nastopi staliskega »socializma«, ki doživljajo brodolom za brodolomom — kakor v Madžarski 1956 ali v Češkoslovaški 1968 — vsekakor ne morejo niti nočejo priznati takšne moderne, vendar v bistvu identične aplikacije leninskih načel. Tem manj bi bilo pričakovati, da bi se hotela solidarizirati z idejo miroljubne koeksistence imperialistična praksa, kakršna se uveljavlja v Vietnamu. Vendar je neuvrščeni, k tvornemu miru težči svet širok, postaja vse večji. Morda ni neutemeljena prerokba, da se bo ta svet vedno bolj širil

tudi z imeni dežel, ki se že danes otepajo, nekoč pa se bodo izvile iz železnega primeža blokov.

Nekajkrat v povojnih letih — v času Informbiroja, ob sprejetju programa Zveze komunistov Jugoslavije in ob nenadni letošnji oboroženi intervenciji v Češkoslovaški — je Moskva neposredno in osebno napadla Tita. Vsakič se kaže ta napad manj pomemben in manj prepričljiv. Sedanji je nepomemben, ker je Tito na čelu 20 milijonov enotnih Jugoslovanov močnejši, kot je bil kdajkoli. Žalitve, uperjene nanj, izgube ostrino, ker zadevajo hkrati 20 milijonov ljudi, njihovo močno državo, njihovo samoupravno sedanjost in perspektivo. Napad ni prepričljiv, ker bo kakor vedno sledilo obdobju brezumja obdobje treznosti. Prišel bo spet čas, ko se bo umirilo jezo plahutanje moskovskih jastrebov. Njihovi nasledniki v Kremlju se bodo bolj zgražali nad imperialističnimi kretnjami svojih prednikov kakor nad doslednostjo ZKJ in Tita, da sta branila češkoslovaški delavski razred, Partijo in legalno vodstvo te suverene države. Prepozno je prepričevati svet, da je Tito nekaj drugega, kakor v resnici je, namreč vselej in povsod dosleden borec za socializem in progres, za mir, enakopravnost in demokracijo. Prepozno je, da bi kdorkoli skušal diskreditirati moža, ki je vse svoje življenje posvetil delavskemu gibanju, boju zoper sleherno družbeno, nacionalno in mednacionalno krivico, zlasti pa zoper uporabo sile v dialogu med narodi. Titov osebni ugled in državniška avtoriteta pomenita danes v svetu nedotakljivo dejstvo.

*

V začetku smo zapisali, da je mogoče domala vse jedro novejše jugoslovanske zgodovine ponazoriti s tremi pojmi: Ljudstvo — Partija — Tito. To je več kot parola, izpisana na steni tovarne, v dvorani združnega doma, na šolski proslavi, na praporu mladinske delovne brigade. To je odnos, ki je hkrati bojna vsebina, delavni program in *raison d'être* narodne eksistence. Izza integralne enotnosti treh pojmov se odpira razvoj z vsemi njegovimi protislovji, iskanji, težavami in skrbmi. Odpira se življenje, človeški danes in človeški jutri.

Vsako leto, ko mu ob dnevu mladosti kličemo zdravice, je v sleherni izmed teh zdravic prisotna vroča želja, da bi kolikor mogoče dolgo ostal živ in čvrst. Počutimo se kot otroci, ki trepetajo za življenje očeta, saj jim to pomeni varnost, kruh in občutek, da jih ima še nekdo resnično rad.

Njegova osebnost, njegova dejanja so in ostanejo zvest kažipot, kako ravnati ob tej ali oni preizkušnji, kako in kam usmerjati življenjsko energijo naroda. Šestdeset let revolucionarnega dela in trideset let njegovega vodstva nam je dalo tako za sedanjost kot za prihodnost jasno orientacijo, kako razrešiti sleherno še tako neizprosno dilemo.

Vse to pa nam narekuje, da se moramo učiti od njega odprtih oči in odprtih src.

MOJI SPOMINI NA AVNOJ, POT 1943

Božidar Jakac

Na kočevskem zboru oktobra 1943 sem bil izvoljen v AVNOJ in plenum. Kmalu zatem sem neko popoldne stopil v partizansko tiskarno v Kočevju, kjer smo pripravljali tisk obveznic za narodno posojilo, in sem prvič poskusil uporabo visoke jedkanice. Ko sem odprl vrata, sem nemalo presenečen zaslišal iz radijskega aparata, ki je visel na žici sredi tiskarne, svoje ime in nato še nekaj imen izvoljenih delegatov AVNOJ. BBC London je to poročal in že me je stisnilo pri srcu, ker sem vedel, kaj pomeni to za moje bližnje, ki so živeli v mojem stanovanju, odkar sva z ženo odšla v partizane.

Nekaj dni zatem so Nemci začeli močno ofenzivo in takó smo se z baze 20 v Rogu, ki sem ji bil tedaj prideljen, umaknili v podzemski bunker v roškem pragozdu. Tam je preživljalo trideset ljudi, stisnjenih in ob zelo pičli prehrani, celih dvanajst dni. Medtem so nedaleč od našega skrivališča po bližnji roški cesti ropotali nemški tanki. V dalji je bobnelo bombardiranje, nad nami pa smo slišali brnenje nemških lovcev, mitraljiranje in proti koncu našega podzemeljskega bivanja mogočno bobnenje velikih skupin zavezniških bombnikov, da se je od tega tresel ves bunker. Odmevali so tudi streli. Trideset ljudi je tu preživljalo težka živčna napetja pa tudi zabavne in smešne dogodivščine. Dvanajst dni bunkerske bolezni, napetosti, jezljivosti in grizljivosti, ki je redno posledica stisnjenosti in skrajne omejitve gibanja. Ko smo zaradi kamuflaže hodili po dolgih ovinkih v bunker, je padalo jesensko listje, ko pa smo šli ven, je ležal že sneg. Iz tega temnega podzemlja smo odšli otrdelih udov in napol oslepljeni od svetlobe in blešččega snega na bazo tiskarne Urška. Tam smo pripravljali našo barako za prezimovanje. Podvojili smo stene in vmes tlačili listje, ki smo ga grabili izpod snega. Nato smo nosili iz bližnjega bunkerja po ozki snežni gazi sol, moko in drugo. Ko smo zvečer trudni sedeli v baraki in poslušali Hitlerjev histerični govor, je prišel iz doline tov. Miha B., dr. Marjan Breclj. Sklical je sejo plenuma in nam sporočil brežično zapoved komandanta Tita, da moramo avnojci takoj na pot na II. zasedanje AVNOJ, smer Hrvaška. Kam, točno ni bilo povedano zaradi konspiracije. Pozno v noč smo se naglo pripravljali za neznano, verjetno dolgo, pa tudi nevarno pot. Spanja skoraj ni bilo. Le slabo prespani, še zmučeni od dolgega bunkarjenja smo zjutraj nastopili zgodovinsko pot. Šopek suhih bukovih vejic z rjavo rdečimi listi, ki mi jih je za slovo dala zaskrbljena žena Tatjana, me je spomnil, da je dan mojega imena, 9. november.

V snegu je bil zakopan pragozd Roga, ko smo stopali skozi fantastične podobe zimske pravljice nizdol prek cest, ki so bile še sveže razvožene od nemških tankov. Ofenziva še ni bila popolnoma končana. Na bazi glavnega štaba v Rogu smo se avnojci zbrali in prenočili. Drugi dan smo se spustili z Roga v pozno jesensko Belo krajino. Noč nas je zajela v Črnomlju, tu smo v topli gostilniški kuhinji plegli, stisnjeni po tleh vsehprek, največkrat z glavami ob čevljih tovarišev.

V jutranji rosi in hladu smo v dolgi koloni v gosjem redu, na pol oboroženi in večinoma še v civilnih letnih oblekah koračili prek krasnih, s kopreno poezije prepredenih stelnikov v vasico Sinji vrh na pobočju nad bližnjo Kolpo.

Pod gostoljubno streho smo čakali noči, ki nam je v varstvu teme ob polnočni uri dovoljevala prehod čez sanjsko, lahno zamegleno, v mesečini se kopajočo Kolpo na hrvaško stran, kjer so gospodovali ustaši. Kot dolg niz biserov je v mesečini

bleščal šumeči in kadeči se jez ter spremljal naše drsenje v malem čolnu prek zgodovinske reke. Dolgo je trajalo, dokler nas niso v skupinah po tri in tri prepeljali prek reke.

V meščevi bledi luči smo hiteli tiho v dolgi vrsti po stezah, prek potov in polj, dolinic in gričkov ter med čudežnimi, v mesečini se kopajočimi steljniki. Tiho smo šli skozi neštete dremajoče vasi, ki pa so kazale znake bojev, izdajstva in zbujaletis pritajenega prežanja. Pot nas je vodila v temni gorski greben. Pod nami je ždela pokrajina v predjutranjem snu, široka obdelana pokrajina z vasmimi in belimi cestami. Luna je zahajala na vzhodu, hkrati pa je zabledela luč dneva. Zvezde so ugašale. Obzorje je porumenelo, vzšlo je žareče sonce, ko nas je skrivnostni gozd zakril pred sovražnikovimi tipajočimi pogledi. Nad nami je zastrmel bajno ožarjeni Klek kot fantom. V dalji pred nami so se v dolini zameglene kordunske gore in grebeni kopali v čudni žolti luči kot kitajska pokrajina. Tov. Kidrič, ki je hodil ob meni, je začudeno vznemirjen bruhnil: »Kako moreš biti tako neprizadet ob toliki lepoti!« Moje čudenje in opazovanje že znanih pojavov ni kazalo zunanjega razburjenja in vzklikov.

V deževni noči smo — komaj sluteč prednika — hodili skozi goščavo, blato in sneg, dalje prek sovražnih cest v globoki kanjon, prek reke in spet navkreber skozi tiho vas v vedni negotovosti pred nenadnimi srečanji z ustaši ali Nemci. Kolona se je vila dalje po skalnati ravnini, samotni in neskončni, kot da je na pošastnem mesecu. Luna se je skrivala za grozljivo temnimi lisastimi oblaki.

Pa zopet po cesti in košenicah, prelestno prepreženih z bajnimi pajčolani mesečine, prek lepo valovitih gričkov, poraščenih na grebenih z redkim, slikovitim hrastičjem, in žametnih dolinic, kjer smo se v kratkih počitkih zazibavali v prelepe sanje, kot da nismo sredi najtrše resnice in vojne, kot da nismo utrujeni. Bil je kraj, kjer sem si zaželel, da bi ostal kar tam, tako opojno lepa in sanjska se je zdela ta pokrajina sredi lahne megovitosti noči v polnem mesecu, ki je zvedavo in dobrohotno zrl na nas z zenita.

Šli smo spet dalje skozi džungelsko nizko goščavo, prek lahnih vzpetin z razdejanimi velikimi kmetijami, z mrtvimi ognjišči in ožganimi okni. Luna je otipavala še sveže sledove nešteti sovražnih tankov, ki so tod nosili smrt in uničenje. Le redkokje je še bila cela hiša ali celó ljudje v njej. Široka pokrajina se je kopala v mesečini in nočni mraz je vlekel skozi naša strašno utrujena telesa. Nevarnost ni dovoljevala počitka, le skopih pet minut vsako uro, in že smo hiteli dalje v pospešenem maršu. Skozi gozd smo se naposled spuščali po kanjonski ostrni serpentini ob strmih, steni podobnem obrežju nizdol k šumeči reki Mrežnici. Tu se je kolona zgostila v gost klobčič, ki je tiho čakal na počasen prevoz čez reko. Mogočen slap ali jez ob razrušenem mlinu je glasno šumel in delal silen vtis ter se skladal z občutkom nečesa mogočnega, da smo na meji sovražnega in svobodnega ozemlja.

Splav nas je tiho prepeljal in mesec se je že dotaknil roba gozda in kot fantastičen žaromet spuščal svoje sanjske pramene skozi košato vejevje v temnem kanjonu in na razpenjeno srebrno vodno gladino. Ko smo stopili po strmi kamniti stezi na vrh, se je na vzhodu, kamor nas je peljala pot, lahko dani. Danica je kot ogromen dragulj bleščala nad temno skupino počivajočih partizanov in oznanjala nove velike dogodke.

Dne 15. novembra sem si zapisal v svoj dnevnik: »Smo v jedilnici ZAVNOH v Otočcu. Pri dolgi mizi govori s tovarišem dr. Bakarićem stari dr. Mandić, ki je svoj čas služboval tudi v Trstu. Pri radiu, ki ima posebej zaznamovane za nas važne postaje, stoji stari rdečelični dobrodušni mož z belo brado zdravnik dr. Jambrišek in vrti gumbe. Na glavi ima triglavko. Na koncu mize debatira v žametnem suk-njiču in enaki triglavki predsednik ZAVNOH stari pesnik Nazor s popom Zeče-

Slovenska delegacija na povratku z zasedanja AVNOJ decembra 1943

vičem in nato z Vidmarjem o Prešernu. Tov. Jeras piše svoj dnevnik. Miren, urejen in premišljen je in dragocen drug na pohodu. Celo pomagal mi je prevzeti del moje pretežke prtljage. Nič ga ne razburja, vendar zelo resno reagira na vse, kar vidi. Pač stari komšija iz prve svetovne vojne.

Risal sem Mandića, Jambriška in monsignorja dr. Rittiga, nato pa je mene skiciral hrvaški kipar in grafik prijatelj Vanja Radauš, jaz pa njega. Danes sem bil presenečen, ko smo zajtrkovali belo kavo, kar je delovalo blažilno in spet človeško po dolgem, mučnem dirkanju po gozdovih, gorah in planotah. Še sem vedno metljiv in neprespan, kot da imam vročino.

Včeraj smo po kratkem blatnem maršu od Mrežnice prespali pod stogi v razrušeni vasi pri Perjasici. Prvič da sem na tej poti dobro spal. Noč je bila lahno osvetljena od lune, blede so odsevale ruševine poslopij, ožgani zidovi in porušene cerkve. Pred temi praznimi zidovi so se črne roke dreves pošastno in bolešno stegovale proti nočnemu nebu — kot temen odmev vseh tistih, ki so našli ob tem nizkem zidovju svojo strašno smrt.

Naša dolga kolona je marširala skozi vas. Pred nami je šla stražna četa mladih preizkušenih partizanov pod vodstvom Albina, za njim prvič voz z našo prtljago

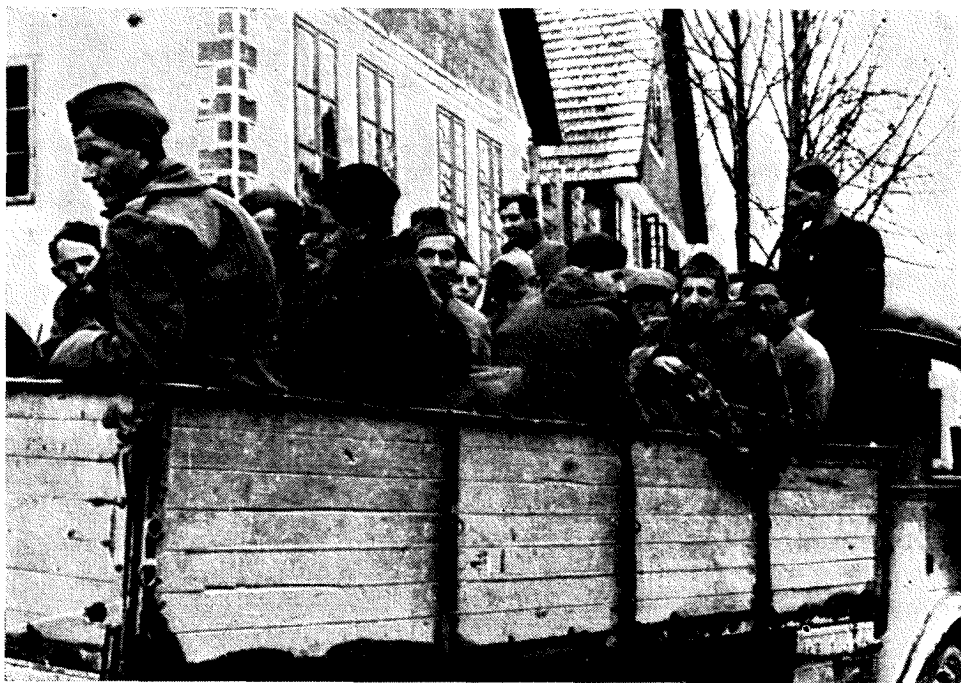
(bili smo že na osvobojenem ozemlju), zatem general Jaka, nato pa mi po določenem vrstnem redu v gosji vrsti. Jaz za Sašo Vidmarjem, ki je bil žolčen, da hodimo samo ponoči. Bilo je strahotno blatno, pa smo skušali hoditi ob strani za grmovjem in se spotikali ob skale. Pritiskal sem na svojo električno baterijo z dinamom, da me je že pošteno bolela roka. Hodili smo do vasi blizu Mrežnice, kjer smo ob sončnem vzhodu legli spat pod velik stog. Mraz je bil, pa še veter je vlekel. Šel sem se gret h kuharjem, kjer sem si segrel konzervo, ki sva jo s Sašo slastno pogoltnila. Opazil sem, da se Andrej greje v bližnji hiši. Šel sem v hišo iz slabo in grobo obtesanih hlodov, bolj podobnih deskam, zamazanih z blatom v špranjah. Bila je vse hkrati, izba, kuhinja in kokošnjak. Na postelji je glasno kokodakala kokoš.

Včeraj smo opoldan odšli iz Otočca, in sicer hrvaška in naša delegacija ter odred naših in hrvaških partizanov kot zaščita. Dva avtobusa in kamion je čakal. Čeprav me je Mandić povabil, da stopim v prvi avtobus, sem kot mlajši obzirno stopil v drugega, ki pa je bil znotraj precej zbit in z razmetanimi sedeži. Videti je bilo, da tudi stroj ni bil boljši. Sredi poti smo res obstali in več kot dve uri pešali po samotni planinski dolini. Le ob zahodu je malo zažarelo sonce. Prva vas je bila požgana. Malo pred drugo vasjo, ravno ko smo gledali čredo ovac, ki se je po pobočju vračala čomov (spominjale so od daleč na kokoši na rebresih gorá in smo se že veselili, da si eno kupimo in spečemo), pa je prispel po nas drug kamion. Naložili smo se na vlažen voz in se odpeljali v nastopajočo noč.

Jasno je postalo in silno mrzlo. Zavil sem se v šotorsko krilo in še z odejo, pa me je vseeno zeblo kot psa. Tudi drugi so jadikovali. Jeras je dejal, da je bila to zanj najtrša preizkušnja. Vozili smo se pod zvezdnatim nebom skozi popolnoma požgana in uničena mesta. Krasne hiše in šole, vse uničeno! Mrtva je bila Korenica, pa tudi vasi večinoma popolnoma požgane. Le mrko zidovje je strašilo in se ožgano stegovalo v nebo. Oba avta, ki sta odšla pred nami, nas nista nikjer čakala. Sešli smo se šele na nekem cilju, kjer smo se morali izkrcati, in premrazeni v temi odšli v nov mraz. Luč kamionov je razsvetljevala cesto, da smo mogli urediti svojo prtljago. Ob cesti so nam potem v temi razdelili kruh in konzerve in vsakemu kos sira. Nato pa po temi prek travnika na pobočje pod gozd, kjer so se že dve uri grelí drugi tovariši ob velikem ognju. Slikovit je bil pogled na grupo starih in mladih partizanov in delegatov ob velikem ognju. Grelí smo se, a ne pogrelí. Kmalu je nastalo kar več ognjev. Dobili smo še tunino iz konzerve. Čakali smo na luno, da nadaljujemo pot, ker je bila popolna tema.

Demonsko je svetilo pol lune izpod robu mogočne temne gmote oblaka, ki se je vedno bolj raztezal v težko pokrovko. Obe delegaciji sta se počasi vzpenjali diagonalno po kamnitem, golem pobočju gore. Na vrhu nas je sprejel temen, pošasten gozd. V temi, ki nas je objela, smo se zaletavali v debela in veje, najhuje pa v ostre, resnično trde skale. Dolgo smo brodili po gozdu, zdelo se je, da krožimo v krogu. Naleteli smo na bivališča ljudi, najskromnejša, kar si jih lahko misliš, le malo barakam podobna, iz vej in ostankov vojne spletena gnezda, polna otrok, ki so jokali, žená in starcev, ki so se z najnujnejšim umaknili pred morilci in požigalci v temno okrilje gozdov. Spočetka so nas preplašeno gledali. Ni bilo časa za pogovor, hiteli smo dalje, ker smo morali še to noč prek sovražne ceste v dolini na drugi strani gore pri Lapcu. Prehitevalo nas je svitanje. V dalji smo skozi drevje zagledali v globeli neko svetlo ploskev. Eni so trdili, da je sneg, drugi da je voda. Prepir je zaključila bližajoča se dnevna svetloba. Ko smo se pridrsali do doline, smo obstali ob jezeru, podobnem velikemu poplavljenemu polju. Dobili smo povelje: »Nazaj v breg, v gozd!« Bilo je že prepozno za prehod čez cesto. Ždeli smo ves dan v poznojesenskem gozdu na zelo strmem pobočju in polegli ob deblih ali

grmih, da se ne bi med dremanjem nehotе strkljali v globel. General Jaka, ki je bil vodja vse kolone, je imel dosti dela, da je preprečil neprevidno kurjenje ognja, saj bi lahko postalo, če bi se izdali z dimom, usodno za vseh 160 mož. Že v dopoldnevu smo nenadoma zaslišali z druge strani poplavljenе doline ropot motorjev in skozi že razredčeno listje na drevesih videli kolono tankov in kamionov, ki so vozili po cesti, katero bi morali prekoračiti. Prav do nas sta odmevala nemška vojaška pesem in brnenje motorjev. Sprijaznili smo se tem nenadnim in nenavadnim položajem in bili pripravljeni pač na vse. Med nami je bilo tudi nekaj šestdesetletnikov; ti so bili v naše veliko začudenje kljub silni utrujenosti in neprijetnem položaju vendarle polni vedrosti, posebno dr. Mandić in dr. Jambrišak, ki nista nikdar izgubila svoje vedno dostojne forme. Iznajdljivi in vedno zaposleni Paja Gregorić je bil vselej pripravljen za usluge. V dnevnik sem si zabeležil takrat tole: »Jem izluščene orehe, ki mi jih je dala na pot moja žena Tatjana in jih lepo zavila v celofan. Ob tem mislim nanjo in božam zavitek, ki so ga zavile njene dobre, skrbne roke. Tesno mi je ob misli, kdaj se bova še videla in če se še bova. Sedimo v hosti na strmем in vlažnem pobočju. Danes me v resnici zebe, čeprav sem vse porabil, kar imam, da se ogrejem. Vsepovsod ležijo stari možje po mokrem listju. Nekdo smrči, Jeras in Andrej ležita sama pod nizko bukviyo. Partizani so skupaj niže od nas. Ribar, Mandić, Saša, Metod in Peter se pogovarjajo. Rdeča so tla, oranžno je redko listje na bukovju. Skozi veje se vidi jezero. Katero je, ne vem, pač pa to, da ga moramo prekoračiti. Že ves dan je čuti motorne kolone, tanke in kamione Nemcev. Ravno kar se slišijo z druge strani streli iz pušk. Nekdo seka drva. Spodaj je menda vas. Igor in neki hrvaški drug sta šla zdraviti v to vas bolno žensko, prišla je prej mlada punčka ponj. Mraz je, vlažen mraz, in sivo nebo.

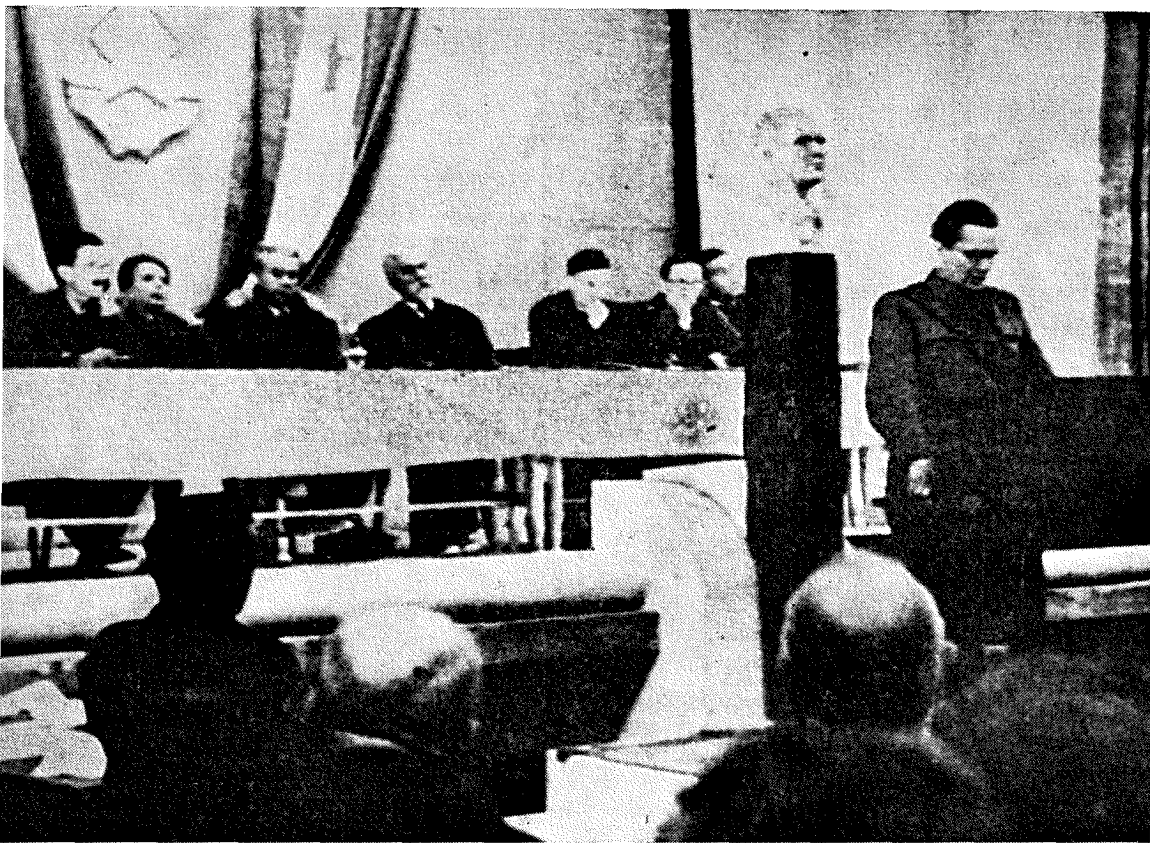
Slovenski in hrvaški delegati na poti proti Livnu 20. novembra 1943

Končno smo ob stalnem spremljanju nemških vojaških popevčic in ropotanju tankov pričakali večer. V tem ždenju je nenadoma počil strel v naši bližini. Nastal je preplah, nekemu se je sprožila puška. S pritajenim dihom smo čakali, kaj bo, ali so slišali Nemci ali celo bočne patrulje, ki smo jih pričakovali tod mimo. Trenutki napetosti so se poglobili, ko smo slišali, kako pojo nemško pesem.

V poznem mraku smo se zbrali in počasi odšli v dolino po strmem pobočju ter se ustavili v goščavi na robu gozda, dokler ni nastopila trda noč. Nebo je bilo težko oblačno. Na nasprotni strani doline je iz visokih poslopij ob cesti buhnil velik plamen. Nemci so pač opravili svoje junaško okupatorsko delo. Ropot je ponehal. Zvedeli smo, da se je tankovska kolona zasedla na cesti, da prenoči, mi pa smo morali na koncu dolge poplavljenе doline, kjer cesta zavije na to stran, prečkati to zasedeno cesto. Prihajala so povelja: »Popolna tišina! Absolutna tišina! Vsak naj točno sledi prednjemu! Strogo držite vezo! Najstrožje je prepovedano kaditi cigarete, pazite na kamenje, ne delajte med hojo šuma!«

Sprva je bila pot ob jezeru še kar prijetna, mehka tla ob grmičevju, ki nas je ščitilo proti levi, na desno je bil v strmini gozd. Z rastočo temo pa je pohod postajal vedno napornejši. Hodili smo sunkovito, enkrat stali, drugič tekli. Tema je postajala čedalje bolj gosta. Pred menoj je stopal Saša Vidmar s potlačenim klobukom, v civilnem suknjiču in z brzostrelko, za menoj stari solunski borec profesor Jeras, ki mu je že z mrakom popustil vid. Takó smo se kotalili po temi, napenjaje oči do blazinosti. Črna tema, da nisi videl popolnoma nič, le od druge strani žarečo hišo, ki nam je bila nekak vodnik. Zaletavali smo se in spet stali. Strašna tema je mučila oči in živce. Gledal si in napenjal oči do skrajnosti, pa glej, naenkrat pred nosom plot, da si se ustaviš. Otipaval sem pa dotipal — nič! Hitel sem naprej, na vso moč sem se pripognil, da bi ujel vsaj obris prednjega tovariša, ki je izginjal nekam navzdol in izginil. Spet sem zagledal žareč travnik, nato spet plot iz koruznice — privid. Utrujenost je strašno naraščala. Nahrbtnik in vse, kar sem nosil, je postajalo še težje. Noge negotove. Pete so me bolele in bile neskončno težke. Vmes sem čul udarce čevljev ob kamenje. »Tišina, hitro, veza!« Bolj smo se vlekli kot hodili dalje. Pa spet drveli. »Držite se!« Prijel sem za prednji nahrbtnik, pa se mi je iztrgal. Jeras se me je držal, pomagal mi je nositi krušnjak, njega se je držal Peter, potegnil sem vse, padali smo v jarke, pa spet naprej. Samo goreča hiša nam je še vedno pomagala najti smer pa šumot kolone, žvenk orožja in pritajene kletvice. Če bi nas bili zaslišali Nemci, bi se ne bili rešili. Kljub mrazu je po vsem telesu lil pot, so bile oči vročične od napenjanja.

Naenkrat se je kolona zgostila. Zelo tiho smo dobili povelje: »Pred cesto smo, po kateri patruljirajo Nemci. Levo in desno so tanki. Tiho in naglo po eden v razdalji petih metrov na nasip in hitro prek ceste!« Počasi sem se približal cestnemu nasipu in že sem se naglo pognal za črno senco Saše, ki je hušknil pred menoj. Pet metrov za njim, kot je bila zapoved, vzpel sem se na cesto in hajd srečno prek, nato naglo navzdol in zopet na višji teren. Raketa je posijala v temo prav blizu nas. Kot kamni smo popadali na tla. Bleščeča luč nas je slepila. Raketa je padala, izgorevala. Odmevali so streli. »Tiho!« Nato tema. »Dalje!« S podvojeno močjo sem hušknil dalje in že smo se znašli na mehki stezi med grmovjem v majhni globeli. Hiteli smo. Nekdo se je sesedel na tla in ni vstal. Naglo smo sporočili dalje in že je pridrsel general Jaka in zopet smo vsi hiteli dalje. Mudilo se je. Okrog nas je bil sovražnik. Imeli smo veliko srečo. Vseh 160 mož in šest mul se je brez izgub srečno prebilo na drugo stran. Znašli smo se na neki drugi cesti. Izpod težkih oblakov je mesec s težavo preril blede luč. Ustavili smo se v požgani vasi Dobro selo, kjer sem sedel na rob ceste nad potočkom ter naslonjen na kantón kratko zadremal. »Pokret!« Šli smo proti veliki dolini. Ko smo se bližali neki vasi

Vrhovni komandant NOV in POJ in generalni sekretar KPJ Josip Broz Tito bere poročilo na zasedanju AVNOJ

na hribčku na nasprotni strani in prispeli do dolgega nizkega zidu, ki je vodil prek polja, je iz vasi na hribčku pred nami zarezgetal mitraljez. Iskali smo zaklon. Streljali so dalje, rafal za rafalom. Po dolgem čakanju nam je izvidnica sporočila, da so to naši kmetje, ki so bili mislili, da prihajajo po cesti Nemci. Bila je vas Doljane, kjer smo nato prenočili v prijetnih senikih.

Po enajstdnevnem maršu v mrzlih, temnih in mesečnih nočeh smo v strašnem nalu in obstreljevanju od četnikov 21. novembra zvečer vsi premočeni pridrveli na kamionih v osvobodeno starodavno bosansko mesto Livno. Tu smo počivali, si zdravili prehlad — imel sem vročino — in čakali na nadaljnjo pot. Naslednji dan smo od otrok na cesti zvedeli, kam pelje naša skrivnostna pot. »To su lječnici, idu u Jajce k Titu.« 27. novembra so me obvestili, naj bom pripravljen, da pojdem pred ostalo delegacijo naprej v Jajce. Že zjutraj bi morala odleteti delegacija v Kairo, pa sem čakal in čakal, in ko je ob pol treh popoldne prispel avto, sem videl, da so pripeljali neke ranjence. Z njimi je bil nekdo izmed naših fantov. Zvedel sem za veliko nesrečo. Pri vkrcavanju je bil bombardiran avion, ubit mladi Lola Ribar in še nekaj drugih. S tem avtom bi se moral jaz odpeljati v Jajce. Bil

je čuden dan čakanja. Risal sem po starodavnem mestu. Pri polnem soncu je začelo snežiti, prikazal se je fantastičen naraven prizor.

Misleč, da zaradi nesreče ne bo nič z mojo potjo, sem zvečer legel spat, toda že me je nekdo prišel klicat. Sedel sem v avtu z dvema višjima angleškima častnikom in podpolkovnikom Velebitom, ki mi je med vožnjo pripovedoval o hudi nesreči in svoji čudežni rešitvi.

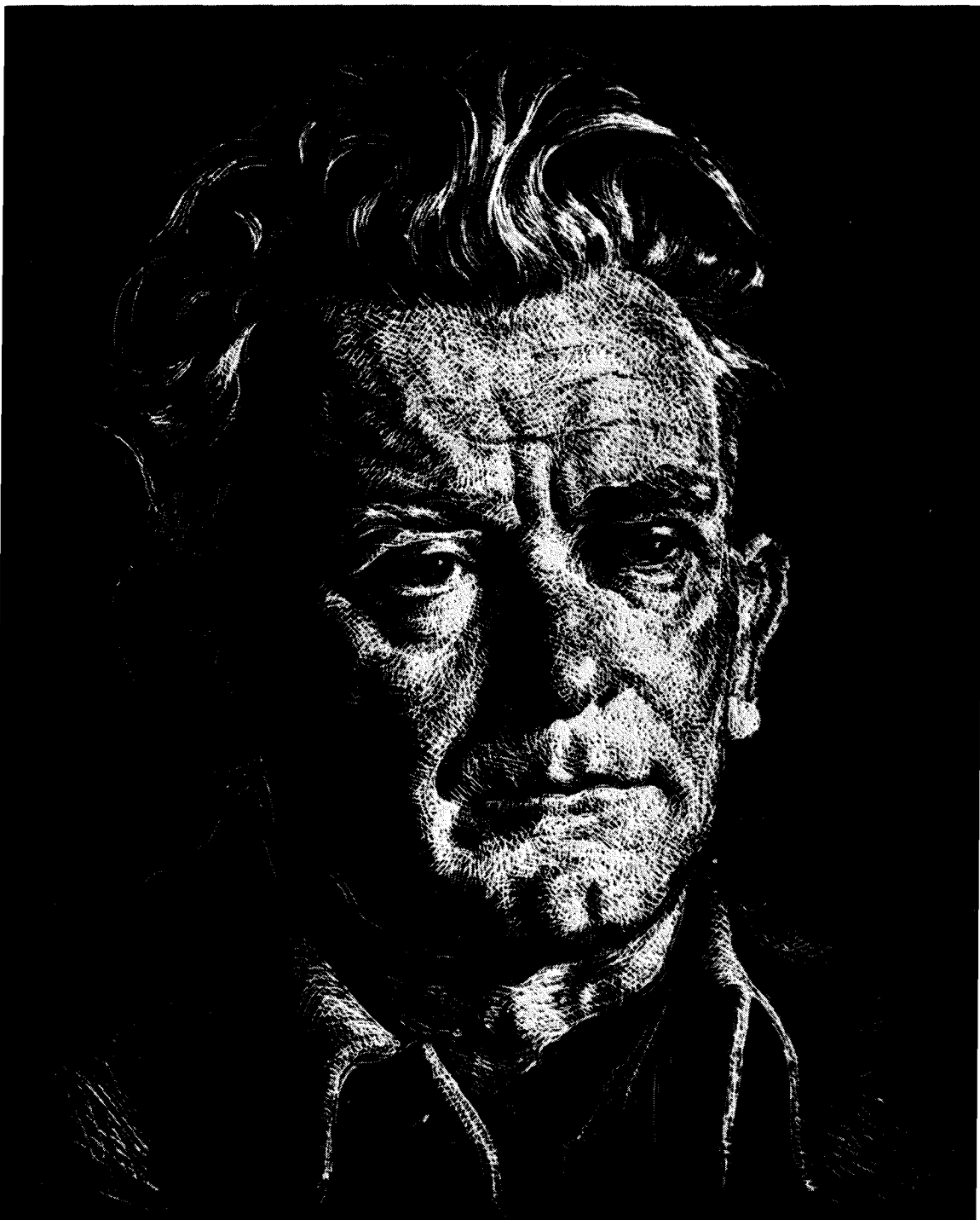
Mrzel veter je gosti sneg kar vodoravno nosil skozi svetlobo žarometov in kaj kmalu smo zgubili spred oči pred nami vozeči kamion partizanskega spremstva. Ko smo bili na planini, smo imeli kar tri zaporedne defekte z gumami. Ob vseh neprijetnostih je snežni vihar pomenil samo veliko srečo, saj zaradi njega četniki, ki so bili ravno na tem terenu, niso zapustili svojih toplih skrivališč.

Ob štirih zjutraj smo vendar dospeli v starodavno Jajce. Po dolgem iskanju zveze sva se s tov. Velebitom naposled znašla v veliki, pošastno prazni dvorani neke šole, ki je imela na sredi samo dve železni postelji. Legel sem in kot ubit zaspal. Že čez dobro uro pa me je tov. Velebit zbudil: »Hajde, idemo u fabriku!« Nisem vedel, kaj je s to fabriko. Kake pol ure sva vsa premražena in neprespans hodila po blatu in snegu ven iz mesta ob reki do neke tovarne, ki je obratovala. Težko sem nosil svojo pretežno prtljago in se naposled znašel pred vhomom v ograjeno tovarno. V slabotni luči sem zagledal gručo oficirjev in drugih ljudi. Samo nekatere obraze sem za silo razločil in spoznal, med njimi tov. Krištofa-Kardelja in Petra-Kidriča, ki je že takoj prvi dan odšel iz Livna v Jajce. Približal se je nekdo, ki so ga obkrožali oficirji in mu nisem mogel razločiti obraza. Samo zazdelo se mi je: kaj če ni Tito? Trenutek pozneje sva se pozdravila s Krištofom in že me je predstavil postavi v temi, ki mi je segla v roko. Takó nepričakovano naglo, utrujen in neprespan sem nenadoma stal pred njim, ki je simbol našega boja, ki ga obžarja toliko junaštvo in ga opevata partizanska in narodna pesem. Segel sem mu v roko, ne da bi razločil njegov obraz; samo slutil sem ga.

Nato smo krenili vsi skozi tovarniška vrata v ograji po zasneženih tračnicah in železnih ploščah mimo skladovnic materiala in strojev do manjšega upravnega poslopja, kjer so tudi naju z Velebitom povabili, naj vstopiva. Ko sem se s svojim nahrbtnikom komaj preril skozi vrata, sem zaslišal: »Sad znam, zašto su Slovenci tovariši — jer toware,« je vzkliknil Tito. Vesel smeh je šinil v topli razsvetljeni prostor in v nasprotnem kotu za visoko, s papirji obloženo mizo sem prvič ugledal osvetljeno pojavo tovariša Tita. Presenetil me je njegov obraz, ki je bil čisto drugačen kot tista čudna, stara, trda fotografija, ki so jo bili razmnožili; bil sem veselo presenečen. Imel je blede, svetle, resne, vendar tople izrazite obraze. Takoj — to me je celó motilo — sem se spomnil na izredno podobnost s hrvaškim igralcem Rogozom. Tu sem ga ves čas pogovorov opazoval in silno me je mikalo, da bi takoj zabeležil prve močne vtise, pa se kar nisem upal. Neko nenavadno globoko spoštovanje je bilo v meni. Moška odločnost, ostrina in mrkost so se menjavale z umetniško sanjavi izrazom in nasmeškom, ki je dal slutiti toplo človečnost. Prav tedaj sem doživel vse registre njegovega izraza ob strogem, a človeškem pogovoru s podpolkovnikom Velebitom, odgovornim za skupino, ki jo je zadela nesreča v Glamoču. »Zašto da gubimo ovake ljude?« Videl sem solze v Velebitovih očeh.

Ko se je začelo zoriti, smo vsi skupaj odšli v bližnji tovarniški bunker v visoki, strmi, rdeči skalni steni. Izvedel sem, da so Nemci tri dni zapovrstjo bombardirali Jajce in da tovariš Tito — čeprav je bilo določeno, da ga že prej rišem — ni dovolil, da pridem, dokler ni bilo pričakovati večje varnosti. Taka nenavadna obzirnost in pozornost v vojnih časih gotovo ni prav nič običajna.

Prvi dan sem samo skiciral tovariša Tita pri delu in čakal na boljši papir, ki mi ga je bil obljubil Moša Pijade. Ko pa nisem dobil pravega, sem se zadovoljil z

Božidar Jakac: Predsednik OF Josip Vidmar, visoka jedkanica, 27. septembra 1944

malim, ki mi ga je dal v Otočcu tovariš Apih. Začel sem na sam dan zasedanja. Seveda ni bilo mnogo časa. Vmes je reševal pošto in nujne posle, v odmorih pa se je poigraval s svojim lepim, velikim nemškim psom Tigrom in iz pipice kadil cigareto.

Vlažen in mrzel veter je vlekel skozi pobeljeni bunker, mali tunel v živi skali. »Daj, zapri zadnja vrata in pripravi električno peč.« Popravil si je jugoslovanski oficirski plašč, še bolj blede je postal njegov obraz, utrujeno, zastrto je zrl vame in mislil bogve kaj. Sem pa tja sva izmenjavala stavke. Hitel sem risati, čas je bil dragocen, dvojno dragocen človeku, skozi katerega so vodile vse niti nenavadnega kompliciranega boja, kot ga še ni poznala zgodovina. Pred tem silnim človekom, ki predstavlja ves naš upor in nečloveški napor, vso našo edinstveno borbo — on sam je sedel pred menoj in zrla sva si v oči kot spovednika. Nenavadno globoko občutje me je spreletavalo. Tu v notranjosti ogromne skalne gmote je srce tega boja, sem so uprte oči in ušesa borcev za svobodo, oči vsega sveta, prijaznega in tudi sovražnega. Zavedal sem se dragocenosti teh trenutkov. Kakšna pisana vrsta obrazov se je bila že zvrstila pred menoj med delom, a tu sem doživljal nekaj docela nenavadnega, izrednega, in v kakšnih okoliščinah in okolju! Vedno več sem odkrival v tem izrednem obrazu in samó to sem si želel, da bi imel kdaj možnost, da z boljšim materialom, kot sem ga imel tu, naredim njegovo novo, popolnejšo podobo.

Pravzaprav sem se še ta dan zvečer nenadoma znašel neprespan, utrujen in vročičen od prehlada, v veliki dvorani kulturnega doma, ki so ga prav za to priložnost obnovili iz ruševin in uredili. Zaradi letalskih napadov, ki so jih doživeli že pred nekaj dnevi, in zaradi konspiracije, je bilo ta večer mesto Jajce brez luči, pogreznjeno v popolno temo, samó tu notri so žarele luči. Okrog Jajca v gorah pa so brigade budno stražile in tudi napadale sovražnika.

Naša slovenska delegacija je imela prostor spredaj levo od pročelja in tovariša Tita. Predsednik OF, Josip Vidmar-Saša, levo poleg Tita, nato Kocbek in Rus. Moj prostor je bil v drugi vrsti, prav blizu Tita, tako da sem ga lahko dobro videl in opazoval.

Pred slavnostno okrašenim odrom je bil na visokem ozkem počstavku še svež Augustinčičev kip Tita. To delo je na žalost med ofenzivo propadlo.

Navdušeno je bilo razpoloženje, ko je Tito v svojem dolgem oficirskem plašču stopil v dvorano, miren, resen in blede. Z njim predsednik AVNOJ Ivo Ribar, ki je junaško zatajeval strašno bolečino, saj je včeraj izvedel za smrt obeh svojih dragih sinov, Lole in Jurice.

Na odru je partizanski zbor zapel Hej Slovani. Stojte smo prepevali in vsa dvorana je grmela od stare budnice. Nato je predsednik Ribar odprl zasedanje.

Poskušal sem skicirati vse govornike — bila jih je dolga vrsta — vendar mi spričo preutrujenosti, vročice in neustreznega materiala na žalost ni šlo prav od rok.

Kot je bil ves potek zasedanja pomemben, saj so se postavljali temelji nove Jugoslavije, je bil vendar eden izmed najmočnejših trenutkov, ko so na predlog slovenske delegacije, ki ga je AVNOJ predal tov. Josip Vidmar, razglasili komandanta NOV in POJ, tov. Tita, za maršala Jugoslavije. Tedaj je pisana množica navdušenih delegatov vzvalovala v nepopisnem navdušenju.

Gledal sem Tita, njegov obraz je bil nepremičen kot kip; vase zaprt je gledal v daljavo, ki se je še grozljivo odpirala pred njim in nami. Tak je bil tudi, ko je stopil na govorilnico, da se zahvali za to visoko priznanje.

Nisem mogel skicirati, prevzelo me je strmenje. Vesel sem bil tega doživetja in srečen, da sem se tako nepričakovano znašel pred to živo zgodovinsko podobo.

Po navdušenem zgodovinskem nočnem zasedanju med 29. in 30. novembrom sem šel s Krištofom in Petrom v Titov bunker. Za vrati sem srečal v somraku novega

maršala, vase zamišljenega, odsotnega. V bunkerju smo skupaj prespali na dolgih klopeh ob mizah.

Dne 30. novembra sem si zapisal v dnevnik: »Popoldan je že, za odhodnjo smo imeli poslovilno kosilo v veliki baraki oficirske šole vsi delegati. Pod svojo sliko in našimi ter zavezniškimi zastavami je na koncu dolge osrednje mize sedel novi maršal, ves razigran, mladosten, topel in domač. Ob desni Ribar, na levi Vidmar, dalje naš narodni komite in vlada, ki smo jo izvolili nocoj. Bilo je izvrstno kosilo: juha, svinjska pečenka, pražen krompir, sladko zelje pa še torta na koncu, vse odlično in zabeljeno, zraven pa še celo pivo in jabolka. Za ta čas in za partizane pač nenavadne dobrote.«

V jedrnatih besedah je zbrane pozdravil naš novi maršal. Predsednik Ribar pa je v vznesenih besedah odgovoril v imenu nas vseh. Navdušenje je bilo nepopisno in toplo, vsem so žarele oči.

V odmoru sem stopil od naše sosedne mize, kjer smo sedeli Slovenci, k Titu in mu predlagal, da bi bilo dobro, če bi dobili podpise vseh delegatov, kar je takoj z veseljem osvojil. Ko je ob koncu pozabil in so delegati že začeli odhajati, sem stopil do njega in ga ponovno spomnil, potem je naglo poklical vse delegate, da se vrnejo na svoja mesta v dvorano in počakajo na podpisovanje. Medtem ko je tovariš Moša Pijade iskal primerne papirje za podpise, sem izrabil priložnost in s pomočjo tov. Gašperja-Fajfarja dobil v svojo še neuporabljeno drobno skicirko dragocene podpise vseh delegatov s Titom na čelu.

Dan po zasedanju (1. XII. 1943) sem nekaj časa nadaljeval prejšnji dan pričeto sliko tov. Tita.

Uro pred pogrebom Lole Ribarja je bil z nami v bunkerju ali tunelu, kot smo dejali, tudi predsednik Ribar in je zamišljeno ždel predse. Pa mi je nenadoma rekel: »Druže Jakac, daj, crtaj me.« Presenečen sem bil nad to nenavadno željo v tem težkem trenutku. Razumel sem ga in molče sva si zrla v oči. Njegov razoran obraz pa je bil še bolj razjeden od zadržanih bolečin. Tiho sva delala do odhoda.

Ko je legel mrak, smo vsi šli na pogreb Lole Ribarja. Snežilo je. Povsod je bilo ogromno blata, spolzko, posebno na poševnem pokopališču. Temna množica ljudi se je pomikala. Mesto je bilo le slabo razsvetljeno. Bila je že skoro popolna tema, ko je spregovoril Moša Pijade, stoječ na nekem zidu prav blizu mene. Čudno so zveneče besede čez temno pokopališče in črno množico ljudi.

Nato se je mrki sprevod s pokopališča počasi pomikal navkreber v mesto proti kuli. Tam je tov. Kocbek spregovoril resne besede v slovo. Nato pa se je oglasil nad krsto sam oče. Grozljivo je bilo čuti očetove besede mrtvima sinovoma. Kaj takega človek zlepa ne doživi. Z mahanjem rok je premagoval silno bolečino in govoril, da nam je zastajal dih. Silna moč in samozatajevanje! In s kakšnim bolečim ponosom je iztisnil iz sebe: »Vidva nista mrtva, živa sta v meni. Od danes bom živel trojno življenje. Obljubljam vama, da bom izpolnil vse tisto, kar sta vidva hotela izpolniti.«

V rdečo zastavo zavito krsto so naložili na kamion. Po ognjevitim govoru mladince in potem, ko so odpeli partizansko žalostinko ter internacionalo, je kamion s krsto odpeljal mimo kule in luč je izginila v temo.

Ogrožali so nas nova nemška ofenziva pa prihajajoča zima in sneg, ki bi bil za nas oddaljene na povratku usoden. Dne 1. decembra ob 10 zvečer sem moral, čeprav nerad, predčasno zaključiti portretno risbo maršala. Podpisal jo je. Koliko je še ostalo neizražena!

To nadvse dragoceno podobo sem potem do konca vojne vedno nosil v torbi in je nisem nikdar skril v bunkerje kot drug material.

Na povratku smo hiteli, da nas ne bi zalotil sneg. Imeli smo več kot srečo, da smo brez bojev napredovali. Povsod so nas sprejemali kar se da veselo in svečano. Imeli smo mitinge, kjer so delegati poročali ljudstvu o važnih avnojskih odločbah. Vendar je bila pot zelo težavna in še danes me v sanjah straši spomin na neskončno ilovno blato, ki je bilo povsod, kamor si stopil. Podplati na čevljih so se mi odtrgavali, da sem jih moral zvezati z žico, sicer bi jih bil izgubil. Do gležnjev so se mi udirale noge v blato.

Ko smo prišli čez Uno v Banijo in vsi preutrujeni v Bešlinac, nas je čakalo prijetno iznenadenje, pravo svečano kosilo. Presenetila pa nas je četica pionirjev — otrok ubitih staršev — iz dečjega doma, ki so ga organizirale partizanke. Bili so v strumno četico razvrščeni, na glavicah so imeli titovke, žarečih oči so zapeli več partizanskih pesmi. V eni izmed teh dolgih epskih pesmi so peli tudi o junaku Čanici. Da vidite oči teh pionirjev, ko je stopil prednje sam Čanica, ki je bil z nami kot avnojski delegat! Nagovoril jih je, za njim pa še drug delegat, ljudski pesnik Cazi, čigar pesmi so tudi peli. Navdušenje je bilo nepopisno, marsikatera solza se je utrnila. Ni majhna stvar živeti v ljudski epski pesmi.

V Perni so nas obkolili Nemci. Posloviti smo se morali od hrvaških tovarišev in oditi vsak v svojo smer. Srečno smo se prebijali iz obroča in šli dvanajst kilometrov mimo razsvetljenega Zagreba, kjer so gospodovali krvavi ustaši in Nemci. Pri Sv. Jani je začelo snežiti, toda bili smo že na pragu doma.

16. decembra 1943 sem si zapisal v dnevnik: »V Suhorju smo. V mali gostilni, kjer je nabito polno. Pri petrolejki končujem risbo pesnika revolucije Mateja Bora. Govoriva o zadnji poti prijatelja od mladosti pesnika Mirana Jarca in njegovi strašni smrti v roški ofenzivi lansko leto. Nato je Bor na izzivanje generala Jake in drugih predeloval zadnje verze svoje že znamenite pesmi 'Hej brigade'. Ranjenec, ki je pravkar prišel iz borb pri Novem mestu, pripoveduje o položaju. Dal sem mu cigaret. Prek Gorjancev se slišijo eksplozije granat in min. Ni mi bilo danes zastoj v zgodnjih urah čudno bolešno pri srcu. Čutim, da padajo te granate na mojo mladost, na moje mladostno delo v mojem rojstnem kraju. Kot da to uro zamira za vedno moja mladost.« Toliko iz dnevnika.

Čudno, bolestna slutnja ni bila brez podlage, čeprav ni bila v zvezi z Ljubljano, temveč z Novim mestom.

15. decembra 1943 je izšel »službeni list« kvizlinške uprave v Ljubljani, ves posvečen »zaplembi premoženja upornika Božidarja Jakca in njegovih družinskih članov« s podpisom generala Rupnika. Takoj nato so kvizlinški hlapci pregnali mojega mladoletnega nečaka in sorodnico iz mojega stanovanja, ki je bilo nabito poln muzej nenadomestljivih vrednot. Za vse to sem izvedel pol ure pred referatom na kulturniškem kongresu v Semiču 3. januarja 1944, kjer je bila tudi moja prva partizanska razstava. Tako se je tudi slutnja iz Kočevja na žalost uresničila in čutil sem, kako je res umirala moja mladost.

16. decembra 1943, ko smo prišli na Suhor, smo bili naposled na slovenskem osvobojenem ozemlju in s tem se je srečno končala štiridesetdnevna naporna in nenavadna, a veličastna pot, ki ji v zgodovini ni primere nikjer.

AVNOJ

Zoran Polič

Danes je pravzaprav že toliko podrobnih opisov takratnih časov in dogodkov, da je težko z nekaj besedami dodati še kaj novega, posebnega in še ne rečenega. Če gre le za moje osebno doživetje tistih časov, potem bi pač lahko samo potrdil, da je ob siceršnjih skromnih zunanjih efekti in sploh minimalnih materialnih pogojih drugo zasedanje AVNOJ predstavljalo za vse prisotne veličasten, morda — ne, sigurno — nikdar prej in ne kasneje doživljeni dogodek, ki se sicer takrat ni približal naši zavesti kot nekaj enkratnega, neponovljivega, vsekakor pa kot nekaj, kar je »viselo v zraku«, kar se je moralo dogoditi, kar je izviralo iz naših želja in pričakovanj in kar je povsem ustrezalo našim takratnim razpoloženjem.

Srečanje s številnimi delegati iz vseh krajev Jugoslavije je samo povečalo pomembnost dogajanja, saj je neprestano ponavljalo veliko resnico, da smo tovariši, da se uspešno upiramo sovražniku na vseh koncih naše ogrožene domovine, da smo enotni v pogledih, občutkih in cilju. Mnogo smo si morali povedati, toda še več je ostalo nedorečenega, saj ni bilo časa, ki bi ga smeli izpolniti samo s pripovedovanjem. Imeli smo važno delo, morali smo opraviti veliko nalogo in le malo časa je bilo odmerjenega za to. In razen tega je zopet pritiskal sovražnik z vseh koncev. Toda kot da ga ni, smo se v nočnih urah sestajali na razpravo o velikih odločitvah, čez dan pa uporabljali čas za medsebojne razgovore, za razgovore s tov. Titom, pa tudi za počitek. Povsod okrog Jajca pa so zvesti čuvarji, naši partizani, budno spremljali sovražnikove premike, da bi onemogočili kakršnokoli presenečenje, nam pa omogočili delo v miru in zbranosti.

Četudi so mnogi pomembni dogodki v svetu v njegovi novejši zgodovini povezani z vsemi ustreznimi dokumenti, ki še dolgo po svojem nastanku vzbujajo pozornost zgodovinarjev, pa tudi politikov in državljanov sploh, se mi zdi, da vendarle nobeden od njih ni tako živ odsev potreb, pogojev, želja in razpoloženja množice ljudi, kot so prav avnojski dokumenti. Človek se včasih sprašuje, zakaj jih večkrat tako sramežljivo skrivamo pred našim mladim rodом in pred svetom, namesto da bi prek njih ponovno izpričevali veliko resnico o ciljih naših naporov, o odnosih med našimi narodi, kar je vse bilo tako jasno vtakano v te osnovne dokumente naše federativne državnosti. Mislim, da nam je prav dejstvo, da smo tako enotno in odločno sledili Titovi viziji, izraženi v avnojskih dokumentih, o enini možni perspektivi narodov Jugoslavije, ki se lahko uveljavlja v svetu samo ob polnem priznanju bratstva, enotnosti in ravnopravnosti naših narodov kot osnovnih komponentah v njihovem sožitju, omogočilo, da smo osvobodilno borbo uspešno zaključili, da smo prebrodili težave najstrašotnejše preizkušnje v letu 1948, da smo premagovali težave, ki jih je prinašala s seboj naša socialistična izgradnja, da smo se uveljavili v svetu kot pobudniki združenja malih, toda svobodoljubnih dežel, da smo prispevali k razčiščevanju mnogih svetovnih problemov, pa tudi resnic iz socialističnega besednjaka, itd., itd.

Današnji čas v svoji vse večji kompliciranosti zahteva večkrat novih dokumentov, zahteva jasna stališča in odločne besede. In kadarkoli smo v teh dokumentih jasni in odločni, kakor smo bili v avnojskih, kadar jih postavljamo na čvrste temelje takratnih sklepov in kadar iz duha AVNOJ črpamo navodila za svoje odločitve, vedno smo razumljivi, sprejemljivi vsem našim delovnim ljudem in spoštovani v svetu, pa najsi bodo komentatorji naši prijatelji ali pa nasprotniki.

Božidar Jakac: V livenski čaršiji, tuš, 26. novembra 1943

Zato tudi letos, ko vgrajujemo s spremembo ustave, nova dognanja v tekoča razmerja med republiko in federacijo, bodo ona sprejemljiva le, če bodo zvesto sledila sklepom AVNOJ, če bodo končno uveljavila v naši osnovni listini, kar smo že takrat tako jasno zapisali in z vsem srcem sprejeli, ne le kot vizijo, temveč kot edino stvarnost, in če bodo očistila navlako, ki z nekaterimi predpisi (morda trenutno v neki prehodni dobi resda potrebnimi) samo megli jasne poglede na stvarne odnose, ki morajo vladati v teh razmerjih.

In prav tako, če se ozremo na dogajanja v širšem svetu, bodo naše odločitve realne le, če bomo dosledno spoštovali in se borili za pravice vsakega naroda in vsake dežele, da si samostojno krojijo svojo bodočnost, kakor smo to uveljavljali s polno odgovornostjo in zavzetostjo tudi zase, ko smo sprejemali sklepe AVNOJ v Jajcu. Zato ne moremo molčati, ko padajo in umirajo tisoči v Vietnamu, ko divja in preti vojna vihra na Bližnjem vzhodu, ko se v imenu lažnega socializma gazi svoboda Češkoslovaške, ko se v svetu zanikuje enakopravnost narodov in ras, se kjerkoli pripravlja zločin zoper človeka in še posebno delovnega človeka, ki nam je bil in je vse bolj resnično vreden svobodnega in mirnega življenja v svetu, ki ne bo priznal ne blokov ne zatiranja.

NA ROB ZAPISNIKA

(OB 25. OBLETNICI KOČEVSKEGA ZBORA)

Mitja Kreft

DRAGOCENA NAJDBA

PLEŠIVICA — septembra 1968

Trije smo, četrtega ni več. Anton Koščak s Plešivice je bil umrl že pred 14 leti. Na njegovi domačiji smo našli le ostarelo ženo in sina, ki sta nam podarila dragocen muzejski rekvizit: posodo za mleko, v kateri so se pet let hranili zapiski o prvem slovenskem ljudskem parlamentu.

Počasi jo mahamo mimo lovske kočee proti zaraščeni kraški globeli. Nino in Borut temeljito pregledujeta okolico, da ne bi zgrešila kraja, saj se je v zadnjih dvajsetih letih precej spremenil. Ustavimo se.

»Tu, na Plešivici pri Grosupljem, ste pred dvajsetimi leti ponovno našli zapiske o kočevskem zboru. Tovariš Strle, kako ste ta pomembni dokument ohranili?«

FRANC STRLE-NINO: »Protj koncu oktobra leta 1943 je na Plešivici divjala nemška ofenziva. Tu je bil štab 18. divizije, v katerem je bilo več političnih funkcionarjev, med njimi tudi Stane Kraševac in Boris Zihelr. Dogovorili smo se, da zapisnik shranimo na tem mestu v posodi za mleko in ga, ko bo nevarnost minila, ponovno odnesemo.«

»In kako ste ga našli?«

FRANC STRLE-NINO: »Prišli smo ga iskat šele po petih letih, torej leta 1948. Težko je bilo najti kraj, kjer smo skrili posodo za mleko. Poiskali smo bližnjega kmeta, ki dobro pozna te gozdove, pa nas je pripeljal sem. Po več urah iskanja smo vendarle pod tole skalo našli posodo za mleko, v katerih je bilo na srečo popolnoma ohranjeno vse gradivo.«

»Tovariš Megušar, vi ste bili zapisnikar na kočevskem zboru. Ali se je v tej posodi za mleko v celoti ohranil vaš zapisnik?«

MILAN MEGUŠAR-BORUT: »To, kar sva s prof. Kraševcem napisala, je popolno. Seveda pa ni dokumenta na svetu, ki bi lahko ohranil vse tisto, kar je ostalo med ljudmi, v ljudeh samih in kar lahko dopolnijo njihova živa pričevanja.«

ŽIVA PRIČEVANJA

SEŠKOV DOM, KOČEVJE — septembra 1968

Stirideset se jih je odzvalo vabilu, da skupaj obnovimo spomine na 3. oktober 1943. leta, da s svojimi živimi in neposrednimi pričevanji dopolnijo zapisnik kočevskega zbora. Jure Flajnik, 80-letni kmetovalec iz Vukovcev pri Vinici, ki je le redkokdaj po kočevskem zboru zašel v Kočevje, zvedavo ogleduje prenovljeni dom in se skuša spomniti, ali je res tu pred 25 leti zastopal belokranjske kmete. Mica Ferličeva in Tone Pirnar, njun spomin je svež in se čedalje bolj razgibava, se v živahnem pogovoru spominjata tistih, ki jih danes ni tukaj. Anton Boršnar iz Malkovca nad Mokronogom je betežen, pa bi ga pot, ki jo je pred 25 leti še zlahka zmogel, preveč utrudila. Na žalost ni med njimi dr. Antona Hočevarja, Mira Vesela, Petra Stanteta, Vinka Hafnerja in drugih, ki bi lahko s svojimi zanimivimi pripovedmi listino o snovanju in sklepih prve slovenske ljudske skupščine osvežili in dopolnili.

Pogovor je sproščen, spomin pa obuja le tisto, kar ni ohranila pisana beseda.

»Tovariš Vitkovič, vi ste na kočevskem zboru zastopali Belo krajino, naše osvobojeno ozemlje, kjer je ljudska oblast že takrat delovala v razmeroma normalnih razmerah in kjer so bile volitve v njen najvišji organ, v prvi slovenski ljudski parlament, izpeljane kar najbolj demokratično. Bi nam lahko kaj povedali o tem?«

JANEZ VITKOVIČ: »Nekaj dni po italijanski kapitulaciji nam je izvršni odbor Osvobodilne fronte naročil, naj izvolimo odposlance prve slovenske ljudske skupščine. Volitve smo opravili tako, da smo kandidate razdelili po vaseh, glede na število prebivalcev. Sklicali smo sestanek, vse moške in ženske, volili pa smo tako, da smo glasovali z listki ali z dviganjem rok, kakor so pač odločili volivci. Kandidate je seveda predlagala Osvobodilna fronta, velikokrat pa ljudje sami, predvsem poštene ljudi, ki niso umazali svojih rok. Prav zaradi tega so bili vsi zadovoljni z delegacijo, ki je zastopala Belo krajino v prvem slovenskem parlamentu v Kočevju.«

»Kako pa so, tov. Perko, potekale volitve na zasedenem ozemlju?«

VENCELJ PERKO: »Kjer so bile vasi zasedene, smo delegate določili, kjer pa ne, so jih vaščani izvolili na skupnem zborovanju.«

»Kako ste odšli na pot v Kočevje?«

VENCELJ PERKO: »Iz gorjanskega podokrožja je bilo trideset odposlancev, zborna mesto smo imeli na okrožju Novo mesto. Od tu smo se 29. septembra ponoči z vozovi odpeljali do Dvora pri Žužemberku, od tam pa 1. oktobra zvečer s tovornjaki v Kočevje.«

»Seveda niste točno vedeli, kam greste? Ste imeli pri sebi kakšne dovolilnice ali propustnice?«

VENCELJ PERKO: »Jaz sem imel — slučajno sem jo tudi ohranil — poverilnico, da sem bil zares izvoljen. Podpisana je od vseh predstavnikov terenskih odborov, na njej pa je žig podokrožja. Na posebni prepustnici pa je bila prošnja za prosto gibanje, ki smo jo morali pokazati partizanskim enotam, ki so nadzorovale gibanje prebivalcev.«

»Tovariš Peternelj, pot na kočevski zbor vam je prav gotovo dobro ostala v spominu, prav tako tudi pripetljaji s te poti. Bi nam morda katerega od teh opisali?«

ANTON PETERNELJ: »Najprej moram povedati, da na Gorenjskem ni bilo mogoče izvesti volitev, zato je delegacijo imenoval pokrajinski odbor. Na pot je delegacija šla po znani poti prek Dolomitov na Ljubljanski vrh. Na Ljubljanskem vrhu smo doživeli majhno razočaranje. Gorenjska delegacija je bila sicer sestavljena iz samih starih borcev, le oblečeni smo bili bolj civilno. Znak našega partizanstva so bile triglavke — pa še teh nismo imeli vsi — in orožje. Ker smo prišli z Gorenjske, kjer smo živeli v težkih razmerah, smo mislili, da bomo deležni vse pozornosti. Toda ko smo srečali neko enoto ljubljanske brigade — po italijanski okupaciji, lepo vojaško oblečeno, nekateri so imeli celo oficirske uniforme — so nas precej pomilovalno gledali, češ kaj se ubogi civilisti mešajo med nas vojake. Nenadoma prijaha oficir, Lenart (eden izmed delegatov) se mu predstavi, pa ni nič pomagalo. Odpovedal je tudi talisman — priporočilo izvršnega odbora Osvobodilne fronte — ki je naročal vsem vojaškim enotam, naj delegaciji pomagajo po najkrajši poti priti na določeno mesto. Precej razočarani in poklapani smo nadaljevali pot proti Begunjam.

V Begunjah se je položaj popravil. Lenartu je uspelo dobiti voz in odpeljali smo se proti Sodražici. No, tu pa smo doživeli prijetno presenečenje. Za nami je pripeljal avtomobil in Lenart ga je ustavil. Iz njega je stopil tov. Jokl. Veselo se pozdravita in objameta, potem pa nam zatrdi, da bo vse uredil, da se brez težav

Božidar Jakac: Predsedstvo kočevskega zbora, svinčnik, 3. oktobra 1943

odpeljemo v Ribnico. Samozavest se je povrnila, saj smo si mislili, da že nekaj pomenimo, če se pri nas ustavijo funkcionarji, ki se vozijo z avtomobilom. In še nekaj smo rekli: saj mora biti prav dobro organizirano, če se že naši voditelji lahko prevažajo v avtomobilih. Zvečer smo prišli v Ribnico, kjer nam je vojaška komanda preskrbela večerjo in tovornjake za prevoz v Kočevje.

Pa še drobčkan spomin iz Ribnice. Vse hiše so bile prepleškane z gesli, zlasti pa je bilo veliko napisov ŽIVIO TOVARIŠ CIRIL. Nismo ga poznali, mislili pa smo si, da mora biti kakšen pomemben funkcionar oziroma zelo priljubljen človek, ker ga tako častijo, da je na vsaki drugi hiši zapisano njegovo ime.

»No, in kdo je to tovariš Ciril?«

ANTON PETERNELJ: »Zvedel sem šele pred par dnevi, da je bil to tov. Matija Maležič, doma iz Ribnice.«

»Tovarišica Majenova, vi ste precej hodili po volilnih zborovanjih? Pa ste morali na široko govoriti ljudem o tem, zakaj pravzaprav gre?«

TONČKA MAJCEN: »Ne. Niti nisem bila govornica niti ni bilo treba ljudem posebej pripovedovati o pripravah na kočevski zbor. Ko sem prišla med ljudi so

kar rekli: ,Tončka mi že vemo, zakaj si prišla. Kar hitro povej, vsi smo zato, volili pa bomo Nežko Erženovo, ker je najbolj pridna.' Zbore smo imeli v vaseh Tevče, Jeperjek, Otavnik... Jaz sem bila izvoljena v štirih vaseh.«

»Imate tudi vi pri sebi izkaznico oziroma potrdilo, da ste bili izvoljeni?«

TONČKA MAJCEN: »Seveda. Podpisani so člani rajonskega odbora in priče, da sem bila pravnoveljavno izvoljena.«

»Tovarišica Jordanova, kako pa se je kočevsko okrožje pripravilo na sprejem šeststotih delegatov. To prav gotovo ni bilo majhno delo?«

MARIJA JORDAN: »Res je, Kočevje je bilo porušeno, vasi požgane. Jaz sem bila zadolžena za tovariše, ki so prišli iz drugih republik. V Dolgi vasi smo zanje uredili eno hišo. Z vsem je bilo težko: sveč ni bilo, rjuh tudi ne. Vseeno smo gostom pripravili prijeten dom za tistih nekaj dni. Kljub trudu pa smo ugotovili, da smo za nekatere pripravili prekratke postelje, tako da so morali tovariši Sreten Žujevič, Vladimir Dedijer in drugi spati kar na tleh. Tovariš Ribar se je jezil, ker ni bilo svečave. Naredili smo akcijo, nabrali voska in tudi ta problem odpravili. Na koncu mi je rekel tovariš Žujevič: ,Pa da znaš, drugarice, i onako smo se dobro snašli!«

»Tovariš Pečjak, tudi vi ste menda zelo vneto sodelovali v Kočevju v pripravi na zbor.«

JOŽE PEČJAK: »Seveda, pa tudi za odposlanca sem bil izvoljen. Takole iznenačeno sem bil obveščen, kaj bo pri nas v Kočevju. Ljudje so že prihajali, prostora in hrane pa nikjer. Pa sem se domislil, da grem na Rudnik, kjer je bilo polno postelj, saj so se rudarji odselili v gozd. Postelje so bile prazne, pa sem dobil trideset postelj in še slamarice povrh. Rekli so, da jih moram vrniti in podpisati reverz ali kako se že reče temu.

Ali veste, kaj se mi je zgodilo? Še dosedaj jih nisem vrnil, pa jih verjetno tudi ne bom, ker jih ne najdem.«

»Tovarišica Jordanova in tovariš Pečjak sta pripovedovala kako so se trudili, da bi bili odposlanci s prebivanjem zadovoljni. No, in kako ste bili vi zadovoljni s prebivališčem v Kočevju, tovariš Korenčan?«

VIKTOR KORENČAN-POVH: »Nisem si mogel misliti, da bom tako postrežen, kot sem bil. Napotili so me spat v hotel. Tam sem se okopal, grem ležat v posteljo, na žimnico... Madona, za vse na svetu nisem mogel zaspati, premetaval sem se in premetaval, potem pa deko na tla in nahrbtnik pod glavo, pa sem zaspal. No, sem rekel, toliko so se pomujali, pa sem vseeno moral spati na tleh, ker pač drugače ni šlo.«

»Tovariš Golob, kako pa ste bili vi zadovoljni s kočevskim stanovanjem?«

NACE GOLOB: »No, bil sem kar zadovoljen. Sicer so res govorili, da so v Kočevju preskrbeli tople postelje in da bo ne vem kako lepo, ampak jaz vsega tega nisem videl. Ne govorim zaradi tega, ker bi jim bil nevoščljiv. S svojim kolegom Matjažem sva stanovala v svinjaku v Šalki vasi. Najbrž je bila to velika sreča, saj so drugi dan prišli avioni in začeli bombardirati. Naenkrat se je v grmovju nekaj razpočilo in s stanovanjem vred, s svinjakom mislim, naju je odneslo v gozd. No, če bi bila stanovala v zidani hiši, me danes tukaj več ne bi bilo.«

»V osemdesetih letih ste, tovariš Flajnik marsikaj doživeli. Česa pa se najbolj spominjate s kočevskega zbora?«

JURE FLAJNIK (še zmeraj ne more docela dojeti, da je bil prav tu v Šeškovem domu pred 25 leti in da je zdaj ponovno tukaj. Ogleduje in ogleduje, vprašanja ga komaj oplazijo):

»Vi mislite na 43. leto, jeli?«

»Seveda.«

»Presenetilo me je, ja. Nisem vedel, kam se gre, nihče se ni upal govoriti z nikomer.«

»Je bila konspiracija?«

»Ja, pa da.«

»Ste govorili na kočevskem zboru?«

»Ne. Samo prej sem nekaj stihla ženi govoril, da moram na neki sestanek, drugim pa nič.«

»Vi ste iz Vukovcev pri Vinici, kajne? Ste vi zastopali tamkajšnje kmete?«

»Seveda sem, saj sem sam kmet in vedel sem, da jih je treba braniti in čuvati. No, ko smo prišli v Kočevje, vidim fantičke, ki stražijo tale dom. Vprašam jih, kaj delajo tukaj, pa mi odgovorijo, da bodo pazili na nas odposlance. Ej, hudiča, jim pravim, pazite nase, ne pa name, jaz imam za sabo že drugo svetovno vojno.«

»Tovarišica Ferličeva, podoba kočevskega zbora je v vas še zmeraj zelo živa. Če vam omenim kočevski zbor, česa se najbolj spominjate?«

MICA FERLIČ: »Ko sem stopila iz trde teme v svetlo dvorano (bilo je 1. oktobra zvečer), ki je bila tako prekrasno okrašena, sem se začudila, kako so mogli v teh težkih časih kaj takega narediti. Potem so se počasi zbirali delegati. Ko je bila dvorana polna, je prišlo na oder predsedstvo. Pozdravili smo ga s takim ploskanjem, da kaj takega v svojem življenju še nisem slišala niti videla. Zavzeto sem poslušala govornike: tovariša Kidriča, strašno, čudovito — in Ivančičevo mamo, našo herojsko ženo. Jokala sem, ko je govorila, ko je pozivala v borbo vse naše ljudi. Ja, tega ne morem nikoli pozabiti.

Ko smo bili tako navdušeni in ko smo tako ploskali, me je najbolj razburil moj sosed, ki je poleg mene spal. Ja, pa če ga ploskanje ni zbudilo, ga tudi jaz nisem.«

»Tovariš Madronič, vi ste na kočevskem zboru zastopali belokranjske kmete. Zanima me, kako ste se počutili oziroma kaj ste občutili, ko ste prebrali napis: NAROD SI BO PISAL SODBO SAM?«

PETER MADRONIČ: »Izvoljen sem bil v Starem trgu ob Kolpi, kjer so kmetje živeli v veliki bedi, saj so jih preganjali davki. Težko so preživljali svoje družine in zato so odhajali v Ameriko, Nemčijo. Zato so se vsi vključili v narodnoosvobodilni boj, da bodo dobili zemljo vsi tisti, ki jo obdelujejo.«

(P. S.: Ob rob njegove pripovedi še tole: hotel je povedati tudi to, da so mu partizani tedaj obljubili, da bodo iz Prelesja proti Vinici in Črnomlju zgradili predor, da bodo kmetje lažje prevažali svoje izdelke, ker so belokranjske ceste strašno slabe. O predoru sicer ne verjame več, še zmeraj pa upa, da bodo ceste boljše.)

»Kateri izmed govornikov pa vam je najbolj ostal v spominu?«

PETER MADRONIČ: »Kidrič. Preprosto, lepo in razumljivo je povedal, kako in zakaj se borimo.«

»Ivančičeva mama, vsi, ki govorijo o kočevskem zboru, se spominjajo vašega nastopa. Kaj ste takrat povedali odposlancem?«

IVANČIČEVA MAMA: »Rekla sem jim, da naj gredo ponovno branit svojo domovino, ker imamo pred pragom novega sovražnika in nove izdajalce. Slovenci, Slovenke! Ali boste pustili nemaščevano kri naših junaških sinov, ali boste pustili, da bodo sovražniki in naši izdajalci uničili še to, kar je od Lahov ostalo!«

»Mama, vi ste pred tem izgubili štiri sinove?«

»Vedela sem, da sem dala svoje sinove domovini, in vedela sem tudi, da za svobodo ni nobena žrtev prevelika.«

»Tovarišica Firova, na kočevskem zboru je pravzaprav slovenska žena prvič samostojno izrazila svoje politično prepričanje. Kako ste se takrat počutili kot žena — protagonistka tega zbora?«

REGINA FIR: »Vse na tem zboru me je zelo prevzelo, posebno takrat, ko je nastopila neka skromna žena in govorila o problemih delavske žene v stari Jugoslaviji, o izkoriščanju otrok po tovarnah. Govorila je s tako toplino in zavzetostjo, da sem takoj vedela, da govori iz sredine, iz katere sama izhaja. To je bila Angelca Ocepškova.«

»Je ob nastopu Angelce Ocepkove negotovost, ki vas je spremljala pred zborom, izginila?«

REGINA FIR: »Spočetka sem imela občutek manjvrednosti. Potem ko sem videla, kakšna moč nas preveva, je ta občutek izginil.«

»Tovariš Megušar, vi ste kot zapisnikar spremljali kočevski zbor. Verjetno je bilo to delo zelo naporno?«

MILAN MEGUŠAR: »Če po pravici povem, je bila to moja največja strokovna preizkušnja. Dvorana je vrela; vzklikanje, solze in navdušenje nas je pravzaprav nosilo. V takem navdušenju je strašno težko ostati hladen, slediti besedi za besedo. Zavedal pa sem se, da je to enkratni dogodek, in če me samo nekoliko zanese navdušenje, bo izgovorjena beseda za vse čase izgubljena.

Razen svinčnika in razen večje roke ni bilo ničesar, o magnetofonu se nam takrat še sanjalo ni. Spominjam se, da je naenkrat sredi zborovanja prevladala parola: 'Hočemo drugo fronto!' in potlej klic: 'Hočemo tretjo fronto!' Takrat mi ni bilo jasno, za kaj gre.«

»Tovariš Peternelj, bi nam hoteli razložiti, kaj ste pravzaprav hoteli s svojim medklicem: HOČEMO TRETJO FRONTO!?!«

ANTON PETERNELJ: »Takrat smo stalno ponavljali zahtevo, da bi zavezniki odprli drugo fronto. Tudi tovariš Kardelj je dejal, da bi morali odločilen udarec zadati zahočni zavezniki z odprtjem druge fronte. Teda j sem se oglašil jaz in dejal, da naj zavezniki odprejo tretjo fronto, saj smo drugo fronto odprli že jugoslovanski partizani sami. S tem sem hotel poudariti zahtevo, da nas zahodni svet končno vendarle prizna kot pomemben del boja proti fašizmu.«

»Tovariš Pirnar, vi ste star revolucionar: udeležili ste se oktobrske revolucije, leta 1918 ste organizirali upor v Kandiji v Novem mestu. Tudi vi ste govorili na kočevskem zboru. Za kaj ste se takrat zavzemali?«

ANTON PIRNAR: »Jaz sem bil proti amnestiji za tiste, ki so bili pri beli gardi. Rekel sem, da za tiste, ki imajo krvave roke, ni treba nobene amnestije in da je take treba spraviti s poti, da nam ne bodo več škode delali.

No, potlej pa tole, kakor je že tovarišica Ferličeva povedala, je bil na zboru prezidij. Nekdo je hodil med vrstami in dajal listke, da bi se prijavili na razpravo. Ferličeva Mica mi je rekla: 'Tone, če boš kaj povedal, povej kratko pa jednato!' 'Mica,' sem rekel, 'ni se ti treba nič bati, bom že povedal.' Potem je prišla vrsta name in predsednik je rekel: 'Besedo ima tovariš Pirnar iz Broda pri Novem mestu!' (To sem jaz!)

Vstal sem in rekel: 'Tovariši in tovarišice! Veseli me, da je enkrat že prišel tisti čas, ki je tako dolgo pričakovan od mene, da bo prišla oblast v roke takih ljudi, ki imajo žuljave roke. Potem bomo imeli siguren uspeh!'

No in tako je tudi bilo.«

»Tovariš Taurer, vi ste na kočevskem zboru zastopali invalide — partizane. Tudi vi ste govorili na tem zboru. Kaj bi nam lahko povedal o tem?«

FRANC TAURER: »Najprej moram povedati, da sem doživel dolg, spontan aplavz, ki me je zelo prižgal. Imel sem pripravljen govor, vendar pa, ko sem začel ponovno govoriti, so me s ploskanjem tolikokrat prekinili, da mi je končno zaprlo sapo. Mogoče sem povedal malce več, kot je napisal stenograf Megušar. Navdušenje za naše ranjence in invalide je bilo tako, jaz pa tako prizadet, da misli nisem mogel

Božidar Jakac: Dr. Marjan Breclj na kočevskem zboru, svinčnik, 3. oktobra 1943

dokončati, čeprav sem bil že poldrugo leto komisar in vaje govoriti pred ljudstvom.«

»Tovariš Škrlj, vidim da zvedavo ogledujete novo Kočevje. Kako ste si zapomnili podobo mesta iz tistih dni?«

FRANC ŠKRLJ: »Odkrito moram povedati, da se iz tistih dni ne morem spomniti skoraj nič. Prišli smo ponoči, celo do treh je bilo zasedanje, potlej pa so nas ,konzervirali' v osnovni šoli na Livoldu.«

»Kako so primorsko delegacijo sprejeli odposlanci slovenskega naroda?«

FRANC ŠKRLJ: »Prišli smo dan kasneje. Ko smo vstopili, je cela dvorana vstala, zavalovila in vzklikala: Živela Primorska! Človeku se je kar milo storilo.«

»Katera je bila glavna misel vašega govora?«

FRANC ŠKRLJ: »Glavna misel je bila verjetno ta: Primorci smo imeli vsako slovensko pisano besedo za sveto. Ni bilo takih razlik, kot denimo na Kranjskem, kjer so eni čitali Slovenca, drugi pa Jutro. Pri nas, če si le dobil slovensko besedo, je bila, ponavljam, sveta za nas.«

»Tovariš Hribar, slišali ste pripoved svojih tovarišev. Morda bi še kaj dodali?«

JOŽE HRIBAR: »Prav rad. Ko je stopil na oder Vlado Krivic in prinesel pozdrave od okupirane Ljubljane, je bilo tako navdušenje, da so ga odposlanci večkrat prekinili, ljudje so bili solzni.«

»Govorov na kočevskem zboru ne bi ponavljali, saj je že vse zapisano in ohranjeno, vendar pa je še mnogo spominov, ki niso niti zapisani niti ohranjeni. Morda bi tovariš Kordiš povedali kakega od teh?«

FRANC KORDIŠ: »Premnogo je stvari, ki jih hrani ta zgodovinski kraj. Meni se je najbolj vtisnila v spomin uprizoritev igre ,Mati'. To je bila tista igra, ki je prikazala odhod v partizane in kako slovenski narod žrtvuje še svojo zadnjo kri za domovino. Neverjetno je, kako so naši kulturniki zadeli tisto, kar se je prav takrat dogajalo.«

»Zbor odposlancev je bil prvi slovenski ljudski parlament, na katerem so Slovenci prvič svobodno in množično potrdili svoje prepričanje in izrazili svojo voljo. Zdaj pa nas, tovariš Bordon, zanima, kakšni so bili odmevi na ta zbor med prebivalstvom izven meja tedaj še majhne slovenske svobodne države?«

LAZAR BORDON: »Doma so nas sprejeli z veseljem in z občutki. Pri nas ni bilo ne bele ne plave garde, pač pa le fašisti. Tiste čase je bila na Primorskem velika hajka. Ljudje so bili preplašeni, vendarle, ko je hajka minila in smo razložili cilje kočevskega zbora, so se v glavnem vsi Primorci s temi cilji enačili.«

»Kakšen pa je bil odziv na rezultate kočevskega zbora pod Dolomiti?«

VIKTOR KORENČAN: »Velik. Po vaseh in odborih sem govoril o njem, povedal, da so bili na zboru odposlanci vse Slovenije, tudi s Primorske in Štajerske. Izenadeni so bili, ko so prebivalci dobili tiskane časopise. No, so rekli, sedaj pa res vidimo, da imamo ljudsko oblast. Ko so zvedeli, da smo izvolili slovenski parlament in slovensko vlačo, so zahtevali, naj pridejo partizani nazaj v Dolomite, in obljubili, da jih bodo sami hranili, češ, rekvizicije so poslej nepotrebne.«

»Tovarišica Humarjeva, kaj pa so rekle slovenske žene na sklepe kočevskega zbora?«

MARIJA HUMAR: »Bila sem delegatka Mirne peči in sem prav tedaj pripravljala kongres ženske protifašistične zveze v Dobrniču. Reči moram, da so bile ženske na svojem kongresu veliko bolj borbene in doslednejše pri zahtevah kot delegati kočevskega zbora. Odločno so bile proti begunski vladi v Londonu in proti vrnitvi kralja Petra v domovino. V rajonu Mirna peč smo tedaj zbrali tristo podpisov žena proti kralju Petru.«

»Tovariš general, vi ste na kočevskem zboru zastopali slovensko narodnoosvobodilno vojsko. Bi lahko rekli, tovariš Avšič, da je bila slovenska narodnoosvobodilna vojska po tem zboru še bolj enotna kot prej?»

JAKA AVŠIČ: »Da. Toda ne samo enotna, tudi bolj borbena, saj pravzaprav enotnost izhaja iz borbenosti. Zaradi tega ker so borci dobili podporo, je zrastle tudi njihova morala. To pa je glavno, saj vojska mora imeti hrabre in dobre borce. Cilji politike in cilji vojske so bili enaki.«

»Tovariš Peternelj, tudi vi ste se po končanem zboru vrnili domov na Gorenjsko. Ali opazate kakšno posebno razliko med situacijo, v kateri ste se vi znašli, in med pripovedmi vaših tovarišev?»

ANTON PETERNELJ: »Pri nas na Gorenjskem je bilo nekoliko drugače. S kočevskega zbora smo se vrnili v okupirane kraje in Nemci niso kazali nobene namere, da bi kljub kapitulaciji Italije popuščali. Odmev kočevskega zbora je bil silen in ljudje so ob dejstvih spoznali, da niso le gole besede tisto, kar smo govorili pred ljudmi politični aktivisti. Zavedali so se, da gre za novo ljudsko oblast, za samostojno slovensko državo. To njihovo prepričanje je podprla Prešernova brigada, ki se je po slavni zmagi na Turjaku v začetku oktobra vrnila na Gorenjsko. Ti fantje so bili najboljši pomočniki in najbolj neposredni tolmači sklepov kočevskega zbora. Eno leto kasneje smo na osvobojenem ali pa na zavarovanem ozemlju — tudi v krajih z nemškimi posadkami — izvedli volitve v odbore OF. Ti organi so se razraščali, po osvoboditvi prevzeli vso oblast in do današnjih časov prerasli v pravo samoupravno socialistično družbo.«

PETINDVAJSET LET POZNEJE

SLOVENSKA SKUPŠČINA, Ljubljana, september 1968.

Velika skupščinska dvorana je prazna. V predverju in v dvorani je slišati le šepetanje štiridesetih odposlancev kočevskega zbora, ki so zasedli poslanske klopi.

Isti so kot v Šeškovem domu. Misel se vrača v oktober 1943. leta in se povezuje z današnjimi dni.

ANTON PETERNELJ: »Mislim, da tudi največji optimisti, ki so bili zbrani na kočevskem zboru, ne bi mogli pričakovati, da bodo doživeli po petindvajsetih letih tako temeljite spremembe v našem življenju. Seveda s tem ne trdim, da določene stvari, zlasti nas stare borce in udeležence kočevskega zbora, ne motijo. Ena od značilnosti tedanjega zbora je bilo velikansko tovarištvo, pristrčno ozračje, enakost in enotnost. Moti nas, da naša pravna zakonodaja, ki ureja družbene odnose, daje pravno enakost, stvarna enakost pa še ni docela uresničena. Mislim, da je na nas in na poslancih, ki v tem domu sklepajo o našem nadaljnjem življenju, da to razliko odpravimo in odpravijo.«

»Dovolite, da navežem, tovarišica Jordanova: ali je slovenska ljudska oblast v petindvajsetih letih izpolnila vaša pričakovanja?»

MARIJA JORDAN: »Rekla bi, da je bilo v teh letih veliko zelo dobrega, nekaj pa tudi slabega. Slabo je na primer to, da se kakšen zakon sprejema s premajhno odgovornostjo. Tak je npr. zakon o novem delovnem času. Če pa le veliko razmišljam o naših težavah in slabostih, pa si ne morem kaj, da se ne bi spomnila besed moje mame, ki pravi: 'Punca, deset sem vas po koncu spravila brez kakršne koli pomoči in brez doklad.' Potlej si mislim, da bomo počasi uredili tudi tisto, kar je narobe.«

»Tovariš Taurer, bili ste član prvega slovenskega parlamenta, in če bi bili danes poslanec, za kaj bi se tule v teh skupščinskih prostorih zavzemali?»

FRANC TAURER: »Predvsem za dosledno izvajanje vseh sklepov. Mislim, da je sedanji revolt naše mladine v precejšnji meri upravičen, posebej zato, ker se besede velikokrat ne skladajo z dejanji. Bivši borci čutimo z našo mladino. Razen tega pa problem bivših borcev-invalidov po petindvajsetih letih še zmeraj ni rešen. Obljub je preveč, dejanj premalo. Zato se moramo še po tolikih letih boriti za to, da bi ta problem spravili z dnevnega reda raznih forumov.«

»Tovarišica Ferličeva, kaj pa vi mislite o petindvajsetih letih razvoja slovenske dežele?«

MICA FERLIČ: »Naša država je sad naše borbe. V to borbo pa so šli različni ljudje — od takih, ki so veliko imeli, do takih, ki niso ničesar imeli. Jaz sem šla v to borbo prav gotovo iz prepričanja, da imamo prav, ne pa iz revščine. Danes živimo vsi dobro, to vsi vemo. Zamerim pa tistim, ki imajo največ od naše borbe, pa danes niso zadovoljni ter kritizirajo in 'šinfajo'. To mi pa ni prav.«

»Tovariš Pirnar, denimo, da stojite na govorniškem odru, in denimo, da so tu pred vami zbrani poslanci slovenske skupščine. Kaj bi jim povedali?«

ANTON PIRNAR: (Se nasloni na govorniški oder v velikih skupščinskih dvorani. Za njim je prazna predsedniška miza, nad njo slovenski grb. Tone se vživi v svojo vlogo, odposlanci slovenskega zbora, ki ga pazljivo poslušajo, so zanj poslanci slovenske skupščine zadnjega sklica.)

»Jaz bi našim poslancem povedal tole. Upoštevati morate kmetijske probleme in težave in kmetom priznati olajšave pri carini za tiste stroje, ki prihajajo iz Italije oziroma iz Nemčije. To bi bila velika stvar, obenem pa bi imeli tudi kmečki fantje večjo voljo za kmetijstvo, kot jo imajo sedaj, ko morajo dvakrat plačati eno stvar — enkrat v Nemčiji in Italiji, potem pa še doma, s carino vred, se reče.

Drugič pa bi omenil delo gozdarske službe v naši državi. Ni pravilno, da naša gozdarska oblast tako izkorišča kmetijske produkte, ki rastejo sami od sebe kot jurji, in da vzame polovico kmetovega zaslužka. Če kmet poseka gozd, ga lahko proda samo gozdni upravi, ne pa drugam, čeprav bi za to dobil mnogo več. To je, prosim, nezaslišana krivica za kmete. To bi jaz povedal v prvi vrsti našim poslancem, saj sta obe stvari važni za našega kmeta. S tem opozarjam naše poslance naj tu, v skupščini, upoštevajo moj nasvet, če pa ne, pa jim naj oprostijo kmetje, če jim drug ne more.«

(Govor Antona Parnarja spremlja dolg, spontan aplavz. Tone se useče v poslansko klop, njegova samozavest je še večja. Sam pri sebi zamrmra: »Hudiča, čigav pa je bil gozd med vojno?!«)

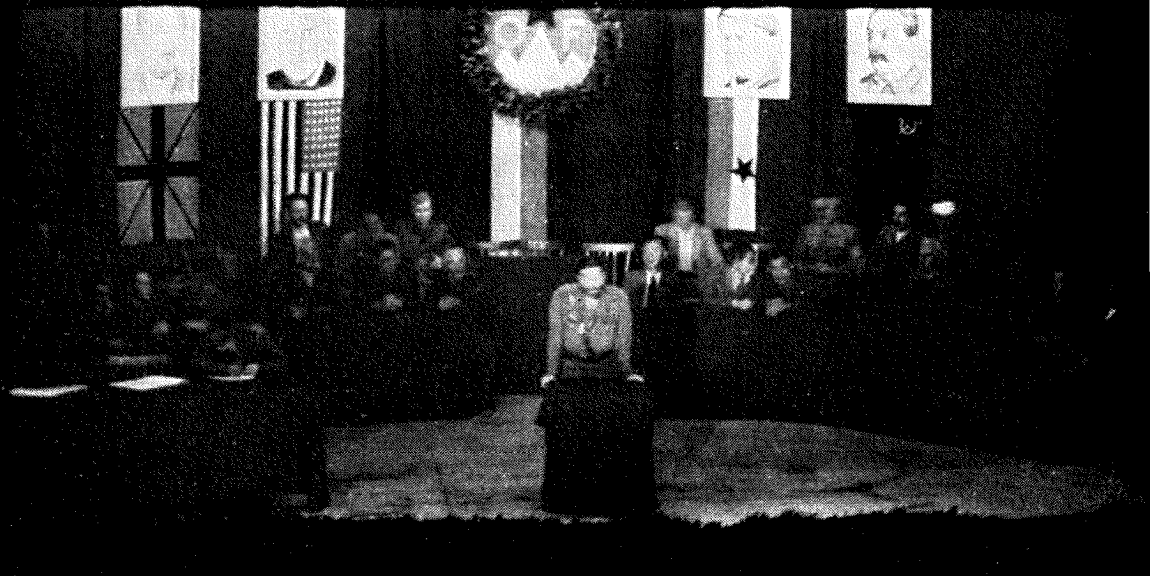
»In kaj bi vi k temu dodali, tovariš Golob?«

NACE GOLOB: »V celoti podpiram tovariša Parnarja. Menim pa, da bi bilo dobro, da bi sedanji poslanci kdaj pogledali nazaj, na kočevski zbor, potlej bi bilo tudi drugačno razpoloženje med ljudmi, ki je danes majčkeno skrhano. Pa še nekaj bi dodal. V skupščinskih razpravah bi morali več pozornosti posvetiti bivšim borcem, upokojencem in invalidom.«

»Tovariš Avšič, vi ste bili poslanec prve slovenske skupščine. Kako ocenjujete delo svojih naslednikov?«

JAKA AVŠIČ: »Zgodovina Slovencev je neprestana borba za obstanek. O tem govori naša književnost, znana nam je naša politična zgodovina vse do leta 1941. Naključje je pravzaprav, da so tega leta Slovenci lahko prijeli za orožje, da so si postavili svoj cilj in ga tudi dokončno izpeljali. Leta 1943 smo na kočevskem zboru postavili temelje naše državnosti. Sedaj, ko gledamo v prihodnost in ocenjujemo preteklost, vidimo, da smo v petindvajsetih letih zares veliko naredili. Če le pomislim, kako počasi se je gospodarstvo razvijalo pred vojno, ko je bilo v rokah posameznikov! Sedaj je čisto drugače, dosegli smo velike uspehe.«

NAROD SI BO PISAL SODBO SAM

Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943

»Pa vi, tovariš Trobiš?«

ŠTEFAN TROBIŠ: »Nedvomno so slovenski poslanci v povojnem obdobju opravili veliko delo. Uspehe vidimo na vseh področjih. Vendar pa se mi zdi, da bi bila ob sprejemanju zakonov potrebna večja preudarnost. Ob zakonu o izobraževalnih skupnostih in financiranju vzgoje ter izobraževanja smo slišali veliko lepih besed. Ko pa smo ta zakon v praksi preverili, smo naleteli na večje težave kot poprej, ko so občine oskrbovale šole. Zdi se mi, da bi se besede ne smele razhajati od prakse.«

»Ivančičeva mama, vi ste sodelovali ne le pri polaganju temeljev slovenske, temveč tudi jugoslovanske države. Bili ste članica AVNOJ. Kaj mislite o današnjem življenju, o tem, kako danes živimo in kako smo si naše življenje uredili?«

IVANČIČEVA MAMA: »Če pomislim, kako smo živeli pred petindvajsetimi leti in kako živimo zdaj, ne morem kritizirati. Vendar pa je še veliko zadev, ki se ne izvajajo, ali pa še niso rešene.

Če le pomislim, kako so berači hodili nekoč od hiše do hiše z malho in nadlegovali. Še za jajce je bilo včasih težko, kaj ne bi za drugo. Pa danes? Danes ni

mamo nobenega berača več. Marsikaj imamo, za kar smo se borili in kar smo služili.«

»Tovariš Megušar, ohranili ste nam zapisano podobo prve slovenske skupščine, pa vseh njenih naslednic, vse do danes, saj še danes opravljate to delo. Kaj vi mislite o vsem tem kot zvest spremljevalec razvoja slovenske oblasti in slovenske državne misli?«

MILAN MEGUŠAR: »Pravzaprav imam tokrat prvič priložnost, da ne pišem, ampak govorim. Ker sem vseh petindvajset let zapisoval razprave v slovenskem parlamentu, je razumljivo, da se mi niso mogle razviti ne vem kakšne govorniške sposobnosti. Če pogledam teh petindvajset let nazaj, se je nabral kar zajeten kup knjig, menda jih je kar 66, kjer so zbrane vse razprave v slovenskem parlamentu. Težko je najbrž v enem stavku povedati, kaj vsebujejo te knjige, lahko pa mirno rečem, da je v teh petindvajsetih letih slovenski parlament vendarle resnično pre-rastel v ljudski parlament, saj vse bolj postaja tribuna javnega mnenja. Če bo prihodnji razvoj tak, kot smo ga zastavili pred petindvajsetimi leti, in če ne bo le tribuna javnega mnenja, pač pa bo še bolj prisluhnil samemu javnemu mnenju in nanj reagiral, potem bomo menda ob 50-letnici resnično lahko rekli, da je slovenska skupščina ljudski parlament.«

RAZMIŠLJANJE

PLEŠIVICA, september 1968.

Nino in Borut sedita na skali, pod katero je bil pet let v posodi za mleko shranjen zapisnik o kočevskem zboru, temeljna listina naše preteklosti in naše prihodnosti. Razmišljamo, kako in koliko so živa pričevanja udeležencev kočevskega zbora oplemenitila ta dokument.

MILAN MEGUŠAR: »Kakorkoli že — kočevski zbor in naš današnji slovenski parlament se vse bolj zlivata v eno. Spomini na 25-letnico tega dogodka morda resnično nekoliko bledijo. Zato pa tem bolj živo stopa v ospredje vera tistih, ki so pred petindvajsetimi leti polagali temelje slovenski ljudski oblasti, da bo tudi mlada generacija, ki nadaljuje tradicije tega časa, njihovo vero ohranila in jo ponesla v prihodnost.«

REVOLUCIJA PA LE NE BO UMRLA

Miško Kranjec

Ko strela z jasnega plane med nas že v nedeljo zvečer: v Trbovljah so se dopoldne spopadli delavci in orjunaši; mnogo mrtvih, še več ranjenih; v Trbovlje se je odpeljala vojska, da napravi red in zaduši revolucijo.

Kaj pravega nam ta dan nima kdo povedati. Prefekta, ki o stvari za gotovo kaj več vesta, sta le na moč vznemirjena. Ker če se je začelo v Trbovljah... tam so rudarji, knapi, delavci. Kjer pa so delavci, je vedno moč pričakovati revolucijo. Te pa se gospodje bojijo, bojijo se delavcev, ker revolucije prinašajo boljševizem, ta pa je največje zlo na svetu, zagotovo pa največje zlo za vero.

Tretje leto sem že v zavodu, pet let je že od naše prekmurske revolucije, od našega boljševizma. Naj sem se v treh letih v tej sveti hiši še tako spremenil, še tako mislil na svoj zvišeni poklic, ki že sam po sebi mora biti v popolnem navzkrižju z vsem prevratnim, ob spominih na vse dogajanje v našem močvirju v tistih časih, na revolucijo in na boljševizem me še vedno navdaja nekaj posebnega: ko da me je vse tisto za vekomaj začaralo. Ne morem in ne morem ničesar do kraja obsoditi, za vedno zavreči, prikrivam pred spovedniki, ne da bi vedel kaj. Se bojim, da bi me odslovili, ker sem se bil okužil z revolucijo in z boljševizmom, kakor so me nekoč izločili zaradi trahoma? — Grozno strašilo boljševizem se je sicer umaknil v Rusijo, Evropa se je vsaj za zdaj rešila pred njim, nevarnost pa docela očitno še ni mimo. Naš list Slovenec še venomer žolčno udarja po njem, napoveduje mu skorajšnjo smrt, v zavodu kdaj pa kdaj zmolimo kak očenaš ali pa tudi kar cel rožni venec ne le za rešitev svete Rusije spod boljševiškega jarma, pač pa za združitev z našo edino pravo katoliško cerkvijo. V tem je posebno delaven dr. Grivec, ki se včasih rad zglesi v našem zavodu pri prelatu Kalanu. Posebej nam je v čislh ruski filozof Solovjev s svojim prizadevanjem za spreobrnitev Rusije. Jaz posebej pa vem, da so prenekateri pisatelji pobegnili iz Rusije pred boljševizmom. Vsi vemo, da veliki, največji duhovi zavračajo boljševizem. Tudi to mi zgovorno priča, kako sem se otrok v našem močvirju postavil na napačno stran.

In vendar — kakor se z vsem tem zlagam, v meni je nekaj ostalo od te strašne okuženosti, česar ne morem pri najboljši volji iztrgati iz svojega srca. Moji prijatelji s Primorskega mi pripovedujejo o fašizmu, o fašistih, ki so smrtni sovražniki ne le vsega slovenskega, pač pa tudi boljševizma. Mrzim fašizem, še bolj, kakor sem nekoč zasovražil belogardiste.

Na ljubljanskih ulicah so se že pred časom pojavili orjunaši — naši domači fašisti, bi lahko rekli. Čisto črne uniforme imajo, škornje, na glavi nekakšne kučme, na kučmah mrtvaške glave, za pasom nosijo revolverje. Tudi orjunaše mrzim; ko da mi je ta mržnja prirojena. Pa saj že dobro vem, da so proti delavstvu, predvsem pa proti boljševizmu. Iz vaše proletarske družine prihajam, oče je bil dninar, sezonec, mati ravno tako, toda delavci so najbližji moji duši, čeprav jih poznam le iz časnikov in iz povesti. Stvari v meni se nekako same od sebe razporejajo in opredeljujejo mimo naše zavodne

Poglavje, ki ga objavljamo, je iz najnovejše pisateljeve knjige »Svetlikanje jutra«.
(Op. uredništva)

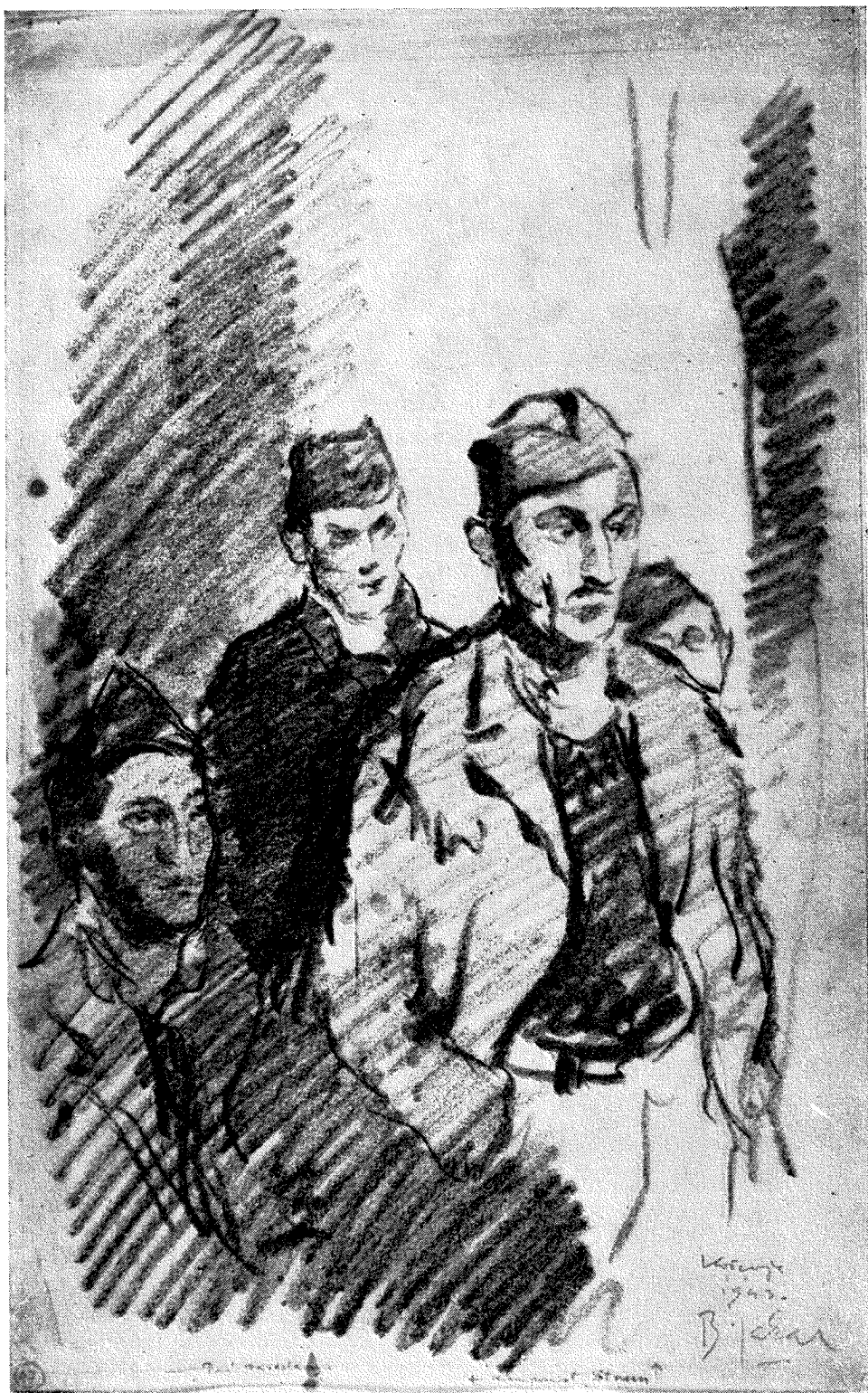
miselnosti in mimo zavodnih namenov. Naša slovenska ljudska, katoliška stranka se sicer na moč trudi, da bi si pridobila delavstvo, se mi pa zdi, da gre pri tem za nekakšno drugačno delavstvo, ali pa da bi zadnje bilo treba na moč spremeniti: odvrniti ga od boljševiškega duha, vlti mu v srce vero. Celo zdaj, ko naša stranka ni na oblasti, se mi zdi, da ji je delavstvo še posebno pri srcu, čeprav ni nevarnosti, da bi si ga pridobili brezbožni liberalci z doktorjem Žerjavom na čelu. — A politika nikakor ni domena nas dijakov, lahko se poleg učenja ukvarjamo z vsakovrstno umetnostjo, lahko beremo, lahko telovadimo, šahiramo, igramo nogomet, za dnevne stvari se nam ni prav nič treba pobrigati, mislimo lahko le na svetost svojega zvišenega poklica.

Nemir se zvečer zaseje med nas, tudi med druge, neka negotovost, ko da smo obstali pred čudno silo, ki posega v to naše marijanišniško idilično življenje prazničnega dne, ki se je po popoldanskem sprehodu, po večerji in neki dremavosti hotel spreleviti v spokojen spanec: nekje pa so se medtem — se pravi zjutraj — streljali ljudje, spopadli so se delavci s fašisti, s črnooblečenimi orjunaši. Zagotovo ga ni med nami, ki bi se kakorkoli v nemal za orjunaše; nasproti pa so se postavili delavci, medtem ko smo mi običali nekako ob strani v svoji idili.

Zjutraj me nemir požene na poti v šolo k oglasni deski našega Slovenca; ker lahko se je kje že začela revolucija in se zdaj razpleta dalje, kakor se je nekoč v našem močvirju, nato pa smo dan na dan slišali kaj novega o njej. — Pred desko, ki sta tokrat nanjo nalepljena kar dva izvoda, je tolikšna gneča, da se komaj toliko naprej prebijem, da med dvema moškima ko skoz kakšno režo v naglici preletim najpomembnejše. Pri tem pa še prisluškujem pogovorom čisto si tujih ljudi, ki so od prvega do poslednjega proti »barabam«, »banditom«, »fašistom«. Nekdo kar naglas obžaluje, »da jih niso razbojnikov do poslednjega zatolkli in pometali v Savo, preklete capine!« — »Po vojni smo ga zasrali,« vzdihne nekdo poleg mene v odgovor prvemu. »Takrat bi bili morali z revolucijo proti gospodi nasplloh. Zakaj pa so v Rusiji lahko?« Vendar se ozre naokrog, da ga ne bi kdo nepoklicani poslušal. — »Orjunaši so pravi fašisti — boste videli, kakšnega hudiča bomo imeli z njimi!«

Preberem le toliko, da izvem, da je bilo osem mrtvih, petnajst pa ranjenih. Do kraja vsega ne utegnem in tudi ni prave priložnosti, ker me potiskajo ob stran. — »A je že konec?« si drznem vendarle vprašati nekoga poleg sebe. — »Česa — konec?« »V Trbovljah ... revolucije vendar,« povem. Tokrat me oni pogleda, nato prebira dalje. Šele čez čas, ko da je nekaj le do kraja premislil, odvrne: »Konec? Da, kaj hočemo — konec. In ko se je vse tako lepo začelo ... pa se je vojska pripeljala v Trbovlje. Trboveljci pa tudi — v hlače so se usrali. Sodrgo bi morali zatolči, potlej pa z revolucijo dalje ... bi tudi mi drugod poprijeli ...« Nenadoma pa utihne, ker se poleg nekdo tako čudno zagleda vanj, le reče mi: »Pojdi v šolo, vidim, da si dijak, pusti pri miru stvari, ki niso za tebe; si še premlad.« In resnično me kar odrine, v čemer ima popolnoma prav.

S prebiranjem Slovenca nadaljujem po pouku, ko že ni več toliko ljudi pred listom pri tiskarni. Mrzlično hlastam za dogodki: orjunaši so name ravali v Trbovljah razviti prapor tamošnje skupine. Zjutraj se je z vseh strani — predvsem pa iz Ljubljane — pripeljalo kakih osem sto orjunašev, večinoma oboroženih. Odločili so se za Trbovlje — to preberem iz lista, ujamem pa tudi iz pogovora med bravci — da bi izzivali knape, komuniste, nazadnje pa obračunali z njimi ravno tam, kjer so ti najmočnejši. »Če bi padle Trbovlje,« zatrjuje nekdo poleg mene sosedu, »bi se lotili še Jesenic, nato Maribora;

*Božidar Jakac: Poslušalci na kočevskem zboru (v ospredju skladatelj France Šturm),
svinčnik, 3. oktobra 1943*

kakor pa bi strli proletariat, bi bila buržoazija na njihovi strani — —« Razburja me vse to — prisluškujem in prebiram časnik. Godba je orjunašem igrala na pohodu od postaje proti središču Trbovelj. Pred neko gostilno pa je prišlo do spopada, nekdo je planil nad orjunaško zastavo, nekdo je vrgel bombo, odjeknili so streli z vseh strani, v nekaj trenutkih je bilo osem ljudi mrtvih. Nakar so orjunaši razgrajali po Trbovljah, kot talca so ujeli nekega delavca Fakina, ki so ga pozneje surovo mučili, nazadnje pa v kamnolomu ustrelili. Med spopadom na ulici je bilo ranjenih petnajst ljudi.

Orjunaši so se na večer odpeljali iz Trbovelj, s seboj so odpeljali svoje tri mrtve in vse ranjence, v Ljubljani pa so jih že pričakovali njihovi najbolj vneti privrženci, nakar so se razvile po mestu žive demonstracije proti komunistom, nekatere od teh so baje šli celo domov iskat. Ker očitno so bili orjunaši v svoji razkačenosti prepričani, da je prišel usodni trenutek za obračun s komunisti.

Naša katoliška, slovenska ljudska stranka s svojim voditeljem doktorjem Korošcem na čelu je v opoziciji vladi Pašiča in Pribičeviča, tej skorumpirani klikli, ki mrzi Hrvate in nas Slovence. Liberalci z doktorjem Žerjavom na čelu pa seveda podpirajo sleherno vladu, v kateri tudi sami sedijo ali pa se vsaj grejejo pri njej, in v kateri ni nas »klerikalcev«, kakor nas grdo nazivajo. Naša ljudska stranka se sicer, kakor že vidim, vedno ponuja, da bi prišla v vladu, kar je razumljivo, ker večno samo bevskati in lajati na mimoidoče ni ne koristno ne lepo, povrh vsega pa še utruja človeka; bolje je vsaj kdaj pa kdaj stopiti v sobo, se najesti, če je kaj na mizi, in se ogreti, če je zunaj zima s hudim mrazom.

Ne vem, kako bi bilo, da bi bila naša stranka v vladi in bi se v Trbovljah dogodile te žalostne stvari. Saj je znano — in tokrat se je preočitno pokazalo — da imajo orjunaši vso podporo pri vladi. In tako zdaj naš Slovenec lahko po mili volji udarja po vladi in se postavlja na stran delavcev, čeprav hkrati udarja tudi po komunistih, ki so ravno tako krivi za žalostne dogodke. Komunizem pa — no, da. Mi v močvirju smo bili voljni, da bi navsezadnje postali boljševiki, že zato, ker bi dobili zemljo; komunisti — ne, to pa ne. Saj je že boljševizem tu najhujši smrtni greh, kaj šele komunizem!

Poročila o dogodkih v Trbovljah se dan na dan vrstijo v našem Slovencu, da je človeku nazadnje že zares kar dovolj jasno, kako so se stvari spletale. Naš list, kot pravimo, s prstom kaže na pravega krivca, pove pa tudi komunistom, kar jim gre. Ker kar škoda je, da delavci niso z nami, mislim — z našo ljudsko stranko pod vodstvom doktorja Korošca, ki se bori za avtonomijo Slovenije, proti korupcijski vladi, proti brezbožnemu liberalizmu in ravno tako proti brezbožnemu boljševizmu. Nič mi ne pomaga — resnica je pač takšna, moramo si jo priznati. Četudi ne bom duhovnik, med brezbožnike že ne pojdem. Vse mi narekuje, da se v sodbi o boljševizmu, posebej o komunizmu moram strinjati z mišljenjem našega zavoda.

Da, in vendar — — Ravno zdaj se je pokazalo, da naš nekdanji močvirski boljševizem v meni še ni popolnoma zamrl, da se je nasprotno, prav zdaj znova prebudil v meni brez moje volje, morda celo brez moje zavesti, ker bi sicer o stvareh prej dobro premislil. Dogodki v Trbovljah so me razburili do vročičnosti. Ne morem se pomiriti, ne da bi sicer pred kom pokazal svojo razburjenost. Hitim na moč proti časniku, da v naglici vsaj nekaj preberem, hitim po pouku, da dokončam s poročili v Slovencu. Moja duša se je brez oklevanja postavila na stran trboveljskih knapov, vobče na stran delavstva, ko da je navsezadnje, po nekih blodnjah vendarle našla pot domov.

Našla je to pot, ali je vsaj stopila nanjo. — Morebiti ima naša stranka svoje politične račune, da se je tako lepo postavila na stran delavstva, na stran Trboveljcev. Pri meni pa ni nikakršnih računov, ker mi niso prav nič potrebni. Bistveno in usodno zame je spoznanje ali vsaj slutnja, da je ta spopad trboveljskih knapov-delavcev le delček neke revolucionarne misli, volja proletariata, da si sam pomaga, ko mu drugi nočejo. Ne more me motiti, čeprav me prizadene, da se je v Trbovlje pripeljala vojska, da bi preprečila nemire, morda celo pravo revolucijo. Saj se je 18. leta po naši revoluciji tudi k nam v močvirje pripeljala vojska, da bi nas kaznovala in nas prisilila k pokorščini. Pomembno zame je, da vem, da si je tudi tu mali človek hotel pomagati, s silo si je hotel pribojevati pravice, ki mu gredo, ali se vsaj postavil za neke svoje pravice proti fašistom. Postransko je, če Trbovlje tokrat niso zmagale, zame je pomembno, da revolucija ni mrtva.

Orjunaši so svojim žrtvam pripravili veličasten pogreb — očitno so vsaj hoteli, da bi bil veličasten, kar razberem iz poročil v časnikih. Ne uide mi niti taka nadrobnost, ki jo navaja naš list Slovenec, čeprav prvo v uvodniku, drugo pa čisto drugod v poročilu: da se je namreč uradnega, skoraj že paradnega, vsekakor pa manifestativnega pogreba padlih orjunašev udeležilo le kakih 1500 do 1600 s šolami, uradi in vojsko vred, da pa je v Trbovljah šlo za pogrebom kakih pet tisoč ljudi, zgolj delavcev, brez oblasti. Pri pogrebu orjunašev v Ljubljani sta bila torej navzoči oblast in vojska — vojak je nosil križ, vojaška godba je igrala. Žrtve so ležale v narodnem domu. Na poti iz šole sem šel mimo, stopil do žrtev — že sama mrtvaška zamračenost odeta v črno, poleg pa častne straže v črnih uniformah, ki jim le obrazi blede sevajo v blisku sveč in odsevu svetlobe od zunaj, in rdeči nageljni, vse me navdaja z nekim morečim občutjem, ko da se mi je spoprijeti s strašno silo, ki pa vendar ni neranljiva, kar pričajo te žrtve; da, tudi fašizem je ranljiv. — V sprevedu so se, kakor prebiram iz poročil, razporedili orjunaši, sokoli in vojska. Žrtvam orjunašev sta govorila kar dva pisatelja-pesnika, in naš list posebej navaja, da je Vladimir Levstik govoril v prav pesniški besedi, govoril pa je tudi Engelbert Gangl, ki ga že tudi poznam po spisih, nič manj pa, da je hud sokol. In še bi mu odpustil, da je samo sokol, na moč pa se mi za-merja v tej družbi z orjunaši, kakor me še bolj preseneča, da pisatelj Levstik lahko tako navdušeno govori o — navsezadnje o fašistih. Ne, ne morem in ne morem si misliti, da bi pisatelj mogel in smel biti na strani njih, ki so za silo zaradi sile, kakor se mi nasprotno zdi najbolj naravno in pravično, da sta se Cankar in Gorki postavila na stran zatiranih, malih ljudi. Ne mislim, da mora biti pisatelj, pesnik, vobče umetnik proti oblasti kar tako, ne more pa in tudi se ne sme strinjati z nikakršnim zatiranjem pravic človeku, ki mu pripadajo; vsekakor mora biti napreden; a to ne mislim — napreden le v rabi novih načinov svoje izpovednosti, pač pa napreden po vsebini, smislu, ideji svojega dela, vedno in povsod mora zagovarjati človekovo prostost; seveda prostost, ki je koristna tudi za druge; boriti se mora za človekove pravice — seve za take, ki so obče pravice in ne le pravice posameznika. In mi imamo prelepo vrsto njih, in tudi najboljših, ki so se postavili na to stran — od Prešerna vse do Cankarja, v širokem svetu kolikor ga že poznam, pa je ravno tako. Ni pa tako z vsemi. Vidim ravno po teh dveh — Levstiku in Ganglu — da je bog nekatere blagoslovil z darom lepe, čarne besede, sveti duh pa jih ni oberoč blagoslovil z razsodnostjo, ker kako bi sicer mogla hvaliti nasilneže? In za Levstika mi je nekdo povedal, da je celo sam tudi orjunaš. Hkrati pa me za-

boli, ker nikjer ne piše, da bi se v nasprotju s tema dvema, ki hvalita orjunaše, torej nasilje, kateri pisatelj ali pesnik postavil v Trbovljah za delavce.

Množic orjunašem le ni uspelo spraviti v sprevod, kar nam priča, da v našem glavnem mestu niso ravno priljubljeni. — V sprevodu je najprej jezdilo, vsaj kakor prebiram po poročilih — nad dvajset sokolov, šlo pa je tudi skoraj dvajset mož sokolskega starešinstva, nad dvesto sokolov po četah in tudi nad petdeset dobrovoljcev. — Temu je sledilo kakih deset orjunskih praporov, nato skoraj dvesto oboroženih uniformiranih orjunašev, neuniformiranih pa je bilo vsaj še enkrat toliko. To nam priča, da so se orjunaši že kar nevarno zagrizli v telo naše bele Ljubljane. Hkrati pa nam priča, kako so si vse te organizacije — orjuna, sokoli, dobrovoljci — v resnici blizke, kar me preseneča, ker s tem tudi sokoli nehotе pričajo, da so naklonjeni fašizmu.

Vojska je bila navzoča s častno četo, igrala pa je vojaška godba pod nam vsem že dobro znanim kapelnikom doktorjem Čerinom. — Tem so sledila ženska društva in dijaštvo pa še nekaj navadnih ljudi.

Ob krstah je stopala častna straža — po en častnik s sabljo ob ramenu, orjunaš s karabinko, ravno tako pa sokol s sabljo ob ramenu, in po en dobrovoljec.

Vencev je bilo, kakor navaja naš Slovenec, 58, kar moramo verjeti, ker je Slovenec v nekaterih stvareh na moč natančen. Saj posebej omenja, da se je pogreba udeležil tudi vodja liberalcev dr. Gregor Žerjav. Ta je hud nasprotnik naše katoliške stranke pa seveda tudi nasprotnik naše katoliške cerkve. Vendar se je ravno lani pri smrti Ivana Tavčarja, dobrega pisatelja, sicer pa ravno utemeljitelja slovenskega liberalizma in njegovega dolgoletnega vodje pokazalo, da cerkev zna slehernemu odpustiti njegove zmote in tudi pregrehe, če se nazadnje spokori in izpove. Naš prefekt Ahčin nam je ob neki podobni priložnosti lepo pripomnil, da noben še tako hud nasprotnik naše svete vere, najmanj pa kak liberelec ne umre neizpovedan. »Nazadnje,« nam je dejal, »se v stiski vsakdo rad zateče po milost k bogu.«

Seveda je to le verska in politična stran te stvari, pri čemer je meni prav malo mar, ali se bodo tudi ti orjunaši kdaj spreobrnili in spokorili ter se vrnili k bogu. Vznemirjajo me bolj in predvsem dogodki v Trbovljah. Ker ko v Ljubljani tako paradno, manifestativno, če že ne tudi izzivajoče z vojsko, s sokoli, z gospodo, z ženskimi društvi in še z nekim dijaštvom, z vsemi častmi pokopavajo tri orjunaše in jim igra vojaška godba, v Trbovljah vojska pazi, da ne bi prišlo do nemirov in neredov, morda do same revolucije. Tam so delavci ostali sami s svojimi žrtvami, brez gospode, brez navzočnosti naše oblasti in brez navzočnosti političnih strank. Kakor pač revež, proletarec na tem svetu ostane vedno sam v težavah in bridkosti, kar dobro poznam že od doma, iz našega močvirja. Zato pa se moja duša te dni nenehno sprehaja po teh, meni čisto nič znanih Trbovljah, roma med preganjane delavce, ne da bi se tega vselej zavedal. Pa je tudi ne kličem, naj se vrne, če jo že zalotim na tem romanju, ker navdaja me občutek, ko da roma v naše domače kraje, morebiti bolj v »domače dogodke«, v zlate čase naše otroške revolucije; da, »otroške«, ker otroci smo bili vsi — tisti, ki so jo delali — razbijali, streljali, rjovelj, in mi resnični otroci, ki smo izza oglov gledali na revolucijo, ne da bi se mogli odpovedati svoji navzočnosti pri njej. Naši dolgo prikrivani »grehi« — poleg drugih, vsakdanjih so zdaj naleteli na nekaj »sorodniškega«, kar navsezadnje ni doživelo popolne obsodbe niti pri našem Slovencu, če že ni našlo vsega priznanja. Morda bi moja duša še dolgo taval v osamelosti pri lepem, kar idiličnem zavodnem življenju. Zdaj pa je odkrila sebi sorodne ljudi, do-

živela je prerojenje. Ker sem v teh letih hotel in tudi poskušal iztrgati iz sebe, zavreči kot mučno, grdo in grešno navlako naše močvirske preteklosti, je nenadoma zaživelo podobno, kot spomladj čez noč ozeleni po dolgi suši že čisto orumeneli, izgoreli travnik, če nepričakovano pade nanj topel dežek.

Vse do polovice meseca naš Slovenec dan na dan piše o trboveljskih dogodkih, moja duša se še nenehno vznemirja, hlasta po nečem razburljivem ko v kakšnem napetem pričakovanju še razburljivejšega nadaljevanja. Ker že je nekaj narobe na mestni občini, dokler sredi meseca siloma ne razpustijo občinskega sveta. Politična prerivanja med našimi katoliškimi in med liberalnimi politiki, posebej v mestnem svetu, vobče na občini me ne pritegujejo, zadovoljen sem le, da se naš Slovenec odločno postavlja na stran delavcev in proti vladi, kar nazadnje privede do demonstracij v zvezi z razpustitvijo mestnega sveta in najbrž v zvezi z občo napetostjo med ljudmi po trboveljskih dogodkih.

Golo naključje vsekakor ni, kar me na vsem lepem požene iz zavoda v vrste demonstrantov, ko nekdo vrže med nas razburljivo — »demonstracije so, revolucija bo.« Opletam se po obednici pri sestri Ervini. »Revolucija bo,« ji rečem, nakar se oba z grbcem Janezom zagledata vame. »Pojdem in pogledam.« — »Si nor?« mi odvrne Ervina, usta ji ostanejo kar odprta v začudenju

Božidar Jakac: V Perjasici, tuš, 13. novembra 1943

in strahu. »Te še kdo ubije.« — »Pojdem, bom videl, če je prava revolucija.« — »Te bo kdo videl in te zatoži gospodu prelatu ali vsaj prefektu,« še poskuša s poslednjim. — »Si bom že kaj izmislil,« rečem in že jo mahnem proti mestu.

Tam pa — še preden se dobro zavem, sem že sredi silne množice, ki valovi po ulicah ko povodenj in venomer kriči svoj strašni »dol, dol« — »Kriči!« me nekdo drezne pod rebra. »Vsaj deri se!« — »Proti komu?« — »Proti buržoaziji — gospodi, proti orjuni. Dooool! Naj živi proletariat!« — »Dooool!« kričimo za njim. — »Dol z orjuno!« — »Dooool!« — »Dol z gospodo!« — Dooool!« se derem na moč. — »Naj živi proletariat!« — »Živioooo!« — »Živela revolucija!« — »Živela!« Nekdo kriči, naj zapojemo proletarsko internacionalo. »To je naša himna, delavska,« mi pojasni moj sosed, ki se mi kljub kričanju prikazuje še kar dobrodušen, in začne brundati melodijo, ki mi še živi v spominu iz 19. leta, vendar le z začetnim besediščem in še to v madžarščini. — »Ampak besed ne znam, to je,« mi reče, ko z desnico oddirigira del melodije. — »Kaj se bomo šli zdaj boljševizem?« se zadere nekdo pred nama in se besno ozre po nama, celo zadrži korak, ko da naju hoče napasti. — »Saj, saj,« pritrdi moj dobrodušni sosed, ki se šele zdaj natančneje ozrem po njegovem obrazu in vidim, da je eden tistih revnih ljubljanskih proletarcev, ki si dan na dan iščejo priložnostnega dela, hkrati pa se z lončkom nastavljajo po samostanih ali kjer že, kadar nimajo dela. »Saj, saj,« pritrdi znova, celo zardi pri tem, me pogleda, ko da tudi on doslej mene še ni presodil. »Liberale je treba zrušiti, korupcijo, orjunaše, fašiste, in — živeli klerikalci!« — »Dol s to vlado, dol z orjuno!« se zadere oni pred nama. Nakar se oba zadereva na vso moč: »Dooool!« — In ker onega valovje potisne naprej, mi moj sosed dobrodušno pomežikne, nato se nepričakovano nagne k meni in mi skoraj pošepetne: »Dol z barabami, dol z buržujsko oblastjo, dol z liberalci in klerikalci, naj živi proletariat, naj žive Trboveljci, naj živi revolucija!« V čemer mu iz srca pritrdim: »To pa to — revolucija —«.

Kmalu zatem pa se čisto neopazno izgubi od mene, ko mi še prej pošepetne na uho: »Špicelj — pazi se pred njim.« Meni pa tudi ne kaže, da bi se v brezkrajnost podil po ljubljanskih ulicah. Saj bi že to lahko postalo usodno zame, če so v našem zavodu opazili, da me ni. — »Demonstracijsko« razpoloženje tudi v meni počasi kopni, zdaj že tudi nekoliko od skrbi, da bi me kdo lahko bil videl, ali pa bi v Marijanišču kako odkrili, kje sem bil. Vendar nova skrb ne more zadušiti v meni prijetnega razburjenja, ki me je z njim oplodilo demonstriranje po mestu, demonstriranje proti nečemu meni sicer ne do kraja jasnemu in za nekaj, kar se je po čudnem neznanem mi sosеду proletarcu vezalo na dogajanje v Trbovljah

»Kod pa si ti hodil tako dolgo?« me vpraša Ervina zaskrbljeno. »Bala sem se, da se ti ne bi kaj zgodilo.« Šele čez čas, ko mi je postregla s kosom potice, me vpraša: »Kako pa je bilo?« Zdi se mi, da jo vendarle daje majhna radovednost kakor tudi grbca, ki se je ves napel. In z napetostjo poslušata, ko jima — »jutri bom navedel« — nekoliko skopo povem, kako je potekalo. Ker dolgo se vendar ne morem zadržati, da ne bi v učilnici kaj posumili o meni. — »Ni nihče spraševal po meni?« še vprašam. — »Ne,« odvrne sestra Ervina. Na srečo, ker ne vem, kako bi se izvekle iz zagate, saj je vendarle vedela, kam sem šel.

Trboveljski dogodki so pokopali orjunaše, v Italiji pa je fašizem stopal na krvavo pot — tiste dni so fašisti ubili poslanca Matteotija, ki je menda bil komunist.

NAČELO VSESPLOŠNEGA LJUDSKEGA ODPORA IN NAŠA PRIPRAVLJENOST

Rudolf Hribernik-Svarun

Sedanje razmere v svetu znova potrjujejo, kako upravičen je naš koncept o vsesplošnem ljudskem odporu proti morebitnemu napadalcu in kako povsem ustreza našim potrebam. Koncept izhaja iz naše družbenopolitične ureditve, politike miroljubnega sožitja z vsemi deželami ne glede na njihovo družbenopolitično ureditev, kakor tudi iz izkušenj drugih ljudstev pri njihovem boju za svobodo in neodvisnost.

Za vsesplošni ljudski odpor je značilno skladno delovanje operativnih enot na bojišču ter partizanskih in teritorialnih enot v nasprotnikovem zaledju in splošen odpor vsega prebivalstva proti sovražniku. Tak vsesplošni ljudski odpor je namreč nujnost za uspešno obrambo pred napadalcem.

Delovanje operativnih sil na fronti in diverzantskih enot v sovražnikovem zaledju mora biti povezano takoj po napadu in nato z vsakim nadaljnjim dnevom obsežnejše in za sovražnika občutljivejše. V te enote se namreč vključuje vse za orožje sposobno prebivalstvo, v sovražnikovem zaledju pa lahko delujejo po načelih partizanskega vojskovanja tudi redne enote. Silno pomembna pa je tretja prвина vsesplošnega ljudskega odpora — udeležba vseh prebivalcev v obrambi. Tu gre ne le za organizirano izvajanje priprav na vseh področjih družbenega življenja z namenom, da za odpor proti morebitnemu napadalcu izkoristimo vsa razpoložljiva sredstva in moči, temveč tudi za aktivno udeležbo v neposrednem boju s sovražnikom na začasno okupiranem ozemlju, in sicer v najrazličnejših oblikah — z diverzijami, oboroženim bojem, propagandno dejavnostjo, obveščanjem za potrebe zalednih in operativnih enot. Dobro organizirano ljudstvo utegne v vsesplošnem ljudskem odporu celo ob sovražnikovi okupaciji državnega ozemlja imeti odločilno vlogo. Ljudstva, ki je enotno in pod sposobnim vodstvom, ni mogoče prisiliti k pokorščini in ne premagati. To nam dokazuje primer iz našega narodnoosvobodilnega boja kakor tudi boj alžirskega ljudstva, ki je po sedemletni vojni pripeljalo sicer bogato Francijo na rob gospodarskega poloma in si nazadnje izbojevalo svobodo. Nadalje primer ciprskega ljudstva, ki ga tisočkrat močnejša Velika Britanija ni mogla prisiliti k pokorščini, pa vietnamsko ljudstvo, ki s svojim odločnim odporom povzroča tako mogočni državi, kot so ZDA, silne težave, in še mnogo drugih ljudstev.

V vsaki vojni je odločilnega pomena začetno obdobje, prve ure in prvi dnevi vojne. Napadalec si vselej prizadeva, da odločilno prednost vsili že v začetnem obdobju, na katerega se je načrtno in vsestransko pripravljaj. Da je res tako, nam ne dokazujejo le bliskovite vojne pred četrto stoletja, temveč tudi lokalne bliskovite vojne iz najbližje preteklosti, med njimi tudi napad Izraela na arabske dežele. Prehod dežele v vojno stanje poteka v silno težavnih okoliščinah, ki terjajo izredno organiziranost in velike napore vsega prebivalstva in vsakega posameznika. Zato

pa morajo biti priprave pravočasne, vsestranske in temeljite. Namen takih priprav pa je v tem, da s čim manjšimi motnjami in žrtvami prebrodimo in preživimo začetno obdobje vojne, zlasti pa sovražnikov prvi nenadni udar, nato pa zagotovimo smotno uporabo vseh obrambnih zmogljivosti. S tem bomo udarec ublažili, nato pa zagotovili odpor ne glede na številčno krepitev in naraščanje okupacijskih in operativnih enot, sovražnik pa bo hkrati pod čedalje hujšim pritiskom svetovne javnosti, katere simpatije so vselej na strani napadenih narodov.

Priprave civilnega sektorja bodo zadovoljivo potekale in tudi uspešne le tedaj, če bo vsak občan, vsaka družbenopolitična skupnost in vsaka družbenopolitična delovna in druga organizacija dojela, da obrambne priprave niso le zadeva operativne armade in upravnih organov za narodno obrambo, temveč tudi nje.

Prav gotovo je ena izmed organizacij, ki bi morala že v pripravah civilnega sektorja sodelovati, združenje rezervnih oficirjev in podoficirjev, to je tistih, ki imajo že bogate izkušnje, in vedo, kaj je potrebno za organiziranje vsesplošnega ljudskega odpora, saj gre za tisto, kar smo pri nas organizirali v prejšnji vojni. Veliko moč je to sposobno še danes, saj imajo poleg bogatih izkušenj za seboj tudi najboljšo šolo partizanskega vojskovanja. Ti lahko sodelujejo na vseh področjih, pri organizaciji vseljidskega odpora in pri organizaciji civilne zaščite, ki jo bomo postavili na najširšo osnovo, tako da bo postala res elitna organizacija. Gre za organizacijo, ki bo imela enote, odrede, enote samozaščite po vaseh in delovnih organizacijah, gre za resno organizacijo narodnega sistema. Prav zato moramo vključiti v vsa ta prizadevanja organizacijo ZROP. Mislim, da se ne motim, če trdim, da so odgovorni ljudje v občinski skupščini, voditelji družbenopolitičnih organizacij, ljudje, ki predstavljajo svet za narodno obrambo, posebej še ljudje, ki so do sedaj vodili narodno obrambo, premalo upoštevali ljudi, ki delajo v tej organizaciji. Kar se tiče sodelovanja med republiškim sekretariatom za narodno obrambo in ZROP, naj omenim, da smo se že dogovorili za izdelovanje načrtov in iskanja organizacijskih rešitev, da se že na republiški ravni zagotovi pravilno vključevanje strokovnih kadrov v narodno obrambo in organizacijo vsesplošnega ljudskega odpora. Le z zavestnim sodelovanjem strokovnih kadrov lahko dosežemo uspeh in pravilno vzgojo. Vedeti moramo namreč, da obrambne priprave in vse tisto, kar je povezano z njimi, niso poceni. Stroški za zaklonišča, opremo enot civilne zaščite, oborožitev in opremo teritorialnih mladinskih in drugih enot, upostavitev sistema za alarmiranje in sistema za zveze, obrambno vzgojo prebivalstva in urjenje, ustvarjanje rezerv krvne plazme, sanitetnega materiala itd. grede samo v Sloveniji v milijarde. Ob tem pa ne smemo pozabiti, da je vojna, okupacija in izgubljena svoboda še dražja, znano pa je, da se napadalec le težka odloči, če se sploh odloči za napad na deželo, za katero ve, da je za obrambo dobro pripravljena. Potemtakem lahko trdim, da so v te namene naloženi milijoni in milijarde skoraj zanesljivo poroštvo za našo neodvisnost.

Zdaj pa bi rad omenil tudi druge organizacije, ki na področju narodne obrambe veliko pomenijo, najsi bo to taborniška organizacija, radioamaterska, gorska reševalna služba, strelska zveza itd. Prepričan sem, da so to tiste sile, na katere moramo računati, ko govorimo o vseljidskem odporu. To so tiste organizacije, ki so že organizirane. Nam so potrebni ljudje od vezistov, raznih tehničnih služb, do raznih specializacij, ki so vojaško organizirane. Menim, da so stale te organizacije do zdaj preveč ob strani v skrbi za organizacijo vseljidskega odpora. Ne morem sicer reči, da nismo imeli z njimi stikov, vendar so bili prešibki, zdaj pa smo naredili načrt boljšega in čvrstjšega sodelovanja z njimi. Seveda bo treba narediti še marsikaj. Dogovoriti se bo treba z občinami, da se te organizacije vključijo v delo. Saj smo prav pred kratkim na Češkoslovaškem videli, kaj pomeni taka organiza-

cija, čeprav je šlo pri vsem tem le za pasiven odpor, videli smo, kaj lahko pomeni ob obveščanju prebivalstva, skratka, usmerjala je njihov odpor. Kako vključiti zdaj te organizacije v delo?

1. Pripraviti je treba natančen spored dela in skupaj z organizacijami pregledati, kaj je treba urediti za financiranje njihove dejavnosti. Leta in leta so minila, da te organizacije niso dobile denarja, čeprav so bile zelo skromne v svojih zahtevah, saj je šlo le za majhne zneske. Naj povem za primer, da je Strelska zveza lani prosila za milijon dinarjev, pa jim jih nismo mogli dati. Naslednji primer je Letalska zveza Slovenije. Ta usposablja za potrebe narodne obrambe kakih 600 ljudi, padalce in letalce. Lani so prosili za 26 milijonov dinarjev, dobili pa so jih 18, samo šolanje enega reaktivnega pilota pa velja družbo skoraj 20 milijonov dinarjev na leto, torej smo dali samo za šolanje enega več, kot smo dali za šolanje 600 ljudi pri Letalski zvezi Slovenije. Mislim, da imamo pravico tudi na tako primerjavo. Zato menim, da je nujno potrebno, da si odgovorni ljudje prizadevajo, da dobe v vodstva teh organizacij take ljudi, ki bodo sposobni usmerjati delovanje teh organizacij. S podatki lahko potrdim to svojo trditev, da je treba v prenekatere organizacije nove ljudi, saj je vprašanje njihove strokovne usposobljenosti čestokrat povsem nerešeno. Seveda pa bo moralo biti v prihodnje sodelovanje teh organizacij s svetom za narodno obrambo in koordinacijskim odborom na vseh ravneh tesnejše.

Že to, da je problematika narodne obrambe našla svoje mesto, nujno zastavlja problem vzgoje, bodisi strokovne vzgoje tistih, ki imajo določene naloge, in jih morajo v danem trenutku izvajati, mislim na tiste ljudi, ki bodo delali v bojnih organizacijah ali v organizacijah civilne zaščite, ljudi iz državne uprave, skratka, vse tiste, ki imajo določene naloge. Poleg tega pa je nujno potrebno, če hočemo, da bi se čimprej menjala miselnost ljudi, čimprej postaviti vprašanje vzgoje na najširšo osnovo. Menim, da smo prvi večji korak naredili lani, ko smo pripravili obvezno strokovno vzgojo za rezervni starešinski kader. Čeprav je bilo pri tem precej težav in je tudi precej odgovornih ljudi menilo, da za to nimamo zakonske osnove, smo jim odgovorili, da imamo za to, če nič drugega, moralno osnovo. Sklicevali pa smo se tudi na neke predpise, ki nam dajejo, vsaj tako kot mi pojmujeemo, zakonsko osnovo, skratka, dosegli smo, da večina rezervnega kadra dobiva dodatno strokovno izobrazbo. Prejšnja leta je bila udeležba na občasnih predavanjih minimalna, 20-, največ do 30-odstotna. Letos gremo naprej. Za začetek smo postavili obvezen program strokovne vzgoje in širše vzgoje. Za zdaj bomo zajeli nekaj čez 20.000 ljudi republiške ali občinske državne uprave. Ta predavanja bodo obvezna, saj jih je predpisal svet za narodno obrambo. Mislimo pa tudi na širše vključevanje vsega prebivalstva, po radiu in televiziji ter drugih sredstvih javnega obveščanja in s predavanji letos še neobvezno in prostovoljno. Menimo, da se morajo ta vprašanja rešiti za vso družbo. V tem smislu so tudi nakazane rešitve v osnutkih novih zakonov o obrambi. Pri izvajanju tega programa se moramo nasloniti na kader v ZROP, saj nam ta lahko pri uresničevanju naših načrtov veliko pomaga. Mislim pa, da mora to postati skrb in obveznost slehernika v družbi, najsi bo to predsednika občine, ali slehernega zaposlenega v državni upravi.

Ko govorimo o sodelovanju vseh družbenopolitičnih organizacij, mislim, da danes že doživljamo bistvene spremembe v pozitivnem pomenu, predvsem odkar so osnovali koordinacijske odbore, tako na primer v Kranju, Mariboru, Radovljici in drugod. Spet bi omenil tisto, kar sem že poprej, da je za uspeh vseh naših prizadevanj in da dobi ta problematika res tisto mesto v družbi, ki ji gre, da dobi v pravem pomenu besede svojo domovinsko pravico, potrebno, da se spremeni miselnost ljudi. Mislim, da so nekatere družbene organizacije stale preveč ob strani

ob reševanju teh vprašanj. Morda smo bili krivi tudi sami, preveč smo se zapirali vase, napačno pojmovali, kaj je to tajnost in konspiracija in tako ta vprašanja niso bila dostopna družbi. Zdaj smo to odpravili in to je že eden prvih uspehov. To pa je bilo tudi nujno potrebno, če smo hoteli o teh vprašanjih pogumno in konkretno spregovoriti ter jih reševati v okviru družbenopolitičnih skupnosti. Treba je pravilno pojmovati, kaj je to konspiracija in kaj je vojaška skrivnost. Konkretnih rešitev nismo nikoli preveč skrivali in jih tudi zdaj ne bomo. Upoštevati moramo, da tuje obveščevalne službe delujejo intenzivneje, kot so do zdaj, in da so naše rešitve njihov cilj, da bi dobili čim jasnejšo sliko o naši pripravljenosti na obrambo. Zato bo nujno potrebno varovati rešitve na splošno, vprašanje zaklonišč ali alarmnega sistema in vzgoje, to pa ne more in ne sme biti nikakršna skrivnost. Občan naj vidi, da so za vsem tem njegove osebne koristi, in prepričan sem, da ne bo nobenih težav pri vključevanju in zagotovitvi potrebnih materialnih sredstev.

Materialna stran tega vprašanja je sicer sila pomembna, ni pa edina in odločujoča. Obseg in kakovost obrambnih priprav sta v marsičem odvisna tudi od ustreznih organizacijskih, kadrovskih in še raznih drugih ukrepov. Predvsem mora vsak prebivalec vedeti, kakšna je njegova naloga v primeru vojne, in se nanjo že zdaj pripravljati. Mnogo obveznikov bo odšlo v operativne partizanske teritorialne in druge vojaške enote, toda še vedno je mnogo tistih, ki začasno ne bodo imeli vojaškega razporeda. Ti pa so ali pa še bodo razporejeni v razne druge organizacijske oblike vsesplošnega ljudskega odpora proti napadalcu ali okupatorju od enot civilne zaščite do oboroženih mladinskih odredov, diverzantskih skupin, enot industrijske milice itd. Da bi se te enote lahko takoj organizirale in delovale, morajo njihovi pripadniki imeti opremo in orožje doma, v bližini svojega bivališča ali na delovnem mestu.

Obrambne priprave zajemajo tudi vse gospodarske, družbene in druge organizacije ter dejavnosti. Vsaka izmed njih ima vsa potrebna navodila in načrte o tem, kakšne so njene naloge ob prehodu na vojno stanje ter kako in s katerimi ljudmi jih bo izvajala.

Razne dejavnosti in posamezniki morajo poznati ne le naloge, ki jih čakajo v primeru vojne, temveč morajo biti tudi strokovno dovolj usposobljeni, da jih lahko čim hitreje in lažje izvajajo. To pa je naloga dejavnikov obrambne vzgoje, ki mora zajeti vse prebivalstvo, še v večjem obsegu pa pripadnike raznih enot in organov, ki so jim v morebitni vojni namenjene še posebno težavne in odgovorne naloge. To pa ne more biti izključna naloga upravnih organov za narodno obrambo, temveč morajo biti ta vprašanja v programih in delu vsake skupnosti in organizacije. Za uspešno izvajanje ob strokovni pomoči ustreznih upravnih organov za narodno obrambo in koordinacijskih odborov za vprašanja narodne obrambe pri konferencah SZDL pa so odgovorna vodstva teh skupnosti in organizacij prav tako kot za vse druge naloge.

Splošne obrambne vzgoje si ni mogoče zamisliti brez vsestranskega sodelovanja tiska, radia in televizije. Tu ne gre le za objavljanje bolj ali manj strokovno organizacijskih prispevkov ali navodil, temveč predvsem za tako prikazovanje raznih dogodkov v svetu ali doma, da bo bralec, poslušalec ali gledalec dojel, da moramo biti vselej pripravljeni. K takemu prepričanju ga bodo navajali tudi primeri iz našega NOB in iz osvobodilnih gibanj drugih dežel.

Strah, da s pretiranim obravnavanjem obrambnih zadev vznemirjamo ljudi in povzročamo paniko, je torej odveč. Če se pripravljamo na odstranjevanje posledic potresov, ki so mnogo manj nevarni kot vojna, če ljudi opozarjamo nanje, potem je pravilno, da jih učimo in opozarjamo na vse, s čimer se je mogoče vojni kot

najhujši katastrofi, ki nas lahko prizadene, ogniti ali pa vsaj njene posledice skrčiti na čim manjši obseg.

Da je takšna obrambna taktika stvarna in uresničljiva, nam med drugim dokazuje tudi razpoloženje ljudi, ki so pripravljeni ne samo na materialne, temveč tudi, če bo potrebno, na človeške žrtve, samo da si ohranijo svobodo in človeško dostojanstvo.

Božidar Jakac: Boris Kidrič in Josip Vidmar debatirata v roškem bunkerju med nemško ofenzivo, tuš, 31. oktobra 1943

VSELJUDSKA OBRAMBA

Franc Simonič

Vsa povojna leta smo morali biti ljudje socialistične Jugoslavije zvesti načelom demokracije, samoupravnega in humanega socializma ter načelom politike miroljubne aktivne koeksistence. Skupno z vsemi naprednimi, miroljubnimi, socialističnimi silami v svetu smo se morali vztrajno in odločno boriti proti politiki blokov in politiki reševanja mednarodnih problemov s pozicij sile ter v mednarodnih odnosih dosledno vztrajati na načelih svobode, suverenosti, nevmešavanja in miroljubnega urejanja mednarodnih odnosov. Pri tem pa na žalost vedno znova ugotavljamo, da so v svetu še zmeraj zelo močne sile, ki poskušajo urejati in deliti svet bodisi v imenu takó imenovanega »svobodnega sveta« ali pa v imenu »interesov socializma«, ne na temeljih svobode in enakopravnosti narodov ter njihove kolektivne varnosti, temveč na podlagi interesov in pravice močnejšega. Seveda smo vse take poskuse odločno obsojali in zavračali ter smo bili ob ogrožanju naše svobode vedno pripravljeni, da se jim upremo z vsemi svojimi močmi. Ob težkih in grozečih mednarodnih dogodkih smo vedno zaupali predvsem vase, v svoje moči, temelječe na nezlomljivi enotnosti delavskega razreda in delovnih ljudi vseh narodov in narodnosti Jugoslavije ter na našem preizkušenem in zmagovitem konceptu in organizaciji vseljudske obrambe med narodnoosvobodilno vojno. Pri tem smo se vedno zavedali, da je neomajna volja, da branimo brez popuščanja, z vsemi sredstvi in proti vsakomur neodvisnost domovine, pridobitve socialistične revolucije in njen samostojni samoupravni notranji razvoj, močan porok za mir, ki lahko prepreči naklepe slehernega velikodržavnega hegemonizma.

Naše izkušnje in izkušnje drugih narodov (Alžir, Vietnam), ki se borijo za svojo svobodo in neodvisnost, dokazujejo, da naroda, ki enotno vztraja v vseljudski borbi, ne more premagati in podjarmiti tudi nekajkrat močnejši sovražnik, da pa narod, ki ni sposoben in pripravljen braniti svojega obstanka in lastnega svobodnega razvoja, ne more pričakovati niti milosti niti pomoči od nikogar.

Koncept obrambe naše neodvisnosti temelji na vseljudski obrambi, v kateri je JLA jedro oboroženega odpora. Vseljudski odpor proti kakršnimkoli poskusom, grožnjam in napadom na našo neodvisnost bo toliko učinkovitejši, kolikor odločnejše se bo za svojo svobodo in socialistične cilje zavzemal in boril vsak narod, vsaka narodnost in vsak posameznik. Zato je nadvse pomembna vloga enotne organizacije vseljudske obrambe v Sloveniji, ne le od republike do občine, temveč do vsake delovne organizacije in krajevne skupnosti, do vsakega človeka.

Če hočemo uspešno uresničevati koncept vseljudske obrambe, so potrebne najširše, sistematične in stalne priprave, s katerimi moramo doseči tako stopnjo pripravljenosti, in organizirati, da bo vsakdo v primeru nevarnosti oziroma potrebe vedel, kaj mora opraviti, in se bo pri tem zavedal, da so za izpolnitev njegove naloge odprte neomejene možnosti pobude in iznajdljivosti.

V samoupravnem socialističnem sistemu je obramba svobode in neodvisnosti postala integralni del ne le nacionalnega, temveč tudi neposrednega družbenega procesa, saj se le takó lahko uveljavljajo interesi občanov pa tudi določila ustave o dolžnostih in pravicah državljanov.

ZK, Zveza združenj borcev NOV, Socialistična zveza delovnih ljudi, ZROP, Zveza mladine, Sindikati in druge družbene organizacije so vsekakor najširša osnova za množične priprave za vseljudsko obrambo in zaščito prebivalstva. Dosedanje izkušnje kažejo, da je potrebna še bolj usklajena, sistematična in uspešnejša dejav-

nost teh organizacij ob ustrezni delitvi dela. Njihove osnovne naloge so obravnavanje in pojasnjevanje idejnih in političnih mednarodnih problemov, da bodo državljani laže razumeli gibanja v svetu in zavestno zastopali naša enotna stališča, pojasnjevanje in izpopolnjevanje koncepcije vseljudske obrambe in vključevanje ljudi v ustrezne organizacije ter vsestranska in učinkovita pomoč ter podpora oblastnim organom pri konkretnem izvajanju vseljudske obrambe. Brez najbolj aktivnega delovanja družbenopolitičnih organizacij in njihovega članstva skupščine, uprava in strokovne organizacije skupno z JLA z vsemi svojimi prizadevanji in naporih zahtevnega in obsežnega dela priprav za popolno pripravljenost na vseljudsko obrambo ne bi zmoгле.

Samo po sebi je umevno, da je Socialistična zveza delovnih ljudi kot nosilec revolucionarnih in demokratičnih tradicij Osvobodilne fronte in kot najmnogičnejša družbena politična organizacija enotnega slovenskega ljudstva tudi pobudnica in vodilna gibalna sila v pripravah na vseljudsko obrambo. Za uspešnejše delovanje SZDL v pripravah na vseljudsko obrambo je bil v začetku letošnjega leta na skupni seji predsedstva in izvršnega odbora republiške konference ter predsedstva in sekretariata republiškega odbora Zveze združenj borcev NOV izvoljen koordinacijski odbor za vprašanja vseljudske obrambe in civilne zaštite, v katerega so vključeni ljudje, ki aktivno delujejo v političnih organizacijah, društvi in strokovnih organizacijah in takó lahko najbolj uspešno uresničujejo naloge vseljudske obrambe. Koordinacijski odbori delujejo že tudi pri vseh občinskih konferencah SZDL.

Koordinacijski odbori so stalna telesa republiške oziroma občinskih konferenc SZDL ter njihove naloge izhajajo iz vloge in mesta SZDL v množičnih pripravah prebivalstva za obrambo in zaščito, delujejo pa na osnovi stališč in smernic republiške oziroma občinskih konferenc SZDL.

Glavno težišče dela SZDL in njenih teles (KO) je moralno-politična priprava, usposabljanje in vključevanje ljudi za naloge obrambe in zaštite v najtesnejšem sodelovanju z družbenopolitičnimi organizacijami, predstavniškimi organi in upravo JLA in strokovnimi organizacijami, ki se kakorkoli ukvarjajo s pripravami na vseljudsko obrambo in zaščito prebivalstva. Posebno pomembno je množično, konkretno in objektivno obravnavanje in pojasnjevanje političnih problemov ter dosledna in vsestranska idejna, politična in patriotska vzgoja naših ljudi. Še bolj zavzeto kot doslej bo SZDL v prihodnje morala sodelovati pri oblikovanju enotnega programa vzgoje in usposabljanja za vseljudsko obrambo, ga podpirati in koordinirati prizadevanja za njegovo uresničevanje.

Ob zavesti, da bi tudi v prihodnji vojni, kot je bilo vedno, še posebej pa v naši težki in slavni NOB, glavno breme vseljudske obrambe nosili mladi ljudje, ne moremo dopustiti, da bi se mladi rod vzgajal in usposabljal pri delu, v šolah, pri predvojaški vzgoji, v športu in telesnovzgojnih in raznih strokovnih organizacijah brez navzočnosti in ustreznega idejno-političnega vpliva in skrbi ZK, SZDL, ZM, ZZB

Prizadevanja mladinskih organizacij pri patriotski in obrambni vzgoji so bila nedvomno že doslej plodna, potrebna pa je bolj množična in sistematična politična aktivizacija mladih v pripravah na vseljudsko obrambo. Programi dela v šolah na vseh stopnjah so v tem pogledu pomanjkljivi, često brez politične vsebine. Ne smeli bi tudi podcenjevati strokovnega usposabljanja mladih za vseljudsko obrambo, da bi že danes storili vse, kar je mogoče, da bi obvarovali čimveč človeških življenj. Mladinskim odredom, ki se ustanavljajo, bo še zlasti potrebno posvetiti vsestransko skrb.

Pri vseljidski obrambi, pripravah in usposabljanju zanjo imajo zelo zahtevno in odgovorno nalogo zlasti sindikati. SZDL vključuje, vzgaja in usmerja občane na terenu in v mestih, v delovnih organizacijah pa to nalogo opravlja sindikat. Priprave v delovnih organizacijah so marsikje bile pomanjkljive, zlasti tam, kjer je v pripravah sodelovalo le malo ljudi brez široke politične akcije in podpore. Najbrž ni potrebno posebej poudarjati, kako važna je dobro organizirana vseljidska obramba v delovnih organizacijah, upošteva je še zlasti samoupravljalno socialistično zavest delavcev.

Člani organizacij ZZB, NOV in ZROP so bili že doslej najbolj aktivni pri širjenju in utrjevanju tradicij NOB, svobodarskega duha in patriotične vzgoje, prav takó pa pri strokovnem usposabljanju mladih ljudi in sebe za vseljidsko obrambo.

Vloga raznih društev in strokovnih organizacij v pripravah na vseljidsko obrambo je neprecenljiva. Za njihovo delo in probleme pogosto ni bilo pravega razumevanja in pomoči. Delež članov organizacij, kot so Ljudska tehnika, telesnovzgojne, športne, strelske organizacije, taborniki, RK, DU, Gasilska in mnoge druge organizacije pri pripravah na odpor, je velikanski. SZDL bo morala skupno z vsemi zainteresiranimi pravilno ovrednotiti njihovo vlogo in temu ustrezno ter vsestransko podpreti njihovo delo in prizadevanja.

Seveda pa si danes političnega dela, vzgoje, aktivizacije, zlasti pa uspešnega vseljidskega odpora (primer v Češki) brez največje aktivnosti in iznajdljivosti sredstev obveščanja, ne moremo zamisliti, čeprav smo doslej tisk, radio in televizijo v pripravah premalo uporabljali. Še vedno premalo javno in odkrito obravnavamo te probleme in si s tem povzročamo veliko škodo. Ogromna večina ljudi je odločno za odpor, hočejo pa stalno poznati vso resnico in hočejo, da bodo priprave za vseljidski odpor take, da nas nič ne more presenetiti. Paniko bomo preprečevali, če bomo utrjevali enotnost in našo moč, če bomo uspešno izvajali gospodarsko in družbeno reformo, če bomo ljudem trezno in realno pojasnjevali situacijo in nakazovali rešitve, hkrati pa se odločno borili proti vsakomur, ki bi poskušal vnašati nezaupanje v lastne moči, v naš samoupravljalni socialistični sistem, nezaupanje v moč in možnosti malih narodov in držav. Mi sami smo primer in še več jih je v današnjem svetu, ki dokazujejo, da so tudi mali narodi lahko nepremagljivi.

AGRESIJA IN NJENE POSLEDICE

Drago Košmrlj

Vsak dan prinaša več dokazov o tem, kako globoko je razburkala mednarodno življenje agresija na Češkoslovaško. Njene posledice segajo tako na področje splošnih mednarodnih odnosov kakor tudi na področje odnosov v mednarodnem delavskem in zlasti komunističnem gibanju.

Vtem ko skuša sovjetsko vodstvo konsolidirati svoje pozicije na Češkoslovaškem, ko dežela čuti vso težino okupatorske roke, so dogodki z dne 21. avgusta predmet preučevanj v Evropi in tudi v drugih delih sveta. Kljub vsej prizadevnosti, s katero skuša sovjetska propaganda in propaganda drugih držav, ki imajo svoje enote na Češkoslovaškem, prepričati svet o upravičenosti okupacije, pa v svetu vse bolj dozoreva spoznanje, da gre za načrtno namero vsiliti mali deželi

svojo voljo in jo odvrniti od smeri, ki jo je izbrala v skladu s težnjami in željami svojega ljudstva. Vojaška intervencija je tako pred svetom razobličila pravo podobno Sovjetske zveze, ki je vse doslej v velikem delu miroljubne svetovne javnosti veljala za državo, ki teži k miru, ki zagovarja pravice malih narodov in ščiti njihovo suverenost. V zadnjih letih je Sovjetska zveza skoraj povsem izbrisala s sebe madež, ki si ga je prizadejala z njeno agresivno politiko proti Jugoslaviji v l. 1948 in pozneje. Pomiritev z Jugoslavijo, pristanek na neodvisnejše pozicije Romunije, razširitev sodelovanja z Zahodom, stališče do vietnamske vojne in podobno, do vojne na Bližnjem vzhodu, vse te akcije so utrdile v svetu zaupanje v Sovjetsko zvezo kot zagovornico politike popuščanja napetosti v svetu.

Agresija na Češkoslovaško je čez noč zbrisala vse upe o miroljubni naravi politike Sovjetske zveze. V družbi drugih štirih držav Varšavskega pakta se je pokazala pred svetom kot agresivna sila, ki je za dosego lastnih hegemonističnih ciljev poteptala neodvisnost in suverenost socialistične Češkoslovaške. Storila je to, ker je sprejela politiko sile kot poglavitno sredstvo za uresničevanje svojih velikodržavnih ciljev in ker je vedela, da bo njen postopek ostal nekaznovan spričo moči, ki jo ima.

Prav zato je treba med negativnimi posledicami, ki jih je povzročila agresija na Češkoslovaško, na prvem mestu poudariti velikansko škodo, ki jo ta agresija pomeni za utrjevanje svetovnega miru. Početje Sovjetske zveze mora nujno v svetu hrabriti vse tiste sile, ki prav tako v politiki groženj, pritiska, uporabe vojaške moči, skušajo uresničiti svoje cilje. Že vietnamska vojna je sama po sebi pomenila velikansko breme za mednarodne odnose, saj je zavirala sleherna prizadevanja za utrditev miru, za razorožitev, za odpravo žarišč napetosti in podobno. Zdaj se je k temu viru mednarodnih zapletov pridružila še agresija na Češkoslovaško, kar je povzročilo, da je svet stopil v obdobje polne zaskrbljenosti, negotovosti in strahu pred tem, kaj lahko prinese jutrišnji dan. Sovjetska zveza si ni s svojo akcijo proti Češkoslovaški odvzela pred svetom samo legitimacijo resnične zaščitnice pravic malih narodov, marveč je pripomogla, da se ob njenem ravnanju opravičujejo sedanji in tudi vsi prihodni podobni nemiroljubni postopki drugih sil v raznih delih sveta. Agresija na Češkoslovaško je prav zaradi okoliščin, v katerih je bila izvedena in zaradi motivov, s katerimi sovjetsko vodstvo tolmači svoje početje, vzbudila viden nemir in negotovost na vsem svetu. Negotovost predvsem zaradi tega, ker nihče ne more presoditi, kakšen utegne biti naslednji korak Sovjetske zveze. Ali je bila okupacija Češkoslovaške edini in končni cilj ali pa pomeni uvod v širše akcije sovjetske strategije na obsežnejšem območju. Prav nobenega prihodnjega koraka ni moč predvideti, prav zaradi tega, ker je okupacija Češkoslovaške prišla kot presenečenje, zgodila se je v trenutku, ko je kazalo in ko je ves svet verjel, da so za sovjetsko-češkoslovaška nasprotja našli politično rešitev, kar naj bi se izrazilo v sklepih sestanka v Čierni in zlasti na bratislavskih pogovorih. Toda prav v trenutku, ko je kazalo, da je s podpisom bratislavskih sklepov najhujša kriza mimo, je nastopil nenadni akt agresije. Ob taki situaciji ni čudno, da se svet z upravičeno bojaznijo sprašuje, do kam segajo hegemonistični načrti sovjetskega vodstva. In zato je pravilno, ča se dežele, kot je Jugoslavija, pripravljajo na vsako morebitnost in da pripravljene pričakajo morebitnega napadalca.

Povsem je bilo naravno pričakovati, da bo agresija na Češkoslovaško sprožila v zahodnem svetu podobne procese, ki vsi lahko pomenijo uvod v novo hladno vojno z vsemi njenimi težkimi posledicami za mednarodne odnose. Na Zahodu se zlasti glasno pojavljajo glasovi, ki pozivajo h krepitvi nasprotnega vojaškega bloka. Sovjetska agresija na Češkoslovaško je bila voda na mlin vsem tistim silam na Zahodu, ki vidijo v blokkih in v vojaški krepitvi blokov edino možno pot za zava-

rovanje njihovih interesov. Zato ni čudno, če danes na obeh straneh, tako na Vzhodu kot na Zahodu, slišimo podobne pozive k utrjevanju blokov. Propaganda vzhodnoevropskih dežel širi prepričanje, da je sedanja razdelitev sveta neizogibna, tako rekoč naravna stvar, neizpodbitno dejstvo, da vsaka trditev o možnosti ne-uvrščene politike pomeni slepilo in ne upošteva stvarnega stanja. Sklep je torej, strniti se v taboru okoli Sovjetske zveze. In še korak naprej v taki logiki pripelje do trditve, ki tudi ni redka prikazen v sovjetski propagandi, da je odpor proti taboru, se pravi odpor proti vključitvi v socialistični tabor, tako rekoč izdaja socializma, sovražno dejanje proti socialističnemu svetu in sovražno dejanje proti Sovjetski zvezi. Na drugi strani pa na Zahodu danes celo nekatere take politične sile in njihovi predstavniki, ki jih v preteklosti nismo videli na konici blokovskih zgovornikov, govore — pod vtisom vojaške sile, ki se je zgrnila nad Češkoslovaško — da je iluzija vsako upiranje delitvi sveta na bloke. Izjemo v zahodnem svetu pomeni Francija, ki kljub stanju, ki ga je v Evropi povzročila okupacija Češkoslovaške, vztraja pri svoji politiki obsodbe blokov in teži k vzpostavitvi evropske enotnosti. De Gaulla vodi pri tem prepričanje, da bi vsako popuščanje pred blokovskim pritiskom pomenilo porušiti vse tisto, kar je Francija v zadnjih letih zgradila na krepitvi lastne neodvisne in samostojne politike. Sprejeti mnenje, da je v krepitvi Atlantske zveze edina rešitev zahodne Evrope pred posledicami sovjetske agresije, bi pomenilo za Francijo zopetno vrnitev v odvisen položaj nasproti ZDA. Temu pa se francoska politika upira, zato francoska vlada tako odločno postavlja umik okupacijskih čet iz Češkoslovaške kot poglavitni pogoj za obnovo sodelovanja med Vzhodom in Zahodom.

PROTIJUGOSLOVANSKA KAMPANJA

Ostrino, s katero se je sovjetska in vsa druga propaganda držav Varšavskega pakta vrgla na Jugoslavijo, je treba razumeti kot sestavni del načrtne akcije sovjetskega vodstva proti naprednim, demokratičnim silam v socialističnem svetu. Kakor je bila agresija proti Češkoslovaški uperjena proti napredni demokratični smeri, ki jo je začela Češkoslovaška po januarskem plenumu, prav tako je sedanja propagandna kampanja proti Jugoslaviji usmerjena k temu, da bi Jugoslavijo okrivili kot podpornico tako imenovane kontrarevolucije na Češkoslovaškem in kot sestavni del imperialističnega načrta proti socialističnemu taboru in njegovi vodilni sili. Napadi na Jugoslavijo imajo po eni strani namen očrtni, razvrednotiti v očeh domače javnosti jugoslovansko obliko socializma, njen sistem samoupravljanja, gospodarsko reformo in celotno notranjo in zunanjo politiko Jugoslavije. Po drugi strani pa taka kampanja teži k temu, da bi Jugoslavijo kar se da osamili v svetu, da bi mnoge dežele in sile delavskega gibanja odvrnili od sodelovanja z Jugoslavijo. S tem da so poljski in drugi časopisi prikazali gospodarsko stanje v Jugoslaviji in reformo v taki luči, ko da je Jugoslavija zašla z njo na rob gospodarskega propada, skušajo zatreti težnje po podobnih reformah, ki se kažejo v vseh deželah vzhodne Evrope v tej ali drugačni obliki. Napadi sovjetskega in drugega satelitskega tiska na Jugoslavijo imajo poleg tega namen zastrašiti jugoslovansko ljudstvo in utišati glas Jugoslavije, ki mu prav v sedanjem obdobju svetovna javnost pripisuje še posebno veljavo. Spraviti hočejo Jugoslavijo do tega, da bi molčala ob vsem, kar se dogaja na Češkoslovaškem, če že noče podpirati intervencije. Toda molčati bi pomenilo toliko kot pritrditi agresiji in jo odobravati. Še posebno vneto si prizadevajo, da bi Jugoslavijo prikazali kot najožjo sodelavko Zahodne Nemčije pri njeni sovražni politiki proti socialističnemu taboru. Znano je, da je bilo napihovanje nekakšne neposredne nevarnosti, ki da grozi neodvisnosti

Češkoslovaške s strani Zahodne Nemčije eden izmed poglavitnih izgovorov za okupacijo Češkoslovaške. Spraviti zdaj Zahodno Nemčijo in Jugoslavijo v kar se da tesno zvezo pomeni prizadevanje, da bi Jugoslavijo očrnili pred javnostjo v socialističnih državah. Kajpada ne ostajajo samo pri kritikah tako imenovanega jugoslovanskega revizionizma, te kritike spremljajo kaj otipljive namere, ki se zlasti očitno kažejo v bolgarskih napadih proti Jugoslaviji. Bolgarski tisk močno veliča svojo armado, ki da je šla reševati socializem na Češkoslovaško in ga pojde reševati tudi drugam, povsod tja, kjer bo videla, da je le-ta v nevarnosti. Ni težko odkriti nevarnega žela takega povečevanja vloge armade, ki sodeluje pri okupaciji Češkoslovaške.

AGRESIJA IN DELAVSKO GIBANJE

Globoke in daljnosežne so posledice, ki jih je peterna agresija pustila na mednarodnem delavskem, zlasti pa komunističnem gibanju. Eden izmed voditeljev italijanske komunistične partije Giancarlo Pajetta je ob napadu na Češkoslovaško izjavil, da gre pri tem dejanju — tj. pri intervenciji na Češkoslovaškem — za dva bistvena problema. Prvi problem pomenijo odnosi med socialističnimi državami, drugi problem pa zadeva demokratično pot razvoja socializma. Zdaj se prav ob češkoslovaških dogodkih v celotnem mednarodnem komunističnem gibanju njegove sile razvrščajo na podlagi stališč prav glede teh dveh vprašanj. Ali naj odnose med socialističnimi državami označuje pravica posamezne socialistične države ali skupine takih držav, da v imenu nekakšnih višjih ciljev socializma posegajo celo z vojaško silo v notranje življenje drugih socialističnih držav in jim vsiljujejo svoje modele in razglašajo svoj sistem za edino zveličaven in ustrezen za vse čase in vse dežele.

Kako so posamezne komunistične partije razumele razvoj pojanuarskega procesa na Češkoslovaškem, priča morda najbolj do kraja izdelano stališče italijanske partije. Takole piše njeno teoretično glasilo *Rinascita*:

»Češkoslovaška kriza se ni v resnici začela na sestanku centralnega komiteja januarja ali aprila meseca, ona se je začela že mnogo pred tem. Njen izvir je v tipu organizacije oblasti, ki je obstajal za časa Novotnega, v birokratskem centralizmu, ki je dajal pečat notranjemu življenju partije, strukturi planiranja in odnosom med partijo in družbo. Taka organizacija politične nadstavbe, ki je osredotočila vso oblast v rokah ozkega centralnega aparata, je napravila resno škodo velikim pridobitvam v prvem desetletju češkoslovaške ljudske republike. Pripeljala je do stagnacije in zastaritve proizvodne mreže, predvsem pa je zadušila svobodno razpravo v notranjem življenju partije in potisnila delavski razred in ljudske množice na pozicije pasivnosti ter tako ustvarila prepad med partijskim vrhom in množicami.« Potemtakem, tako ugotavlja *Rinascita*, pravi vir nevarnosti za socializem tiči v takih metodah in v takem odnosu partije do množic, obramba socializma pa obsega prav premagovanje takih napak. Vozel češkoslovaške krize je bil torej v obliki politične oblasti in v njenih odnosih do družbenih sil.

»Ko torej zahtevamo razvoj socialistične demokracije, odpravo birokratskih in drugih izmalicenj, razširitev notranje partijske demokracije,« piše italijanski partijski voditelj Pietro Ingrao, »ko dajemo podporo akciji, ki jo je v tej smeri storila vodilna skupina v češkoslovaški partiji pod vodstvom Dubčka, zahtevamo tisto, kar pomeni jamstvo za moč socialistične oblasti.« In še dalje pravi Ingrao: »Razširitev demokracije, udeležba množic v upravljanju gospodarske in politične oblasti je pogoj za napredek socializma.« Ko potem Ingrao očita vzhodnonemškimi časopisom, da prikazujejo tako imenovano akcijo imperializma v obliki idejnega pri-

tiska na socialistične države, pravi, da je ravno razvijanje socialistične demokracije najboljši odgovor na tak pritisk.

Italijanska partija in poleg nje vrsta drugih komunističnih partij so obsodile agresijo na Češkoslovaško kot postopek, ki pomeni težak udarec socializmu. Zato ni čudno, da so skoraj vse vidnejše komunistične partije sveta obsodile agresijo in postavljajo zahtevo za umikom sovjetskih in drugih čet s češkoslovaškega ozemlja.

Oborožen napad na Češkoslovaško je sprožil v celotnem mednarodnem komunističnem gibanju globoke notranje pretrse in spodbudil napredne sile v njem, da začenjajo iskati poti k novim oblikam medsebojnega povezovanja in postavljanja novih temeljev enotnosti gibanja. Predvsem je agresivna akcija na Češkoslovaško do konca razobličila pravo podobo sistema, ki je prevladal v Sovjetski zvezi. Ta sistem, ki je odvzel množicam vsako pravico do neposrednega sodelovanja pri upravljanju državnih poslov, je omogočil, da se je vsa oblast združila v rokah peščice ljudi na vrhu partije. Ves tehnični, gospodarski in kulturni napredek Sovjetske zveze si je birokratska plast na partijskem vrhu podredila zgolj za utrditev sistema, namesto da bi ta napredek pomenil pospešek za razvoj demokratičnih oblik upravljanja. Zato se sovjetsko vodstvo danes pojavlja kot nasprotnik vseh teženj po demokratizaciji, po graditvi višjih naprednejših oblik socializma povsod, do kamor seže vojaški, gospodarski in politični vpliv Sovjetske zveze kot velike sile. Svoje težnje po hegemoniji nad drugimi deželami socialističnega sveta prikrivajo in opravičujejo z raznimi psevdosocialističnimi gesli, ki pa v bistvu pomenijo popolno negacijo bistva socializma. Zanje je načelo o neodvisnosti narodov, enakopravnosti vseh držav, načelo o nevmešavanju v notranje zadeve drugih dežel in spoštovanje njihove suverenitete, veljavno kvečjemu v odnosih z drugimi, nesocialističnimi državami, ali pa služi bolj kot propaganda v njihovem poseganju v mednarodne odnose. Znotraj socialističnega tabora vsa ta napredna načela nimajo ne mesta ne veljave. Načomestili so jih z drugačnimi, »višjimi« načeli, ki dajejo Sovjetski zvezi pravico samovoljno, tudi z vojaško silo posegati v notranje življenje druge socialistične države, kadarkoli ugotove, da je socializem v nevarnosti. Za dokaz nevarnosti pa je moč najti vrsto »dokazov«. Tako je bila na primer že sama želja nekaterih nepomembnih ostankov bivše socialdemokratske stranke na Češkoslovaškem, da bi to stranko obnovili, zadosten dokaz za obstoj kontrarevolucije in izgovor za oboroženo intervencijo.

Intervencijo opravičujejo s potrebo po zaščiti socializma, toda dejansko je taka zaščita pomenila udarec proti napredni, demokratični smeri socializma. Udarec pa je bil zadan tudi celotnemu socialističnemu gibanju po vsem svetu. Kakšne perspektive naj obeta sovjetska agresija proti Češkoslovaški vsem tistim narodom, ki so se otrsli kolonializma in usmerili svoje napore h graditvi novih, naprednejših oblik svojega družbenega in gospodarskega razvoja? Mar naj jim ta perspektiva približuje novi 20. avgust, kot se je to zgodilo na Češkoslovaškem?

Prav zato je intervencija sovjetske in drugih armad sprožila proces diferenciacije v celotnem komunističnem gibanju. Pred vsemi partijami, ki jim je resnično do socialistične preobrazbe, se zdaj postavlja kot naloga, da zastavijo svoje delo k uresničevanju take politike, ki bo odpirala, ne pa zapirala perspektive delavskemu razredu in ljudstvu k socializmu. Taka politika pa mora ne le razglašati, marveč tudi v praksi izvajati vsa načela o enakopravnosti in neodvisnosti narodov, o svoji samostojni poti v socializem, brez vmešavanja od zunaj in podobno. Taka politika komunističnih partij mora težiti k vzpostavljanju takih odnosov med socialističnimi deželami in partijami, ki bodo zagotavljali popolno enakost, ki bodo zavračali vsako obliko zunanega pritiska in ki bodo jamčili dejansko enakopravno sodelo-

vanje. Vse to je zdaj nova, pomembna in odločilna naloga komunističnih partij. Dogodki na Češkoslovaškem so dokončno razbili vse iluzije, ki so v delavskem gibanju povzdigovale Sovjetsko zvezo na tako mesto, ki ga po svoji vlogi danes več ne zasluži. Krepitev komunističnega gibanja bo lahko tekla samo vzporedno z diferenciacijo od psevdosocialistične politike sovjetskega vodstva. Usoda socializma je danes manj odvisna od Moskve kot pa od takih sil, kot je na primer KP Italije in druge, je napisal pariški Le Monde v zvezi z odporom, ki ga kažejo posamezne komunistične partije agresiji na Češkoslovaško.

Posledice agresije na Češkoslovaško pa segajo daleč čez okvire zgolj komunističnega gibanja, saj jih je čutiti v vsem mednarodnem življenju. Najvidnejša posledica je vsekakor povečan pritisk blokovskih pojmovanj na mednarodne odnose in povečan poskus uveljaviti politiko sile kot edinega sredstva za urejanje mednarodnih zadev. Toda kot je napad na Češkoslovaško pomenil napad na demokratično, napredno smer socialističnega razvoja, prav tako pomeni ta agresija udarec politiki miru in enakopravnemu mednarodnemu sodelovanju. Da je to spoznanje zajelo ne le tiste sile v svetu, ki so že do zdaj bile vidne nosilke protiblokovske politike, marveč tudi pretežni del trezno mislečih ljudi, nam priča tale ugotovitev iz napisa italijanske revije Relazioni Internazionali, ki je blizu uradnih krogov zunanjega ministrstva: »Invazija na Češkoslovaško opozarja vse širše sektorje mednarodnega javnega mnjenja na nevarnosti, ki izhajajo iz obstajanja blokov. Četudi je več ali manj konfužno, vendar čutimo, da ni mogoče več nadaljevati s politiko sile, dozoreva spoznanje, da sedanje oblike mednarodnih odnosov ne ustrezajo interesom človeštva. Začel se je proces revizije, ki bo sicer dolg in težak, toda ne bo se mu mogoče izogniti, če želimo, da bodo temelji miru zares trdni in da bodo narodi in države zaščiteni pred samovoljo močnejšega.«

Prav taka spoznanja o nevarnosti blokov za usodo narodov pa pomenijo realno možnost za razvoj in uveljavitev v mednarodnih odnosih tiste in take politike, ki vidi svoj smoter v premagovanju blokovstva in upostavljanju mednarodnega sodelovanja na temelju enakopravnosti in nevmešavanja. Nosilke take politike pa so neuvrščene države, ki so prav ob sedanjih dogodkih postale po besedah U Tanta vest človeštva.

RAZMERJE SIL V EVROPI, INTERVENCIJA V ČSSR IN POSLEDICE

Ivan Franko

Po več letih relativnega miru in postopnega popuščanja napetosti je Evropa nenadoma postala središče mednarodne pozornosti in barometer v vrelišču nasprotij in napetosti mednarodnih odnosov. Vzrok za takšen položaj pa to pot ni v medblokovskih odnosih, temveč v dogodkih, ki so se odigrali v »družinskem« krogu vzhodnega bloka — v ČSSR. Kljub temu je to imelo razsežne posledice na celoten sistem mednarodnih odnosov na političnem in vojaškem področju. To znova dokazuje, da je Evropa bila in ostala mednarodno prizorišče, na katerem se križajo in prepletajo koristi obeh blokov in posebej vodečih velesil. Samo navidezno se je vozlišče mednarodnih odnosov prenašalo v Azijo, Afriko ali Latinsko

Ameriko, v resnici je bilo in ostalo v Evropi. Da se nasprotni interesi z vso močjo križajo v Evropi, izvira iz dejstva, da sta oba bloka soočena, politično in vojaško samo v Evropi. Zaradi tega ima tudi vsaka akcija med bloki in v posameznem bloku neposredne posledice za mir in mednarodne odnose.

Intervencija v ČSSR je pa povzročila tudi krizo v odnosih med socialističnimi državami, komunističnimi partijami, v mednarodnem delavskem in naprednem gibanju. Oborožen napad zoper socialistično državo s strani drugih socialističnih držav je postavil znova v ospredje vprašanje odnosov med socialističnimi državami. Poprej le možnost vojne med socialističnimi državami (1948. leta sovjetsko-kitajski spor), je sedaj postala realnost.

Glede na takšen pomen in razsežnost posledic napada je razumljivo, da so danes njegovi vojaški in politični vzroki ter posledice v središču pozornosti. Zaradi tega bomo skušali v tem sestavku obdelati nekaj vojaško političnih vidikov intervencije.

I.

Morda bi morali začeti z vprašanjem, kaj ta akcija pomeni v odnosih in razmerjih med obema blokoma, kaj jo je omogočilo in kakšne posledice bo na te odnose imela? To pa še posebno zaradi tega, ker se danes veliko piše in govori o tem, kakšno je bilo razmerje sil pred intervencijo in po njej, ali so se ta razmerja z njo izpremenila, ali je spremenjen status quo v Evropi itd.

Značilno za razmerje v svetu je ravnotežje moči, na kateri temelje odnosi med dvema velikima velesilama in sloni labilen svetovni mir. To ravnotežje pa se ne kaže v statični, marveč v dinamični obliki. Izraz takšnega dinamičnega ravnotežja pa je hladna vojna in oborožitvena tekma, njen cilj pa sprememba ravnotežja v njegovo nasprotje, destabilizacijo in pridobitev odločilnih prednosti nad nasprotnikom. To dinamično ravnotežje se najbolj vidi v razmerjih med ZDA in SZ v raketno-atomskem oboroževanju, kopenski vojski, letalstvu in mornarici.

V raketno-atomski oborožitvi je eno celo obdobje ZDA pripadalo prvenstvo in absolutna premoč, s čimer so izravnane slabosti na drugi strani. Vendar so se razmerja spreminjala v škodo ZDA, to kažejo naslednji podatki: 1965. leta so imele ZDA 1400 medcelinskih raket, SZ pa 390, razmerje 4 : 1; 1966. leta ZDA 1500, SZ 450, razmerje 3,5 : 1; 1967. leta ZDA 1600, SZ 700—1000, razmerje 2,5 : 1 do 2 : 1. Računajo, da bi SZ do 1970. leta dohitela ZDA, če le-te ne bodo povečale raketno atomsko oborožitev. Temu je dodati relativno uravnovešeno tekmo v graditvi protiraketnega obrambnega sistema, ki pa lahko spet povzroči povečanje ofenzivnega raketnega orožja. Po drugi strani so pa ZDA od 1960. leta dalje povečevale in izboljševale kopensko vojsko, kjer je imela SZ številčno in kvaliteto prednost. Danes so ZDA v kopenskih silah dosegle SZ in imata obe velesili približno 3 milijone ljudi pod orožjem. Prav tako so ZDA dosegle velik napredek v strateški in operativni mobilnosti ter tehnični opremljenosti svojih enot, s čimer so pridobile določene prednosti pred SZ. Po drugi strani pa si je SZ zelo prizadevala, da bi zmanjšala premoč ZDA v letalstvu in mornarici. Podobno gredo stvari tudi v vesoljski tekmi. Za zdaj je še vedno uspeh posameznih in skupnih naporov relativno in nestabilno ravnotežje med obema blokoma, ravnotežje, ki ne daje bistvenih, odločilnih prednosti nobeni strani, to pa spet onemogoča neposredno akcijo — spopad. V tem procesu dinamičnega ravnotežja je pa značilno ter za sedanjost in prihodnost pomembno to, da sta na obeh straneh poglavitno breme nosili dve super sili, ki sta se najbolj razvili in okrepili. Zaradi tega danes ZDA in SZ v vojaško političnem pogledu pomenita vsaka v svojem bloku vse bolj samostojni sili, vse manj vezani na blok kot celoto in posamezne zaveznike. To pa je lahko odlo-

čilnega pomena za odnose znotraj bloka, za odnose do neuvrščenega sveta in za incidente in občasne konfrontacije med blokoma.

Ta odnos in splošna razmerja vplivajo tudi na razmerja v Evropi. Vojaška premoč SZ v Evropi, predvsem kopenske vojske, je bila polagoma odstranjena s povečanjem ameriških enot v Evropi ter z ustanovitvijo in razvojem Bundeswehra. SZ pa je spet izboljšala kopenske moči s sodobno tehniko, povečanjem in izboljšanjem letalstva in raketami malega in srednjega dosega. Tako je bilo vzdrževano in doseženo ravnotežje vedno na višji ravni in vedno večja stabilizacija. Verjetno je kot izraz vojaške stabilizacije bila tudi relativna politična stabilizacija v Evropi, ki je polagoma vodila k popuščanju napetosti.

Po zahodnih virih je bilo to razmerje sil v Evropi pred intervencijo v ČSSR v znamenju vojaškega ravnotežja in stabilizacije. Na strani Varšavske zveze (ne upoštevajoč vseh sil SZ, temveč samo tiste, ki so bile v vzhodni Evropi — na »bojišču«) je bilo pod orožjem približno 900.000 do 1.200.000 vojakov, pri NATO pa 900.000 do 1.000.000 vojakov. Po isti presoji je bila številčna premoč v tankih pri Varšavski zvezi zravnan s 50 % večjimi protitankovskimi kapacitetami NATO. Varšavska zveza je imela sicer več letal, ki so bila na voljo neposredno v Evropi (na »bojišču«) v razmerju 8000 : 400, vendar je ta premoč bila relativna, glede na večjo učinkovitost letalstva NATO ter večjo splošno zmogljivost in s tem v zvezi večje možnosti za nagle okrepitve. Temu je dodati, da je NATO imel več raketnega in atomskega orožja. Torej, kot je rečeno, obstajalo je ravnotežje, ki je bilo zelo blizu popolnemu ravnotežju sil.

Ali se je v razmerju sil v Evropi med obema blokoma kaj spremenilo in ali je spremenjeno ravnotežje in status quo v Evropi? Očitno je, da se status quo v pomenu teritorialnih sprememb ni menjal. Spremembe so nastale znotraj blokovskih meja, predvsem v Varšavski zvezi, medtem ko so in bodo spremembe v NATO posledica prvih in bodo odmev sprememb na drugi strani. Na Zahodu trdijo, da je SZ povečala število svojih enot in orožja v vzhodni Evropi in s tem omajala ravnotežje sil. Po teh trditvah naj bi bile sovjetske enote, ki so iz DRN (14 do 17 divizij) intervenirale v ČSSR nadomeščene s 15 do 17 divizijami iz SZ. Seveda je pa tudi res, da povečanje kopenskih sil za 17 divizij ne more bistveno spremeniti ravnotežja in da s tako spremembo Zahod ni prav nič ogrožen. Končno je dokaz tudi to, da na Zahodu ni bilo nobenih spektakularnih ukrepov. Po drugi strani pa je treba upoštevati, da je SZ s to akcijo vsaj začasno izločila enega zaveznika, ČSSR in njeno armado, pa verjetno tudi drugega — Romunijo. Tako se okrepitev sovjetskih sil v vzhodni Evropi kaže slejkoprej kot nadomestitev izgub, ki jih je SZ s to operacijo imela. Če temu dodamo še velikansko politično škodo, potem bi se kljub sovjetskim okrepitvam in manifestacijam vojaške moči, razmerje sil spremenilo prej v korist Zahoda, kot pa nasprotno. Zaradi tega lahko ugotovimo, da se odnosi in razmerje sil med bloki ni spremenilo, spremenjena so razmerja znotraj enega bloka, le-ta pa bodo povzročila spremembe na drugi strani in formiranje ravnotežja na drugi ravni in ob drugačnih okoliščinah mednarodnega ozračja in odnosov.

Če vse dosedanje ugotovitve držijo, potem iz njih izvirajo pomembni sklepi za sedanjost in prihodnost. Predvsem lahko ugotovimo, da ob takšnem razmerju sil ni obstajala nikakršna zunanja, neposredna nevarnost za katerokoli članico Varšavske zveze, najmanj pa (glede na njen položaj) za ČSSR. Sicer je pa prav zaradi tega ta nevzdržna teza bila tako kratkotrajna. Nasprotno, prav relativna varnost proti Zahodu (ki je izhajala iz ravnotežja sil ali ustvarjene manjše premoči) je omogočila intervencijo SZ in njenih zaveznic v ČSSR.

Glede na ravnotežje sil v razmerjih med bloki obstaja trenutno določena varnost in stabilnost, glede na vse večjo moč in avtonomnost dveh velikih sil se pa večja nevarnost intervencij v posameznih deželah znotraj bloka in bolj brezobzirnega urejanja notranjih, »družinskih« razmer. Posamezni interesi članov zveze ali bloka pa bodo vse manj pomembni in upoštevani. Pri tem pa je seveda računati na to, da bo nasprotna stran ob vsaki takšni intervenciji in akciji, kot je bila v ČSSR, poskušala doseči največjo korist v smislu spremembe v ravnotežju sil.

Intervencija v ČSSR in takšno razmerje med bloki in znotraj njih pa pomeni pravico nasprotne strani na enake akcije. To nujno vodi v neko vrsto vzajemnosti med dvema velesilama. Vloga žandarja SZ v svojem taboru legalizira do sedaj spodbijano pravico ZDA v njenem taboru, v obeh taborih pa se krepi hegemonističen položaj velikih sil, ki se opira na njihovo vse večjo moč.

Z vojaško krepitvijo velesil ter ob njunem vzajemnem ravnotežju so ogrožene tudi dežele, ki so zunaj enega in drugega tabora, na relativno »prostem manevrskem območju«. Seveda je pa akcija vsake strani na tem območju vedno omejena z interesi in akcijo nasprotne, ki pa izvira iz strahu zaradi spremembe ali iz želje za spremembo ravnotežja. V tem smislu je videti »svobodni manevrski prostor« izredno omejen. Gledano z vidika miru, mednarodnih odnosov, se pa kaže blokovska razdelitev, miselnost in pojmovanje sodobnega sveta kot vzrok in posledica podobnim intervencijam kot je bila v ČSSR, v Vietnamu in drugod.

II.

V takšnih okvirih mednarodnih odnosov in razmerja sil je bila tudi intervencija v ČSSR. Ta vojaška akcija ima svoje značilnosti, ki so pogojene prav s takšnimi odnosi in razmerjem sil. Z naglo vojaško akcijo so dosegli določene politične cilje. Temelja, na katerih je ta akcija slonela, sta bila presenečenje in naglica. To je znana in že večkrat uporabljena taktika »blitzkriega«, ki je za izvedbo akcij takšne vrste v Evropi edino uporabna, če se želi vojaška akcija v času in prostoru omejiti. Dosedanja praksa je pokazala, da zunaj Evrope takšna taktika ni bila vedno uspešna. Ob sedanjih razmerjih v Evropi pa je očitno, da lahko v določenih okoliščinah in primerih samo bliskovita in nenadna vojaška akcija ostane tudi omejena in s tem uspešna.

Splošno mnenje je, da v vojaški akciji na ČSSR doseženo strateško in taktično presenečenje. Napad je bil nepričakovan, organiziran in nagel, z veliko silo in po celem ozemlju ČSSR. Zbiranje, razporeditev enot na operacijskih izhodiščih je bila med manevri, ki so bili ves čas na ozemljih članic Varšavske zveze in njihova sklepna faza so bili manevri na ozemlju Ukrajine, Poljske in NDR. Res je to preizkušen način za pripravo intervencij, napada in agresije in so tudi v preteklosti manevri bili priprava za vojaške akcije. Priprave so bile neopazne zaradi tega, ker kontinuirani manevri na videz niso angažirali velike operativne sile (poveljniško-štabne vaje, manevri zalednih enot in enot za zvezo itd.). Tajnost priprav je bila tudi zagotovljena z raznimi taktičnimi in tehničnimi ukrepi, kot so omejitve v radijskem prometu, nočni premiki in podobno. Predvsem pa je bilo mogoče presenečenje zaradi izredne gibljivosti (strateške, operativne in taktične) sovjetske armade, ki jo je v tej akciji pokazala. Mobilnost je dosežena s popolno pripravljenostjo glavnih sil za takojšnjo akcijo v vsakem trenutku in tako rekoč na vsakem mestu, po drugi strani pa z izredno gibljivostjo velikih enot v času in prostoru, ki jo je omogočila sodobna tehnika.

Poleg priprav za intervencijo je presenečenju pripomogel tudi izbor trenutka za invazijo. Napačili so nepričakovano tedaj, ko je politična kriza na videz pone-

haval, po Čierni in Bratislavi, ko je prevladovalo mnenje, da je politična kriza in s tem glavna nevarnost že minila.

Glede na presenečenje, geostrateški položaj ČSSR, njeno pripravljenost in majhne možnosti za uspešno obrambo s te strani je bil mehanizem, tehnika in taktika ter uspeh intervencije čista funkcija tehničnih možnosti vojaškega stroja armad, ki so intervenirale. V takšnih okoliščinah je ta mehanizem zares sijajno deloval in vojaška akcija je dobila največja priznanja od mnogih zahodnih vojaških strokovnjakov. To je bil skladen, organiziran in hkraten napad velikih zračnih, oklepnih in drugih kopenskih enot po celem ozemlju ČSSR. V nepolnih dveh dneh je obvladalo ozemlje ČSSR (127.869 km²) najmanj 25 divizij (14—17 sovjetskih, 2 nemški, 4 poljske, 2 madžarski in 1 bolgarski polk), približno 20 letalskih polkov, s tisoči tankov, letal in druge bojne tehnike in 300.000 do 350.000 vojakov. Glede na okoliščine, v katerih je bila ta vojaška akcija izvedena, in število enot ter tehnike je vprašanje, ali so z njo hoteli doseči samo naglo okupacijo ČSSR ali pa so hoteli hkrati pokazati moč vojaškega stroja tudi drugim v Varšavski zvezi in zunaj nje. Vsekakor v ponovljenih primerih v drugačnih okoliščinah z istimi silami in na enak način ne bi mogli istega doseči.

Vojaški uspehi, doseženi na tak način in v takšnih okoliščinah, so se končali s popolnim političnim neuspehom intervencije. Politična strategija in taktika napada je, kot se zdi, temeljila na domnevi, da bo navzočnost številnih enot in okupacija dežele podlaga za takojšnjo politično rešitev. Kot pri vseh akcijah, ki se opirajo zgolj na vojaško silo in premoč, tudi v tem računu ni bil na strani intervencionistov bistveni element — češkoslovaško ljudstvo. To je s svojo enotnostjo in odporom preprečilo takojšnjo in popolno politično realizacijo uspehov vojaške akcije. Odpor sicer ni bil oborožen, vendar je bil aktiven in pasiven hkrati, organiziran in sproščen, predvsem pa vseskozi enoten in popoln. Po svojih oblikah je bil vsekakor primeren in učinkovit, kar pa ne pomeni, da bi v tej obliki bil primeren v drugačnih okoliščinah. Bistvena je enotnost in pripravljenost ljudstva na odpor, to ima absolutno vrednost, oblike odpora, odvisno od okoliščin, nastajajo same po sebi, organizirano in sproščeno. Tudi v tem primeru, ob okupaciji ČSSR, smo imeli, ne prvič, v bistvu spopad med dvema različnima silama (ljudstvo in armada), z različnim orožjem in oblikami boja, pa se zato tudi izhod ne more predvidevati ter rezultat ocenjevati s čisto »vojaško« presoj, ki se opira samo na materialne elemente. Takšen enoten vseljudski odpor je onemogočil, da bi intervencionisti takoj dosegli svoje cilje in posledica tega je bil sporazum v Moskvi, sklenjen s tistim vodstvom, zoper katerega so intervenirali.

III.

Iz ravnotežja med obema blokoma, ob vse večji samostojnosti velikih sil v bloku in zunaj njega izhaja, kot je že rečeno, da so danes ogrožene dežele, ki so zunaj blokov, v področjih, kjer se interesi velesil neposredno ne križajo. To pa ne pomeni, da niso ogrožene tudi dežele, ki so v blokkih. Prav glede na vse večjo moč vodečih sil je pričakovati, da bodo interesi drugih članic bloka imeli vedno bolj podrejeno vlogo v politični in vojaški sestavi vodeče sile. Po eni strani bodo podrejeni notranjim potrebam, disciplini, organizaciji in funkcioniranju bloka, po drugi strani pa trenutnim in daljnim potrebam ter interesom vodeče sile v bloku. To je notranja logika bloka in blokovske politike. Tudi primer ČSSR to nekako potrjuje. Vse to pa pomeni, da v takšni situaciji niso posamezne dežele v bloku nič bolj varne, kot pa one zunaj njega, nasprotno, njihova varnost je samo navidezna, samostojnost in pa področje svobodnega delovanja pa izredno omejeno.

Ob takšnem položaju se pa za mnoge dežele, za tiste zunaj blokov pa sploh, vprašanje zavezništva v nacionalni obrambi postavlja kot drugorazreden problem. Položaj in odnosi se stalno menjajo in z njimi vred tudi interesi velikih sil, s tem v zvezi pa tudi odnosi do zaveznikov, nasprotnikov in drugih dežel. Zaradi tega je opora na lastne moči trajen in edini temelj nacionalne obrambe vsake, posebno pa resnično neodvisne države. Ob toliki prepletenosti odnosov in medsebojne povezanosti v današnjem svetu je na zaveznika računati glede na konkretno situacijo v trenutkih krize.

Češkoslovaški primer je pokazal, da so tudi v Evropi mogoče vojaške akcije za razreševanje političnih nasprotij. Zadnja je bila sicer znotraj enega bloka in zaradi tega po nekem tihem sporazumu z nasprotne strani tolerirana. Glede na to, da je Evropa vozlišče medsebojnih interesov in nasprotij velikih sil, so pa možnosti za razne lokalne akcije v blokii in zunaj njih vsekakor »ostrejš« kot pa npr. v Aziji in Afriki. V vsakem primeru morajo biti zares kratkotrajne, izvedene v pravem pomenu s taktiko »blitzkriega«. Vsako podaljšanje nosi v sebi nevarnost širjenja v prostoru, ker bi se nasprotna stran (blok) kmalu čutila ogroženo, ali bi pa iz nastale situacije skušala potegniti določene koristi. To bi pa pomenilo nove zapletljaj, širjenje spopada, kar je pa v nasprotju z edino mogočo politiko »gotovih dejstev« in se v takšnih primerih intervencija ali agresija ne bi »izplačala«. Ali pa bo vojaška akcija bliskovita, kratkotrajna in uspešna (ter tako lokalna), je pa odvisno v prvi vrsti ali izključno od dežele, ki naj bi bila žrtev napada. Če sta država in ljudstvo moralno, materialno in organizacijsko pripravljena na odločen in totalen odpor, potem je verjetneje, da do agresije sploh ne bo prišlo ter bi že sama presoja sil odločila bitko.

Kot mora biti obrambna pripravljenost popolna in organizirana, tako mora biti tudi stalna in v enaki pripravljenosti. Vojaška akcija je ob izredni gibljivosti sodobnih armad mogoča v vsakem trenutku, brez vnaprejšnjega opozorila, brez opaznih in nedvoumnih predhodnih znamenj in priprav. Popolno presenečenje je prvi pogoj vsake uspešne, bliskovite lokalne vojaške akcije. Merilo za večjo ali manjšo vojno nevarnost ne morejo biti občasne ali trajnejše politične krize, ne glede na njihove oblike in stadij, v katerem so. Da bi bila ljudska obramba element odvrčanja agresije, mora biti resnično popolna in trajna.

Vse to velja tudi in predvsem za Jugoslavijo. Dogodki zadnjih dni kažejo, da je politična strategija, ki je inspirirala ter vodila vojaško intervencijo v ČSSR, resnično usmerjena zoper nove tokove v socialističnem svetu, s tem pa tudi zoper in predvsem proti Jugoslaviji, ki je prva utirala nova pota v razvoju socializma. V kakšnih oblikah in akcijah ter s kakšnim uspehom se bo ta politična strategija izvajala v prihodnje, pa je v vsakem pogledu odvisno od nas samih.

25 LET SLOVENSKE MLADINSKE ORGANIZACIJE

Na vprašanja našega uredništva odgovarja predsednik predsedstva Zveze mladine Slovenije Milan Kučan.

VPRAŠANJE: *Tovariš predsednik, letos mineva 25 let, odkar je bila ustanovljena v Kočevski Reki Zveza slovenske mladine. Četrt stoletja je dolga doba za vašo organizacijo, še posebno če upoštevamo vso povojno dinamiko našega družbenega in političnega življenja. Zato nas predvsem zanima vaše mnenje o razvoju Zveze mladine Slovenije, ki si ga je sama ustvarila v tem obdobju.*

ODGOVOR: Petindvajset let, kolikor jih je preteklo od ustanovitve slovenske mladinske organizacije, je dolga doba. V letih, ki so za nami, je šlo skozi vrste Zveze mladine Slovenije lepo število generacij mladine, ki so vsaka v svojem času in razmeram ustrezno izpolnjevale odgovorne, velikokrat zgodovinske naloge. Nastanek in obstoj Zveze mladine je z življenji in krvjo zagotovila mlada generacija, ki je šolske knjige, delavnice in plug zamenjala za puško v štiriletni revolucionarni epopeji slovenskega naroda. Ko je po osvoboditvi, po zmagi socialistične revolucije, bilo potrebno obnavljati razrušeno domovino, so mladinci zamenjali puške s krampi in lopatami. Skozi mladinske delovne brigade, skozi graditev svobodne domovine se je gradila in prevzemala nove naloge tudi Zveza mladine. Danes je vse njeno delo usmerjeno v perspektivo samoupravne, demokratične, humane socialistične družbe in v oblikovanje takšnih odnosov, ki so taki družbi lastni. Temu cilju, oblikovanju družbenega razvoja v smeri vedno večje svobode narodov in delovnega človeka, ki zagotavlja dejansko uveljavljanje naprednega in humanega v družbenih odnosih, so podrejeni sedanji napor, da Zveza mladine preraste klasične okvire političnega delovanja in preraste v silo, ki se bori za samoupravne družbene projekte, za samoupravni, humanistični socializem.

Za obdobje, ki ga z letošnjim jubilejem zaključujemo, je bilo značilno, da so Zvezi mladine dajale vsebino in zunanjo podobo generacije, ki so doživljale svoje otroštvo v revoluciji ali so v revoluciji dozorele. Na njihovo mesto stopajo mladinci, ki so bili rojeni v socializmu, ki narodnoosvobodilno borbo in revolucijo poznajo le kot zgodovino. Kot so njihovi očetje in matere v najtežjih dnevih naše preteklosti nosili v svojih srcih ideale svobode, enakopravnosti in pravičnega življenja po vojni, tako nosi današnja mladina v sebi ideale samoupravnega socializma, demokratičnih in humanih družbenih odnosov. To je mlada generacija, ki doživlja mnoge stvari na svoj, specifičen način in se do obstoječih razmer in odnosov sila kritično in politično angažirano opredeljuje. Tako je bila vzgajana in takšna je. Pozna in ceni našo preteklost, iz nje se uči in z njo se oplaja, usmerjena pa je v prihodnost, ki ji pripada in ki jo želi oblikovati z roko v roki z rodovi, ki odhajajo in ki so ji omogočili takšno vizijo prihodnosti. Tenkočutna je za vse nepravilnosti, nenačelna odstopanja in omahovanja. Ima izostren idejni in politični posluš v svoji subjektivni in objektivni zavzetosti za demokratični socializem. Borba za tak socializem v okviru nacionalnega napredka in svobodnega razvoja jugoslovanske socialistične skupnosti ni nič manj pomembna od borbe in nalog Zveze mladine v preteklosti. Tega se naša mladina, ki so jo dogodki na Češkoslovaškem obogatili z grenko, a dragoceno izkušnjo, da se je potrebno za svoje pravice in resnico boriti se z lastnimi močmi, dobro zaveda in se trudi vse svoje ustvarjalne sile podrediti tem plemenitim ciljem. Z neprikritim ponosom lahko zato ob letošnjem jubileju gledamo na prehojeno pot, ki nam hkrati daje dovolj osnove za realni optimizem tudi v prihodnosti.

VPRASANJE: Ko omenjate velike spremembe, ki jih je doživela slovenska mladinska organizacija od svoje ustanovitve do danes, se gotovo zavedate pomembnih aktualnih političnih nalog mladih v naši družbi. Pri tem seveda mislimo na dolžnosti do zadnjega kongresa slovenske mladine v Velenju in vašega akcijskega programa na eni strani, na drugi pa do nalog, ki si jih je začrtala naša družba v zadnjem obdobju in do tistih, ki jih bo vsakodnevno porajal naš razvoj in samo življenje v naši socialistični skupnosti.

ODGOVOR: Dolgoročno politično usmeritev, načela, cilje in program politične organizacije je mogoče uresničiti samo tako, če se v sleherni družbeni situaciji, v konkretnih družbenih odnosih in konfliktih, v danem času in prostoru za to usmeritev, programe, cilje in načela tudi izborimo. V življenju nastaja vsak dan na stotine malih problemov, malih bitk in težiti moramo z našim delom za tem, da v vseh teh vsakodnevnih malih bitkah zmagamo, da se izborimo za principialne rešitve. Vsaka dobljena bitka je korak naprej k realizaciji naše programske usmeritve. Tega se v naši praktični politični akciji premalo zavedamo in s tem vse premalo računamo.

Politične naloge slovenske mladinske organizacije so v temeljnih postavkah določili dokumenti 8. kongresa Zveze mladine Jugoslavije in predvsem 8. kongresa Zveze mladine Slovenije, nadalje smernice in končno resolucija 10. plenuma CK Zveze komunistov Jugoslavije. Te naloge so del nalog, ki jih sedanja etapa boja za socializem postavlja pred vso našo družbeno skupnost, so del naporov vseh naših delovnih ljudi in naših družbenopolitičnih organizacij. V naših kongresnih resolucijah so določena in izoblikovana stališča Zveze mladine do bistvenih družbenih vprašanj, posebej do problemov mladine, ki je kot generacija vključena izredno intenzivno v družbenopolitično dogajanje in zahteva zase polnopravno mesto v naši družbi. Ti dokumenti so idejno politična in akcijska osnova za del organizacij Zveze mladine, z njimi so določene naše naloge in obveze.

Iz vrste nalog se po mojem mnenju izdvaja naloga aktivnega in ustvarjalnega vključevanja mladine v prizadevanja za izpopolnjevanje in nadaljnji razvoj našega družbenopolitičnega in gospodarskega sistema in s tem v zvezi prizadevanja za preosnovo vsebine in mehanizma našega političnega delovanja. Ni naključje, da je tudi sama Zveza mladine v intenzivnih procesih svojega presnavljanja in prilagajanja obstoječim družbenim odnosom, doseženi stopnji demokracije in samoupravljanja. Dejstvo je, da smo, razen ponekod v upravi, ravno v odnose in delo političnih organizacij v najmanjši meri vnašali samoupravno vsebino. Če samoupravnih in demokratičnih odnosov mlad človek ne bo našel v svoji organizaciji, potem je iluzorno pričakovati, da se bo zanje boril in da mu bodo potrebni izven nje, v šoli, v delovni organizaciji in drugje. Notranji demokratizem v Zvezi mladine je mogoče dosegati, če se v njej kritično soočajo pobude, ki so odsev interesov in hotenj mladine, če je politična usmeritev organizacije rezultat takšnega kritičnega, z idejnih pozicij socializma ovrednotenega soočanja. Politični koncept Zveze mladine Slovenije na tem spoznanju temelji in zagotavlja takšno politično angažiranje mladine, ki je zasnovano na naprednih in humanih interesih.

Med ravno tako pomembne naloge je potrebno uvrstiti tudi urejanje življenjskih problemov mladine, mislim predvsem izobraževanje, zaposlitev ter družbeno afirmacijo mladih ljudi; torej problemov, ki dajejo osnovno težo akcijskemu programu Zveze mladine, sprejetem na 8. kongresu Zveze mladine Slovenije. V zadnjem obdobju se je tako zaradi notranjih kot tudi zunanjih vzrokov pričel, čeprav počasi, vendar radikalno spreminjati odnos do mladine v naši družbi, odnos do njene družbene vloge, do njenega pomena za ohranitev revolucionarne kontinuitete v naši

družbi, do njenih problemov in težav. Na nas je, da prav v času, ko se nad našim jugoslovanskim socializmom zbirajo težki oblaki dogmatskih in militarističnih sil, v interesu naše prihodnosti čvrsto stisnemo ponujeno roko in se uveljavimo v našem družbenem dogajanju kot napreden in učinkovit činitelj, ki je sposoben prevzeti revolucionarno dediščino rodov, ki odhajajo, in nositi bremena revolucionarnega boja na svojih ramenih do prihoda novih, svežih rodov.

VPRAŠANJE: Morda bi se ob vaših besedah ustavili ob zelo konkretnih vprašanjih, ki stoje pred Zvezo mladine Slovenije. Bliža se 6. kongres Zveze komunistov Slovenije, mladi vedno močnejše prodirajo v vodstva delovnih in družbenopolitičnih organizacij, na dnevnem redu je aktualno vprašanje perspektivnega razvoja Slovenije in nujnost še hitrejšega razvoja naše družbe, razpravlja se o kriterijih in možnostih za perspektive našega mladega rodu, sprašujemo se o idejnih ciljih današnjih mladink in mladincev...

ODGOVOR: Konkretna naloga so opredeljene s konkretnimi razmerami in odnosi, v katerih je te naloge potrebno opravljati. Letošnje nemirno leto, s svojo nemirno študentsko pomladjo in nemirnim češkim poletjem, je navrglo vrsto konkretnih nalog, ki kljub svoji konkretnosti niso kratkoročnega, enkratnega pomena, ampak bodo imele še kako daljnosežne posledice.

Čeprav se leto še ni izteklo, ga lahko imenujemo leto intenzivne politizacije slovenske mladine. Mladina stopa v središče političnega dogajanja, išče svoje mesto in hoče prevzemati odgovornost. Enotnost in odločnost naše mlade generacije ob dogodkih na Češkoslovaškem, da brani svojo domovino in svoj socializem proti vsakomur in z vsemi sredstvi, je dokaz vsem tistim, ki niso verjeli v našo mladino, v njeno zrelost in sposobnost, da so se globoko zmotili. Dosežena politična enotnost ni neuničljiva in jo je lažje razbiti kot ustvariti. Te enotnosti ni mogoče ohranjati samo s principialnimi stališči do aktualnih vprašanj zunanje politike in mednarodnega mladinskega in delavskega gibanja. Osnovne odlike naše, jugoslovanske poti v socializem, samoupravljanje, demokracijo in svobodo delovnega človeka je potrebno vsakodnevno potrjevati v naši notranjepolitični praksi. Enotnost in odločenost mladine in delovnih ljudi, da se uprejo agresorju, je nemogoče ohraniti samo na pripravljenosti braniti nacionalno neodvisnost, ampak tudi in predvsem na osnovi obrambe naše socialistične in politične samostojnosti. Če pa želimo to doseči, potem moramo biti načelni in dosledni pri reševanju naših notranjepolitičnih problemov. Dosledno uresničevanje stališč smernic in resolucije 10. plenuma bi zato med aktualnimi političnimi nalogami postavil v ospredje.

Ta dva dokumenta določata tudi druge naloge. Predvsem mislim na naloge pomlajevanja Zveze komunistov. Zdi se mi potrebno povedati, da je to stvar načelne in dolgoročne politične usmeritve in ne enkratna, sama sebi namenjena aktivnost. Zveza komunistov s članstvom, ki je v njej že vrsto let skoraj brez dotoka mladih, svoje preosnove ne bo uspela učinkovito uresničiti. Potrebne so ji sveže, smeje ideje in njihovi sveži, mladi nosilci. Ne morem se znebiti občutka, da si v marsikateri partijski sredini takšne pomladitve ne želijo in govorijo o tem, da mladi ljudje niso pripravljeni stopati v Zvezo komunistov. Res je, da imamo opravka z oportunizmom tudi med mladino, z oportunizmom, ki gradi svoj odnos do ZK na neprincipialnih in obrobnih, čeprav velikokrat bolečih vprašanjih in ki odvrča mlade od tega, da bi se s slabostmi in deformacijami spopadli znotraj te iste Zveze komunistov. Res pa je tudi, da se moramo ravno tako kakor zoper ta oportunizem boriti tudi zoper oportunizem nekaterih vodstev ZK, zoper birokratske kriterije in postopke sprejemanja ter vključevanja mladine. Za vsakogar, ki se je pripravljen boriti za socialistične, samoupravne družbene odnose, mora biti mesto

v ZK. Vsakdo, kdor na to ni pripravljen, kdor ni pripravljen na žrtve, mora iz njenih vrst. To mora biti princip, za katerega se moramo v ZK boriti.

Slovenska mladina je ob okupaciji Češkoslovaške pokazala izredno odločnost, da, če je treba, zamenja knjigo z lopato, kot so to njeni starejši vrstniki nekoč že storili, s puško in se postavi na branik domovine, da vselej in proti vsakomur brani našo narodno in politično neodvisnost, da brani našo pot v socializem. V teh dnevih je naša mladina doživljala svoje leto 1948 in dokazala, da je z njo mogoče računati. Ti dogodki pa so pokazali tudi to, da je le narod, ki je enoten in ki je osveščen, sposoben braniti svojo neodvisnost. Zavest o pripadnosti skupnosti narodov in narodnosti Jugoslavije se je med slovensko mladino okrepila. Velikemu delu mladine je jasno, da lahko gradi svojo perspektivo edino v naši socialistični skupnosti, kjer imamo vsi enake pravice in enako odgovornost. Enotnost, ki je naše najmočnejše orožje v boju za neodvisnost, se lahko utrdi in razvije le na takšni osnovi. Naloge, ki jih obramba neodvisnosti in posebno vključitev mladine v vse-splošno ljudsko obrambo zahteva, nam zato v našem prihodnjem delu nalagajo izredno zahtevno in odgovorno delo.

Pred nami je tudi vrsta drugih, sila aktualnih nalog. Tu je uresničevanje nalog reforme, pripravljamo se na kongres ZKS, sprejemajo se dopolnitve in spremembe ustave, sprejemajo se izhodišča za perspektivni razvoj Slovenije, spomladi bodo nove splošne volitve, konstituirati moramo republiško konferenco Zveze mladine, zagotoviti pogoje za normalno delo specializiranih mladinskih organizacij, spoprijeti se z oživljajočim klerikalizmom, in vrsto drugih. Vsega se prav gotovo narediti ne bo dalo. Nekaj bo potrebno preložiti za prihodnje. Vendar pa nas mora pri delu voditi spoznanje, da je zdaj priložnost, da se v slovenski družbi uveljavimo in da damo ustvarjalni prispevek k njenemu razvoju in napredku. To priliko ima vsaka generacija samo enkrat. Od njene zrelosti, delavnosti in pripravljenosti je odvisno, kako jo zna izkoristiti.

MIŠKU KRANJCU OB ŠESTDESETLETNICI

Pisatelj Miško Kranjec postaja vse bolj last vseh naših narodov, prodira pa tudi v svet, saj je v raznih jezikih izšla že vrsta njegovih del. Malokdo v naši književnosti je toliko glasnik življenja in težen preprostih ljudi, kakor Miško Kranjec. V vseh obdobjih svojega življenja se je bojeval kot pisatelj in kot človek za naravne pravice delavstva, ki ga v svojih delih spremlja na poti iz težke preteklosti v socialistične odnose. Bolj od kateregakoli slovenskega pisatelja prizadevajo Miška Kranjca vprašanja današnjih dni, zlasti moralna vprašanja naše družbe.

Miško Kranjec nastopa kot književnik že trinštirideset let. Prva njegova črtica, napisana v prekmurskem narečju, je izšla v prekmurskem tedniku *Novine* leta 1925. Od Težakov 1932 do najnovejšega dela *Svetlikanje jutra* je izšlo 44 izvirnih del v dvainpetdesetih knjigah. Poleg tega je napisal še vrsto novel, povesti, razmišljanj, satir, spisov o književnosti, slikarstvu, politiki in raznih člankov. Bil je tudi urednik in sourednik raznih revij ter časopisov. Politično najpomembnejše uredniško delo je opravil Miško Kranjec kot urednik *lendarške Ljudske pravice* (od 5. oktobra 1934 do 31. avgusta 1936), ki velja za zgleden ljudsko demokratičen list, s katerim so bili postavljeni temelji slovenskemu ljudsko frontnemu gibanju. Ze vrsto let je pisatelj Miško Kranjec med glavnimi usmerjevalci izdaj *Prešernove družbe*. Se kot študent je urejal list *krščansko-socialistične mladine Ogenj* (dokler ni prišel navzkriž z ljubljanskim škofom), nato *Novi čas* (1932 do 1933), dokler ga niso prepovedali, po vojni pa revijo *Prešernove družbe Obzornik in Knjižno polico*, glasilo iste družbe.

Vrsta Kranjčevih spisov je predstavljena v hrvaščino, srbsščino, makedonščino, češčino, madžarščino in nemščino.

V svojih številnih in mnogo branih delih prikazuje Miško Kranjec predvsem življenje malih ljudi: prekmurske sezone, male kmete, delavce, podeželske obražence, ljudi, ki jih je zajela boljše-

viška revolucija, ljudi, ki jih je zainteresirala agrarna reforma, ljudi, ki so se bojevali v narodnoosvobodilni vojni in ljudi, ki so skušali pospešiti ali zadrževati naš povojni razvoj. Kranjec ni bil nikdar neprizadet pisatelj, pa če je pisal avtobiografske spomine, če se je spominjal ljudi, ki jih je imel rad, ali pa opisoval konservativce in nasprotnike prizadevanj delavstva. Kranjec se v svojih spisih neredko bojuje proti nasprotnikom napredka, težko pa bi našli v njegovem obsežnem tekstu sovraštvo brez človeškega razumevanja za ljudi, ki so skušali zadrževati čas.

Miško Kranjec je nekaj svojih del posvetil tudi osvobodilnemu boju. Tako zlasti zbirko črtic *Tihožitja in pejsaži*, roman *Pesem gora* in tetralogijo v XIV. diviziji, *Za svellimi obzorji*. Od tega najobsežnejše zasnovanega epa v slovenski književnosti sta doslej izšla prva dva dela: *Nad hišo se več ne kadi* v dveh knjigah in *Bele so vse poti*, tudi v dveh knjigah.

Zbirka črtic v knjigi *Tihožitja in pejsaži* ter roman *Pesem gora* sta nastali takoj po vojni pod neposrednim vtisom velikih, pretresljivih žrtev in veličine boja za osvoboditev. Zlasti prva knjiga vsebuje črtice, ki sodijo med najlepša dela te vrste v naši književnosti, medtem ko sta omenjeni dve knjigi izrazito lirski, je tetralogija nedvomno Kranjčev najizrazitejši epski tekst, pa tudi najširše zasnovano slovensko pripovedno delo o narodnoosvobodilni vojni. Zelimmo samo, da bi ga Miško Kranjec dokončal.

Za 60-letnico (15. september) Miška Kranjca so bili ob vrsti drugih čestitk pač najlepše počastili pisatelja njegovi prekmurski rojaki in prijatelji iz vse Slovenije ob otvoritvi razstave Kranjčevih del, rokopisov in literature ter dokumentov o njegovem življenju, ki jo je pripravila soboška študijska knjižnica.

O Kranjčevi priljubljenosti pa morda najlepše priča stavek iz maturitetne naloge dijaka murskosoboške gimnazije: »...Kranjec bo vedno ostal v mojem

spominu, kot svetel utrip vere v lepše življenje...«

Pomurska založba iz Murske Sobote je ob pisateljevem jubileju izdala njegovo najnovejšo književno stvaritev Svetlikanje jutra, o nji je Miško Kranjec sam dejal, da je to nekakšno nadaljevanje Mladosti v močvirju. »Tam se vse skupaj nadaljuje, ko sem leta 1921 prišel v Ljub-

ljano, to je zgodba prvih petih let, ki sem jih preživel v katoliškem zavodu Marijanišča, zgodba mojih notranjih bojev iztrgati se iz konservativnosti...«

Ob 60-letnici slovenskega pisatelja Miška Kranjca, objavljamo v tej številki odlomek iz njegovega najnovejšega romana Svetlikanje jutra.

M. Liška

BOROVE PESMI V FAKSIMILU

Premnogi naši ljudje, ki so se med zadnjo vojno kjerkoli borili in kakorkoli sodelovali v osvobodilnem boju, dobro vedo, kako velik odmev so v letu 1942 imele med borci za svobodo, med aktivisti na terenu in med ljudmi na zasedenem ozemlju borbene pesmi takrat še neznanega pesnika Mateja Bora. Njegove udarne pesmi o zločinih fašistov, o uporu, o padlih borcih in krvavih spopadih, njegove vizije o prihodnosti, o lepšem in pravičnejšem svetu, so takrat izražale čustva in misli tisočev in tisočev zatiranih Slovencev. Tistih Slovencev, ki so se borili v gozdovih, sodelovali z osvobodilnim bojem kot aktivisti na zasedenem ozemlju, tistih, ki so trpeli v taboriščih in ječah, pa tudi tistih, ki so doma neodločeni s strahom pričakovali, kaj bo prinesla prihodnost. Nekaterim je prišla že takrat v roke drobna knjižica, pesniška zbirka Mateja Bora PREVIHARIMO VIHARJE, ki jo je leta 1942 izdalo glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Danes vemo, kako je ta zbirka nastala, kako so jo natisnili v ilegalni partizanski tiskarni na Brdu pri Ljubljani in kako se je na skrivaj širila med slovenske ljudi po zaupnih vezeh iz roke v roko. Če je morda pesniško zbirko dobil manjši krog ljudi, pa so zato pesmi te knjižice dosegle vso Slovenijo in prišle do vseh slovenskih ljudi. Pesmi so se neverjetno hitro razširile po svobodnem in zasedenem ozemlju ter v najrazličnejših izdajah, prepisih in beležkah prišle v roke naših ljudi. Celó sami okupatorji so poznali Borove pesmi in jih, malce ponarejene sicer, hoteli uporabiti v svoji propagandi proti vstaji slovenskega ljudstva. S ponarejenim tekstom so hoteli prikazati lahkovernim ljudem, kaj naj bi pripravljali partizani Slovincem. Toda njihove namere so bile preveč jasne, preveč podle, da bi jim bili slovenski ljudje verjeli. Takó so pesmi Mateja Bora, izda-

ne prvikrat leta 1942 v zbirki Previharimo viharje, pomagale buditi upor slovenskega ljudstva in krepiti zavest vseh poštenih ljudi, ki se kljub takratni okupatorjevi premoči niso bali drzno dvigati glav.

Pesmi Mateja Bora o okupatorjevem nasilju, o bojih partizanov in o uporih slovenskega ljudstva pa niso bile samó pesniški dokument časa. 1942 in v naslednjih letih do konca vojne so pomenile mnogo več. Ko so pomagale netiti upor, ko so spodžigale zavest ljudi in izražale željo po svobodi in srečnejši prihodnosti, so tudi neposredno prispevale k razvoju samega zgodovinskega dogajanja. Takó so izpolnile svojo posebno revolucionarno nalogo.

Od tod izjemem, v slovenski književnosti samo enkratni pomen Borove prve pesniške zbirke. Borova zbirka Previharimo viharje je v knjižni obliki izšla leta 1961 v počastitev dvajsete obletnice ljudske revolucije. Izdaja je takrat pomenila gotovo eno najlepših počastitev usodnega dogodka v zgodovini slovenskega ljudstva. Zdaj prihajajo Borove pesmi, zbrane v zbirki Previharimo viharje znova med naše ljudi, in to v faksimilirani izdaji, po vsebini, obliki, tisku in opremi enaki izdaji pred šestindvajsetimi leti. Ob petindvajsetletnici množične vstaje na Primorskem je faksimile zbirke pesmi iz leta 1942 izdalo in založilo ČZP Soča iz Nove Gorice v sodelovanju s Partizansko knjigo.

Matej Bor je izdaji pred sedmimi leti napisal tudi spremno besedo. V njej je zapisal nekaj svojih misli in ugotovil, da je bil čas osvobodilnega boja velik tudi zato, ker so bili v njem mali ljudje v službi velike stvari. In prav ti mali ljudje so postali večji ter ustvarjali stvari, ki bi jih sicer od njih ne pričakovali. Njihova velika dejanja so danes zgodovinsko izpričana. Čas teh velikih

dejanj pa se naglo odmika, z njim pa tudi njihova izrednost. Vemo zanjo, toda ne čutimo je več. Ponatis teh pesmi naj bi pripomogel k temu, da jo bomo spet čutili, je zapisal pesnik pred sedmimi leti. In dodal: Te pesmi so namreč avtentična priča časa, ki jih je oblikoval in katerega so, če naj verjamem zgodovinarjem našega boja in naše besede, po svoje oblikovale tudi one; navzlic vsej svoji nepopolnosti, katere se zavedam najboljše sam. In vendar, ali ni tudi ta nepopolnost izraz izrednega stanja zavesti, iz katerega so nastale?

Leta 1942 je ob svojem izidu pesniška zbirka Mateja Bora pomenila revolucionaren in pesniški dogodek. Revolucionarnega zato, ker so Borove pesmi ne samo registrirale tragiko usod slo-

venskih ljudi in začetek oborožene vstaje, temveč tudi zato, ker so pomagale oživljati slovensko zavest in soustvarjati revolucijo. Njen pesniški pomen pa je v tem, ker so pesmi te zbirke, naslanjaje se na tradicije slovenske lirike, pomenile vendar nekaj docela novega, pa vendar tudi umetniško zrelega v slovenskem pesništvu. Odtod izreden pomen prve Borove pesniške zbirke, njene nove izdaje pred leti ob obletnici, ko se je začela oborožena vstaja. In danes? Zbirka Previharimo viharje je živa kot nekoč in Borove besede, zapisane pred sedmimi leti, drže kot takrat. Mar ni potem faksimilirana izdaja te edinstvene zbirke revolucionarne lirike več kot spominsko dejanje ob obletnici vstaje Primorskega ljudstva? Je!

S. R.

JOŽE ŠMIT: KOLESELJ IZ CEDILIKE

Pesnik Jože Šmit se že od gimnazijskih let izpred vojne ukvarja s poezijo. Čeprav ta tihi in skromni poet ne silij v javnost, je doslej izdal poleg mladinskih knjig in prevodov že pet pesniških zbirk. Prva je bila zbirka Srce v besedi, druga Dvojni cvet, tema pa je sledila Trepetlika. Nato je Šmit skoraj hkrati izdal dve knjigi pesmi, in sicer Liriko časa ter Lirično postilo. Medtem ko je v Lirični postili zbral svoje najboljše dotedanje pesmi in jim dodal nekaj novih stvari, je v zbirki Lirika časa objavil svoje pesniške reminiscence na vojni čas. Glede na tematiko njegove lirike poznamo pesnika Jožeta Šmita kot neposrednega izpovedovalca notranjih doživetij, kot globoko občutenega lirika z intimno, skorajda krhko liriko, kot morda bolj razumskega in manj čustveno zanesenega lirika, kot solidnega v formi in ne iščočega zunanjih efektov, skratka, kot globoko občutenega in pristnega pesnika. Obenem pa ga poznamo kot zapisovalca, liričnega sicer, odmevov vojnega časa v njem in v naših ljudeh, tako da predstavlja del njegovih umetniških stvaritev odmev vojnega časa. V to zvrst Šmitove poezije sodi tudi njegova najnovejša knjiga s pesnitvijo KOLESELJ IZ CEDILIKE, ki je dobila Kajuhovo nagrado in jo je izdal založniški zavod Borec.

Koleselj iz cedilike je samosvoja pesnitev, napisana na temo vojne in usode štajerskih fantov v njej, v nemški vojski

in v prekomorskih brigadah. To je skoraj baladna pesnitev o prisilnih mobilizirancih, ki so se potikali po zahodni Evropi, trpeli v ujetništvu, hrepeneli po domovini, se priglašali med partizanske borce in nato tik pred pragom domovine padali kot borci prekomorskih brigad v Dalmaciji, Liki. Pesnik sam je v opombi k pesnitvi zapisal, da mu je šlo za to, da obudi poseben čustven svet tistih dni in ga kot umetniško pričevanje prenese v sedanjost. Pripominjajoč pri tem, da marsikaj iz naših vojnih dni prehaja že v območje pravljičnega, ljudskega.

O Šmitovih pesmih v zbirki Lirika časa sem zapisal, da so pesmi iz te zbirke skope, skoraj baladne, močno impresivne in formalno originalne. Morda so celo preveč prefinjene za baladno podobo časa, ki ga izražajo, vsekakor pa pomenijo umetniško oblikovano podobo časa in razmer, kot ju je doživljal pesnik sam. Isto lahko zapišemo tudi za pesnitev Koleselj iz cedilike, le da pesnitev morda ni tako krhka in se je pesnik v pogledu forme naslonil na ljudsko pesem. Morda je prav izraz ljudskosti pesnitve, ki je pesniku odlično uspel, pripomogel k izredno močni impresivnosti ne glede na to, da je prav ta slog nekaj originalnega v slovenski poeziji s partizanske in vojno tematiko.

Čeprav gre v bistvu za tragično doživetje, za baladno občuteno pesnitev, je v Šmitovi poeziji dokaj lirike, morda

malce sentimentalne, pa vendar pristne in globoko občutene lirike, ki se prepleta z izrazito epskimi odstavki. Vendar zaživi pesnitev kot originalna, harmonična celota in kot pretresljiva, globoko občutena izpoved o vojni in partizanstvu.

Tako pomeni Šmitova pesnitev umetniško zrelo, prepričljivo stvaritev z novo, originalno obdelavo partizanske tematike in tako nov, tehten dosežek ne samo avtorja, temveč naše partizanske in vojne poezije sploh. S. R.

IVAN HMELAK: SOŠKA FRONTA

Pri založbi LIPA v Kopru je izšla knjiga o bojih na soški fronti v prvi svetovni vojni. Gre za poljudno napisano pripoved, katere avtor je Ivan Hmelak, ki pa sicer predstavlja zbir najrazličnejših spominskih in dokumentarnih zapisov o bojih na italijansko-avstrijskem bojišču ob Soči. Ne gre za kako novo delo, temveč za ponatis in knjižno izdajo podlistka, ki je izhajal v slovenskem tedniku pred dvema letoma, torej za trajnejšo ohranitev spomina na usodne spopade na naših tleh v prvi vojni.

Morda je čas prve svetovne vojne res že precej odmaknjen. Morda so po grozotah druge svetovne vojne predstave o prvi vojni zbledele in si zlasti mladi rod predstavlja prvo svetovno vojno manj krvavo, kot je v resnici bila. Morda bo kdo pripomnil, da dogodki prve svetovne vojne danes res niso več kdo ve kako zanimivi in aktualni. Zakaj torej obujati spomine na dogodke pred petdesetimi in več leti in premlevati stvari, ki smo jih tako ali drugače že preboleli? Četudi od vsega tega nekaj drži in je od prve svetovne vojne minilo že pet desetletij in mladi rod usmerja svoje poglede naprej, v preteklost pa kvečjemu do začetka zadnje vojne, to vendarle ne pomeni, da bi morali dogodke prve svetovne vojne povsem pozabiti. Posebno še, ker je domača literatura o prvi vojni sorazmerno skromna in v stari Jugoslaviji ni bilo niti pogojev niti želje, da bi o njej izšlo kaj knjig. Zato smemo samo pozdraviti vsako delo, ki se spominja dogodkov pred petdesetimi leti, dogodkov, ki so bili v tako neposredni zvezi z usodo slovenskega narodnostnega ozemlja na zahodu in so vsaj posredno odločali tudi o naši današnji zahodni meji. V tem smislu torej z zadovoljstvom registriramo novo publikacijo o soški fronti, pa čeprav ne gre niti za kako novost niti za kako posebno veliko delo.

Z naravo knjige Ivana Hmelaka ne moremo biti zadovoljni. Ni namreč niti zgodovinsko delo ne vojaško-dokumen-

tarna niti ni avtobiografski zapis spominov. Pač pa je poljudno napisana kronološka pripoved o vojnih dogodkih na fronti in v njenem neposrednem zaledju, pripoved o vojnih spopadih, o načrtih generalov, o usodah ljudi v vojni, njihovem trpljenju, o političnih akcijah v obeh bojujočih se državah, skratka o vsem, kar je v zvezi z vojno na zahodni fronti ob Soči. Pripoved se začeneja z vojno napovedjo 25. maja 1915, končuje pa z jesenjo leta 1917, ko je uspela avstro-ogrska ofenziva in se je s prodorom pri Kobaridu frontna črta pomaknila daleč proti zahodu v osrčje Furlanije in obstala na Piavi. Ta poljudno napisana pripoved je kompilacija najrazličnejših virov, to pa seveda knjigi ni v korist. Pripoved je rezultat raznih zgodovinskih virov, vojaških poročil, avtobiografskih zapisov neposrednih udeležencev (te knjiga v daljših odlomkih celo dobesedno citira), statističnih podatkov, skratka najbolj raznovrstnega gradiva, ki ga je avtor povezal v zaokroženo obliko in razdelil po poglavjih. Tako je pač bila pripoved napisana v obliki podlistka za časopis in taka je ostala tudi v knjigi. Seveda bi si zato želeli kaj več, kaj bolj pristnega in tehtnega. Toda hkrati moramo priznati, da je ne glede na vse to knjiga pisana dovolj zanimivo, je dovolj privlačna s plastično pripovedjo in se prijetno bere. Mladi rod bo vse-kakor iz nje spoznal usodne dogodke na soški fronti v vseh devetindvajsetih mesecih krvavega bojevanja. Pestrost pripovedi dopolnjujejo zanimive fotografije, tehtnost obnavljanja vojnih dogodkov pa skice bojišč, ofenziv in razporeditve bojujočih se armad.

Čeprav o dogodkih na soški fronti s knjigo Ivana Hmelaka nismo dobili tehtnejšega dela niti pristne avtobiografske pripovedi, pa nova knjiga vendar zapolnjuje praznino. Zato smemo vseeno izreči priznanje avtorju za zbir gradiva, za njega zaokrožitev v prikupno pripoved, založbi pa, da ga je ohranila.

IVO ZORMAN: ČEZ DVAJSET LET BO VSE DRUGAČE

Pred nami je knjiga Iva Zormana z njegovim romanom ČEZ DVAJSET LET BO VSE DRUGAČE, zanjo je pisatelj prejel Kajuhovo nagrado. Knjigo je v opremi Vladimirja Lakoviča izdal zavod Borec. Zorman je znan predvsem kot mladinski pisatelj, pisec številnih povesti za mladino. Za mlade bralce je izdal tudi že več knjig (Iz obroča, Svobodni gozdovi, Na sončni strani mesta), za odrasle pa zbirko novel (Trije Borjanovi). Roman Čez dvajset let bo vse drugače je prvi obsežnejši prozni tekst, ki ni namenjen mladini. Vsak izviren slovenski tekst zasluži vsaj to, da ga ne prezremo, roman iz naše sodobne stvarnosti še posebej. Zormanov roman je šel doslej brez odmeva mimo slovenskih bralcev. Vendar je to kvalitetno delo, ki sicer ni velika stvaritev, pač pa naravno, brez umetničenja, prepričljivo in predvsem pošteno napisan tekst o nekdanih partizanih, takih, kot so bili, in njih sedanji usodi. Pripoveduje nam o življenju in usodi mladih ljudi, ki so doživeli vojno, povojni čas, za katerega so dali vse svoje sile, danes pa so ostali pozabljeni nekje v ozadju. Pravzaprav ta tema niti ni več nova. Toda Zormanov roman nas proti pričakovanju več kot prijetno preseneti. Knjiga nas priteguje k branju. In ko jo odložimo, nas sili k razmišljanju.

Roman Iva Zormana Čez dvajset let bo vse drugače nam posreduje življenjsko pot nekdanjega kmečkega fanta Simona, sedanjega slepega invalida, ki nam sam posreduje svojo življenjsko zgodbo. Od takrat, ko ga je prijatelj Andrej še vsega nezrelega pripravil za pot v partizane, pa do danes, ko živi ob otujeni ženi, ob redkih znancih, ki prihajajo na klepet, ob prevelikem kozarcu žganja, samcat s svojimi spomini in mislimi. Doma sta sestra Lenčka in brat Filip delala za partizane. Sestro so ubili raztrganci, brat si je sam vzel življenje, ko se je znašel v hiši, mimo katere je šla nemška kolona. Prej se je za sestrično smrt maščeval, pobil na svojo roko več ljudi, postal samosvoj in tak, da so se ga ljudje bali. Simonove starše so odveli v taborišče, kjer so pomrli. Simon je tako edini preživel vojno, opravil po osvoboditvi razne odgovorne naloge, se oženil z učiteljico Helo, dekletom iz mesta, in se tudi sam pomeščanil. Hodil je v ženino družbo, toda v njej je vendar ostal tuj. Hotel je spremeniti tok svojega življenja, spoznal je tudi preprosto

mlado dekle z dežele. Toda prav to je bilo vzrok, da se je odtujil z ženo. Ločila bi se bila, če ne bi bila njegova slepota, posledica mine, končala normalnega življenja. Takó je slep ostal pri ženi, prepuščen sam sebi, s svojo preteklostjo in osebnimi problemi, ki so bolj ali manj nerešljivi.

Res, povsem drugače je, kot so si nekdani partizani predstavljali pred dvajsetimi leti, ko so na Klemenovi peči na Praprotnem sanjarili o miru in povojnih letih. Takrat so zagotavljali domačinom, da se bodo vedno vračali k svojim prijateljem in svojim zaščitnikom, ki jim dajejo ne samo hrano, toplo peč in zavetje, temveč tudi prijazno besedo. Sami sebi pa so slikali, kako lepo bo takrat, ko ne bo več vojne ne Nemcev ne hajk. Toda kako je vse drugače! Andrej, Simonov prijatelj, ki ga vsa leta zaman pričakuje, da bi ga obiskal, se je ubil z avtomobilom. Drugi je postal premožen obrtnik in se ne zmeni več za partizanske tovariše. Onega so pobili Nemci, tretjega so sodili naši. Tako ni skoraj nikogar več.

Roman Čez dvajset let bo vse drugače je torej prikaz usode nesrečnega fanta, prikaz neizpolnjenih iluzij mladih ljudi, tragičnih konfliktov med sanjami in življenjsko stvarnostjo. Je tudi malce nostalgčna, rahlo kritično pobarvana podoba usod nekdanih partizanov, ki so v današnjem življenju večkrat ostali na stranskem tiru, potem ko so tudi v osebnem življenju doživeli vrsto razočaranj. Vendar je ta prikaz podan takó, da nas na koncu le ne pretrese, kajti pisatelj bolj registrira, kot pa obtožuje. In skoraj pritrdimo z njim, da drugače niti ni moglo biti. Posebno ker nam pisatelj brez olepšavanja prikazuje tako dobre kot slabe strani oseb, ki nam jih predstavlja, pozitivne kot negativne pojave v naši stvarnosti, junake brez idealiziranja in razmere take, kot v resnici so. Spoznanja, doživetja in razočaranja nekaterih od mlade vojne generacije so torej stvarno, naravno, preprosto in prepričljivo prikazana. Prav zato nam je delo všeč in prav zato ga lahko tudi pozitivno ocenimo. Morda je podoba Simona ostala malce blede, kajti o njegovem življenju na vasi in njegovem delu po vojni izvemo malo. Morda postanejo nekateri problemi konec koncev le preveč preprosto prikazani ali samo nakazani.

S. R.

BOHUSLAV BŘEZOVSKÝ: VEČNI LJUBIMCI

Prav neverjetno je, kako se je češka književnost, ki je v obdobju med vojna-ma dosegla visoko evropsko raven, pa v času stalinizma zdrknila precej nizko, v zadnjih dveh letih nenavadno hitro opomogla. Zrasla je bogata, sodobno angažirana umetnost, ki je posegla v svet povprečnega, pa tudi intelektualnega češkega človeka, v problematiko tega človeka v takó usodnem povojnem času in dala češkemu narodu nekaj odličnih umetniških stvaritev. Eden izmed pisateljev, ki so zasloveli v zadnjih letih s svojimi kritičnimi, družbeno angažiranimi deli, je tudi pisatelj Bohuslav Březovský. Pri nas ga doslej nismo poznali. V domovini pa je zaslovel z romanom *Železni strop* ter z dramo *Nevarna leta*. Kot odličnega pisatelja pa bomo Březovskega spoznali tudi pri nas, in to po romanu *VEČNI LJUBIMCI*, katerega slovenski prevod Branimirja Kozinca je izdala Pomurska založba. Ta roman ni samo zanimiv, umetniško oblikovan literarni tekst, temveč zaradi svojega značaja daleč presega povprečna leposlovna dela. Ta roman namreč osvetljuje razmere v času češkega stalinizma, kljub temu pa ostaja na visoki umetniški ravni. Prav zaradi kritičnosti teksta, zaradi njega družbene angažiranosti, pa tudi zaradi odlične literarne stvaritve, ki jo predstavlja, zasluži, da ga ne prezremo.

Roman je sestavljen iz dveh delov, v katerih posega pisatelj v preteklost, hkrati pa prikazuje svet sodobnosti. Oba dela romana, sestavljena iz vrste poglavij, pa nista ločena, temveč se poglavja med seboj prepletajo. Takó se ob spoznavanju dogajanj pred petdesetimi leti seznanjamo tudi s sodobnostjo. Lahko bi rekli predvsem s sodobnostjo, kajti v prikazu povojnih razmer, moralnih in obče človeških problemov, ki so se v njih porajali, je bistvo tega zanimivega pripovednega dela. Roman je pisan v prvi osebi, ki jo predstavlja zgodovinar in pisatelj Václav Havlina. Ta je predstavnik čeških intelektualcev, ki so za češkega stalinizma v prvem desetletju po zadnji vojni doživljali najhujše udarce. Havlina torej pripoveduje življenjske zgodbe svojih prednikov, hkrati pa svojo lastno. Prav vanjo pa je usodno posegel režim. Njegovega prijatelja Pýylla, povojnega marksista in revolucionarja, povojnega politika in gospodarstvenika so zaradi domnevnega izdajstva zaprli kot pač toliko podobnih intelektualcev.

Pýylla so obsodili na smrt, pozneje pa ga pomilostili. Bil je zaprt kakih deset let, potem pa so ga izpustili. Toda vse v njem se je podrlo. Izgubil je tudi ženo, s katero sicer ni bil poročen, je pa z njo živel. Ta se je poročila prav s Havlino. Prihod nekdanjega obsojenca iz zapor, njegova vrnitev v življenje ustvari vrsto zapletljivosti, ne samo v njegovem življenju, temveč v življenju mnogih njegovih znancev, prijateljev. Kaj bo zdaj z njima? Kaj bo z njegovo neporočeno ženo? Kaj bo z njegovimi prijatelji? Pisatelj sam nam odgovora ne da. Pač pa nam s prikazom razmer, s prikazom metod in problemov, ki jih je sprožil češki stalinizem s svojimi brutalnimi metodami, naslika nemogoče stanje. Prikazuje nam probleme v družbi, v notranjosti svojih junakov, probleme v odnosih med ljudmi. Pri tem pa se v prikazu razmer povzpne še više in se ne zadovolji samo z registracijo nevzdržnosti razmer, temveč stanje in metode tudi obsoja; obsoja vse tiste, ki so za to odgovorni ter nakazuje možnost boljših časov. Bilo je v letu 1966, ko je roman izšel v originalu, in je bil na Češkem tudi nagrajen. Če bi izšel danes, bi bil gotovo sprejet še bolj toplo, če le ne bi bil celo preveč nevaren novim gospodarjem.

Roman *Večni ljubimci* je umetniško zrela literarna stvaritev. Zato bi bilo zgrešeno mnenje, da je to aktivističen, političen roman. V njem sta dve komponenti. Ljubezenski in človeški odnosi med osrednjima junakoma romana, odnosi med celo vrsto članov družine v dveh generacijah, združeni s precejšnjimi tragedijami, to je eden izmed motivov romana. Drugi motiv pa je prikaz usodnih razmer v povojnem času, ko so se v metodah predstavnikov češkega stalinističnega režima rahljali normalni odnosi med ljudmi in podirali zdravi temelji češke družbe. Medtem ko je prvi motiv, prikaz osebnih usod podan prepričljivo, človeško toplo, pa je prikaz političnega ozračja in nemogočih razmer podan še vse bolj doživeto in naravnost pretresljivo. Kam vodi pot vseh teh ljudi, ki jih tako neusmiljeno stiska kollesje režima, se vprašuje pisatelj.

Tako se nam roman *Večni ljubimci* posebno ob sedanjih čeških dogodkih predstavlja kot aktualen, zanimiv, vendarle pa umetniško dognan tekst, ki je vreden, da se z njim seznanimo.

S. R.

BOŽIDAR JAKAC

V kratkem prikazu posameznega umetnika doslej še neznanega ali manj znanega ni lahko zajeti. Tem težje je o B. Jakcu, našem najbolj popularnem umetniku doma in v tujini. Iz številnih člankov časopisov in revij, vse od tistih za mladino, do tistih za najzahtevnejše bralce, smo ga posebno ob življenjskih in drugih jubilejih spoznavali kot umetnika in človeka. Kot umetnika še posebej iz številnih domačih in tujih razstavnih katalogov, kritik, raznih pregledov, predvsem pa monografij (Božidar Jakac, Umetniška matica, Ljubljana 1932 z uvodom dr. Karla Dobide; Božidar Jakac, Grafika, Moderna galerija, Ljubljana 1950, prav tako z uvodom dr. K. Dobide, še manjkajoče pa bo izpopolnila monografija, ki jo pripravlja Muzej AVNOJ v Jajcu za 25. obletnico zasedanja ter slovenska izdaja). Kot človeka pa so ga, kakor tudi njegovo spremljevalko — ženo Tatjano — pobliže spoznali obiskovalci razstav, koncertov in vseh ostalih pomembnejših kulturnih prireditev, kjer je vedno navzoč; rojaki Novomeščani, s katerimi goji najprisrčnejše stike; naši izseljenci; ugledne osebnosti iz vseh koncev sveta in ne nazadnje vsi tisti, ki so ga kdaj obiskali.

Ob petindvajseti obletnici zasedanja odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, II. zasedanja AVNOJ v Jajcu ter s tem nastanka edinstvene likovne dokumentacije z obeh zasedanj in AVNOJ poti bi bilo primerno, da bi spregovorila o pomenu B. Jakca v zvezi s temi dogodki. Vendar vse, kar bi zapisala, bi med drugim zdaleka zasenčili osebni zapisi, objavljeni v Likovni reviji 1963, št. 7-8, str. 5-10: Moji spomini na AVNOJ pot 1943. Njegov risani dnevnik s poti pa je objavljen v knjigi: Edvard Kocbek, Slovensko poslanstvo. Dnevnik s poti v Jajce 1943, MD Celje 1964. To je izreden primer, da sta pisec in slikar neodvisno drug od drugega beležila svoje vtise in jih čez leta združila. Pomembnejši prikazi B. Jakca iz obdobja NOB so med drugim še: Božidar Jakac, 1. Likovna knjižnica, Zavod Borec 1964, z uvodom dr. Luca Menašerja; katalog razstave Mestne galerije, ki jo je priredila v okviru proslav 20. obletnice osvoboditve Slovenije 1965; Božidar Jakac iz narodnoosvobodilne borbe z uvodom Melite Stele-Možinove; v Revolucija in umetnost, Knjižnica NOV in POS, Likovna zbirka 1966 z uvodom Aleksandra Bassina itd.

Če se še tako izmikam ponavljanju, ne morem mimo nekaterih dejstev. Vsekakor bi bila do umetnika B. Jakca krivična, če ne bi znova poudarila, da je najplodovitejši umetnik pri nas, z največjim opusom, da se ga je predvsem prijel naziv »oče slovenske grafike«, s tem da jo je dvignil na enakovredno stopnjo z ostalima zvrstema umetnosti, slikarstvom in kiparstvom pri nas; še več, da jo je z nenehnim tehničnim izpopolnjevanjem dvignil na zavidanja vredno raven, da ji je odprl pot do sedanjega priznanja v svetu s predlogom o ustanovitvi bienalnih mednarodnih grafičnih razstav v Ljubljani, kar vse je lahko dosegel le po svojem umetniškem delu svetovno priznan umetnik, prizadeven organizator in pedagog mladega umetniškega naraščaja.

Tudi pastel je postavil na mesto, ki mu pripada. Lahko bi naštevala še dolgo vrsto zaslug na vseh področjih — prav na vseh, kjer se je uveljavljal.

V tem kratkem, splošnem orisu pa bi skušala predvsem dodati skromen prispevek ob prikazu drobca v njegovem bogatem in plodnem, že skoraj petdesetletnem umetniškem delu; obdobju slabih dveh let med 7. septembrom 1943 in 10. majem 1945. Kot vse svoje življenje ga je spremljal kot »veliki likovni kronist in neumorni portretist« (dr. L. Menaše) in s tem kot umetnik-partizan ohranil dragocene umetniške dokumente ne le slovenski, pač pa tudi jugoslovanski zgodovini.

7. septembra 1943 sta odšla z ženo v partizane in prav ta dan je nastala prva risba obsežnega partizanskega dnevnika. Dodeljen je bil propagandnemu oddelku IOOF na bazi 20 v Kočevskem Rogu. Med risbami in celo pasteli z motivi barak, portretov, najdemo že razne osnutke za obveznice, prvo slovensko partizanska znamko (med drugim je delal poskuse, da bi pretiskali 45.000 italijanskih znamk) ipd. S kočevskega zbora, 3. oktobra 1943, kjer je bil izvoljen v plenum OF in AVNOJ, je ohranil nepogrešljive risbe — predsedstvo zbora, govornike, poslušalce, ki nadomestujejo celo manjkajoči fotografski material ter podpise udeležencev. V Kočevju, kjer so pripravljali za tisk obveznice narodnega posojila, je prvič poizkusil uporabo malo znane tehnike — visoke jedkanice in jo kasneje ves čas uporabljal (kliše iz navadne cinkove pločevine je vzdržal nad 50.000 odtisov). Med nemško ofenzivo konec novembra, v začetku decembra 1943 je preživel 12 dni v kamufliranem podzemeljskem bunkerju s predstavniki osvobodilnega gibanja (vsega skupaj 30 ljudi). Tudi v teh nenavadnih razmerah je nastala vrsta motivov s tovariši pri najrazličnejših opravilih. Še istega dne, ko so pripravljali barako za prezimovanje na bazi tehnike Urške, je bilo delegatom sporočeno, naj se pripravijo na pot na II. zasedanje AVNOJ. Slovenska delegacija je krenila z Roga 9. novembra 1943. Na tej naporni, več kot tisoč kilometrov dolgi in štirideset dni trajajoči poti novembra—decembra 1943 je kljub raznovrstnim neprilikam nastalo okoli 150 risb in skic. Na samem II. zasedanju AVNOJ v Jajcu 29. in 30. novembra 1943 je napolnil obsežno skicirko z govorniki, člani delovnega predsedstva, delegati, ujel celo trenutek, ko je bil vrhovni komandant NOV in POJ tov. Tito predlagan za maršala. Tudi tu ni pozabil svojega konjička — na njegovo pobudo so ohranjeni dragoceni podpisi udeležencev tega zgodovinskega zasedanja. Med 28. novembrom in 1. decembrom 1943 je portretiral maršala. Poleg 5 skic je nastal znani portret v rdeči kredi. To je edini ohranjeni portret maršala iz medvojnega časa, kajti portret hrvaškega kiparja Antuna Augustinčiča, ki ga je zmodeliral v Jajcu še pred zasedanjem, se je izgubil med VI. ofenzivo. Uro pred pogrebom Lole Ribarja-Iva je portretiral očeta dr. Ivana Ribarja, kar si je ta sam zaželel v najtežjih trenutkih življenja, ko je izgubil oba sinova. Risal je tudi prizore iz bunkerja ipd. Pot se je končala s prihodom slovenske delegacije na slovensko osvobojeno ozemlje — Suhor 16. decembra 1943. Kasneje je nastal zanimiv dokument-skica AVNOJ poti, zamišljena obenem kot otroška igra in likovni dnevnik. Medtem so 15. decembra 1943 okupatorjevi pomagači v Ljubljani zaplenili premoženje upornika Božidarja Jakca in njegovih družinskih članov, ki je vsebovalo nenadomestljive umetnostne primerke, knjižnico itd. (Službeni list šefa pokrajinske uprave št. 100 z Rupnikovim podpisom.)

Med drugim je še decembra 1943 nastal portret maršala v visoki jedkanici, objavljen v brošuri J. Vidmarja, Lik maršala Tita, ki ga je kmalu zatem — že januarja 1944 zamenjal znani in običajno reproducirani portret v visoki

Božidar Jakac: »Moja baraka« na bazi 20 v Kočevskem Rogu (baraka Mihe B. — dr. M. Breclja), pastel, 15. septembra 1943

jedkanici. Skupno s še 11 predstavniki kulturnega življenja (od likovnikov še Pirnat) je pričel s pripravami na I. kongres kulturnih delavcev, ki se je vršil 4. in 5. januarja 1944 v Semiču. Pripravil je referat Snov, ki nam jo nudi osvobodilna borba (pol ure pred referatom je izvedel za zaplenbo svojega premoženja) ter svojo in prvo partizansko razstavo, ki je bila priključena razstavi tiska. Na kulturniški zabavi po kongresu je k sreči skiciral portret pesnika Karla Destovnika-Kajuha, ki je kmalu nato padel. Sadovi kongresa, ki se ga je udeležilo 70 kulturnih delavcev, so bili poleg splošne poživitve kulturnega dela še odloki IOOF o ustanovitvi Slovenskega narodnega gledališča in Znanstvenega inštituta 12. januarja 1944, nadalje sklepi seje IOOF 9. januarja 1944, naj se izda grafični, literarni in skupni zbornik, sestavo naj bi oskrbela Jakac in Josip Vidmar-Saša, nadalje sklep seje IOOF 12. marca 1944, da se pripravi posebna številka Slovenskega zbornika ipd.

Vseskozi pa je zapisoval motive iz Kočevskega Roga in Bele krajine, zopet je dokumentiral pomembne dogodke, kot shod 30. januarja 1944 in zasedanje

SNOS v Črnomlju 19. in 20. februarja 1944. Predvsem pa je razvil izredno bogato portretno dejavnost v visoki jedkanici, še posebno potem, ko je pripravljaval partizansko mapo portretov. Glede te je B. Jakac omenil, da mu je Kidrič sprva predlagal, da bi izdelal I. partizansko grafično mapo iz naše borbe, kar pa ni bilo zanj izvedljivo, na to je sam predlagal, da bi naredil mapo »Obraz slovenskega borca za svobodo.« Kidrič je pristal, le da je on preskrbel listo borcev, ki bi jih naj izdelal. Vendar so nekateri medtem padli, nekateri niso bili dosegljivi in se je delo zavleklo, da mapa ni bila končana niti do konca vojne. Poleg portretov iz liste je pa izdelal dolgo vrsto partizanskih obrazov, v celoti 50 plošč. Zaradi portretiranja je dalje časa deloval tudi v GS NOV in POS (od marca). Kot član umetniškega sveta oddelka za umetnost odseka za prosveto in nato referent za upodabljaljočo umetnost pri odseku za umetnost in ljudsko prosveto Predsedstva SNOS je sodeloval pri organizaciji likovnega življenja (vprašanja punkta za umetnike, tiska, publikacij, knjižnice, kadrov, tečajev, tekmovanja, sodelovanja med vojsko in civilnimi ustanovami itd.) ter bil član pripravljalnega odbora za ustanovitev Slovenskega umetniškega kluba (SUK). Že julija 1944 je z Miheličem, Pirnatom in Klemenčičem pripravljaval načrte za rešitev problemov likovnikov po osvoboditvi — za ustanovitev Akademije upodabljaljočih umetnosti, Društvo slovenskih upodabljaljočih umetnikov in Umetniško združno. Konec julija 1944 je odšel na bazo 80 k SNOS, vmes je bil nekaj časa v VII. korpusu. 30. avgusta 1944 je sestavil pomembno poslanico kulturnih delavcev zavezniški komandi v Italiji — protest zaradi predvidenega bombardiranja Ljubljane s podpisi najvidnejših kulturnih delavcev. Jeseni 1944 je v družbi z Miheličem in Škodlarjem obšel partizanske bolnišnice, risal ranjence, razvaline, ožgana drevesa.

3. oktobra 1944 je bil v Semiču ustanovni občni zbor Slovenskega umetniškega kluba, ki se ga je udeležilo nad 30 umetnikov. Združeval je vse umetnike: književnike, likovnike, glasbenike, igralce. Jakac je bil na predlog tov. Kidriča izvoljen za predsednika. Mihelič je postal odbornik za upodabljaljočo umetnost, ostali člani so bili Klemenčič, Pirnat, Šubic, D. Vidmar, N. Vidmar. Njegovi razgledanosti in prizadevnosti na prav vseh področjih umetnosti in kulture ter njegovi izredni tankočutnosti za očuvanje vseh pridobitev te, se imamo med drugim zahvaliti za tak vzpon kulture v tem času. Dejavnost umetnikov se je še bolj razmahnila in poglobila. Književniki so pričeli pripravljati revijo Naša beseda, ki bi jo naj ilustrirali likovniki, literarne večere; glasbeniki in igralci številne koncerte, predstave, proslave na umetniški višini; likovniki so poživili ilustratorsko dejavnost ter dali poudarka osebnim izpo-vedim, pripravljali razstave; vse umetnike pa so povezovali debatni večeri, predavanja, tečaji, kongresi ter skupni problemi, kot skrb za prostore, kadre, organizacijo šolstva ipd. Na samem zborovanju je imel Mihelič referat: Upodabljaljoča umetnost in naša osvobodilna borba, Klemenčič je predložil diskusijsko temo O likovni umetnosti pred in po (prvi) svetovni vojni, zlasti pri Slovencih, Jakac je med drugim sodeloval v diskusiji o vprašanjih umetnosti in kiča, o približevanju umetnosti ljudstvu, o vprašanju kadrov, predložil je načrt slovenskih slikarjev in kiparjev za ureditev študija na Akademiji upodabljaljočih umetnosti, o odnosu umetnika do osvobodilne borbe ter predlagal, da SUK zaprosi vojaške oblasti, naj izdajo vsem enotam NOV in POJ nalog za čuvanje umetnin in kulturnih spomenikov itd. Za likovne umetnike je bil posebej zelo pomemben načrt za reorganizacijo grafičnega ateljeja, ki je doslej spadal pod Centralno tehniko CK KPS, predlagan odseku za prosveto in kulturo Predsedstva SNOS na sestanku slikarjev, članov SUK 19. oktobra

1944; vodstvo grafičnega ateljeja, ki se je ta čas preselil v Črmošnjice, naj bi prevzel oddelek za umetnost, vodili pa bi ga slikarji, člani SUK zaradi dviga umetniškega nivoja, povezanosti slikarjev z grafičnimi delavci, pravilne razporedbe in razdelitve dela in vzgoje kadra. Vodja grafičnega ateljeja naj bi bil Šubic, član SUK, člani pa Dolganova, Gerlovičeva, Globočnik, Lavrič, Petrič, Turk, umetniški vodja Pirnat, sodelavci Jakac, Klemenčič, Mihelič. Kmalu so bili vidni rezultati. Grafični atelje, čeprav je še vedno spadal pod Centralno tehniko CK KPS, je postal pravo slikarsko žarišče in uresničena je bila celo kratkotrajna partizanska akademija, ki jo je vodil Pirnat.

28. novembra 1944 je bil Jakac predlagan za člana Pedagoškega sveta Predsedstva SNOS ter je 9. decembra 1944 na sestanku Strokovnega sveta prosvetnega odseka Predsedstva SNOS poročal o stanju umetniških šol v preteklosti ter dal predloge za pouk risanja in modeliranja na srednjih šolah, o potrebi umetnoobrtne šole z najrazličnejšimi oddelki ter Akademije upodabljalajočih umetnosti.

Konec 1944 je odšel v Črnomelj, kjer je organiziral prvo skupno razstavo umetnikov-partizanov, ki jo je sam otvoril. Med 13. in 24. januarjem 1945 so poleg Jakca razstavljali še Dolganova, Gerlovičeva, Globočnik, Jordan, Klemenčič, Lavrič, Mihelič, Petrič, Pirnat, D. Vidmar, N. Vidmar. Njegov delež je bil najmočnejši. Obstaja še dokument 19. januarja 1945 z navedenimi stroški razstave in prošnjo Predsedstvu SNOS za sredstva za preureditev dvorane v klubski prostor. Na IV. izredni seji SUK 22. januarja 1945 je Jakac poročal o razstavi in sporočil, da je Predsedstvo SNOS odobrilo dotacijo 5000 lir za ureditev klubskega prostora. Medtem je 9. januarja 1945 poslal GŠ NOV in POS prošnjo, da začne zbirati vse predmete, predvsem uniforme, obleke in orožje za bodoči muzej NOB, muzej Akademije upodabljalajočih umetnosti, gledališke garderobe in garderobe kino studiov ter da bi o tem izdal odredbo vsem enotam NOV in POJ. Nadalje je Jakac sodeloval s predlogi pri odloku Predsedstva SNOS o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov, objavljenem 27. januarja 1945 in pri odloku Predsedstva SNOS 1. februarja 1945 o razglasitvi 8. februarja — dneva Prešernove smrti za kulturni praznik slovenskega naroda. 20. marca 1945 je na I. sestanku oddelka za kinematografijo Predsedstva SNOS posredoval svoje bogate izkušnje na področju fotografije in filma. Že septembra 1943 se je v Toplicah osnoval klub za kinematografijo — kar je ostalo v delu posameznikov. Tako je Jakac med partizanstvom naredil s svojo 16 mm kinokamero 240 m dokumentarnega filma poleg filmarjev Škodlarja in Virška (po zasedbi Turjaka, ranjenci, zasedanje v Kočevju, brigade, IOOF na poti v bunker 1943, pred odhodom v Jajce, baza 20 v snegu, pogreb angleških padalcev, avioni mečejo material, gradnja mostu čez Kolpo, prihod prekomorske brigade, vlada v Ajdovščini, Ljubljani itd.). Vsekakor bi bili Fotografski dokumenti o boju KPS, ki izhajajo, zelo okrnjeni brez njegovega prispevka.

6. aprila 1945 je bil vključen v komisijo za ugotavljanje škode na kulturnozgodovinskih spomenikih Slovenije. Zopet je sodeloval pri organizaciji razstave tiska grafičnega ateljeja Centralne tehnike CK KPS, ki ji je bila dodana razstava članov grafičnega ateljeja in naj bi bila odprta med 27. aprilom in 10. majem 1945, pripravljena in že postavljena, vendar neotvorjena in po drta zaradi zaključnih operacij za osvoboditev. Ves čas pa je tudi sodeloval s svojimi predlogi za organizacijo kulturnega življenja ob prevzemu oblasti in po osvoboditvi. Kot slikar je ta čas predvsem portretiral vrsto kulturnih delavcev — največ iz SNG, nastalo je celo nekaj portretov v olju, aprila je

dokumentiral gradnjo mostu prek Kolpe ter prihod prekomorske brigade v Črnomelj. Prek Trsta, Ajdovščine, kjer je opremil prostor za razglasitev nove slovenske vlade, je prišel 9. maja v Ljubljano in svoj partizanski opus zaključil s skicami prihoda slovenske vlade 10. maja 1945 v Ljubljano.

Jakac priznava, da ves ta obsežen likovni material iz partizanov ne bi bil ohranjen, če ne bi imel požrtvovalne pomoči žene Tatjane, ki je poleg njega nosila in prenašala vso to ogromno težo papirja, barv, grafičnega materiala in ga pomagala neštetokrat vestno zakamufilirati ob večjih premikih.

Potrebno je še omeniti tesno kulturno povezavo z Norveško, ki se je manifestirala 6. aprila 1941, ko je bil bombardiran Beograd ob nemškem napadu na Jugoslavijo. Tedaj je njegov najboljši prijatelj, norveški komponist Harald Saeverud posvetil svojo novo »Simfonijo upora« Božidarju Jakcu in jo 1953 tudi osebno dirigiral v ljubljanski filharmoniji.

Takoj po osvoboditvi je Jakac prevzel Narodni muzej, Narodno galerijo in podobne kulturne ustanove. Kot predsednik Umetniškega kluba je pričel s pripravami za preosnovo Društva slovenskih upodablajočih umetnikov in Akademije upodablajočih umetnosti ter bil 5. novembra od prvih 6 rednih profesorjev imenovan za rednega profesorja in prevzel dolžnost prvega rektorja novoustanovljene Akademije upodablajočih umetnosti v Ljubljani po 250 letih borbe za slovensko umetnostno akademijo. Že julija in avgusta 1945 je organiziral razstavo umetnikov-partizanov v Ljubljani in septembra isto v Zagrebu ter razstavo Za svobodo padli umetniki v Ljubljani. Vse do današnjih dni pa je sodeloval na številnih razstavah umetnikov-partizanov doma in v tujini ter priredil več svojih samostojnih partizanskih razstav (med drugimi Ljubljana 1951, 1954, 1961, 1963 — v okviru razstave Ljudska oblast 1965; Jesenice, Sarajevo, Jajce 1963; Celje 1964; Novo mesto itd.).

Avgusta 1945 se je udeležil III. zasedanja AVNOJ. Julija 1946 je s skupino jugoslovanskih slikarjev potoval po sledih IV. in V. ofenzive po Bosni, Hercegovini in Črni gori ter ustvaril obsežen ciklus del. Decembra 1946 je v Beogradu v družbi z jugoslovanskimi umetniki portretiral maršala Tita. 1948 je nastal drug ciklus grafik XIV. divizija na Štajerskem h Terčakovi knjigi: Živi zid. Odseve partizanstva tudi zasledimo v kasnejših grafikah, kot: Tu je bila vojna, lesorez 1961; Memento belli, litografija 1961; v triptihu Danse macabre, gravura v les 1963 (znamenita ožgana tepka) itd. Leta 1966 je na Brionih že tretjič portretiral maršala Tita. Tako drugi kot tretji portret je uporabil na poštnih znamkah.

Na tem mestu bi bilo preveč naštevati vsa medvojna dela njegovega partizanskega opusa vse od osebnih izpovedi pa do osnutkov (za ilustracije, grbe, znamke, obveznice, skice za denar itd.), ki šteje nad 1000 risb, grafik in klishejev, celo 20 pastelov in 8 olj. Precejšen izbor (skoraj 200) je objavljen v zgoraj omenjenem razstavnem katalogu, seznam portretov znanih in pomembnih osebnosti pa najdemo med drugimi v Likovni reviji 1963, št. 7-8, str. 11-12 (dr. L. Menaše). Navedemo naj le glavne skupine del: portreti, vojni motivi, zgodovinska zasedanja in AVNOJ pot, prireditve, baze, bunker, bolnišnice, ranjenci, med krajinami pa posebno razvaline in ožgana drevesa. Manj pa je ohranjenih ilustracij medvojnega tiska, ki jih lahko tokrat v celoti navedemo, saj doslej še niso bile nikjer zbrane. Jakčev portret maršala Tita v visoki jedkanici iz leta 1944 (z izjemo enega iz leta 1943) je objavljen v mnogih brošurah. Drugo zasedanje AVNOJ (I. zvezek, izd. prop. kom. pov. IOOF za Štajersko, Centr. pokr. tehn. za Štajersko, januar 1944); E. Kardelj-Bevc: Drugo zasedanje AVNOJ in naloge našega protifašističnega mladinskega gibanja (izd.

Božidar Jakac: Speči hrvaški delegati v Srbu, beležka s črnilom, 20. novembra 1943

PK SKOJ za Slovenijo, brez označbe tehnike 1944); (Koledar 1944, Partizanska tiskarna); Naša prva konferenca (izd. primorski mladinski tehniki Mlada in Skala, 1944); Naši pesniki novemu rodu (izd. POOF za Primorsko Slovenijo, tehn. Snežnik, 1944); J. Vidmar: Lik maršala Tita (izd. IOOF slov. naroda, januar 1944, tisk. 13/A — portret maršala Tita, visoka jedkanica iz leta 1943; ponatisi tehnik Kamnik; Jesenice; Smlednik; ter tehnika brez označbe); Živel naš maršal! (IV. zvezek AVNOJ, izd. pokr. pov. OF za Štajersko, Centr. pokr. tehn. za Štajersko, februar 1944) ter v časopisu Ljudska pravica, št. 1, konec januarja 1944, str. 1. Bil pa je tudi tiskan na posebnih listih. V ostalem je prispeval visoke jedkanice za brošure: Simon Gregorčič. Izbrane pesmi. Ob stoletnici pesnikovega rojstva 1844—1944 (izd. ods. za prosv. pri Preds. SNOS,

1944, Partizanska tiskarna): Portret S. Gregorčiča (v zelo visoki nakladi, tiskar tudi na posebnih listih), Pokopališče pri Sv. Lovrencu; Partizanski koledarček 1944 (izd. agit. prop. odsek pri IOOF) ovoj: naslovna stran Partizan v jurišu, zadnja Premagani sovražnik; časopise: Slovenski partizan 1944, št. 4, IV., str. 3: Dušan Kveder-Tomaž; Slovenski poročevalec, 1944, št. 22, 17. VIII., str. 1: podpolkovnik Jovo; Slovenski poročevalec 1945, št. 12, 12. IV., str. 1: maršal Tolbuhin. Nadalje je izdelal obveznice 3 % posojila za 100, 1000 in 10.000 lir, natisnjene 1943 v Kočevju in dokončane pod Goteniškim Snežnikom z vinjetama na straneh ob tekstu: levo Žanjici, desno Sejalec in orač s puško na rami, v visoki jedkanici; visoko jedkanico Slovenski partizan (nastalo 16. IX. 1944) je uporabila ocenjevalna komisija pri Predsedstvu SNOS, odsek za prosveto za priznanje v dobi narodnega tekmovanja, ki je bilo v šolskem letu 1943/44, Partizanska tiskarna. Portret F. Prešerna (1880—1849) v linorezu je na vabilu za slavnostno akademijo v proslavo Prešernovega dne 8. februarja 1945 v Domu ljudske prosvete v Črnomlju z odlokom o razglasitvi dneva Prešernove smrti za kulturni praznik slovenskega naroda 1. II. 1945, Partizanska tiskarna itd.

K tem naj pridružimo še glavne povojne ilustracije na temo: France Kosmač, Podobe našega pohoda, SZK 1946; Stane Terčak, Živi zid, Celje 1948; priloge v visoki jedkanici za knjigo Edvard Kocbek, Slovensko poslanstvo, Celje 1964 itd.

Po Jakčevih besedah so bila dela v partizanih v glavnem priprava, dokumentacija, umetniška beležka, bolj reportaža kot doživetje za bodočnost. Omenja, da je med deli iz te dobe tudi nekaj takšnih, ki bodo morda obdržala svojo vrednost, toda zanj ta ne pomenijo kaj več: novo fazo v njegovem doživljanju, novo stopnjo na njegovi umetniški poti. Tudi meni, da bi bilo prav, če bi staremu rimskemu reku »med vojno muze molče« dodali »molče, toda gledajo, delajo in poslušajo« (Vjesnik u srijedu, 25. XI. 1953, 82, str. 5). Vendar se mi zdi, da je — kot vedno — s temi izjavami le nekoliko preskromen. Razumljivo je, da se v partizanih ni mogel prepustiti osebnim doživetjem in jih umetniško predelovati — te je lahko šele po preteku let izčistil v nekaterih izpovedih (npr. motiv porušene domačije 1961, ožgane tepke 1963 itd.). Za kaj takega v partizanih ni bilo časa. Skoraj ni bilo dneva brez novega vtisa, ki si ga je hotel zabeležiti, pa tudi noči z mitingi in zasedanji niso bile redke. In vendar so poleg hitrih zapiskov-skic in dokumentarnih del nastajala tudi osebno doživeta dela. Posebno risbe porušenih domov, ognjišč, ožganih dreves, predvsem pa motivi v grafiki ipd. Značilno zanje je, da je ustvaril nov tip borca. Sam pravi, da ne tip borca, kot ga je poznal v I. svetovni vojni — ki se bori pod pritiskom, pač pa borca, ki se bori za osebno pravico in svobodo — tip slovenskega človeka v borbi (isti članek). Resničnega partizana, bombaša, kurirja je spremenil v simbol odpora in upora. Njegova visoka jedkanica Istrski bombaš je celo navdahnila Norvežana, pesnika Carla Frederyka Prytza, da je napisal obsežno pesem »Portret av en partisan«, posvečeno vsem partizanom sveta, objavljeno v reviji »Samtiden« 1960 skupno z Jakčevo grafiko. Partizanski avtoportret pa je odkupila Congressional Library v Washingtonu DC v ZDA za svojo zbirko. Partizanska motivika je Jakcu po liričnem realizmu izpred vojne narekovala ponovno izrazno poglobitev ter pospešila njegov izreden razvoj v grafični smeri.

Ob zaključku medvojnega obdobja naj se umetniku še opravičim, da sem ob njem podala precej širok prerez likovne umetnosti oz. kulture sploh med NOB. Toda bil je tako nerazdružljivo povezan z vsem kulturnim dogajanjem

tega časa, da nisem mogla mimo. Prav pa je, da ga spoznamo tudi s kulturno-zgodovinske plati, ki jo zaenkrat še nekoliko premalo cenimo.

Naj še predstavim umetnika z nekaj splošnimi podatki:

Rojen je bil 16. julija 1899 v Novem mestu. Akademijo upodablajočih umetnosti je končal 1923 v Pragi, 1925 se je izpopolnjeval v Parizu. Mnogo je potoval po vsej Evropi in severni Afriki. Dvakrat je bil dalj časa v ZDA.

Bil je rektor Akademije upodablajočih umetnosti v Ljubljani (prvič 1945—1947, drugič 1947—1949, tretjič 1959—1961), pa tudi redni profesor in vodja grafičnega oddelka vse do upokojitve 1961. Dvakrat je bil predsednik Društva slovenskih upodablajočih umetnikov ter v letih 1948—1950 predsednik Saveza likovnih umetnika Jugoslavije. Je član mednarodne organizacije lesorezcev XYLON, član Société de culture Europ  ene; 1963, ob 400-letnici najstarejše umetnostne akademije na svetu je bil izbran za častnega akademika sekcije za grafiko na Accademia delle Arti del Disegno v Firenzah. Od 1949 je redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, od 1963 dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti i umjetnosti in dopisni član Srpske akademije nauka i umetnosti. Bil je republiški in zvezni poslanec, od 1959 častni občan Novega mesta, od 1967 častni občan Slovenj Gradca, nadalje častni član SKUD Dušan Jereb v Novem mestu, častni član Društva Ex libris v Sloveniji itd.

Sodeloval je skoraj na vseh slovenskih in jugoslovanskih razstavah doma in v tujini, v vseh kulturnih centrih Evrope, Azije, Severne in Južne Amerike in v nekaterih mestih Afrike; na mednarodnih razstavah, med drugim na mednarodni razstavi dekorativnih umetnosti v Parizu 1925, na razstavah »Bianco e nero«  v Luganu 1950, na mednarodni razstavi grafike v Londonu 1952, na XXVII. beneškem bienalu 1954, na razstavah XYLONA 1953—1967, na mednarodnih grafičnih razstavah v Ljubljani 1955—1967, na I. mednarodni razstavi risbe na Rijeki 1968 itd. Priredil je številne samostojne razstave doma in v drugih jugoslovanskih, raznih evropskih in ameriških mestih.

Prejel je mnoge nagrade: bronasto medaljo na mednarodni razstavi dekorativnih umetnosti v Parizu 1925, nagradi za risbo in ilustracije v Clevelandu 1931, Prešernovo nagrado za ciklus Po sledih IV. in V. ofenzive 1947, Prešernovo nagrado za ciklus XIV. divizija na   tajerskem 1948, Prešernovo nagrado za portret O.   upan  i  a 1949, Prvo zvezno nagrado za grafiko, Beograd 1950, nagrado na I. mednarodni razstavi XYLON v Zürichu 1953, I. nagrado jugoslovanskih zalo  ni  tev za ilustracijo Gradnikovega Eros tanatos 1962, srebrno medaljo Saveza likovnih umetnika Jugoslavije v Subotici 1964, nagrado mesta Ljubljane 1965, nagrado AVNOJ 1967, odkupno nagrado v Udinah 1968.

Dela v olju, pastelu, svinčniku, kredii, predvsem pa je mojster vseh grafičnih tehnik (lesorez, linorez, jedkanica, suha igla, mezzotinta s suho iglo, akvatinta, litografija, monotipija). Motivi: med portreti izstopajo predvsem portret prijatelja — norveškega komponista Haralda Saeveruda 1922, lastni, portreti staršev in žene; med krajinami Novo mesto in Dolenjska sploh, Istra, Ljubljana, Praga, Pariz in druga mesta. Zelo pogosti so motivi iz koncertnega življenja. Ukvarja se tudi z ilustracijo, predvsem pesniških zbirk Gradnika, nadalje Mirana Jarca, ameriškega pesnika Ivana Zormana, Lily Novyjev  e, Prešerna (zvezna izdaja, Beograd 1952) itd. V Pragi je 1923 izdal prvo slovensko izvirno grafično mapo — lesorezni ciklus Gradnikovih Pisem, 1932 sta izšla dva dela Odmevi rdeče zemlje, ki jih je po Jakčevih pismih iz Amerike priredil prijatelj Miran Jarc. Ukvarja se tudi z uporabno grafiko (ex libris, voščil-

nice, znamke, vinjete, ovitki knjig) gledališkimi inscenacijami (Beg iz Seraja 1928, Hoffmannove pripovedke 1934, Ekvinokcij 1948) itd.

Na začetku umetniške poti je bil pod vplivom impresionistov, predvsem mentorja Riharda Jakopiča (v slikarstvu), kasneje ekspresionistov (predvsem v grafiki, praško obdobje). Vendar ni nikoli povsem pripadal nobenemu umetnostnemu toku in je vse bolj prehajal v samosvojo realistično smer, ki ji je v bistvu vse do danes ostal zvest. Njegov realizem pa je hkrati poduhovljen in obarvan s čustveno, lirično noto, ki je lastna umetniku-liriku, zelo dovzetnemu za vso lepoto, naj si bo to iz vidnega sveta, glasbe ali poezije.

Vera Visočnik

Božidar Jakac: V kmečki izbi čakamo na prehod čez Kolpo, beležka s svinčnikom, 11. novembra 1943

WORLD TODAY 8/68

Kot ste verjetno že opazili, se ta resna politična revija le redko da zapeljati dogodkom, ki v tistem trenutku pritegujejo vso svetovno pozornost. Navadno poišče in analizira tiste, ki še neke tlijo pozabljeni, a vendar groze, da bi v bližnji ali daljši prihodnosti lahko povzročili resne zapletljaje.

Tudi zadnja številka analizira nekaj takih problemov: možnosti za sprejem nove ustave v Sudanu, prihodnost Južnega Vietnama, politične možnosti po odhodu predsednika Kenyatte v Keniji, zunanja politika neodvisne Alžirije od Ben Bele do Bumedjena ter indonezijska zunanja in notranja politika od 1965—67. leta.

Radi bi vam posredovali sestavek o Alžiriji, o njeni zunanji politiki in trgovini.

19. junija 1966. leta je predsednik Bumedjen rekel: »Alžirija že davno pripada določenim političnim skupnostim. Sodi k arabskemu Magrebu, afriški skupnosti, kot tudi arabski skupnosti in nevezanim deželam.«

Ta trditev je zanimiva iz dveh razlogov. Prvič skladje z »določenimi političnimi skupnostmi« je kaj malo verjetno narokovalo revolucionarno svobodo v zunanji politiki. Drugo pa, res je, da je Alžirija emocionalno in ideološko v zunanji politiki vezana na arabski svet, toda njen ekonomski razvoj pa prav gotovo tiči v zblizanju z Zahodno Evropo. Francija je in bo prav gotovo imela še naprej zelo važno vlogo v razvoju alžirske zunanje politike, čeprav se vedno ponavlja le francosko-alžirsko sodelovanje.

Politik David Gordon je rekel: »Francoska Alžirija je mrtva, ne pa Francija v Alžiriji.« Neki francoski diplomat je šel celo tako daleč, da je odnos med Francijo in Alžirijo nakazal kot obvezo. Na eni strani ne smemo pozabiti, da je od oktobra 1964 emigriralo v Francijo skoraj milijon Alžircev ter bi bil vsak poskus vrniti jih v Alžirijo za deželo velikansko breme, na drugi strani pa je francoska eksploatacija alžirskih bogastev odvisna od alžirske dobre volje in sodelovanja. Francija rafinira 95 % alžirske nafte in je 85 % odkupi po višjih cenah, kot so na svetovnem tržišču. 12. januarja 1966 so ukinili Organization Saharienne, ki jo je nadomestila družba »Orga-

nisme de Coopération Industrielle« (OCI), tako da bo lahko Francija imela glavno vlogo v prihodnjem alžirskem industrijskem razvoju. Mogoče je največje alžirsko bogastvo naravni plin, saj ga imajo 7 do 8 % vseh svetovnih rezerv in je tako četrta največja posedovalka naravnega plina v svetu. Na žalost je za političnih homati predsednika Ben Bele izgubila dve važni tržišči plina — Italijo in Španijo, ki ju je prevzela Libija.

Petnajstletna pogodba z Veliko Britanijo za 1000 milijonov kubičnih metrov plina letno omogoča s pomočjo angleškega kapitala zgraditi tretji naftovod od Hassi-Messaouda do Arzewa. Kljub temu bo vse saharso plinsko bogastvo še vedno ostalo v francoskih rokah, saj bo prav gotovo še dolgo glavni vir dohodka za Alžirijo eksploatacija nafte.

Francija daje veliko več pomoči Alžiriji kot vsem drugim svojim interesnim sferam v nevezanih državah skupaj. Od leta 1966 daje Alžiriji letno 200 milijonov frankov, kar je pospešilo alžirsko zunanjo trgovino. Poleg tega je Francija obljubila pomoč za dvig in modernizacijo alžirske mornarice.

V Alžiriji je v državnih službah še vedno zelo velik odstotek Francozov. Leta 1964 je bilo v Alžiriji 15 000 francoskih učiteljev, po nekaterih virih pa je danes tam še vedno 12 000 francoskih učiteljev, profesorjev, tehnikov in drugih ekspertov. Ko je bil Ben Bela predsednik, so večkrat poudarjali, kako njegova neodvisna zunanja politika prizadeva francosko vlado. Tudi danes ne moremo z gotovostjo trditi, da francoski vpliv ne zavira poti resnični socialistični revoluciji v Alžiriji.

Po osvoboditvi so bili stiki Alžirije s sosednjim Marokom in Tunisom vedno označeni za znosni. Po vsej pomoči, ki sta jo Alžiriji dajali obe sosedji v njenem boju za neodvisnost dežele, je prav nerazumljivo, čemu so bili odnosi po neodvisnosti kljub skupnemu sodelovanju v Magrebu tako slabi. Vse tri države imajo isti jezik, vero ter zgodovino kolonizacije in stalno prepričanje, da bi se skupnost 30 milijonov prebivalcev laže upirala vsem nevesočnostim in tudi v svetu lahko imela pomembno vlogo v svojih zahtevah. Toda različnost narav Ben Bele in Burgibe ju je razdvojila. Leta 1963 so celo preprečili tunizijsko

zaroto proti Ben Beli. Prav tako so se istega leta vneli boji med Alžirijo in Marokom zaradi določenih teritorialnih posesti in bogatih zalog saharske nafte.

Tunizija ima danes zelo močno politično vodstvo in njeno gospodarstvo lepo napreduje, vendar se očitno boji možnosti, da bi Alžirija stopila v prvo vrsto, če bi kdajkoli prišlo do skupnega vodstva treh magrebskih držav. Na drugi strani pa Alžirija kljub dolgoletnemu stalnemu gospodarskemu napredku Maroka, še vedno gleda nanj kot na »fevdalno monarhijo«. Prav gotovo pa je osnovni pogoj za prihodnje napredek treh magrebskih držav v čim tesnejšem gospodarskem sodelovanju, če že ne v združevanju.

Alžirija se je v svojem boju za neodvisnost močno navezala na Egipt, saj je dobivala od njega moralno in materialno pomoč. Prijateljstvo se je še bolj utrdilo za Ben Belovega vladanja. Ko pa so po državnem udaru odstranili junija 1965 Ben Belo in je prevzel oblast Bumedjen, se je to prijateljstvo zelo zrahljalo, čeprav je Bumedjen študiral v Kairu in v nasprotju z Ben Belo odlično govoril arabsko. Tesnejše stike sta državi navezali šele v arabsko-izraelski vojni leta 1967. Ti so se spet zrahljali, ko sta pozneje Alžirija in Egipt nekajkrat imela različne poglede na Izrael, kar seveda tudi ni najboljša podlaga za utrditev dobrih ekonomskih odnosov obeh držav.

Alžirija je afriška in arabska dežela. Mnoge afriške države so se že v njenem trdem boju za svobodo zavzemale za njeno osvoboditev in hudo pritiskale na Francijo. Mogoče ta njihova prizadevanja niso bila odločilnega pomena, vendar so pripomogla, da se je svobodna Alžirija zelo tesno povezala z Malijem, in Gano ter jo vključila v boj za dokončno osvoboditev vseh afriških kolonij. Prav Alžirija je tista, ki je dajala in še daje velikkansko finančno pomoč tistim afriškim kolonijam, ki se še bore za svojo svobodo, tako jugozahodni Afriki, Mozambiku ter Portugalski Gvineji. Prav tako se je odločno zavzela za sankcije proti rasistični Rodeziji, čeprav je v svojo gospodarsko škodo zaostрила stike z Veliko Britanijo.

Toda kljub vsemu temu je Sahara objektivna ovira, da bi navezala tesnejše stike z drugimi afriškimi državami. Mogoče tudi močnejša alžirska povezava z arabskimi deželami rahlja vezi z drugimi afriškimi državami na južnem koncu Sahare? Ali pa ne morejo najti prave povezave ne na političnem ne na ekonomskem področju.

Zunanji minister Bouteflika je letos februarja takole okarakteriziral alžirsko zunanjo politiko:

Naša politika temelji predvsem na nacionalni neodvisnosti brez vmešavanja v notranje zadeve drugih. Mi sodelujemo in vodimo prijateljsko politiko z vsemi narodi na temelju vzajemnega razumevanja, spoštovanja in interesov. Podpiramo pa boj in dajemo pomoč državam, ki se bore proti imperializmu...»

Po stotridesetih letih kolonialne vladavine in osmih letih vojne ni čudno, da se Alžirija tako odločno bori za ekonomsko in politično neodvisnost. Politično si prizadeva biti nevezana, tako da je za ravnotežje s Francijo navezala stike s Sovjetsko zvezo in Kitajsko. Ekonomsko pa pomeni neodvisna politika razširitev trgovinskih odnosov na socialistične dežele in Azijo. Mogoče pa je za njihov ekonomski razvoj najbolj pomembna povezava z drugimi zahodnoevropskimi deželami. Vse obširnejše trgovinske vezi z Italijo, Zahodno Nemčijo ter s Španijo, predvsem prodaja naravnega plina, je zmanjšalo nujno trdno gospodarsko navezanost Alžirije na Francijo.

Po letu 1962, ko je Ben Bela obiskal Kubo, se ameriško-alžirski odnosi niso nikoli več poglobili, kajti, kot je zatrdil neki alžirski politik: »Na ZDA ne moremo biti nikoli zelo navezani, ker nas razdvajata Vietnam, Kuba, Koreja in Izrael!«

V alžirski zunanji politiki se čutijo prizadevanja, da bi si pridobili čimvečjo vpljavo v svetu, predvsem pa so povezani z deželami v razvoju, ki si želijo ustvariti nove, boljše razmere sebi in drugim.

NEW STATESMAN 30. VIII. 1968

Kot vsi časopisi in revije, je tudi ta skoraj vsa posvečena dogodkom na Češkoslovaškem in pa seveda ameriški nominaciji demokratskega kandidata za prihodnje predsedniške volitve.

Med vsemi temi pa nam je vzbudil pozornost kratek članek, ki sijajno označuje zadnje potovanje papeža Pavla VI. v Kolumbijo oz. prikazuje, kako je s svojim nastopom uničil še tisto malo upanja revnega peona, ki ga je gojil, da se bo življenje za to ubogo paro po tem velikem obisku božjega namestnika na zemlji vsaj delno izboljšalo.

Takole nam poroča George Armstrong: Tridnevni papežev obisk v Bogoti je bil velik vseljudski festival od trenutka, ko je prispel z velikim letalom in po rdeči žametni preprogi stopil na latinskoameriška tla ter poljubil tarmac, makadamsko cesto, katere drobne delčke so že drugi dan prodajali po pet pesosov, pa vse dotlej, dokler ni v svoji mehki postelji odletel na-

zaj v sveto prestonico. Še nikoli niso v Bogoti Indijanci toliko plesali po cestah in še nikoli ni bilo to mesto kar štiri ure vse osvetljeno z najčudovitejšimi barvami raket. Res pa je tudi, da še nikoli poprej ni papež obiskal Bogote.

Prav gotovo se je veliko ljudi obiska iz vsega srca veselilo. Množica je v teku spremljala povorko avtomobilov, večinoma ženske in mladina, presrečnih je bilo tudi nekaj kmetov, s katerimi se je rokoval, novinarji in seveda reakcionarna duhovščina. Očitno je bilo, da je obisk zadovoljil tudi papeža samega. V bližnji prihodnosti bo izpolnil enainsedemdeseto leto, prvič se je peljal v višini 2600 metrov in številne množice so ga navdušile.

Njegov obisk pa žal ni dal nobene podpore napredni duhovščini in njegovi nasveti ljudstvu, naj potrpežljivo čaka na postopne spremembe ter se odpove vsem idejam o nasilju in revoluciji, čuti naj se blaženega, ker je revno (kajti zato, ker ste ponižani, ste bliže nebeškemu kraljestvu, samo zaupajte v Boga), to bi lahko govorila Marija Antoinetta, če bi bila učiteljica v nedeljski šoli. Ponižani Latinske Amerike pa se pripravljajo, da bi zasedli svojo zemljo in imeli vsaj delček lepega že na zemlji. Kaj bodo počeli s svojo duhovsko hierarhijo, ki bo po papeževem obisku še bolj ostro nastopala, še ni povsem jasno.

Papež Pavel je ponavljal in opozarjal najrevnejše, naj opuste nasilje in naj nikar ne poslušajo tiste duhovščine, ki propagira nasilje, in s tem dobesedno blagoslovil vojaške in politične voditelje za vzpostavitev še bolj skorumpirane vlade. Po vsem tem bo lahko vsa uporniška aktivnost takoj zatrta s krogli in z napalmom. Vsaka upornost, vse nasilje je bilo strogo prepovedano iz svetih ust in zdaj vlada lahko v miru nadaljuje nasilje nad prebivalstvom kot podaljšana roka svetega odposlanca.

Najvišji predstavnik katoliške vere je še enkrat, kot že v zadnji encikliki, ostro obsodil vsakršna kontracepcijska sredstva (dežela gostiteljica ima namreč najvišjo povprečno nataliteto na svetu, višjo celo kot Indija — 47 % prebivalstva je zdaj stara manj kot 15 let) in zatrdil, da je večina katoliškega prebivalstva sprejela encikliko z vso pokorščino. Cerkev se zavzema in brani »svetost družine in moč ljudstva...« in tako povsem preprosto rešil ta tako pereči problem strahotnega naraščanja prebivalstva v tem delu sveta. Kontracepcijskih sredstev torej ne smejo uporabljati v življenju Latinske Amerike, toda sveti oče ni pozabil opozoriti kmete, naj pohite z modernizacijo kmetijstva, da bi se čimprej vključili med napredne dežele. Po njegovem uporaba lesenega pluga ni več po bož-

ji volji. Predvsem pa si je na moč prizadeval in uporabil ves svoj ugled, da kontracepcijska sredstva na noben način ne bi uporabljali najubožnejši »campesino«.

Skoraj ironično zveni, da je bil papežev obisk namenjen prav Kolumbiji. Opravičilo za njegov obisk je bil sicer res 39. evharistični kongres, čeprav nihče ni mogel pojasniti, zakaj je tovrstna štiriletna, zelo draga prireditev, potekala prav v Bogoti. Kajti Kolumbija je edina latinskoameriška država, ki je že nekaj časa uradno podpisala kontrolo rojstev in poskušala z velikimi napori za vsako ceno omejiti strahoten prirastek prebivalstva. Že leta 1965 je predsednik Carlos Lleras Restrepo v svojem prvem govoru ljudstvu rekel, da po dolgotrajnih, a neuspešnih pregovorih s cerkvenimi dostojanstveniki in v skladu z rimo-katoliško moralo ne morejo nikakor več dopustiti nekontrolirane stihije v naraščanju prebivalstva, kajti ta problem je iz dneva v dan bolj pereč in že ogroža državno blaginjo. Ker pa cerkvena hierarhija ni soglašala, so jo politični krogi za naprej glede teh problemov preprosto ignorirali.

Pred letom dni je predsednik Lleras pred kongresom poudaril:

»V tako naglem naraščanju prebivalstva, kot je v naši deželi, doraščajoča mladina ne more najti poti, da bi si ustvarila svoj življenjski minimum, ki bi bil še vreden človeka. Ne morejo razviti svojih duhovnih sposobnosti, najsi bo v znanosti ali kulturi. Njihove možnosti za rekreacijo so neznatne. Njihovo vsakdanje življenje, grenko in monotono v prenapolnjenih revnih četrtih, jim nikakor ne more dvigati duha in morale, pač pa jih sili vedno bolj na dno.

To, kar me najbolj vznemirja, je mlada generacija. Obiskal sem najbolj revne četrte v deželi in priporočam, da si jih ogledajo vsi tisti, ki preučujejo demografske probleme, predvsem zaradi moralnih vidikov. Kaj nam lahko povedo o svobodnih spolnih odnosih, o naraščanju krvoskrustev, o primitivnih seksualnih nazorih, o otrocih in njihovi vzgoji v takih razmerah, o otroški prostituciji obeh spolov, ki je naravnost zastrašujoča, o brezštevilnih splavih, o skoraj živalskih nagonih, ki se bohotijo pod vplivom cenenega alkohola? Prepričal sem se, da je nemogoče biti proti kontracepciji in razpravljati o njeni moralnosti ali nemoralnosti, ko pa odpoved le-te že danes povzroča tako strašne kriminalne ekscese...«

Kaj bo torej prevladalo v Latinski Ameriki, v Kolumbiji? Katoliška vera je močno zakoreninjena v tem ljudstvu, ki nima veliko upov za boljše življenje na tem svetu, zato je prav gotovo veliko bolj zbežano po papeževem obisku in njegovih prepovedih

kot pa pred njim, ko je domači reakcionarni kler le tiho negodoval zaradi vladnih ukrepov.

Papeževa Enciklika »Humanae Vitae« bi morala ostati mrtvo enciklično pismo, sicer se bo ta kontinent prav kmalu znašel v strahotnih težavah in prebivalstvo, že sedaj z najnižjim življenjskim standardom na svetu, bo izgubilo vse mirne in kolikor toliko sprejemljive možnosti za najosnovnejši napredek, v katerem se bo še čudilo človeško dostojanstvo in življenje postalo vsaj vredno človeka.

ECONOMIST 31. VIII.—6. IX. 1968

Poleg nekaj kratkih novic iz drugih dežel in nekaj domačih britanskih problemov je vse, kar ta številka vsebuje. Toda v različnih komentarjih o ameriških volitvah in sovjetski okupaciji je objavila zelo zanimiv članek, in sicer: »V ospredje prihaja MIRV«. Komentar trdi, da so Američani takoj našli pot, da bi spet prevladali nad SZ v atomskem oboroževanju in po sovjetski okupaciji CSSR jim tudi nihče več ne bo ugovarjal, če bodo napeli vse sile, da bi izpeljali to svojo zamisel.

Sovjetska okupacija Češkoslovaške je že pričela rojevati odločitve na nasprotni strani. Skoraj gotovo bodo Američani zaustavili sovjetske poskuse iz preteklih let pridobiti si dominantno vlogo v nuklearni oborožitvi nad ZDA. Če se SZ tako obnaša, potem bodo ZDA prav gotovo napale vse sile, da bi obdržale nuklearno nadmoč. Za ta namen jim ne manjka niti poti niti načinov. To je MIRV — Multiple independently targetable reentry vehicle (projektil z večjim številom nuklearnih nabojev, ki se lahko neodvisno usmerjajo proti cilju na poti v atmosfero) katere nosijo dve nove ameriške rakete.

Ena je na zemlji zasidrana Minuteman III, za katero sodijo, da je zmožna ponesti tri nuklearne naboje z eksplozivno močjo približno ene megatone oziroma milijon ton TNT.

Drugo raketo Poseidon lahko izstreli atomska podmornica, ki je nadomestila raketo Polaris. Ta ima lahko do deset manjših atomskih nabojev. Nekatere izmed teh raket bi se lahko uporabljale za zastraševanje in zmedo nasprotnika, medtem ko bi druge imele prave nuklearne naboje.

Vsaka izmed teh raket se lahko usmeri na cilje, oddaljene nekaj sto milj in so dovolj precizne, da zadenejo sovjetska raketa izstrelišča, kot tudi zelo razprostranjen cilje, na primer velika mesta.

Obe raketi, Minuteman III in Poseidon sta bili uspešno preskušeni 16. avgusta, samo pet dni pred invazijo na CSSR. Kar se je zgodilo pozneje, je prav gotovo odstranilo še poslednji dvom, da bodo te rakete z gotovostjo vključene v operativno službo.

Po sedanjih predvidevanjih naj bi Minuteman III postopoma zamenjal Minuteman I in Minuteman II v skladiščih, ki so v prerijah in planinah zahodnega dela ZDA.

Večglave nuklearne rakete Poseidon bodo instalirane v 31 ameriških podmornicah, namesto enoglavih raket Polaris. Američani si prizadevajo, da bi za vsako ceno obdržali vodstvo v nuklearni oborožitvi tudi takrat, ko se bombniki z vojaškimi posadkami, kar danes še daje nadmoč ZDA, v sedemdesetih letih ne bodo več uporabljali. V začetku tega leta so imele ZDA premoč v atomskih nabojih nad SZ 4 : 1. Konec tega leta, v skladu s povečanjem sovjetskega raketnega orožja, se bo ta premoč znižala na 3 : 1.

MIRV pa je ena izmed možnosti, da se zadrži sedanje stanje. To seveda ne pomeni, da bi morala ZDA imeti več jedrskih raket, kot jih ima sedaj. Lahko jih imajo še manj. Odločilno vlogo igra število jedrskih glav v eni raketi.

Nekateri Američani so zatrjevali, da jim MIRV sploh ni potreben, češ da število nabojev in raket, ki jih prenašajo, ter megatone moči niso pomembne. Ko je bil McNamara še obrambni minister, je zagovarjal isto misel. Konec lanskega leta je trdil, da imata ZDA in SZ dovolj raket, da prenesejo prvi udarec nasprotnika, pri tem pa jima ostane še dovolj raket za drugi udarec, ki bi napadalcu prizadel nepopravljivo škodo. Ta možnost drugega udarca ustvarja napetost v medsebojnem zastraševanju in vodi v nuklearno slepo ulico.

Če pa ima SZ že sposobnost za drugi udarec proti ZDA, pa čeprav imajo veliko manj jedrskih nabojev kot Američani, je težko razumeti, čemu bi potem ZDA potrebovale toliko več bojnih glav kot SZ, da bi dosegli isti rezultat. Mogoče bi Američani potrebovali znatno več nabojev zato, ker so sovjetski cilji zelo razprostranjeni, hkrati pa naj bi uravnotežili večjo eksplozivno moč sovjetskih raket. Prav gotovo pa ZDA ni potrebna tako visoka premoč, kot je 3 : 1.

To je stvarni argument proti MIRV, vendar pa je čudno, da ne McNamara ne njegov naslednik Clifford nista bila pripravljena to svoje prepričanje tudi izpeljati. Nasprotno, McNamara v svoji najnovejši knjigi Bistvo obrambe ponovno vztraja, da morajo Američani zadržati številčno premoč v nuklearnih bojnih glavah.

Zakaj?

Prav gotovo ne zato, da bi v bližnji prihodnosti prekosili sovjetski sistem protiraketne obrambe. Saj ga SZ niti nima in vse kaže, da so odložili delo za rudimentaren in neučinkovit zastor, ki so ga pričeli graditi izključno za obrambo Moskve.

Mogoče so ZDA prvotno planirale MIRV zato, ker so se hotele zavarovati za sedmo desetletje, ko bi SZ lahko začela graditi kompletan antiraketni sistem in bi ZDA lahko pričele graditi svoj tip MIRV in ga ugrajevati v precejšnje število raket, ki bi jih lahko izdelali do tega časa. Če bi se to zgodilo, bi bili Američanom potrebni večglavi nuklearni naboji MIRV na raketah Poseidon in Minuteman III. Tako bi bile ZDA lahko prepričane, da so obdržale dovolj moči za drugi udarec. Toda malo verjetno je, da si bo SZ v naslednjem desetletju lahko privoščila toliko finančna sredstva. Če bi se kljub temu odločila za ta korak, bi Američani lahko obdržali svoj sistem MIRV v skladiščih do takrat, dokler kamere izvidniških satelitov ne potrdijo jasnih namenov SZ.

Resnični argumenti za vključitev MIRV v operativne sile že danes so v tem, da po Češkoslovaški lahko vse prejšnje kalkulacije o SZ vržejo skozi okno. Problem je definirati, kaj bi SZ imele za »nepopravljivo škodo«.

Ni verjetno, da bi v SZ tvegali karkoli, kar bi lahko privedlo, da zgrmi na sovjetske glave nekaj podobnega, kot je bil drugi udarec, kar bi bili Američani zmožni storiti, četudi ne bi razpolagali s sistemom MIRV. Toda očitno v SZ danes nima glavne besede Kosigin. Ljudje, ki so ukazali invazijo na CSSR in prešli vse meje umerjenosti, igrajo ostrejšo igro.

SZ je zgubila v drugi svetovni vojni 21 milijonov prebivalcev, zato pa pridobila polovico Evrope. Prav gotovo je med njimi nekaj takih, ki bi lahko pomislili, da je to cena, ki jo je vredno plačati, da si pridobe še drugo polovico. Če bi ponovno premislili, mogoče ne bi prišli do istega zaključka, toda nihče ne more tvegati takšne stave.

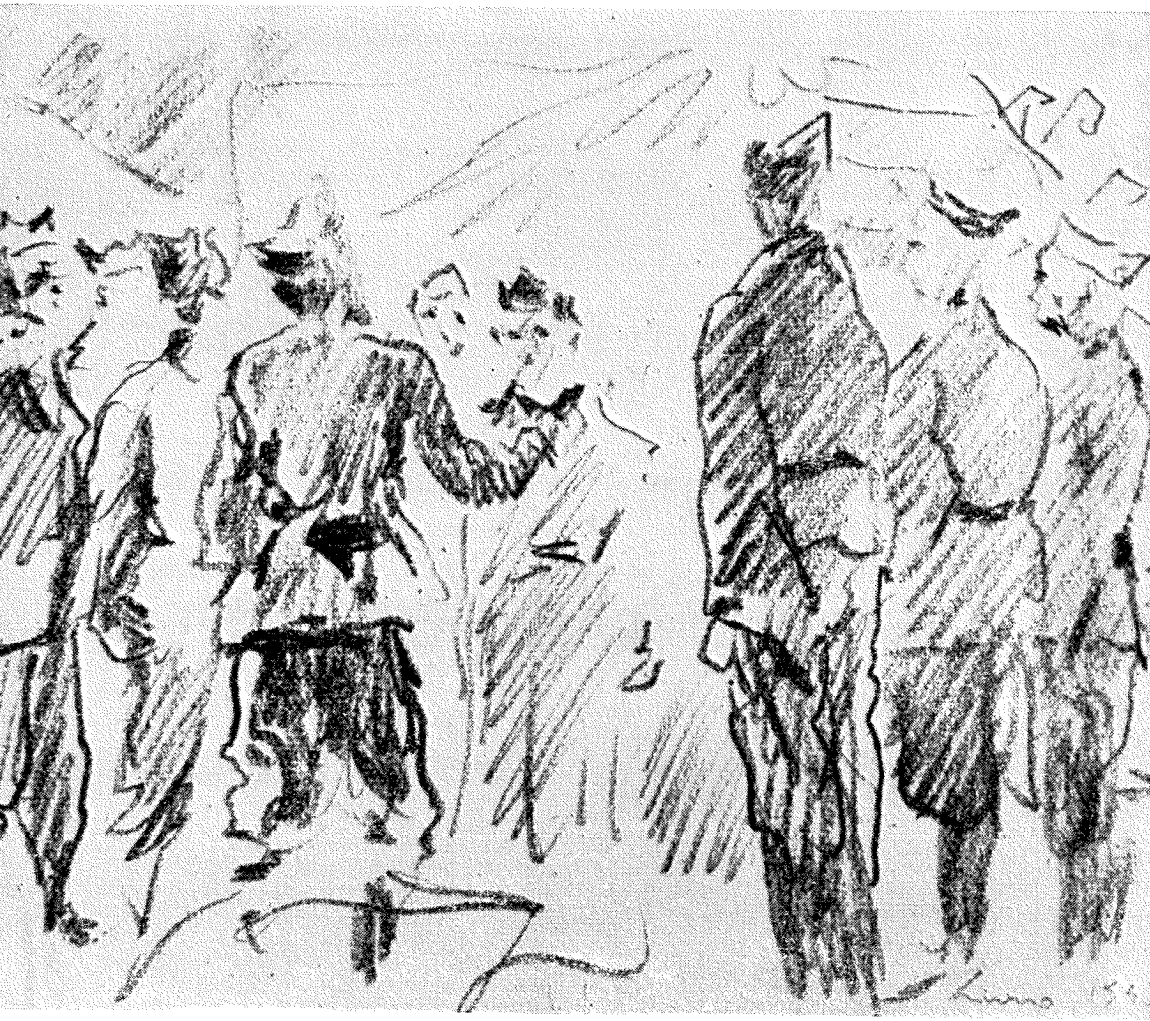
Sovjetski politiki se zavedajo, da jih njihov sedanjí program postopne krepitve nuklearne moči pelje k enakosti z ZDA, in to seveda, če ZDA ne vključijo v svojo obrambo sistem MIRV. Oni vedo tudi tole: ko bodo Američani vzeli iz uporabe bombnike s posadko, bodo s tem izgubili velik del svoje sedanje premoči v jedrskih nabojih. Zavedajo se, da kolikor več raket lahko izstrelijo za uničenje ameriških ramp in kolikor boljša je njihova tehnika v spremljanju, odkrivanju in uničevanju ameriških nuklearnih podmornic, toliko manj nabojev bo ostalo ZDA za drugi udarec.

Morda so zadnji dogodki v Vzhodni Evropi uničili upe o sovjetsko-ameriških pogovorih o omejitvi povečevanja nuklearnih raketnih arzenalov obeh super sil.

Če pa pride do pogovorov, za kar je še vedno veliko razlogov in možnosti, bodo Američani vendarle imeli več možnosti, da se ostro pogajajo. Zelo dobro se zavedajo, če pride najhujše od najhujšega, da si lahko privoščijo še en korak v oboroževalni tekmi prej, preden si to lahko dovoli SZ.

Kosmati nacionalni dohodek SZ, gledan z realističnimi očmi, je verjetno za polovico manjši od ameriškega bruto nacionalnega dohodka. Zato pomeni za SZ prehod na kakršnokoli novo nuklearno orožje seveda veliko večji finančni napor kot za ZDA.

Če bi se kdajkoli začeli supersili pogovarjati o zmanjšanju izdelovanja nuklearnega orožja, bodo Američani pristali na nekaj, kar je bliže enakosti v številu projektilov za prenašanje, predvsem tistih z bazami na zemlji. To je skoraj že gotovo dejstvo. Lahko bi pristali na zamrzovanje razvoja antiraketnih sistemov, pri tem pa nobena stran ne bi mogla imeti strahu, da se druga nenadoma pojavi s povsem neprobno obrambo. In prav gotovo se lahko dogovore o velikosti svoje premoči v nuklearnih nabojih. Ne bi pa smeli opustiti celotne ideje o meji premoči, ker bi to lahko zamajalo ravnotežje sil in varnost v svetu ter pomenilo strašno katastrofo.

Božidar Jakac: Partizanski miting v Livnem, beležka s svinčnikom, novembra 1943

bibliografija knjig

LEPOSLOVJE

BARING, Maurice: Dafne Adeane. Roman. Prevedel: Stanko Leben. Opremil: Uroš Vagaja. Prizma — Izbrani romani iz svetovne književnosti 23. Založba Obzorja. Maribor 1968. 316 + (II) str.

BENEŠ, Karel J.: Rdeči žig. Roman. Prevedel: Vekoslav Špindler. Opremil: Uroš Vagaja. Svet v knjigi 49. Založba Obzorja. Maribor 1968. 548 + (III) str.

BUZZATI, Dino: Zgodba o ljubezni. Roman. Prevedel: Maks Veselko. Opremila: Melita Vovk-Stih. Založba Lipa. Koper 1968. 229 + (II) str.

BREZOVSKÝ, Bohuslav: Večni ljubimci. Roman. Prevedel: Branimir Kozinc. Opremil: akad. slikar Franc Mesarič. Pomurska založba. Murska Sobota 1968. 478 + (II) str.

CALVINO, Italo: Steza pajkovih gnezd. Roman. Prevedel: Albert Širok. Ljudska knjiga 96. Prešernova družba v Ljubljani 1968. 189 + (II) str.

EKERT-ROTHOLZ, Alice: Riž iz srebrnih skledic. Roman. Prevedel: Avgust Petrišič. Opremil: Bronislav Fajon. Svet v knjigi 25. Založba Obzorja. Maribor 1968. 556 + (II) str.

FLISAR, Evald: Mrgolenje prahu. Roman. Opremil: Drago Novak. Pomurska založba. Murska Sobota 1968. 359 + (I) str.

KRAMBERGER, Marijan: Ljubezenska zgodba. Roman. Opremil: Bronislav Fajon. Založba Obzorja. Maribor 1968.

MANCHESTER, William: Predsednikova smrt. Od 20. do 25. novembra 1963. Zbirka Kultura. Prevedla in dodatne opombe napisala Seta Oblak. Verze prepesnil: Rado Bordon. Tehnični urednik: Aco Mavec. Mladinska knjiga. V Ljubljani 1968. 799 str.

ROZMAN, Smiljan: Pokopališče. Roman. Opremil: Uroš Vagaja. Založba Obzorja. Maribor 1968. 218 + (I) str.

SAGAN, Françoise: Utrip srca. Roman. Prevedel: Miro Poč. Opremila: Melita Vovk-Stih. Lipa. Koper 1968. 265 + (II) str.

SLAUGHTER, Frank G.: Dr. med. Spencer Brade. Roman. Prevedel: Avgust Petrišič. Zbirka Mozaik. Urednik: Ivan Skušek. Opremil: Karel Hrovatin. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1968. 347 + (I) str.

SELIGO, Rudi: Kamen. Dodatek: Taras Kermavner: Od razcepljenega človeka do k sklenjenemu svetu. Opremil: Marko Pogacnik. Obzorja. Maribor 1968. 264 + (IV) str.

ŠMIT, Jože: Koleselj iz cedilike. Pesniška zbirka. Ilustracija in oprema: Janez Vidic. Borec. V Ljubljani 1968. 42 str.

ZIDAR, Pavle: Barakarji. Opremil: Bronislav Fajon. Obzorja. Maribor 1968. 97 + (II) str.

ZIDAR, Pavle: Marija Magdalena. Opremil: Bronislav Fajon. Obzorja. Maribor 1968. 108 + (II) str.

ZORMAN, Ivo: Čez dvajset let bo vse drugače. Roman. Opremil: Vladimir Lakič. Borec. V Ljubljani 1968. 228 str.

ZUPANČIČ, Oton: Zbrano delo. 4. knjiga. Priložnostna lirika — Prevodi in poezije — Dodatek. Uredila: Josip Vidmar in Joža Mahnič. Besedilo pripravil in opombe napisal Joža Mahnič. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1967. 490 + (II) str.

DRUŽBENE IN POLITIČNE VEDE

BROZ, Josip-Tito: Borba za mir in mednarodno sodelovanje. 15. knjiga. (Julij 1961 — november 1962.) Prevedel: Franček Šafar. Oprema: Ing. arch. Jakica Accetto. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1968. 485 + (II) str.

KARDELJ, Edvard, dr. Vladimir **BAKARIČ**, Veljko **VLAHOVIČ**: Delavski razred, birokratizem in ZKJ. Politična knjižnica. Urednik: Franc Šetinc. ČZP »Komunist«. V Ljubljani 1968. 76 + (I) str.

KAVČIČ, Stane - Lev **MODIČ**: Socialistične sile, religija, cerkev. Politična knjižnica. Urednik: Franc Šetinc. ČZP »Komunist«. V Ljubljani 1968. 137 + (II) str.

MARX, Karl - Friedrich **ENGELS**: Izbrana dela v petih zvezkih. 3. zvezek. Izbral: Boris Zihl. Tekste prevedli: Dušan Kermavner, Mirko Košir, Boris Majer, Rudolf Mencin, Jože Pokorn in Maks Veselko. Oprema: Amalija Medved. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1967. 596 + (IV) str. 4. zvezek. Izbral: Boris Zihl. Tekste prevedli: Dušan Kermavner, Mirko Košir, Jo-

že Pokorn, Mirko Rupel, Primož Simoniti, Božo Škerlj, Maks Veselko, Cene Vipotnik in Dušan Voglar. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1968. 657 + (VI) str.

RADNICKI i nacionalnooslobodilački pokreti. Enciklopedijski priručnik. Tom I.: Afrika, Azija, Latinska Amerika. Redakcioni odbor: Dušan Dragič, Stojan Gligorić, Milka Minić, Lazar Mojsov, Radivoj Nikolić, Ljubomir Paligorić, dr. Branko Pribičević, Sulejman Redžepagić, dr. Vojan Rus, Milica Sarić, Vladimir Tomac. Glavni urednik: Sulejman Redžepagić. Institut za izučavanje radničkog pokreta. Beograd 1968. 862 + (II) str.

ZGODOVINA

ANDONOV, Hristo-Poljanski: Goce Delčev, ideolog in organizator makedonskega nacionalno osvobodilnega gibanja. Iz makedonsčine prevedla: Amalija Jovanović. Sekretarijat za informacije pri Izvršnem svetu skupščine SR Makedonije. Skopje 1968. 46 str.

ATANACKOVIĆ, Žarko: Srem u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji. Predgovor: Jovan Veselinov-Zarko. Naslovna strana i skice: Brana Stamenić. Mestni odbor SUB NOR-a Šimanovci. Beograd 1968. 571 + (I) str.

DOKUMENTI ljudske revolucije v Sloveniji. 4. knjiga. November 1942—december 1942. Uredniški odbor: Rozalija Lukman, Miroslav Luštek, Marija Oblak-Čarni. Zunanja oprema: arh. Vlasto Kopač. Institut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Ljubljana 1968. 355 + (I) str.

HMELEK, Ivan: Soška fronta. Opremil: Mitja Race. Založba Lipa. Koper 1968. 332 str. Med tekstom slike.

JERMAN, Ivan: Slovenski dramski igralci med II. svetovno vojno. Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega 41. Ureja: Dušan Tomše. Opremil: Milan Butina. Mestno gledališče ljubljansko. V Ljubljani 1968. 114 + (VI) str.

LAPIERRE, Dominique i Larry COLINS: Gori li Pariz? Preveo: Ivo Klarić. Biblioteka C. Urednik: Josip Barković. Oprema: Marijan Jevšovar. Epoha. Zagreb 1967. 340 + (II) str. + 31 str. sl.

MILOVANOVIC, Miodrag-Lune: Nedovršeni dnevnik. Ratna prošlost naših naroda 84. Urednik - redaktor: Radovan Panić. Naslovna strana: Miroslav Vajić. Vojnoizdavački zavod. Beograd 1968. 277 + (III) str. Med tekstom slike.

OČAK, Ivan D.: Jugosloveni u Oktobru. Preveli: Milivoje Stefanović i Borka Brkić. Tehnički urednik: Ratko Stefanović. Covečanstvo juče, danas, sutra 1. Urednik: Božidar F. Pejović. Narodna knjiga. Beograd 1967. 368 str. + 46 str. sl.

VINTERHALTER, Vilko: Životnom stazom Josipa Broza. Urednik: Vera Popović. Grafička oprema: Jovica Bojić, Stjepan Vujkov. Kultura. Beograd 1968. 520 + (II) str.

VISNJIC, Petar: Prodor druge i pete divizije u Srbiju 1944. Ratna prošlost naših naroda 86. Urednik - redaktor: Abdulah Sarajlić. Naslovna strana: M. Vajić. Vojnoizdavački zavod. Bograd 1968. 428 + (I) str.

ZBORNIK dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. Tom VI., knjiga 14. Urednik: Dimitrije Brajušković. Pripremili za štampu: Vojnoistorijski institut i Institut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Vojnoistorijski institut. Beograd 1968. 834 str.

ZGODOVINSKI časopis. XXI. letnik Leto 1967. Odgovorni urednik: dr. Bogo Grafenauer. Izdalo zgodovinsko društvo za Slovenijo. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1967. 323 str.

RAZNO

GRAD, Anton: Italijansko-slovenski slovar — Dizionario italiano-sloveno. Opremil: Uroš Vagaja. Glotta — slovarji in jezikovni priročniki 9. Obzorja, Maribor — Trst, Založništvo tržaškega tiska 1967. 459 + (I) str.

MOHORIC, Ivan: Zgodovina železnice na Slovenskem. Opremil in priloge narisal Stane Kumar. Slovenska matica. Ljubljana 1968. 597 + (II) str. + 16 str. sl.

RISTOVIĆ Ljubiša - Savo KRZAVAC: Robija. Radni naslov djela: Robija — kovanična komunista. Pokrovitelj monografije Josip Broz-Tito. Predgovor napisao: Edvard Kardelj. Redakcijski odbor: Djuro Pucar-Stari, predsjednik Redakcijskog odbora, Jovan Veselinov, Ivan Maček, Rodoljub Čolaković, Pajo Gregorić, Lidija Sentjurs, Cana Babović, Strahil Gigov, Krsto Popivoda, Ivan Jozić, Emanuel Mičković-Soko. Dve knjigi. Svjedočanstva. Historijska biblioteka 2,3. Urednici: Emanuel Mičković, Ivan Jozić. Tehnički urednici: Marija Zupan, Slobodan Bjegović. Novinsko izdavačko poduzeće »Republika«, Zagreb 1968. 1. knj.: XV + 542 (I) str.; 2. knj.: 670 + (II) str. Med tekstom slike in fotokopije.

STOLETNICA »Slovenskega Naroda«. Avtorja: dr. Franc Vatovec: Ob zibelki »Slovenskega Naroda« pred 100 leti. — prof. Bogo Teply: Politični in narodnostni boji Slovencev v preteklem stoletju. Uredil: Branko Avsenak. Fotokopije: Dragiša Modrinjak. Izdalo Društvo novinarjev Slovenije. Maribor 1968. 50 + (II) str. Med tekstom slike.

D 2643

15226/2

ŠE BOLJ HITER, FUNKCIONALEN IN EKONOMIČEN RAZVOJ NAŠE SAMOUPRAVNE SOCIALISTIČNE DRUŽBE

Decembra bo v Ljubljani 6. kongres Zveze komunistov Slovenije. Sekretarja Univerzitetnega komiteja ZKS in člana izvršnega komiteja ZKS tovariša Staneta Dolanca je naše uredništvo zaprosilo, da spregovori o nekaterih aktualnih nalogah Zveze komunistov, še posebej pa o družbenoekonomskem razvoju Slovenije.

VPRAŠANJE: Družbenoekonomski razvoj Slovenije bo glavna tema razprav na bližnjem kongresu Zveze komunistov Slovenije. Že same objavljene teze so zbudile med občani in še posebej člani Zveze komunistov živahne razprave. Sprejetje takega dokumenta je prehod na akcijo v prihodnje, ki je zanimiva za vse ljudi naše domovine. Morda bi se ustavili prav pri tem vprašanju na začetku našega intervjuja, še posebej namreč mislimo na odgovornost Zveze komunistov Slovenije pri sprejemanju dokumenta, ki bo nedvomno začrtal osnovne smeri našega družbenopolitičnega, gospodarskega in kulturnega razvoja.

ODGOVOR: V Zvezi komunistov smo dosegli novo kvaliteto v obravnavanju družbenoekonomskih vprašanj. Ta je predvsem v tem, da teče proces, v katerem se po mojem mnenju vendarle izogibamo dvema skrajnostma, ki smo jima bili priče v naši družbeni praksi. Uganili boste, da gre za skrajnost administriranja, torej nasilnega reguliranja objektivnih ekonomskih zakonitosti, in za skrajnost povečevanja trga. Morda je v politični in družbeni praksi skoraj vedno tako, da se iz kritike ene skrajnosti nenadoma znajdemo v drugi. Odgovornost slovenske Zveze komunistov (pa tudi jugoslovanske) je tedaj v tem, da v okviru svoje začrtane idejno-teoretične in tudi povsem konkretno praktične politične vloge jasno definira vlogo subjektivne sile, ki jo predstavlja tako v spoznavanju ekonomskih zakonitosti kot tudi v snovanju ukrepov in nalog institucij, kjer naj pride do veljave individualna sposobnost, zavest in zavzetost članov Zveze komunistov. Tako bomo sposobni zavestno usmerjati družbenoekonomske procese in koordinirati našo politično akcijo.

Mislim, da je tedaj več kot bistveno, če bo uspela ZK (zadnje teze o družbenoekonomskem razvoju Slovenije so bile že naravnane v to smer) združiti v novi družbeni kvaliteti oba elementa, ki se pa kot ločena in absolutizirana pojavljata kot zelo škodljivi skrajnosti in oviri v intenzivnejših in kvalitetnejših premikih v izgradnji socialistične biti naše družbe.

ZKS prek dokumentov o družbenoekonomskem razvoju tudi bolj delovno in bolj odgovorno zastavlja svojo zvezo z inteligenco in strokovnjaki, kar je brez dvoma eden od osnovnih pogojev vsakega realnega programa. Druga značilnost pa je v tem, da dokument veliko bolj jasno kot mnogi doslej izraža zahteve družbenoekonomske narave, ki jih pred družbo postavljajo delavci in kmetje in mimo ka-

terih takšen akt ne more iti. Dokument o družbenoekonomskem razvoju Slovenije je osnova za razpravo, ki naj bi dosegla svojo kulminacijo na kongresu ZKS. Vendar tudi s tem še ne bo končana. Odpiranje perspektiv razvoja slovenske družbe je po mojem mnenju tako važna in tako zahtevna naloga, da bomo uspeli le, če bomo vse umske potencialne, ki jih ima naša družba, uspeli združiti in če bodo le-ti sposobni dojeti naše materialne sposobnosti, težnje delovnih ljudi in druge okoliščine, v katerih naša družba živi. Zveza komunistov Slovenije pa mora biti sposobna, da v odkriti, javni, demokratični razpravi iz vseh teh spoznanj posname sklepe, ki bodo dolgoročne naloge delovanja njenih organizacij in članov.

VPRAŠANJE: Prav v zadnjem času, če mislimo na daljše obdobje, govorimo precej o mladini in njeni vlogi v družbi. Vemo, da ste glede na svoje dolžnosti bili in ste tudi sedaj med mladimi. Kakšna naj bi bila po vašem mnenju prihodnja usmeritev Zveze mladine in Zveze študentov in kakšne naloge si ob tem mora zastaviti Zveza komunistov.

Odgovor: To vprašanje zahteva v bistvu odgovor, ki naj pove, kako in s kakšnimi vsebinskimi pa tudi formalnimi procesi doseči, da bodo prišle do veljave vse še skrite in včasih le potencialno navzoče socialistične težnje mlade generacije. S tega vidika se mi zdi, da gre tako v Zvezi mladine kot v Zvezi študentov za pomembne procese, ki kažejo, da lahko volja, interes in prizadetost mladine v tem trenutku dajejo veliko večje rezultate v prizadevanjih za napredek družbe, kot pa marsikdo misli. Zdi se mi, da smo te elemente velikokrat podcenjevali.

Zame je izredno pomemben družbeni okvir, v katerem vsi ti procesi potekajo. Mogoče jih je najbolj natančno označil tovariš Tito v nekaterih svojih izjavah in govorih v zvezi z junijskimi študentovskimi nemiri. Seveda ne gre pri tem samo za gibanja, ki so zajela mladino pri nas v Jugoslaviji. Čeprav ne enačim študentovskih nemirov v drugih državah s študentovskimi gibanji pri nas v Jugoslaviji, je vendarle res, da so mladinski in študentovski nemiri v svetu sprožili spopad širokih dimenzij z mednarodnimi birokratskimi in avtokratskimi silami. O tem je bilo izrečenega že veliko, in dejstvo je, da so v vseh teh gibanjih navzoče težnje po takšni družbeni ureditvi, v kateri naj bi se sprostila ustvarjalnost človeka. Nemiri pri nas doma, ki niso bili samo študentovski, so nosili s seboj tudi mnoge zahteve in pripombe delavcev, kmetov in inteligence, skratka, vseh tistih, ki niso zadovoljni z okostenelostjo posameznih institucij, neodgovornimi posamezniki in neučinkovito birokracijo, in so v bistvu ostro izrazili zahtevo po še hitrejšem funkcionalnejšem in ekonomičnejšem razvoju naše samoupravne socialistične družbe.

Prepričan sem, da mlada generacija v Jugoslaviji želi in hoče povedati marsikaj novega, nekaj, kar mora biti nadaljevanje našega dela od osvobodilnega boja naprej, pa tudi preseganje pridobitev naše revolucije. Mora iti za pomlajevanje naših vsebinskih stališč in izhodišč. Ko si danes prizadevamo pomladiti Zvezo komunistov, ne smemo tega razumeti kot pomlajevanje v mehaničnem smislu, temveč v smislu tega, da bodo ti mladi ljudje v Zvezo komunistov prinesli še več svežih, novih idej, še več dinamike, moči in brezkompromisnosti v boju za hitrejši razvoj naše družbe.

Menim, da ni mogoče omejiti pojma revolucionarne kontinuitete zgolj na eno generacijo, temveč da se uresničevanje kontinuitete revolucionarnega duha in prakse lahko izvede le skozi več generacij, ki so med seboj tesno idejno in delovno povezane.

VPRAŠANJE: Morda bi ob tem povedali svoje mnenje o odnosu med starejšo in mlajšo generacijo družbe. Prav ta odnos, ki je bil po našem mnenju pred leti precej zaostren (mislimo na število mladih v Zvezi komunistov, na kadrovske struk-

ture v podjetjih in ustanovah itd.), se sedaj glede na možnosti precej izboljšuje. Vsekakor pa lahko zasledimo dovolj mnenj o nevarni pregraji med starejšo in mlajšo generacijo, na drugi strani pa prepričljivo zatrjevanje, da tega pojava ni in da obstaja kvečjemu v povsem zaprtih krogih, nikakor pa nima širše osnove.

ODGOVOR: Želim nadaljevati razmišljanja v zvezi s prejšnjim odgovorom. Že samo vprašanje, ki deli generacije na starejšo in mlajšo, je rezultat družbene situacije, ki omogoča takšno mehanično poenostavitev. Taka delitev se torej vedno pojavlja tam, kjer je uresničevanje revolucionarne kontinuitete v krizi. Ob konceptih, programih in konkretnih akcijah namreč zelo hitro vidimo, da s tezo o konfliktnosti interesov med starejšo in mlado generacijo ne pridemo daleč. Ljudje se ne opredeljujejo (predvsem) glede na starost ali mladost za naprednost ali konservativnost. Vzroki so mnogo globlji, kajti pri napredni poziciji gre za sposobnost spoznavanja in konkretnega zavzemanja za novo, za tisto, kar pelje naprej in ruši zastarelo, neučinkovito in je bolj v skladu z novimi spremembami v družbeni strukturi in odnosih.

Pri konservativnosti gre za nasprotno: ta ali oni zaradi intimne ali profesionalne navezanosti noče in ne more spoznati, da sheme in konkretne oblike družbenega pojavljanja niso večne in enake. Pri tem ni potrebno posebej poudarjati, da nima takšno stališče nič skupnega z izvirnim marksizmom, ki postavlja v ospredje svoje doktrine predvsem pojem materialnega spreminjanja sveta.

S tem, ko ne pristajam na togo delitev na starejšo in mlajšo generacijo glede na njene vsebinske diferenciacije, pa ne mislim, da ni mogoče govoriti o določenih problemih in težavah, ki včasih nastajajo na tem nivoju. Prva med tem je v zaupanju ali nezaupanju ene generacije ali druge. Socializem je v Jugoslaviji danes dejstvo, ki je močno usidrano tako v družbeni bazi kot na področju nadgradnje — v oblikah družbene zavesti. Dvom in apriorno nezaupanje v socialistične cilje neke generacije je zatorej lahko le anahronizem in izrazito konservativna pozicija. Če na eni strani mlada generacija danes v velikanski večini s ponosom gleda na pretekle in sedanje uspehe socialistične družbe, lahko potemtakem tudi mladim in vsem prihajajočim generacijam postavimo zaupnico v smeri vsestranskega uveljavljanja delovnih možnosti v nadaljevanju socialistične revolucije.

Ko razmišljam o vprašanju zaupanja v mlade ljudi, mi velikokrat pride na misel moja mladost in mladost mojih sovrstnikov. Ko smo bili stari 17, 18 in 19 let, smo bili odgovorni funkcionarji v narodnoosvobodilni vojski, bili smo komandanti in komisarji bataljonov in brigad, nosili smo velikansko breme odgovornosti, ki sta nam ga zaupala partija in ljudstvo. Nihče takrat ni postavljaval vprašanja zaupanja v mladino, nasprotno. Danes pa se velikokrat srečujemo z dejstvom, da precej starejšim, kot pa smo bili mi takrat, vzgajanim 20 let v naši socialistični domovini, ne izrekamo prav radi zaupnice za njihovo odločnejše angažiranje, pa naj bo to v Zvezi komunistov, v drugih političnih organizacijah, v gospodarstvu in drugod.

VPRAŠANJE: *Zveza združenj borcev, kot družbenopolitična organizacija, je v povojnem obdobju prispevala delež k dejanskemu oblikovanju tistih ciljev, za katere so se njeni člani borili. Glede na to, da združuje v svojem krogu starejše revolucionarje, ki so se pripravljali žrtvovati po svojih močeh tudi v nadaljnji družbeni poti, nas zanima vaše mnenje o tej organizaciji. Predvsem bi želeli poudariti, da ima organizacija še vedno dovolj vitalnosti in moči za svoj prispevek, dovolj sposobnosti in enakopravno sodelovanje v našem nadaljnjem revolucionarnem razvoju.*

Pri tem bi samo omenili tesno sodelovanje in medsebojno razumevanje z Zvezo mladine, Zvezo tabornikov in nekaterimi drugimi organizacijami, ki združujejo predvsem mlade.

ODGOVOR: Zveza združenj borcev je brez dvoma pomemben element naše družbenopolitične stvarnosti. Mislim, da bi lahko še več kot dosedaj prispevala k še tesnejšem povezovanju in združevanju vseh naprednih sil v boju za napredek. Pri tem mislim na še večjo angažiranost in povezovanje z Zvezo mladine, študenti in drugimi mladinskimi organizacijami. Razmisliti bomo morali vsi skupaj o novih oblikah in metodah dela, ki naj bi zagotovile kvalitetnejše politično in družbeno delo. Zanimivo je, kako hitro v osebnih kontaktih najdejo skupni jezik naši borci s študenti in drugimi mladimi ljudmi ob raznih manifestacijah, ki so bile organizirane v sedanjem času. To poudarjam zaradi tega, ker mislim, da so osebni kontakti in boljše medsebojno spoznavanje osnovni pogoj za uspešno sodelovanje.

Res je nemogoče odrekat organizaciji borcev vitalnost in moč ter sposobnost dati prispevek k našemu nadaljnjemu revolucionarnemu razvoju, tako kot tega ni mogoče odrekat mladim. Ali se vam ne zdi zanimivo, da pravzaprav tako mladi kot tudi starejši trdijo, da jim *nekdo* odreka vitalnost, sposobnost in moč. Že v tem je dokaz, da gre tu za umetne dileme, o čemer sem govoril prej. Po mojem mnenju je naloga vseh naprednih sil v naši družbi, da se z vsemi silami borijo zoper vse tiste birokratske sile, ki zavirajo družbeni razvoj, ki bi hotele prevzeti monopol nad razvojem socializma v naši družbi. Le tako bomo zagotovili mesto v naši družbi vsem »mladim« in »starim«, toda le tistim, ki v resnici želijo razvijati naš revolucionarni duh. Tako bodo izginile umetne dileme, izginili bodo tisti »stari« in »mladi«, ki so zoper našo samoupravno socialistično pot.

NEVEZANOST

Z RAZVOJEM MEDNARODNEGA POLOŽAJA PRIHAJA VSE BOLJ V OSPREDJE
NAJGLOBLJI SMISEL NEUVRŠČANJA V BLOKE

Mojca Drčar-Murko

Ko se je letos Generalna skupščina Združenih narodov sestajala na svoje 23. redno zasedanje, je sekretar U Tant nevezane države imenoval »vest človeštva« ter jih pozval, naj v povsem neobetajočem zasedanju poskušajo rešiti to, kar se rešiti da.

U Tant tega gotovo ni dejal zato, ker bi prezrl vlogo, ki jo Ustanovna listina daje velikim silam — da je njihova primarna dolžnost obvarovati svet pred usodnimi konflikti — ampak zato, ker je zaradi najnovejše prakse v odnosih med velikimi silami prav malo obetov za resnični in pravični mir. Besedni dvoboj med predstavniki ZDA in Sovjetske zveze v Varnostnem svetu in v Generalni skupščini potiska vedno bolj v nelagodni položaj tiste, ki so ekonomsko odvisni od obeh velikih sil; tajni sestanki, delovna kosila med zunanjima ministroma pa na drugi stranj vzbujajo upravičene dvome o splošni koristnosti njunega dialoga. Preozko dogovarjanje lahko namreč dobi elemente nekdanje prakse velikih sil, ki so svoja stališča brez prejšodkov vsiljevala preostalim državam in so tako prakso razumele celo kot svojo

originalno pravico v oblikovanju mednarodnih odnosov. Tedaj proti svojim pravilom vedenja niso imele nobene izdelane politike, ker tudi nosilec take politike v obdobju kolonialnih imperijev ni moglo biti. Zdaj nosilci prepričanja, da velike sile ne morejo velikih mednarodnih sporov reševati samo med štirimi očmi, obstajajo, toda ker so to praviloma majhne države, povrh po večini ekonomsko nerazvite, je obseg njihovega delovanja venčarje omejen. Dve največji sili sta v zadnjem času nič kolikokrat pokazali, da je njuno osnovno zanimanje usmerjeno k odstranjevanju vseh nezaželenih elementov — k ponovni vzpostavitvi klasičnega blokovega sistema ali drugače povedano, v potrditev in celo legalizacijo svojih vplivnih področij.

Takemu razvoju dogodkov se je torej uprl U Tant, kajti taka usmeritev podira med drugim tudi temelje, na katerih svetovna organizacija sloni, še bolj pa vsa upanja, da se bo organizacija nekoč razvila v dobro mislečo skupnost enakopravnih držav, ki jih ne bočó gnali ozki osebni interesi, ampak splošni cilji mednarodnega razvoja v obdobju izjemnega znanstvenega in tehničnega napredka. Pohvalna beseda nevezanim državam navsezadnje velja splošnim načelom politike, ki jo vodijo, in ker le-ta v veliki meri počiva na Ustanovni listini, tudi potrditvi osnovnih načel tega pomembnega dokumenta.

PRAKTIČNE OVIRE V POLITIKI NEUVRŠČANJA

Vse pomembne industrijske države, z izjemo Švedske in deloma Francije, so na ta ali drugi način povezane z blokovskimi skupinami. Radij uspešnega celovanja nevezanih držav je zato močno odvisen od ozračja v blokii. Prvotni, prehodni element formalnega združevanja enakomislečih držav, je v spremenjenih okoliščinah stopil na drugo mesto, popolno prednost pa so dobila načela miroljubnega sodelovanja, ki jih odobravajo in se ravnaajo po njih tudi države, ki se ne razglašajo za nevezane. Vztrajanje na originalnem cilju povezovanja enako mislečih neblokovskih držav, ki je imel v petdesetih letih občutne elemente obrambe samostojnosti novo nastalih azijskih in afriških držav, bi bilo ne samo idealistično, ampak tudi proti globlji koncepciji nevezanosti — politika nevezanosti s svojimi splošnimi cilji v bistvu pomeni antitezo združevanja v bloke. Njena naloga je torej v podiranjju blokovskih zaprek vsake vrste, ker iz hegemonije svetovnih skupin raste nevarnost za neodvisnost in za pravico na samostojni razvoj manjših držav.

V tem pogledu je torej politika nevezanosti celo širša od Ustanovne listine, ki je dopustila tako imenovane regionalne obrambne zveze, vendar je dobro znano, kakšni interesi so stali za to formulacijo. Tako pakt NATO kot Varšavska zveza se v svojih začetnih členih sklicujeta na 51. člen Ustanovne listine, čeprav so pobude, iz katerih sta vojni organizaciji nastali, v popolnem nasprotju z zmernostjo in trajnimi vrednotami v prvih členih Ustanovne listine.

Nasprotja v Ustanovni listini sami, še bolj pa v posledicah, ki so sledile, pa so navsezadnje logična. Svetovno organizacijo so ustanovile ideološko povsem nasprotne sile, ki so že tedaj, ko so govorile o uničenju fašizma za vekomaj, imele skrite rezerve. Soglasje je razmeroma lahko doseči v splošnih formulacijah, v konkretnih primerih pa so interpretacije pogosto zelo različne. Doslej še nismo imeli primera, da bi pod težo dokazov v Generalni skupščini ali v Varnostnem svetu kakšna sila popustila in spremenila svoje ravnanje. Nevezane države si sicer tudi niso enake v svojih družbenopolitičnih sistemih, zato pa jih veže skupna bojazen, da se bo katera od prisilnih interpretacij razširila tudi nanje in prinesla nekaj povsem nepričakovanega za njihovo usodo. Večkrat so te bojazni že dobile potrdila in navadno osamljeni protesti niso zadostovali. Tudi v okviru nevezanih moramo potem

razlikovati dve vrsti privržencev — tiste, ki se priključujejo nevezanim v prvi vrsti iz taktičnih obrambnih razlogov, in pa tiste, ki s politiko neuvrščanja zasledujejo trajne cilje miroljubnega reševanja sporov, nevmešavanja v notranje zadeve, boja proti poskusom hegemonij in proti vsem oblikam diskriminacije. Jasno je, da je tej razliki v prvotnih namenih posameznih držav primerna tudi prizadetost in vztrajnost pri dosledni obrambi postavljenih stališč. Prva skupina z zaostritvijo položaja kaj kmalu spozna, da je praktična obrambna sposobnost v okviru nevezanih, minimalna in takrat že ni več daleč od naslednjega koraka, iskanja zaščite v eni izmed blokovskih formacij.

PRAVI CILJI POLITIKE NEVEZANOSTI IN ODGOVOR BLOKOV

Vsi elementi, ki določajo globljo in originarno vsebino politike nevezanosti, pa se močneje in v bolj prepričljivem tonu bijejo z zahtevami blokovskih držav in tistih, ki živijo v vplivnem področju velikih sil, naj majhni spoštujejo vsestransko nedotakljivost močnejših. Blokova sistema doživljata že dalj časa ostro krizo in po zadnjih izkušnjah bi lahko rekli, da ju drži skupaj samo še groba sila pobudnikov takega združevanja. To vsekakor drži za Varšavski pakt, kjer Sovjetska zveza vidi strahove na vsakem koraku, v malo manjši meri pa za Pakt NATO, kjer je Francija začela proces sproščanja, sledilo pa je olajšanje v skandinavskem krilu. In prav zato, ker je volja držav, ki so nekoč videle svojo popolno varnost samo v okviru bloka, zdaj postala ovira načeljevanju blokovske politike, sta voditeljici blokov tako radi opozarjali na nevarnost, ki preti z nasprotne strani, čeprav so ostali videli položaj v povsem drugačnih barvah. To velja na vzhodni strani seveda za Čehoslovaško, ki je sledila misli notranjega preroda in sproščanja sil tudi v mednarodnem popuščanju, na zahodu pa najbolj za Norveško in Dansko, ki sta si dovolili imeti celo drugačna stališča glede velikih svetovnih problemov kot preostale članice bloka.

Ni torej mogoče prezreti, da je bila sovjetska akcija na Čehoslovaškem v veliki meri usmerjena tudi v zaostrovanje blokovskih odnosov, kajti moskovski politiki so morali videti, da tudi druga stran težko čaka na ugodno priložnost, ko bi lahko pritegnila vajeti. Kalkulacija se je izkazala za resnično — s tem da sovjetske čete ostanejo trajno na ozemlju Čehoslovaške, niso ogrožene samo notranje razmere v tej deželi, ampak se kot reakcija nujno krepijo pozicije pakta NATO in v zvezi s tem tudi tekma v oboroževanju. Kakšno nepopravljivo škodo svojemu ugledu je s tem naredila Sovjetska zveza, tega očitno nihče ne jemlje v poštev, kajti pritisk na neposlušne se nadaljuje, gonja proti nevezanim državam pa stopnjuje. Tihi sporazum obeh velikih sil, ki sta se ujeli na povsem drugačnih točkah, kot bi to želela velika večina človeštva, je še toliko bolj nevaren, če pogledamo, kakšni ljudje usmerjajo razvoj svojih držav. Sovjetsko kolektivno vodstvo je odlična kulisa za glasove, ki morda prihajajo iz Ukrajine ali iz Sibirije in ki napovedujejo prodor konservativizma ter ošabnosti velikega naroda; ameriški predsedniški kandidati pa so v svoji predvolilni kampanji skoraj tekli za najbolj velesilnimi načini urejanja mednarodnih problemov, pa čeprav bi bilo treba vreči atomsko bombo, da bi zmagali na vojaškem področju.

Iz razmeroma obetajočega poletja, ko je sporazumevanje med velikima silama še imelo zelo pozitivne znake splošnega napredovanja v smeri miru, se je torej situacija razvila v novo hladno-vojno ozračje in v očitno blokovsko barantanje, ne nazadnje pa v napač proti vrinjencem — nevezanim državam, ki »motijo« idealno prizorišče v dolgoročni scenografiji. V tem zadnjem se posebno odlikuje Sovjetska zveza, ki bombardira politiko nevezanosti v celoti. Narobe bi bilo misliti, da je

samo reakcija večine nevezanih držav na okupacijo Češkoslovaške sprožila propagandno in politično kampanjo — akcija ima namreč korenine v tistem, kar se je pokazalo tudi kot ozadje češkoslovaške intervencije, to pa je odločna usmerjenost v krepitev interesnih področij in vojaških organizacij. V takem režimu je (ker podobno dela tudi druga stran) lažje pričobivati nove države, jim dajati nekakšno varstvo pod svojim atomskim dežnikom, hkrati pa počasi in nevidno vdirati v vse pore njihovega ekonomskega in političnega življenja. Zato tako besno in na videz nerazumno napadajo Jugoslavijo, ki je s svojim odklonom od blokovskih koncepcij že enkrat pokazala pot samostojnega razvoja v posebnih okoliščinah. Moskovska Izvestja so nedavno pisale takole: »Jugoslavija spreminja protiblokovsko vsebino nevezanosti v smer ustvarjanja novega bloka majhnih držav z njo na čelu.«

V analizi tega stavka najdemo vsa potrdila za sovjetski strah, da bi se utegnil njen blok razbiti. Nevezane države, ki so vse doslej po uradnih izjavah sovjetskih državljanov imele svoje mesto v protiimperialističnem boju (seveda proti *zahodnemu* bloku), so svoje mesto izgubile zato, ker so se v svoji doslednosti obrnile tudi proti imperialističnim težnjam vzhodnega bloka. Tako ravnanje je po njihovi najnovejši oceni povsem nedopustno. Izvestja so se pri oceni vloge Jugoslavije namereno »zmotile« v istem smislu, kot so se dolga leta prizadevali zahodni kritiki pokazati neoslednost jugoslovanske politike z nekakšnim tretjim blokom, ki naj bi ga ustvarjala.

Potvarjanje idej nevezanosti, ki nasprotuje ponovno rastoči bipolarizaciji med velikima svetovnima silama, rabi tudi kot nekakšno prepričevalno gradivo za dokaj pretresene mlade države v Aziji in Afriki. Ker je še vedno napad najboljša obramba, je po mnenju Sovjetske zveze najbolje napasti kakšnega člana mednarodne skupnosti in mu groziti tudi z vojaško silo, da bi na ta način odvrnili pozornost od svojega nesocialističnega početja.

Toda, je že tako, da navzlic grožnjam vedno več držav samostojno razmišlja. Sovjetska poteza je bila tako nerodna in tako politično nepripravljena, da so jo spregledali celo tisti, ki podobnih ameriških akcij niso. Zlasti Afrika, ki preživlja hude trenutke zaradi notranjih nasprotij, ki jih v vsakem trenutku lahko izkoristijo velike sile, se je zamislila v svojo politiko v zadnjem času. Menda ni zastoj Behir Ben Yahmed v Jeune Afrique napisal, da bodo afriške države morale zahtevati novo definicijo besede »socializem« in »imperializem«, hkrati pa je opozoril nekatere afriške države, ki se na veliko oborožujejo s pomočjo vzhodne ali zahodne strani, kako nehoté in nevedé se zapletajo v novo odvisnost, to pot še težjo in še bolj nevarno — blokovsko.

PROSTOR ZA POLITIKO NEUVRŠČANJA

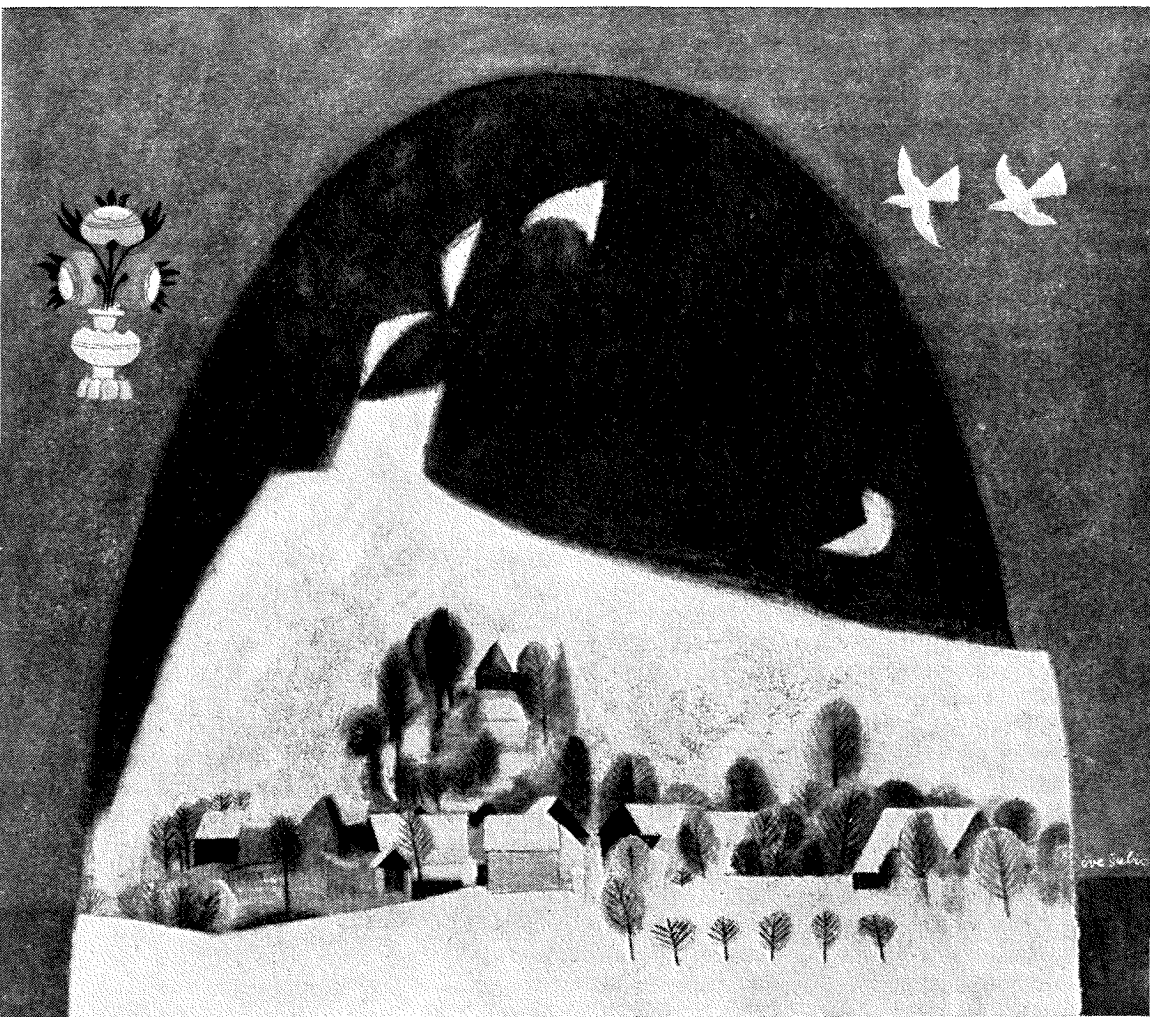
Cepprav je vojaška akcija Sovjetske zveze na Češkoslovaškem zadala udarec v hrbet politiki nevezanosti, pa je na drugi strani tudi resnica, da prav tako mednarodno ozračje, ki ga ovladuje element popolne nepredvidljivosti, kliče po širši akciji nevezanih držav. Smisel mednarodnega sočelovanja na enakopravni osnovi je v takem položaju še bolj postavljen v ospredje. Krog držav, ki zagovarjajo cilje politike nevezanosti je takó večji, čeprav so nekatere med njimi vezane z vojaškimi ali gospodarskimi sporazumi. V dosedanji razpravi v Združenih narodih se je že pokazalo, da delovanje na isti platformi pritegne precej večje število držav, kot jih je sodelovalo na beograjski ali kairski konferenci nevezanih držav.

Smisel politike nevezanosti torej ni več v zbiranju sil za skupno akcijo, ampak v ustvarjanju idejne platforme, na kateri bi večina držav delovala v svojem prostoru in v skladu s svojimi posebnimi okoliščinami. Gre torej za idejno somišlje-

niško združbo držav z različnimi družbenimi sistemi, toda trdno odločenih ne dopuščati kršitve mednarodno priznanih pravil vedenja in še posebno ne legalizacije blokovskih intervencij pod ščitom nekakšnega višjega interesa, vojaškega ali ideološkega. Prav gotovo so tudi s tem v zvezi, z izražanjem platforme temeljnih pravil medsebojnega ravnanja, čolocene težave, posebno zaradi ekonomske odvisnosti nekaterih držav, vendar je pomembno že to, da je danes krog držav, ki ne prebledijo ob besedi »nevezanost« ali »miroljubna koeksistenca«, vedno širši. Tu pa je treba iskati tudi perspektivo politike, ki v svoji zasnovi nosi zanikanje blokovskega povezovanja in diktata velesil, čeprav ne zanika njihove vloge in vloge drugih pomembnih industrijskih sil v razvoju človeštva.

Nevezane države, pa tudi druge, ki se okvirno strinjajo z načeli politike neuvrščanja, imajo pred seboj široko delovno področje v prepričevanju javnosti s svojimi argumenti in proti tistim, ki jih nenehno ponavljata oba bloka — da namreč edino garancijo majhnih držav tvorijo njihove povezave z blokovskimi formacijami. Posebno v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki si prizadevajo zagovorniki blokovske politike izpodnesti vse, kar se je dolgo rojevalo in je navsezadnje dobilo obliko in široko podporo. »V pogojih naraščanja napetosti vendar ni mogoče graditi na nevezanosti,« pravijo. V korist takega razlaganja pa gre tudi element popolne nepredvidljivosti v češkoslovaškem primeru — nihče ni mogel verjeti, da se bo upala velika sila tako globoko kompromitirati v obrambi blokovskih prestižev in vendarle se je zgodelo.

Toda politika nevezanosti s svojimi splošnimi cilji, ki vključujejo tudi smisel in duha Ustanovne listine, je vendar nastala v prav tako hudih okoliščinah, se pravi kot reakcija na brezizhodnost blokovske krepitve in hladne vojne strategije. Zakaj bi torej to pot, ko je pred nami podobna perspektiva oboroženega prepričevanja v okviru blokov, politika nevezanosti morala dvigniti roke! Besede bodo sicer še velikokrat letele prazno v zrak, velesile se bodo še naprej pogovarjale na svoj način, Američani bodo oboroževali svoj NATO, Sovjetska zveza pošiljala ladje v Mediteran, toča zato še ni rečeno, da bodo akcije Francije v korist politike popuščanja povsem prezrte, da bodo ZDA ignorirale norveško stališče o vietnamski vojni ali da bodo jugoslovanska prizadevanja za tretji sestanek voditeljev nevezanih držav vzeli kot šalo. Čeprav je dvoboj neenakopraven, kajti vojaška in pogajalna sila nista še nikoli enako tehtali, so argumenti »lažjega« partnerja dovolj prepričljivi, da bi v doglednem času spet utegnili spraviti na površje zmerne sile v blokovskih formacijah in ublažiti konstantna nasprotja med velikimi, ki se navadno izvajajo na račun majhnih v njihovem »varstvu«.

Ive Šubic: Zimska pravljica, olje, 1964

ODGOVORITI MORAMO NA NAJBISTVENEJŠA VPRAŠANJA NAŠEGA RAZVOJA

Vse dosedanje razprave o dolgoročnem konceptu družbenoekonomskega razvoja Slovenije so pokazale, da želijo razpravljalci najosnovnejše gradivo za diskusijo o temeljnih problemih razvoja naše republike. Inštitut za ekonomska raziskovanja, ki se ukvarja s temi zadevami, je meč te probleme uvrstil zaposlovanje, strukturo, infrastrukturo in smer razvoja produkcijskih dejavnikov. Res je, da s tem še ni podan odgovor, ali gre tu res za ključne probleme, vendar se zdi, vsaj po njihovi tehtnosti sodeč, da jim tega ni mogoče odrekati, kvečjemu se jim lahko pridružijo še nekateri drugi. Zato bi bilo prav, da si jih podrobneje ogledamo.

Koliko ljudi smo sposobni zaposliti na leto, to je že eno ključnih vprašanj. In če nanj odgovorimo, se nam vsiljuje že naslednje vprašanje: ali te sposobnosti ustrezajo našim potrebam. Prebivalstvo Slovenije se bo v prihodnjih 30 letih predvidoma povečalo za okrog 575.000 prebivalcev, torej naj bi okrog leta 2000 štel prebivalstvo naše republike 2.265.000 ljudi. Upošteвайоč običajne dejavnike, bi zato do konca tega stoletja potrebovali približno 220.000 novih delovnih mest samo zunaj kmetijstva. To ni majhna številka, pri tem pa moramo dodati, da imamo že zdaj v Sloveniji določeno nezaposlenost, čeprav to ni tako pereč problem kot v drugih republikah, tej pa lahko dočamo zaradi zaostale tehnologije in slabe organizacije dela tudi nepopolno zaposlenost, če jo lahko tako imenujemo, ker zaradi socialnih odnosov delajo ljudje tudi tam, kjer bi lahko skrčili število zaposlenih. Upošteвайоč potrebna sredstva za nova delovna mesta — približno 70.000 novih dinarjev za osnovna sredstva in prav toliko za družbene službe in stanovanje na eno delovno mesto — moramo računati, da bomo potrebovali v naslednjih 30 letih letno približno milijardo novih dinarjev v ta namen. Zdaj investiramo skupaj na leto v Sloveniji okrog 2 in pol do 3 milijarde. Upošteвайоti pa moramo, da bodo te naložbe v prihodnje vse bolj usmerjene k modernizaciji, ta pa sprošča že zaposleno delovno silo. Prav zato že provizoričen račun pokaže precejšen primanjkljaj delovnih mest. Po vsem tem sodeč bo treba čimprej pretehtano poiskati odgovore na naslednja vprašanja: Ali bomo imeli dovolj kapitala, da bomo zaposlili pričakovani priliv delovne sile; če denarja ne bo dovolj ali je kakšna možnost za ustanavljanje cenejših delovnih mest, ki so prav tako zelo produktivna, vse to pa je povezano z gospodarsko strukturo; kakšne so možnosti za uvoz kapitala in končno — ali ni nujnost tudi ekonomska emigracija. Prav gotovo vsa ta neodgovorjena vprašanja potrjujejo, da je zaposlovanje res eden ključnih problemov naše dolgoročne razvojne usmeritve.

Kako pa je z našo socialno gospodarsko in regionalno strukturo. Struktura je namreč lahko izreden proizvodni in potrošni potencial, če je ustrezna, sicer pa lahko zavira razvoj. Takoj moramo reči, da naša struktura zdaj ni spodbudna. Sicer pa pogledjmo najprej regionalno strukturo, predvsem njen urbanski del. Ni treba posebej poučarjati, da je za Slovenijo značilna izredna raztresenost in razdrobljenost naselij, saj je teh pri 1,7 milijona prebivalcev kar 6000; polovica Slovencev pa živi pravzaprav v vasicah, ki štejejo do 500 ljudi. In naprej: polovica ljudi, ki ne delajo v kmetijstvu, živi v vaseh, v mestih pa samo 37% vsega slovenskega prebivalstva. Pričakovati je, da bo do leta 2000 naseljena v mestih polovica vseh Slovencev, to pomeni, da bodo mesta v naslednjih treh desetletjih morala sprejeti okrog pol milijona novih prebivalcev. Pri tem je značilno, da zdaj manjša mesta hitreje naraščajo kot večja — Ljubljana, Celje, Kranj in predvsem Maribor, zelo vitalna pa so Velenje, Žalec, Koper, Nova Gorica in Murska Sobota. Sam

proces urbanizacije pa nujno zahteva večjo produktivnost. Mestno okolje jo tudi omogoča, saj je tam večja izbira kadrov, možnost nakupa in prodaje, servisne službe, kulturno okolje itd. Zato se seveda delovna sila seli na področja, kjer so zaslužki večji. Ti premiki so do zdaj pomagali pri oblikovanju štirih večjih naseljenih kompleksov v Sloveniji: ljubljanskega, mariborskega, celjskega in obalnega. Hkrati imamo na drugi strani področja, ki urbano stagnirajo, in to so rezervarji za premike delovne sile. Seveda pa za oboje področij velja, da je njihov razvoj odvisen prav od tega, za kakšen koncept družbenoekonomskega napredovanja se bomo v Sloveniji odločili.

Na to bistveno vprašanje našega razvoja lahko navežemo tudi naslednjo nič manj pomembno zadevo — ekonomsko tehnično strukturo. Kot smo ugotovili razdrobljenost glede poselitve, tako velja to podobno tudi za gospodarstvo, saj je medsebojna povezanost očitna. Zato imamo v Sloveniji vrsto majhnih in razdrobljenih delovnih organizacij z razpršenimi obrati, vse to pa otežkoča uvajanje sodobnejše tehnologije. Moderna industrija, ki terja moderno tehnologijo, ne more uspeti brez čvrstjših integracijskih procesov, ti pa so pri nas zaradi imobilnosti kapitala in že navedene razdrobljenosti še vedno zelo šibki. Moramo pa upoštevati v Sloveniji še drugo možnost: da sprejmemo tradicionalno strukturo poselitvenih kompleksov, pričakovano urbanizacijo in mentalne značilnosti naših ljudi, kot so individualizem, navezanost na zemljo, včasih tudi neprilagojenost industrijski disciplini; vse to hkrati s pomanjkanjem kapitala in razdrobljeno gospodarsko strukturo vsiljuje vprašanje, kako zagotoviti visoko tehnološko in individualno produktivnost ter prilagodljivost naše ekonomike spremembam v svetu. Skratka, želimo visoko produktivnost, želimo, da bo naša ekonomika čim manj ranljiva za različne spremembe, in želimo zaposlovati naše ljudi doma. Kakšno ekonomsko tehnično strukturo za to potrebujemo in kakšno smo si sposobni ustvariti, na to moramo odgovoriti. Naloga ni lahka, posebno ker se ji pridružujejo še problemi, izvirajoči iz naše sedanje socialne strukture.

Ta se pri nas počasi spreminja, sicer pa je socialno prilagajanje v vseh manj razvitih gospodarstvih velik problem. V Sloveniji je po vojni družbenoekonomski razvoj vnesel nove procese ob razmeroma neugodni ekonomski socialni strukturi. Podeželje je bilo prenaseljeno, mesta pa so bila slabo povezana z zaledjem. Med večjimi posestniki so bili najmogotnejši tujci, v njihovih rokah pa so bili zlasti gozdovi na Notranjskem, v Julijskih Alpah, na območju Karavank ter najugodnejši vinogradniški in sadjarski kompleksi v Slovenskih goricah in Halozah. Naši ljudje so bili v glavnem drobni posestniki, ki so si morali iskati sezonskih zaslužkov ali pa so se izseljevali. To je pospešilo naseljevanje v naravno manj ugodnih področjih, kjer je bilo tudi gospodarjenje dokaj nerentabilno. V preteklih dvajsetih letih po vojni pa smo doživeli izredno hitro preslojevanje, saj smo v Sloveniji še leta 1948 imeli skoraj polovico kmečkega prebivalstva, lani pa le še četrtno. Kmečko prebivalstvo se je zaposlovalo v industriji, pri tem pa je promet hkrati z razvojem motorizacije omogočil veliko dnevno migracijo in tako se danes na čelo vozi iz kraja svojega prebivališča približno četrtnina vseh zaposlenih. Ti ljudje so še naprej obdržali svojo zemljo, uporabljajo pa jo le toliko, kot jim kaže račun. Zato je med našimi zaposlenimi skoraj tretjina teh delavcev — kmetov, ki pa jim moramo priznati, da so sila vitalen del našega naroda. Zato je na območjih okrog industrijskih centrov le malo čistih kmečkih družin, če jih lahko tako imenujemo, pa tudi te nimajo skoraj praviloma srednje generacije, to je moške delovne sile pod 40 let. Zaradi staranja kmečkega življa je zemlja, posebno še na hribovskih kmetijah, večno skromneje obdelana, vedno manj je živine, kmečka poslopja pa deloma že propadajo. Ker le malo zemlje pride v poštev za monokulturno in mehansko ob-

delavo, je vse to še posebno občutljiva zadeva. K temu naj dodamo še dejstvo, da se kmetije danes pogosto delijo na dediče, ki sploh ne delajo več v kmetijstvu in ne živijo na vasi, če je zemljišče prometno dostopno pa ga hitro razparcelirajo za gradnjo stanovanjskih hiš, kar prispeva svoj delež k čivji urbanizaciji Slovenije. Prav gotovo so vsi ti tokovi — med seboj kompleksno povezani — eden izmed osnovnih problemov našega razvoja, saj bomo morali jasno odgovoriti — ali bodo gorske kmetije povsem propadle, ali pa jih je mogoče koristno vključiti v naše turistično gospodarstvo ter nadalje, ali je pojav izredno vitalnega polproletarca naša perspektiva in ali bo dnevna delovna migracija še vnaprej dovoljevala takšno razdrobljenost delovnih mest zunaj kmetijstva kot jo imamo zdaj. V zvezi s tem pa seveda moramo reševati tudi nekatere zadeve s področja urbanizacije.

Po vsem zapisanem pa med strukturalne probleme lahko povsem upravičeno dodamo tudi infrastrukturo, saj gre za osnovno živčevje vsakega gospodarskega sistema. O prometnih problemih, pravzaprav o prometni trombozi v Sloveniji, ki nam grozi z izolacijo, je že veliko znanega. Zdaj je že povsem neovrgljivo dejstvo, da geografski in politični položaj Slovenije ne dopušča zanemarjanje te zadeve. Nasprotno, prav to narekuje še posebno pozornost čo infrastrukture in težnjo po pospešenem razvoju terciarnih dejavnosti. Po svoje obstoji dejanska možnost, da postane Slovenija sčasoma jugoslovanski in evropski servis, torej nosilec terciarnih dejavnosti daleč prek okvirov svojih potreb. Gre za transport, skladiščenje, predelavo, dodelavo in pakiranje blaga, mednarodno trgovino, posredovanje med vzhodom in zahodom, turizem in podobne dejavnosti. Prav promet vseh vrst hkrati z energetiko, vodnim gospodarstvom in ostalimi področji infrastrukture pomeni za Slovenijo življenjski interes. Naš geopolitični položaj nam daje namreč možnost izkoriščanja »mednarodne diferencialne rente« in kot sodijo strokovnjaki, je to naša največja komperativna prednost. Gre za drago investicijo, vendar za donosno, in to je tudi realna startna osnova za oblikovanje bodočega razvoja. Če bomo zanemarili infrastrukturo, pa grozi našemu razvoju stagnacija, izolacija in ekonomska letargija, to pa pomeni tudi uničenje velikih ambicij, ki jih zdaj gojimo.

Infrastruktura in z njo tesno povezane terciarne dejavnosti, značilnosti slovenske gospodarske in socialne strukture ter končno mentalne lastnosti naših ljudi prav gotovo določajo neke dimenzije razvoja. Seveda ta zadeva ni enostavna in zato tudi vrsta vprašanj ni rešenih. Med tem ko je danes povsem jasno, da zavzemajo trgovina, transport in turizem svoje pomembno mesto v našem razvoju, pa še ne vemo, katere dejavnosti v industrijski proizvodnji bi kazalo najuspešneje razvijati in jim celo pomagati z družbeno intervencijo. Sem naj navežemo še vprašanje, ali naj se v razvoju odločimo za neke dominantne proizvodnje ali pa bi bile ustreznejše diverzificirane proizvodnje, ki pa bi bile zato zelo prožne in elastične? Ali pa bi ustrezala kombinacija, toda spet je treba odgovoriti na vprašanje, kako daleč se obe smeri dopolnjujeta; vse to kaže, da je sama smer razvoja prav gotovo ključni problem naše dolgoročne ekonomske usmeritve.

Slovenija je majhna dežela z izredno geopolitično lego, toda vklenjena med velike sosedje. Ti pa težijo, ča bi našo ekonomsko, socialno in prostorsko potenco vključili v svoj okvir in to težnjo je zgodovina že nekajkrat dokazala in žal je bila nekajkrat tudi uspešno realizirana. V sedanjem obdobju smo nacionalno ogroženi bolj kot kdajkoli doslej. Zato mora tudi usmeritev našega razvoja računati z ocenami — kar se da realnimi seveda — sedanjih in prihodnjih dogodkov, teženj in sprememb. Gotovo je, da naše gospodarstvo ne more ubrati avtonomne razvojne poti. Vedno bomo morali bolj ali manj dopolnjevati gospodarstvo tega dela Evrope, vendar pri tem ne smemo postati njegov privesek. Zato je naša pot razvoja, da nujno terjaja tesno povezavo s svetom na osnovi enakopravnih stališč.

K. T.

Ive Šubic: Čipkarica, tempera, 1968

DEMOKRACIJA — DA, RAZKROJ — NE

Ostri *protest* poslanca Ceneta Matičiča v skupščini SRS proti »literaturi in publicistiki«, kakršno nam ponuja okrog revije Katalog zbrana skupina, naj ne ostane osamljeno dejanje kritičnosti in zdravega razuma. Zato se *protestu* proti pojavom in celo legalizaciji kulturnega in družbenega izrojevanja pridružujemo tudi podpisani. In to tem odločnejše, ker vse tisto, kar Matičič tako kategorično odklanja kot POSKUS TOTALNEGA NIHILIZMA, ni omejeno zgolj na skupino okrog Kataloga.

Čeprav prepričani, da Katalog ni našel poti v omembe vreden krog bralcev, vendar menimo, da bi bilo odveč seznanjati javnost z informativnimi prikazi teh »stvaritev«. Vsakemu normalno mislečemu in čustvujočemu človeku najbrž povsem zadostuje že droben podatek, da se ena pomembnejših »pesnitev« v Katalogu omejuje na to, da podrobno opisuje preservative sedmih ali osmih znamk — revija te in take »umetniške in idejne« smeri pa obsega nič manj kakor 176 strani velikega formata. A da je izid Kataloga v dobršni meri finančno omogočil *Sklad za pospeševanje založništva*, to je že znano dejstvo. Prav to osupljajoče dejstvo pa je podatek, ob katerem ne gre molčati. Ker molčati pomeni strinjati se.

Iz navedenega dejstva sledi, da posamezne institucije naše družbe moralno in gmotno podpirajo skupine, katerih edini smoter je — razvrstitev prav vsega, kar sicer idejni in politični programi te iste družbe uradno postavljajo v sam vrh dejanj in življenja vrednih vrednot.

Posamezne institucije družbe, katerih uradni program je humanizacija, torej predvsem kultiviranje in humaniziranje posameznika in skupnosti, v kateri živi, nastopajo kot meceni publikacij, ki napadajo in zavračajo sleherno ustvarjalno misel ter posredno in neposredno proglašajo za totalen nesmisel sleherno dejavnost, negirajo smiselnost samega človekovega obstoja in uveljavljajo torej samomor kot edino možno alternativo v dani situaciji.

Če k ugotovljenemu prištejemo enako znano dejstvo, da se namreč vrsta institucij te iste naše družbe istočasno zaskrbljeno in razburjeno vprašuje, kako je mogoče, da pri nas mladinsko prestopništvo skokoma narašča, ali zakaj smo po številu mladih samomorilcev v samem vrhu te tragične svetovne statistike — potem moremo in smo prisiljeni ugotoviti kaotičnost, ki ji ni opravičila. Pa ne kaotičnosti, ki bi morda zadevala samo neko trenutno dnevno politiko, ki jo je mogoče korigirati z enostavnim dekretom, ali samo neko več ali manj osamljeno eksaltirano skupnico, ki si dovoli importirano modno muho, da v nesmiselnem neredu postavljene besede proglašajo za moderno misel in s stranišnih zidov prepisovane opolzlosti za poezijo in celo novo smer slovenske kulture, marveč kaotičnost, ki bi v svoji skrajni konsekvenci nujno postavila usodni vprašaj pred sam obstoj slovenske demokratične družbe.

V takšni situaciji bi bilo normalno pričakovati, da v kaotičnost institucij in v pojavljajočo se idejno zmedo poseže predvsem kritična, razumna in ne nazadnje ostra beseda tistih, v katerih po sami naravi družbe in družbenega napredovanja vsak narod in vsaka sredina gleda del svoje najrepresenčajše prihodnosti — torej beseda študentov, naših jutrišnjih izobražencev.

Toda ko se ozremo po oficialnem glasilu slovenskih študentov, ki naj bi v ugotovljeno institucionarno nenačelnost in zmedenost poseglo z besedo razumnosti ter kulturne prizadetosti — smo hipoma prisiljeni proti pisanju v tem glasilu protestirati celo z večjo upravičenostjo, kot proti »idejnosti« modno pozerskega Kataloga. A ko protestiramo proti pisanju, kakršno se je razpaslo prav v študentskem glasilu »Tribuna«, ne protestiramo morda le kot pripadniki generacije, ki je šla skozi revolucijo in bila njen tvorec, marveč predvsem v imenu večine današnje slovenske javnosti, ki ji je vrednejša, kulturnejša družba prirodni smoter. Ne dramatiziranje neke situacije, marveč nadvse konkretno ugotavljanje neizpodbitnih dejstev neke klavrnosti, ki smo ji priča, nas sili k javnemu vprašanju uredništva »Tribune«, kako je mogoče, da se glasilo že jutrišnjih slovenskih IZOBRAŽENCEV spozablja do tiste meje, da spozabe niti ni več mogoče kritizirati niti polemizirati z njo, ker je nivo pisanja globoko pod črto, ko se je s kom še mogoče spoprijeti z besednjakom vsaj minimalno civilizirane in kultivirane sredine. Vprašujemo torej, kakšna naj bo JUTRIŠNJA SLOVENSKA DRUŽBA, če sta stil in misel slovenskega študenta, torej nosilca JUTRIŠNJE SLOVENSKE KULTURE IN LITERATURE takšnale:

»Boš tiho!« In krona vsega. Slovenec je hudo klerikalen ob tistem, ob čemer je zelo klerikalen. Ne, to se imenuje morala. Čut. Naravni čut za naravnost. A treba je zapisati.

»Hej, Fantomas, dolgi lasje, kam si dala kratko pamet!?!«

»Boš tiho! Pofukal te bom v usta, če ne boš tiho!«

In tako dalje in tako dalje — čez vso stran »Tribune«.

Nič drugačna ni tudi »poezija«, ki nam jo ponuja Tribuna — glasilo slovenskih visokošolcev. Za primer samo uvod v »odo«, ki jo podpisuje neki K. V. Chubby — »laureat kulturne revolucije« nazvan:

»Tri cipe stoječe na vogalu
diskutirajo o
socialnih problemih
ter še o pomembnejših
političnih spremembah
prva cipa pravi
s smrljivimi pijanci pa že ne
pa je prišel buržuj z avtom in jo
vzel
bil pa je že star
in mu sploh ni več stopil
tako je bila buržujka ob užitek in
zaslužek

In tako dalje in tako dalje — samo da »zvemo«, kako da je usoda jutrišnje slovenske kulture v rokah cipe in lumpenproletarca...

Ob takšnem spakovanju erotično in duhovno očitno nerazvitih posameznikov, ki se izživljajo v tem, da prepisovanje kraccanja na straniščnih zidovih, proglašajo za literaturo, zavračamo kot skrajni primitivizem sleherni izgovor, češ, da tudi

avtorji pomembnih književnih stvaritev pogosto pišejo v *žargonu*. Že kar abecedno poznavanje literature je dovolj za ugotovitev, da se resnična pisateljska peresa poslužujejo *žargona*, kot umetniškega *sredstva* za oris določenih družbenih sredin, ne pa kot *cilja*. Na straneh Tribune pa se praviloma pojavlja besedišče beznic kot nekaj, kar je samemu sebi namen — torej *cilj*. Takšen cilj pa more biti samo *vulgarizacija* odnosov med ljudmi. V tem primeru vulgarizacija odnosov med jutrišnjimi nosilci slovenske družbenosti in kulture. Kakor je torej cilj poniglavl, tako je metoda prozorna. Teorija in praksa nas opozarjata, da družbene skupnosti in nacije niso vedno napadane le z letali in topovi — mogoče jih je minirati tudi z notranjim razkrojem. Vulgarizacija odnosov in razvrednotenje vrednot spada v arzenal takšnih orožij. In to ne najmanj učinkovitih orožij te vrste.

Protestiramo torej proti situaciji, v kateri naj bi duhovno razkrojevanje in totalni nihilizem — in to prav preko glasila slovenskih študentov — zadobila predznak univerzalnosti, ali vsaj videz prevladujoče orientacije slovenske družbe in kulture. Protest proti takšni situaciji seveda ne pomeni, da so njegovi podpisniki slepi za dogajanja v sredinah drugačnih družbenih struktur. Nihilizem se pojavlja in se bo ponavljal, bodisi kot produkt družbenih odnosov v visokoindustrializiranih družbah, bodisi kot rezultat delovanja teh ali onih agentur, ki takšnih orožij ne podcenjujejo. Pojavlja in pojavljal se bo v takšnih in drugačnih oblikah in pojavnostih tudi kot zgolj provincialna želja po ekstravagantnosti, česar naposled mlademu človeku ne gre zamerjati, saj je težnja po uveljavljanju priroдни atribut vsake mlade generacije.

Toda pri študentu, torej intelektualno razvitemu članu družbe, je kritičnost najmanj, kar je mogoče od njega pričakovati. Nekritičnost in nekontroliranost dejanj in mnenj, ki se javlja na straneh našega študentskega glasila, pa zdaleč presega okvir ekscesov neodgovornih posameznikov, brez katerih, seveda, tudi visokošolska družba ne more biti. V zadnji številki Tribune objavljeni »Manifest kulturne revolucije« namreč nikakor ni izjemnost, marveč kvečjemu potrdilo smeri, v katero uredništvo krmari slovenski študentski list. Ne zaradi »pomembnosti«, marveč zaradi značilnosti neke povsem določene situacije, povzemamo tekst iz Tribune, ne da bi dodajali, odvezemali ali izpreminjali eno samo besedo:

MANIFEST KULTURNE REVOLUCIJE

1. V Kulturo dosledno uvajati Kult Kulturne Revolucije.
2. Glede na dejstvo, da se je v potrošniški družbi proletariat preklasiral v malo-meščanstvo, je treba izničiti sleherni vpliv buržuj-proletariata in uvesti diktaturo lumpenproletariata oz. deklasiranih elementov.
3. Z vsemi sredstvi iztrebljati sifilitične tvorbe iz kulturnega prostora, se pravi FIZICNO in DUHOVNO uničiti vse ustvarjalne in reproduktivne sile buržuj-proletariata ter ostalih elementov, ki so zapadli propagandi ali pa so se prodali drobnoburžujski ideologiji.
4. KULTURO SRPU IN KLADIVU; še prej pa oboje položiti v roke do sedaj deklasiranih elementov — lumpenproletariata, prostitutk, postopačev in ostalih — pa naj z njimi žanjejo in razbijajo drobnoburžujske in buržuazno-proletarske glave.
5. Dosledno izvajati KULTURNO REVOLUCIJO in KULT deklasiranih elementov.

6. Uničiti buržuazni realizem in buržuazno-proletarski SOC-REALIZEM ter dosledno in brez milosti uvesti SOC-REIZEM.
7. SOC-REIZEM očistiti vseh buržuaznih in ANTI-KULT-URNO revolucionarnih elementov, ki so se hinavsko vtihotapili v njegove vrste!
8. NAJ ŽIVI KULTURNA REVOLUCIJA DEKLASIRANIH ELEMENTOV!
9. DEKLASIRANI ELEMENTI — ZDRUŽITE SE IN ZRUŠITE BURŽUAZNO-PROLETARSKO DIKTATURO!

Podpisani ne zanikamo, da bi bilo takšno paranoično pisanje zlahka zavrniti z lahkotnostjo slehernega trezno mislečega človeka, ki se ob takšnem »manifestu« nujno mora vprašati predvsem dvojje, kar kot že skoraj infantilna abotnost štrli iz takšnega paberkovanja o družbi in revoluciji: predvsem, kdo naj v tako napovedani družbi, ki jo bodo vodili lumpentroletarci in postopači, dela, ker zgolj z gromovniškimi manifesti se ne da ne hraniti, ne stanovati pa tudi z avtomobili voziti ne, a za lumpenproletariat je zgodovinsko neovrgljivo dokazano, da je delu naklonjen natanko toliko kot postopači — drugič pa nastane vprašanje o resnosti diktature, ki ji »manifest« napoveduje vojno in poraz. Po logiki samega »manifesta« je namreč taista diktatura finansier lista, v katerem je izšel, če seveda namenoma ne obidemo dejstva, da ta naša konkretna, torej »buržuj-proletarska« družba gmotno omogoča tiskanje in izhajanje »Tribune«.

Vsekakor udobna zamisel kulturne revolucije, ki naj jo do končne zmage povedejo tekoči računi njenega nasprotnika.

* * *

Vendar pa smo mnenja, da »manifesta« le ne gre odpravljati z levo roko. Ker če imamo pri »umetniški« prozi Tribune opraviti z importirano, le našim postavam prikrojeno modo, pa gre pri tem drugem primeru že za program. In naj bo takšen program zapisan v narekovajih ali brez njih, prezreti ga ne gre. Že zato ne, ker je bil objavljen na straneh glasila slovenskih visokošolcev, ne pa morda šapirografiran v zasebno zabavo te ali one klike.

Usodnost časa, v katerem živimo kot posamezniki, kot družba in kot narod, nas sili, da opozorimo ne le na vsebino terminov »manifesta«, marveč tudi na zgodovinske paralele, ki jih provocira pisec (ali pisci) tega teksta.

Predvsem je izven vsakega dvoma, da smo buržuj-proletariat mi, se pravi občani te naše konkretne, današnje družbe. Ali vsaj vsi tisti, ki v tej družbi karkoli ustvarjajo, proizvajajo. Preprosteje povedano, »buržuj-proletariat« je po mnenju pisca »manifesta« naš današnji delavski razred in pa seveda delovna inteligenca, kakršna pač je in kolikor je je prisotne v našem nacionalnem in družbenem prostoru.

Vsekakor osupljiva ocena neke družbene situacije, ker je bila publicirana na straneh študentskega glasila, za katerega je znano, da so njegovi uredniki člani Zveze komunistov. Tem pa naj bi bilo jasno vsaj to, kar menda najbolj zanikrnemu malomeščanu ni učená skrivnost, da namreč vsi naporí delavskih množic katerekoli družbene strukture nujno imajo predvsem socialni cilj, torej revolucijo, ki naj ne samo zmaga in formalno podružbi proizvodna sredstva, marveč vzpostavi družbeno in politično situacijo, v kateri bo neposredni proizvajalec ne le nominalni lastnik podružbljenih proizvajalnih sredstev, marveč tudi njihov konkretni upravljavalec, ker bi sicer revolucija zastala na spodnji stopnici socialnega premika, se pravi na stopnici državnega kapitalizma. In pri nas se trudimo cilje

takšne, torej kontinuirane revolucije, doseči z vzpostavljanjem na samoupravi temelječe družbe. A zdaj že ob prvih, ne ravno lahkih korakih po tej poti, zvemo iz inkriminiranega »manifesta«, da k takšnim družbenim ciljem šele pehajoči se človek, že ni več nič drugega, kakor malomeščan in buržuj-proletarec, nad katerega je treba — in to v imenu kontinuirane revolucije — naščuvati lumpproletariat in deklasirane elemente, skratka tiste, za katere je bila v izgradnji edina značilnost delomrznost, nedružbenost in neproduktivnost.

Naj bo »manifest« shizofrenično igrakkanje s sociološkimi in filozofskimi termini, ali na akcijo pripravljena oslaboumljenost, »manifesta« čitati in razumeti drugače ni mogoče, kot je napisan. To tem prej, ker je zapisan v glasilu slovenskih intelektualcev. Napisan pa je kot program — kot napotilo za akcijo.

Družbo komaj v samoupravne odnose vstopajočega delavca in intelektualca naj v imenu »kulturne revolucije« ne zrušijo nihče drug, kakor deklasiranci in jurišni odredi lumpenproletariata — a po prevzemu oblasti naj lumpenproletarci — in to v imenu revolucije! — FIZIČNO in DUHOVNO uničijo vse ustvarjalne sile uklonjene družbe. In da bo idejna zmeda še večja, naj izvrši genocid nad ustvarjalnimi silami povsem konkretne, iz revolucije izišle družbe, prav lumpenproletariat in to — v znamenju SRPA IN KLADIVA. Torej v znamenju revolucionarnega delavca, kmeta in inteligenta, kateremu je vedno in povsod prav lumpenproletariat s svojim renegatstvom zadajal najhujše udarce v hrbet.

Toda prepričani smo, da ne gre za nepoznavanje zgodovine. Za ustvarjanje idejne zmede gre. Za totalno razvrednotevanje ne le osebnosti in stvari, marveč tudi pojmov, ki so v dosegu človekovega izkustva in misli. Takšna idejna zmeda pa ne more biti slučaj, marveč kvečjemu namen in cilj. *Komu in čemu* pa more takšna zmeda koristiti, *to je vprašanje!* Tu stojimo podpisniki tega protesta pred zaprtimi vrati dejstva, da »Tribuno« ne financira morda zaplotniško inozemstvo, marveč jo vzdržuje družbeni denar in to iz namenskih skladov. Mi se v tem protestu omejujemo samo na ugotovitev, da takšne programe, kot jih oznanja v Tribuni objavljeni »Manifest kulturne revolucije«, evropska, komaj minula zgodovina že pozna. Razlika med zgodovinskimi paralelami in med »tezami« Manifesta je samo v nečem — da so bili programi FIZIČNEGA in DUHOVNEGA UNICENJA v evropski polpreteklosti že izvajani, a javno si jih niti Hitlerjeva kamarila ni predrznila oznaniti. Iz te ere je tudi še sveže zgodovinsko dejstvo, da je prav nemški LUMPENPROLETARIAT vršil dolžnost krvnika nad nemškim delavskim razredom in naprednim razumništvom in to malone res do popolnega iztrebljenja.

Iz »Tribune« same nam je razvidno, da je to kljub vsemu po vseh pravilih »buržoazno-proletarske« družbe urejevan list in da torej brez vednosti in soglasja uredniškega odbora ne more vanj kdorkoli odlagati takšne in podobne izdelke whisky in LSD-literature. ODGOVORNI urednik »Tribune« je Dimitrij Rupel. Torej isti, že dokaj časa v delu revialnega in dnevnega tiska nedotakljivo prisotni človek, ki se nam sicer predstavlja kot avtoritativen član Zveze komunistov. Kako naj si razlagamo to nepojmljivo politično dvoosebnost, da je zanj delovni človek te naše konkretne današnje družbe etatizma osvobajajoči se *samoupravljavec* — kadar govori kot član ZK, da pa je *taisti človek* samo še zavržen malomeščan, katerega je nujno treba FIZIČNO in DUHOVNO uničiti — kadar agira Dimitrij Rupel kot ODGOVORNI urednik Tribune.

Naj Dimitrij Rupel ne pričakuje, da mu bomo priznali nenavaden privilegij dvojne osebnosti, ker je ta fenomen še psihiatrično in znanstveno dokaj vprašljiv ali vsaj ne povsem raziskan. Razen tega smo prepričani, da so stvari mnogo manj komplicirane, posebno še, ker nas osebnost Dimitrija Rupla resnično ne zanima, zanima nas pa kot ODGOVORNI UREDNIK »Tribune«, v kateri ni bil morda objavljen samo »Manifest kulturne revolucije«, marveč tudi SLOVENSKA APOKALIPSA, kateri so uredniki »Tribune« pripisali tolikšno težo in tolikšen pomen, da so ji odmerili kar celo stran.

Medtem ko »Manifest« grozi s fizičnim uničenjem vsemu ustvarjalnemu v današnji družbi, pa se Ivo Svetina, kot pisec SLOVENSKE APOKALIPSE, loti med vojno in revolucijo izkrvavljene generacije na način, katerega je mogoče brez vsakršnega pretiravanja označiti kot edinstven precedens v zgodovini kateregakoli naroda in katerekoli družbe. Ne poznamo namreč ne tako zavrženega posameznika, ne tako degradirane družbe, da bi pljuvala na spomin in grobove roditi, ki je malone izkrvavel, ker se je golorok uprl smrtni obsodbi, izrečeni njegovemu narodu. Ivo Svetina je to storil.

Za Iva Svetina, kot pisca SLOVENSKE APOKALIPSE, borci slovenskega narodnoosvobodilnega boja namreč niso nič drugega, kakor razčlovečena tolpa, ki sicer vzpostavlja brigade, a to ne za boj proti zavojevalcu, marveč za rop in požig in prostaško orgijašenje. Ker takole piše:

HEJ BRIGADE HITITE
SMRTI VSE POKOSITE
ŽENSKO MI ULOVITE
POTEM NAJU SAMA PUSTITE
F. S.
SVOBODA NARODU

Morda je res, da bi si ob takšnem pisanju mogli dovoliti trenutek pomilovalnega nasmeha, češ, kako si »pesniki« in uredniki Tribune predstavljajo vojno in revolucijo in boj na življenje in smrt. Vendar nam takšnega nasmeha ne dovoljuje še živa zgodovina naroda, kateremu pripadamo in katerega trpinčenju smo bili žive priče, ne misel na prihodnost, ne pieteta do ljudi dežele, ki je je še pol v črnini, in končno tudi ne misel, da takšne »ocene« slovenskega odpora nismo prebrali v arhivu belogardistične propagande ali v glasilu kakšnega zakotnega lista esesovskih veteranov, marveč v glasilu slovenskih študentov.

Zato in samo zato, ker podpisani ne žele obveljati pred slovensko javnostjo za nekakšne »lovce na čarovnice«, ki nemara v svojem konservatizmu« ne razumejo in torej krivično ocenjujejo dela mladih, obetajočih avtorjev, naj navedemo še nekaj odlomkov iz SLOVENSKE APOKALIPSE Iva Svetina, ko zliiva gnojnico na komaj porasle grobove tisočev slovenskih mladih ljudi, ki jim revolucija ni bila samo fraza in spakovanje, marveč življenja in smrti vredno dejanje. Takole piše Ivo Svetina:

PO SLOVENIJI SMO HODILI
DELAVCE SMO VZLJUBILI
KUŽNE ŽENE SMO JIM STORILI
POSTELJE SMO JIM IZLAKOTNILI

Takšna je torej »podoba« borcev osvobodilnega boja, kakor jo vidi Ivo Svetina. Skratka ena sama negacija zgodovine lastnega naroda, pljuvanje na generacijo, ki je izpolnila v svojem času svoj dolg in bila zato zdesetkana in iztrpinčena do zverinskosti.

Ostane nam samo še, da vprašamo tiste slovenske študente, ki niso ne pisci, ne uredniki »Tribune«, torej večino slovenskih študentov — ali *res* hoče biti bodoči slovenski izobraženec izkoreninjenec, nekdo, ki ne bo nič in *nihče*, ker ne bo pripadal ničemur, ker bo brez naroda? Ker naroda brez zgodovine ni. A narod, ki pljuje na lastno zgodovino, se iz človeške skupnosti in zavesti izbodbuje sam.

Ko protestiramo proti takšnemu blatenju narodnoosvobodilnega boja izkrvavljene slovenske generacije v drugi svetovni vojni, vsekakor s tem ne apeliramo na uniformiranost nazorov in stališč slovenskih študentov, pač pa pričakujemo od njih samo tisto, kar naj bo slehernemu izobražencu dano samo po sebi: da se namreč ne odreka logiki objektivnih dejstev in samospoštovanju. Ne protestiramo torej, ker bi morda hoteli stisniti življenje v kalupe dogem in v šablone administrativno dušenega življenja. Nasprotno. Demokratično družbo pojmuje kot možnost in tudi prirodno nujnost različnih stališč, demokratičnost kot dialog duhovno in etično nerazvitih osebnosti in ne morda kot pogrom večine nad manjšino ali obratno, moč argumenta kot edini tabu demokratične in socialistične družbe, katere institucije naj bi moč argumenta kontinuirale in ščitile, kot najmočnejši vir napredovanja. Toda kaj ima opraviti z argumenti pisanje Iva Svetine, ki v svoji SLOVENSKI APOKALIPSI med drugim piše tudi tole:

SONCE NAS JE V LUKNJE PREPODILO
KMALU SMO S PARTIZANKO ZANOSILI
TURJAKU SMO GRAŠČAKA ZAKURILI
IN BLIŽNJI BATALJON — UTOPILI

A bilo bi napak misliti, da so takšni nesmisli brez smotra in brez cilja in brez namena. Piscu je, kot kaže, brezzvezno nizanje nesmislov in grobsti in namigovanj potrebno, da bi z ničevnostjo takšnega pisanja dosegel povsem določen učinek — *z razvrednotenim pisanjem razvrednotil tudi sam objekt pisanja. To pa je generacija v narodnoosvobodilnem boju in z njo narodnoosvobodilni boj sam.*

Nenadoma pa, kakor da mu je hipoma žal, da v svojem besu ni bil dovolj konkreten. Zboji se, da bi morda kdo le ne razumel, *koga* blati. Zato poimenuje stvari in pojme, kot jih čuti, čeprav z besediščem, katerega si izposodi pri Göbelsovem propagandnem aparatu — slovenski borci proti fašizmu so zanj TOLOVAJI. Ker takole pravi:

TOLOVAJI SO PETINDVAJSET
LETNICO PRAZNOVALI
V ŽUPNIŠČU SO RAZJAHALI
S POLNIMI ZEPI IN HLACAMI
SO SI ODLIKOVANJA PODELJEVALI

Citiranega komentirali ne bomo, ker ta paranoični zmazek komentarja ni vreden.

Mi *vemo* samo to, kar zaznava logika še tako preprostega sklepanja, da namreč nekaj desetlin divizij v tedanjem času najmočnejših evropskih armad skoraj gotovo niso vezali na svoja orožja ljudje s polnimi hlačami. Dopuščamo tudi možnost,

da so bili med najhrabrejšimi tudi manj pogumni in celo bojazljivi, ker tega našega boja niso bili umišljeni, marveč živi, kot narod na smrt obsojeni posamezniki, usodno združeni v borečo se skupnost. *Zavračamo torej kakršnokoli idealiziranje časa in protagonistov revolucije, ker takšnemu početju ne vidimo ne smisla in ne vrednosti. Prav v človečnosti tega boja je bila njegova moralna moč in bo zgodovinska vrednota.*

Tudi kar se tiče polnih žepov, ni naše stališče prav nič idealistično: vemo, da socialno vprašanje mnogih bivših borcev še danes ni človeško zadovoljivo rešeno, da pa so posamezniki, katerih žepi utegnejo biti precej polnejši, kot si to s svojim delom zaslužijo. Toda zaradi takih nima nihče pravice pljuvati na vso generacijo, katere boj je Slovence branil iztrebljenja in jih kot narod postavil v zgodovino.

Mar naj vsaka naša nova generacija uveljavlja svoje sicer prirodne pravice do mesta v družbi s poskusi *človeške in zgodovinske degradacije* prejšnjih generacij? Ni to sprotno zničevanje komaj vzpostavljenih vrednot? Ni to predvsem siromašenje samih nastopajočih generacij, ki bi tako vedno znova morale vstopati v življenje brez dediščine? Je kontinuiteta revolucije v totalnem zanikanju razvoja in revolucionarnega napredovanja iz generacije v generacijo? Naj vsaka nova generacija hkrati z balastom, ki se je po nujni družbenih protislovij nabral v prejšnji, odvrže na smetišče tudi vrednote, ki ji po zakonitosti revolucije in izmenjave generacij pripadajo?

Zamenjavati dialektično analizo družbenih situacij s pamfletiranjem, ostrino političnega in idejnega boja s pogromaško napadalnostjo, more biti zgolj odraz tečnje po samo personalnih, ne pa tudi želje po dejanskih spremembah v naši družbi.

Ko protestiramo proti takim pojavom, pa hkrati odločno nasprotujemo kakršnimkoli administrativnim ukrepom zoper pisce, kakršnim velja naš protest. Smatramo namreč — in to vsekakor ni naše stališče od včera — da v resnično demokratični družbi ne more biti mesta za nasilno zatiranje manjšine. Takšno naše stališče vsekakor ne temelji na sentimentalnem humanizmu, kot temu pravijo nekateri naši sodobni »misleci in ideologi«, marveč na povsem nedvoumnem mnenju, da so administrativni ukrepi proti različnim stališčem, tudi proti tistim, ki si zaslužijo narekovaj, nedopustni in škodljivi, ker prizadevajo same temelje demokratične družbe. Ko protestiramo proti nihilizmu in razbijaštvu, s tem hkrati izražamo upanje in prepričanje, da je med slovenskimi študenti neprimerno več takšnih, ki bodo mogli in hoteli iz »Tribune« narediti dejansko glasilo ne le svojih ožjih, zgolj študentovskih problemov, marveč zrcalo, v katerem si bo mogla slovenska družba ogledati svoj, ne vedno lepi obraz.

Če je to razumljivo kot poziv na ostrino v boju proti deformacijam v naši družbi, potem med podpisniki tega protesta in študenti *ne more* biti nesporazuma.

Da bi v načelnih stališčih že vnaprej odvrnili tudi kakršnokoli možnost, čeprav še tako neznatnega nesporazuma, naj zapišemo jasno in razločno: ne protestiramo zaradi duhovnega huliganstva na straneh »Tribune«, ker bi morda jemali v zaščito kateregakoli posameznika, ki je izkrivil in pohabil revolucionarno misel in prakso, ali svoje zasluge v boju celo zlorabil na tak ali drugačen način. Protestiramo torej tudi proti temu, da bi pripadnost *katerikoli* generaciji mogla kogarkoli opravičevati za dejanja, ki so v opreki z etiko, ki jo je prinesel v slovensko družbo štiriletni boj.

Na družbene situacije namreč tudi podpisani nikakor ne gledamo idealistično. Nismo in najbrž tudi nikoli ne bomo družba brez protislovij, ker takšnih družb ni, razen utopičnih. Protislovij pa se je mogoče lotevati le z neizprosno doslednostjo

znanstvene misli in ne nazadnje z močjo etike. Prav na tem torišču pa imajo pomembno mesto tudi študentje, če naj ohranijo in vedno znova potrdijo družbeni status, kakršnega jim podeljuje narava družbe same. Zato je po našem mnenju absurdno, da bi umazanija pamfleta nadomestila načelnost ter miselno ostrino in kvanta umetniško besedo. To pa seveda še zdaleč ne pomeni, da kdorkoli od podpisanih misli ali celo želi, naj bi bila kulturna ustvarjalnost novih generacij podobna ali celo enaka delom odhajajočih rodov, saj bi to pomenilo stagnacijo slehernega napredka in torej tudi stagnacijo kulture same. Toda v vse pogostejših izpadih nekontroliranega ali pa načrtnega pamfletiranja na straneh »Tribune« ne gre za iskanje novih poti v družbeni izgradnji, ne za kakršnokoli iskanje novih ustvarjalnih metod in vrednot. Stopnjujoči se izpadi, kakršen je npr. Manifest kulturne revolucije in Slovenska apokalipsa še posebej, morejo imeti in imajo en sam cilj in namen — preizkušati, *koliko naša družba sploh še prenese!*

Zato proti vsem takšnim izpadom in poskusom najodločneje protestiramo:

DEMOKRACIJA — DA, RAZKROJ — NE!

**Ivan Ribič, Matej Bor, Tone Svetina, France Bevk, Stojan Batič,
Vladimir Lakovič, Ciril Kosmač, Božidar Jakac, Josip Vidmar,
Mitja Mejak, Karel Grabeljšek, France Štiglic**

Ive Subic: Kmet, tempera, 1968

MOJI KURIRJI

Matevž Hace

Kakor hitro sem bil imenovan za komisarja v notranjskem odredu, mi je dejal komandant odreda Gregor: »Spremljevalca si dobi. Tako je predpisano, pa čeprav imamo v ostalem skupno hrano, ležišča, marše in smo vsi izpostavljeni sovražnim mitraljezom in zoprnim avionom. Poišči si takega kurirja, kateremu zaupaš.«

Iskal sem ga po četah. Dobil sem nekega rjavolasega Bločana. Moj oče je večkrat dejal, da so rjavolasci ali rdečelasci bolj samosvoji ljudje. Res je bilo tako. Bil je trikrat Bločan in ne samo enkrat. Za vsako hišo je vedel, kakšno hrano nudijo nižjemu ali višjemu partizanu. Previden ni bil preveč. »Kaj, kaj, da bi se bal tistih Bločanov, ki so pri belih? Kaj si misliš? Ne bodo si upali, boš videl.«

Nekega dne sva šla z okrajnim sekretarjem Nacetom Voljčem s Travnogore nad Sodražico. Vračala sva se na Notranjsko. Ker so takrat Italijani ustanavljali belo gardo, imenovano »vaška straža«, v Loškem potoku, sem Nacetu predlagal, da bi obšla Loški potok pri naselju Podpreska ali tik za vasjo Travnik, da bi se povzpela na visoki vrh Petelinjeka, kjer je imel Franc Levec, imenovan Božo, svoj rajonski odbor in kjer je v potu svojega obraza učil, vzgajal in dvigal na višjo stopnjo borbene zavesti mlade ženske članice rajonskega odbora.

Nace Voljč pa se ni strinjal z mojim predlogom. Predlagal je, naj kreneva čez loškopotoške obširne laze in senožeti, da obideva vas Retje in se ustavi nad gorskim naseljem Knežja njiva, kjer je bila okrajna tehnika notranjskega okrožja, katero je vodil ljubljanski novinar Lado Kozak-Božo.

Bil je tipičen novinar, marksistično usmerjen, ki se je bolj zanimal za zunanjo politiko kakor za svoje čevlje, katere je imel vedno prevezane z žico kot deseti brat.

»Zasede bodo,« sem rahlo ugovarjal.

»Beži no. Komaj so ustanovili tiste stražarje, pa da bi že hodili v zasede! Ne, oni se ponoči tiščijo svojih žena ali deklet.« Kaj sem hotel. Okrožnemu sekretarju, ki je bil vseveden, ni da bi ugovarjal.

Noč je bila topla in jasna. Nad Prezidom v Gorskem kotaru so se dvigale v zrak rakete italijanske posadke. Od daleč se je slišalo zamolklo bobnenje topov. Loški potok je spal mirno spanje. Kurirja sta šla dvajset korakov za nama. Zunaj vasi Retje stoji cerkev. »Izogniva se je, mimo samotnih poslopij ni najbolj varno hoditi,« sem šepnil Nacetu.

Psi v vasi Retje so lajali. »Na luno menda ne lajajo.« Ko sva bila petnajst korakov od cerkve, je počilo. Skočila sva. Ozrl sem se. Kurirja sta stekla nazaj, v nasprotno smer. Za nama je steklo okrog petnajst vaških stražarjev. »Ne streljajte, živa moramo ujeti,« je vpil debel, močan bas. »Ha, ha, ujeti ju moramo,« so vpili drug za drugim. »Tisti veliki je Fric — okrožni, tisti s klobukom je tisti, ki je komisaril na Hribu.«

Tekla sva proti gozdu. Dohajali so naju. Voljč je bil hitrejši. Vedno sem bil deset korakov za njim. »Ha, že peša! Fantje, hitreje za njim,« je vpil piskajoč glas. Ob teh besedah sem skočil kakor jelen in kmalu sem prehitel Frica-Voljča. Voljč se je obrnil in vrgel bombo. Sledil sem mu. Stražarji so ob eksploziji polegli za bližnje grmovje. Najbrž ni bil nihče ranjen. Tekla sva

in tekla. Fric je odvrigel nahrbtnik, da je laže tekel. Meni je leskova veja posnela z glave kapo, novo triglavko. Še ozrl se nisem za njo. Ko sva pritekla do gozda, sva se skrila za debelo, košato smreko in začela streljati. Odvrгла sva tudi vsak eno bombo. Divje so streljali za nama in vpili: »Lopova, bandita! Drugič ne bosta ušla!«

Po štirih so se plazili proti gozdu, midva sva pa izginila v temačnem lesu. Proti jutru sva se ustavila na tehniki. Molčala sva o nočnem begu pred belimi. Fric je samo omenil, da sva videla pri retijski cerkvi zasedo. Od takrat sem se izogibal vseh samotnih cerkva, kapelic, hiš ali kozolcev.

Kurir se je smehljaje oglasil na tehniki proti večeru. Fricov kurir se je pa za teden dni zabunkal pri sorodnikih. »Tudi v vojskinem času je bog ustvaril brado najprej sam sebi,« je brezobzirno dejal moj kurir, katerega je čez nekaj dni postavil Gregor za mitraljezčevega pomočnika. Mojo triglavko je po kapitulaciji nosil neki nov partizan, ki se je postavljaj, da bo imel v vojski srečo, ker nosi komisarsko kapo.

Lepega septembrskega večera 1942. leta smo se sešli za Loško dolino onkraj gorskega naselja Babna polica. Prišli smo iz raznih rajonov in okrožij. Utrujeni smo bili. Kljub temu sem predlagal, da gremo v poldrugo uro oddaljeni Otrovec, kjer je taboril močan bataljon. »Nihče ne bo prišel. Kar prenočimo v teh senenih kopicah,« je predlagal okrožni Štefan. »Nihče nas ne bo napadel.« Vsi razen mene so mu pritrdili. Vsi razen mene so se sezuli, slekli kamižole in hitro pospali kakor brezskrbni otroci. Bilo nas je sedem. Nisem še dobil novega kurirja za spremljevalca. Kopice sena so bile dalj časa na tem lazu ob slabi gozdni poti. Za nami je bil temen jelkov gozd. Pred nami je bila strmina hriba, imenovanega Javor, kjer so bile večkrat borbe med italijanskimi oddelki in četami partizanskega Zidanškovega bataljona. Vse je bilo mirno in lunina polovica je navpično visela nad Javorom. Doli na Obrhu je hripavo lajala lisica. Nisem mogel zaspiti. Vstal sem in prisluškoval. Hodil sem okrog senenih kopic in poslušal hropenje spečih.

Kmalu po polnoči je bilo. Slišal sem onkraj Javorja oddaljeno brnenje motorjev, ki je prihajalo in se oddaljevalo. Prisluhnil sem brnenju. Sklonil sem se k Fricu Voljču in ga zbudil. Izmed vseh se mi je po tistem begu v Loškem potoku zdel najbolj oprezen, previden in stvaren. »Kakšna patrola se prevaža na kamionu po dolini,« je mirno odvrnil.

»Ne bo tako. Takole si zamišljam: Iz Starega trga in Cerknice vozijo Italijani vojaštvo do vasi Podgora. Tam jih zložijo in se vračajo po druge. Jutri bodo naredili ofenzivo na Javor, boš videl. Ta slutnja me ne vara. Umaknimo se.«

Zbudil sem še okrožne aktiviste N. S. in J. A.

»Pusti nas, da se naspimo. Preveč si oprezen,« sta mi dejala in se obrnila v kopicah sena.

Dan se je delal. Ozrl sem se proti vrhu gore Javor. V dolgi strelski vrsti je teklo proti kopicam sena več kot tristo italijanskih vojakov s puškami v rokah. »So že tu,« je zavpil Voljč. Hitro so se zbudili naši zaspanci. Pograbili so puške in čevlje in tekli v gozd, bos, a hitri. S prijateljem Voljčem sva dala vsak dva strela proti Italijanom in odšla za bežečimi. Italijanska prednja vrsta se je vrgla na tla in začela hitro streljati v gozd. Na srečo previsoko. Nove in nove skupine Italijanov so prihajale na Javor.

»Kakor miši bi nas ujeli,« je vzkliknil Nace Voljč in zmerjal neprevidne okrožne ljudi.

Kmalu so v bližino jelk začele padati težke mine. Italijani namreč niso streljali samo iz pušk in mitraljezov, temveč tudi iz bacačev. V tem so bili bolj natančni merilci kot Nemci. Ob robu drugih senožeti nam je prišla nasproti četa Zidanškovega bataljona. Povedala sva jim, kako je na Javorju. Ob robu gozda na dobri točki so pričakali italijanske alpine. Pooblačilo se je in začelo pršeti. S Fricem sva ostala pri četi na položaju. Mine so padale vedno bliže. Čez Cirkovec so priletela še štiri italijanska letala. Letela so nizko. Patrola se je udarila s predhodnico. Tisto jutro se tudi Italijanom ni hotelo prodirati proti Otrobovcu. Ostali so na Javorju in se začeli vkopavati.

»Če bi nas dobili speče, bi nas bili ujeli in zvezane vodili po Notranjski kakor mlade teličke,« je godrnjal okrožni Fric. »Večkrat sem slišal strica, ki se je štiri leta vojskoval v prvi svetovni vojni, da vojak v vojski ni nikoli dovolj previden,« sem rahlo pripomnil.

Zvečer sva došla tiste okrajne v Otrobovcu. Obvezovali in mazali so si z neko mastjo okrvavljene noge. Jezno so se držali, kot da bi bila midva s Fricem kriva, da so tekli dve uri bosi po ostrem kamenju v varno taborišče.

Dodelili so mi kurirja Stanka. Bil je hraber, strasten kadilec in iskalec kranjskih klobas. Čudil sem se mu, da je iskal za počitek samo imovite kmete ali bivše trgovce in gostilničarje. Bil je srednjevelik, črnolas. V roki je rad vrtel staro avstrijsko pištolo volterico, puško pa je imel italijansko. Nekje je dobil petnajst rožnih vencev in osem molitvenikov. »Vse to se bo pretopilo za svinjsko meso. So ženske, ki imajo rajši molitvenik kakor kos šunke.«

»Ni lepo, da partizan in še štabni kurir povrh kupčuje z rožnimi venci,« sem ga zavračal.

»Ali bi bilo lepše, če bi te stvari zgorele in bi hrano kradel? Samo da ne bi kradel, sta mi rekli mati in stara mati. Prosil ne bom, bom že rajši kaj s kupčijo izvrtal.«

Kjer koli v vasi je zagledal okrog hiše dosti slabo oblečenih otrok, je dejal: »V tej hiši že ne bo naša komanda delala gneče, krompir in tisti sok naj kar sami pojedjo. Mož tiste žene, ki ima trinajst otrok, je predlanskim prodal za žganje srebrn Marijin kipec, ki zaigra, če ga naviješ. Če bi teleta zapil že, že, toda da gre prodati Marijo za žganje, to je najgrše, kar se lahko zgodi. Lansko leto v adventu niso nosili Marije.«

Na nekem pragu je stala mlada, tridesetletna žena. Poklicala je Stanka, rekoč: »Stanko, kaj ne boš peljal komandanta k nam?« Opazila je na rokavu rdeče trakce in je vsakega takega klicala za komandanta.

»Marjeta, tovariš je odredni komisar,« je važno odvrnil Stanko, izpraznil puško in krenila sva proti ženski, ki naju je povabila. »Naš je v internaciji, rada bi se s kakšnim višjim pogovorila o vojski. Višji več vedo, kot me, kmetice.«

Dan je bil oblačen in vetroven. Pripravljalo se je k dežju. Tam izza Ljubljanskega vrha so se kopičili temni oblaki. Po vrtu onstran vaše ceste so lovili vaški bosopetci mačko. Osemdesetletni ded, siv kakor golob, je razoglavljen sedel pred požgano hišo in govoril nerazumljive besede. Od jeze je pljuval v ožgano zidovje.

»Jezen je, ker so mu poleti Italijani vse požgali,« je rekla gospodinja. »Dva sinova sta v kočevskem odredu. Strašna pretepača sta bila in brez lovske pravice sta lovila srne in zajce po gozdu. Pred leti sta obstrelila grajskega čuvaja. Vsa vas se ju je bala. Ko je bila hiša požgana, sta se vrnila domov in strašno klela tiste, ki so jo požgali. »Obesila jih bova na vrtu na staro tepko,« sta govorila. Grozna sta bila. Mene sta zmerjala, da sem čisto navadna

Ive Šubic: Po sledi ofenzive (spomin na Sutjesko), linorez, 1957

psica, ker nisem pognala moža v gozd, da bi se vojskoval za sveto partizansko reč in stvar. Moža pa so vedno bolele noge. Samo za napotje bi jim bil. V gozdu potrebujete zdrave in mlade fante ter može. Kaj veste vi, ki vas kličejo za komisarja, in Stanko!»

»Če je res tako kot govorite, bi ga pa dali med terence ali kakšno karavlo. Tam bi kurirjem kuhal hrano, ali bi pa delal barake za bolnišnice.«

»Oj, to pa to. Saj je bil pripraven za vsako reč. Narediti je znal voz, toporišča. Še svinjake je ob krizi sam sezidal in skedenj prekril s škopo. Moj bog, kako strada na Rabu!»

Mladi ženi so med pripovedovanjem prišle solze v oči.

»Ne toči solza, Marjeta. Na Rabu nič ne dela, noč in dan leži, da veš.«

»Govedo in prašiče sem rešila. Požgali niso, ker je ded dejal, da je hiša njegova. Moj mož je s Stankom v sorodu. Njegov in Stankov ded sta si bila bratranca.«

Stankova sorodnica je cvrla jajca. Stanko je medtem izvlekel iz žepa škapulirje in jih položil na mizo. »Pusti pri sorodnikih to kupčevanje,« sem dejal kurirju Stanku.

»Poglej, koliko slik imajo na zidu.« Res je bilo na zidu petnajst nabožnih slik na obeh straneh: Mati božja z Brezij, Sveti Jakob iz Kompostele, daljne španske dežele, Krišpin, čevljarski priprošnjik, Sveti Luka, Sveti Martin z beračem ob konju, Sveti Frančišek Asiški in še drugi. V sobo je iz kuhinje prišla gospodinja in prinesla malico. Zardela je, ko je videla, da si ogledujem verske slike in prebiram napisane letnice pod slikami.

»Veste, naša hiša je bila že od njega dni zelo verna. Tako je dejal naš ded. Obležel je vsa romanja in nosil domov slike. Dedov ded je bil celo v španski deželi. No, Trsat, Brezje in Križno goro je obiskal vsako leto. Verjamejo, da le redna romanja dajo priprošnjiku dobro letino, zdravje pri družini in govedu. Ko so nam dve leti pred vojno poginili trije lepi prašiči, je dejal ded, da zato, ker nimamo v družinski hiši svetega Antona, prašičjega priprošnjika. Takoj drugi dan ga je šel kupit v Ljubljano. Živinozdravnik je pa rekel, da so nam zato poginili, ker niso bili cepljeni. Seveda, mož ne verjame v verske slike.«

»Poglej, Marjeta, izberi si škapulir, kakršnega hočeš. Zgoreli bi, da jih nisem rešil. Poslala ga boš njemu v internacijo.«

Grdo sem ga pogledal ob teh besedah. »Mož potrebuje hrane. Prepečenega kruha mu pošljite in kakšno klobaso. To ga bo razveselilo,« sem dejal ženi.

»To so mi rekli tudi drugi komandanti. «Za srečno vrnitev domov lahko moli, če hoče, brez škapulirjev. Moža hočem zdravega, ne pa bolnega. Ded kar naprej stokajo, ker ga noge bolijo. Poglejte, letos polje tako lepo rodi, vsega je pri hiši, pšenice, rži, ajde, krompirja bomo lahko dva voza prodali ali dali partizanom in terencem. Oni dan sem dala zdravniku za bolnico sto-petdeset jajc. Ded jih ne je in tudi jaz ne. Kaj pravite na to, da tak narod, kot so Italijani, tako rad lovi kokoši, zajce in mačke. Kokoši pa, kot da bi nekaj slutile, da pridejo tuji vojaki. Na vrtu pod hruško je luknja. Vse so se skrile vanjo. Tako sem jih obvarovala.

Neki italijanski župnik je obiskal našo hišo. Ogledoval si je verske slike in govoril: »Buono, buono, papa, Roma.« Ded je pa dejal: »Ta italijanski far bi rad žrl. Marjeta, ocvri mu osem jajc in še dva klopotca vmes, da ga bo pognalo.« Veste, kakor je ded veren, italijanskih duhovnikov ne mara. Ker so bili ded v zadnji vojski, so dejali, da je tam več duhovščine kakor pri nas

delovnih kmetov. Tudi revščine so veliko videli. No, tisti župnik je res pojedel osem pristnih jajc in dva klopotca. Potem je dedu podaril sliko svetega Antona. Ded jo je vrgel skozi okno, brž ko je tisti odšel. Imamo slovenskega svetega Antona priprošnjika prašičev, italijanskega res ne potrebujemo. Požigajo in kradejo, pa dajejo verske slike. Fej jih bodi!»

Medtem je vstopil ded. V kot je postavil rjavo palico in prisedel. Ozrl se je na škapulirje, ki so ležali na robu javorove mize. »Pa ne, da bi bili italijanski,« je nezaupljivo rekel. Ozrl se je v kot, kjer je pod starim in očrnelim kipom visel velik, črn hišni molek z debelimi, oguljenimi jagodami.

»Več kot sto let je že pri hiši. Tovarniške šare ne maramo. Da veš, ti, Stanko, škapulirje nosiš, namesto da bi tiste, ki so požigali po vaseh, pobijal.« Stanku je bilo nerodno. Povedal je staremu, kako in kje jih je dobil. Marjeta je zagovarjala kurirja in izbrala zelen škapulirček. Ded pa se je ozrl k meni in me vprašal: »Ali papež v Rimu ve, koliko naših ljudi trpi in gara v taboriščih? Če mu njegovi svetovalci povedo, potem najbrž ve. Če pa ni obveščen, potem morda niti ne ve. Sicer pa, kdo ve za življenje papežev. Prekleta voj-ska!» Odšel je v drugo sobo po tobak.

Večerilo se je, ko sva odhajala. Rahlo je deževalo. V Iškem grabnu sva padla v zasedo. Obrnila sva se. Kmalu mi je zgovorni kurir Stanko izginil izpred nosa in oči. Vso noč sem hodil, da sem se v jutranjih urah brez njega znašel v Rovtah, kjer sem dobil odredno četo. Gregor je klel kurirja, ta pa je prišel šele naslednjega dne ves nasmejan. »Iskal sem te,« mi je rekel. »Ni lepo, da si jo pobrisal in me pustil samega,« sem mu odvrnil. »S škapulirji me že ne boš več spremljal.«

Gregor ga je dal za mulovodca. Jezil se je, a nič ni pomagalo. Pozneje je dejal v neki družbi: »Kaj le misli tisti komisar. Kurir mora skrbeti najprej za sebe.«

V letu dni je zapravlil štiri mule.

V Tomšičevi brigadi so bili kurirji zelo navezani na komisarje in komandante. Mene je vsakokrat spremljal drug kurir. Nekega majskega dne triinštridesetega leta me je spremljal na Dolenjskem sedemnajstletni kurir Pepe. Brigada se je tolkla na črti Čatež—Zaplaz. Italijani so imeli velike sile. Nad položajem sta letali dve štokljki in stresati bombice. Kurir je bil šibak, suh in zgovoren. Manliherco je nosil v rokah. Pripovedoval je, da je bil tri mesece nekje blizu Ljubljane pri belih stražarjih. Ker pa mu je bilo dolgčas, je zbežal. Ob teh besedah sem postal oprezen, nezaupljiv in molčeč. Nisem mu dosti zaupal. Hoditi je moral nekaj korakov pred menoj. Okrog vratu je nosil zlato verižico z medaljončkom nekega dekleta.

Italijani so žilavo rinili naprej. Oblaki so kakor razburjeni konji drseli proti Suhi krajini. S ceste sva zavila na stezo v bukov gozd. V dolinici je kurir zagledal Italijane. Odvil je bombo in se ulegel za skalo. Tudi sam sem se skril. Streljala sva na stopetdeset metrov oddaljene Italijane. Kurir Pepe je nekega zadel v prsi. Zakričal je: »Madona, Dio mio!» in padel. Puška mu je odletela. Drugi Italijani so vpili in poplegli za drevje ter pričeli hitro streljati. Niso naju opazili, ker sva bila skrita za skalovjem. Kurir je bil dober strelec. Ustrelil je velikega alpina, ki se je dvignil in z bombo v roki tekkel v strmino proti nama. Drugi mu niso sledili. Kmalu so okrog naju padale mine. Kurir Pepe se je dvignil in z vso močjo vrgel bombo v kotlino. Ob strani so se pokazali sklonjeni alpini. Umaknila sva se in kmalu prišla k cerkvi na Zaplazu, kjer je bil štab Tomšičeve brigade. Od takrat sem kurirju Pepetu zaupal.

Prosjačiti po hišah ga je bilo sram, ker je bil iz take hiše doma, da so imeli vsega dovolj. Drugače je pa rad streljal vrane in kragulje. Kmalu si ga je vzel načelnik štaba za spremljevalca, meni pa so dodelili takega, ki je rad dremal, spal in kar naprej godrnjal. Ko sva nekoč počivala nad Ambrusom v Suhi krajini, je tako spal, da ni slišal, ko je sovražni avion prav blizu stresel bombe. Bil je brezbrizen do vsega. Strašno je bil udarjen na fiziološko in želje. Celo skledo ga je sam pospravil. Bil je velik in močan, sedmi sin kmeta in obrtnika — kovača. Kadar sva šla mimo kakšnega vaškega kovača, je dejal, da bi rad pogledal, če zna tako vole podkovati kot njegov oče in bratje. Nekoč je za dve skledi fiziološke in za tri kranjske klobase sam podkoval vole rjavce v Beli krajini. Ko smo krenili na Notranjsko, je pustil štabno zaščito in utekel v belokranjski odred. Še prej sem mu nekoč neprevidno rekel, da je sicer na Notranjskem dosti zelja, malo fiziološke, še manj pa kruha. »Ob krompirju, konjskem mesu in ovsenem soku naj se Notranjci kar sami vojskujejo,« je dejal. »Za slabo hrano me oče vendar ni spravil na svet in da bi tam na Notranjskem kri prelival.«

Ko smo se vrnili iz Notranjske v Belo krajino, se je oglasil v štabu brigade, oprtan z nahrbtnikom fiziološke in desetimi litri domačega žganja. Sprejeli smo ga brez kazni. Bil je pač običaj, da so prenekateri borci rajši ostali za teden — dva v domačih krajih, kakor da bi marširali v neznane notranjske kraje, kjer so bili večni boji, marši in težave.

Ob kapitulaciji Italije me je spremljal okrog Ribnice, Lašč in Gornje Pivke. V Ribnici je tekal okrog italijanskih oficirjev in jim izza pasu pobiral pištole, strelivo in šminko. Šminko je dal kuharicam v bataljonu in vaškim dekletom v ribniški dolini. V enem tednu si je prisvojil štiri pištole — berete. Jedel je tiste dni najmanj desetkrat na dan. Zelo rad je imel ribe in italijanske konzerve. Oblekel je paradno obleko italijanskega majorja in en dan nosil sabljo višjega italijanskega oficirja. Iz nevoščljivosti so mu jo kurirji, ko je spal, vzeli in dali uživemu in raztrganemu staremu beraču, češ da bo imel več ugleda pri prosjačenju. Tudi beraču so jo vzeli vaški terenci in jo dali kuharju na rajonu, da je z njo odganjal postopače okrog kuhinje.

Na Gornji Pivki me je spremljal kurir, ki je streljal na vse, kar je videl — srne, jelene, zajce, vrane, mačke in pse. Kot vnetega strelca sem ga poslal k težkemu mitraljezu, da se uveljavi in še dalje razvije svoje borbene in strelske sposobnosti. Bil je zanimiv po svojem značaju. Ko sem v borbeni liniji na Ravbarkomandi šel z višjimi funkcionarji iz glavnega štaba, sem se ustavil tudi pri težkem mitraljezu. Brž ko se je približal kak nemški vojak, sta oddala rafal. Municije je bilo več kakor zadosti. Nemci tudi niso preveč silili naprej. Pomežiknil je in dejal: »Komisar, ali bi jedli jelenjo pečenko?« Izvlekel je tri kilograme pečenega mesa. Jedla sva ga. Zgovorni mitraljezec je pa odkril smrečje. Ležal je prelep srnjak. »To bom dal štabu. Naj vedo, da skrbim zanj kakor za sebe.« Pomežiknil je. »Dokler bom živel, bom streljal, pa naj bodo na vladi Peter, Pavel, Nace ali kak Francelj. Streljanje mi je v krvi.« Tisti iz glavnega štaba ga je poslušal, jedel slastno jelenovo meso in gubal čelo, ko je poslušal besede partizana in po njegovem mnenju — anarhista.

Zopet se je prikazal Nemec in oddal rafal. Odšla sva. »Kaj se hočeš jeziti? Ti praviš: linija je linija, kakor vrstica na vrtu. Upoštevati in razsoditi je pa tudi treba značaje, veselje in nagnjenje naših slovenskih fantov in mož, revolucionarjev, velikih in malih, hrabrih in manj hrabrih, boječih in drzno hrabrih.« »Že, že,« je odvrnil moj nadrejeni, ki ni poznal ne vasi in ne vaškega življenja, dela, navad in mišljenja.

»V revoluciji imamo vse, od starih, linije se držečih komunistov, vese-ljakov, vernih ljudi in veseljakov na kubik, kakor se temu reče.« Višji funk-cionar iz glavnega štaba ni bil mojega mišljenja.

»Tisti, ki so po mišljenju in izobrazbi za naprednostjo, se morajo prilagoditi izobraženi večini.« Samo to sem mu odgovoril, da višji generali in voj-skovodje še nikdar niso dobili nobene zmage brez aktivnih strelcev vaščanov in deželanov. Najino »višjo diskusijo« je prekinil nemški avion, ki je v bližini mitraljiral teren, misleč, da so to partizanski položaji.

Na Štajerskem je bilo. Imel sem več raznih kurirjev, resnih in neresnih, hrabrih in drugače vajenih pohodov, borb in plezanja po strmih štajerskih in hrvaških gorah. Ob križpotjih, cestah in gorskih naseljih so tile kurirji vedno šli oprezno, z brzostrelko v eni roki, v drugi pa z bombo. Vsak izmed njih se je zavedal, da so nemški vojaki vse kaj drugega, kot so bili do septembra triinštiridesetega leta italijanski grenadirji ali alpini. Treba pa je priznati, da so bili italijanski alpini skoraj tako drzni kakor gorski nemški lovci, posebno Tirolci in gornji Korošci.

Za kurirje in osebne spremljevalce sem izbiral vedno domače fante, ki sem jih poznal. Nekaj časa sem imel vaščana — Torkovega Janeza, strastnega ljubitelja konj in najbolj drznega jezdeca v vsej diviziji. Ukrotil je najbolj divje konje, kar jih je dobil v roke. Bil je tudi dober strelec. Nemce je pustil prav blizu. Najrajši je spustil rafal sovražniku v glavo ali v noge. Tudi v na-selju Radegunda me je spremljal Torkov Janez. Dobil sem obvestilo, da je tam bataljon Šercerjeve brigade, vendar se je prejšnjo noč premaknil na ob-močje Šent Andraža pod Oljko, kjer je bilo dosti sadja in mošta. V naselju je bilo deset Nemcev, nižje doli pa ob cerkvi cela četa. V zvoniku so imeli dva mitraljeza. Bili so predhodnica večjega nemškega oddelka, ki je imel v načrtu ofenzivo na območje Mozirskih planin.

Kurir Janez je šel deset, petnajst metrov pred menoj. Žvižgal je in gazil sneg. Oziral se je v zasnežene smreke in opazoval sledi v snegu. »Stavim,« je dejal, »da so šli proti Radegundi Nemci. Poglej, naši ne nosijo takih gojzerjev.« Snel je brzostrelko z ramen in se oziral okrog sebe. Tudi jaz sem držal brzo-strelko v roki. Pred Radegundo mi je rekel: »Počakaj, sam grem naprej. Ne-kaj voham.«

Po stezi oziroma snežni gazi so šli drug za drugim štirje Nemci iz Rade-gunde proti gozdu. Kurir Janez se je postavil za tanko smreko. Ko so se pri-bližali na trideset metrov, je spustil pet rafalov. Nato se je hitro umaknil. Dva Nemca sta padla, dva sta se vrgla v sneg in začela odgovarjati. Iz naselja so sklonjeni prihiteli še drugi Nemci in na slepo streljali v gozd. Kmalu se je zaslišal ostri nemški klic. Neopazno sva se umaknila k Belim vodam, kjer sva dobila oddelek Tomšičeve brigade. Da je znal Janez odkrivati sledi v snegu, se je naučil že doma v mladih letih. Kamorkoli je prišel, povsod je kmečke ljudi spraševal, kje imajo konje in kakšne imajo. Doma je jahal konje, kadar jih je vodil na vodo ali na travnik, že odkar je hlače nosil. Padel je v tisti veliki borbi na Graški gori, ko je reševal štabnega konja. Pri sebi je imel več kot šestdeset slik raznih konjev in napise, kje je dobil slike. Poleg tega pa še slike domače vasi ob veliki povodnji 1907. leta. Bil je hraber, previden in zelo pameten kurir. Dokler sem bil na Štajerskem, sem se večkrat ustavil na mestu, kjer je padel.

S pokojnim Klanjšom Jožetom-Vasjo sva konec marca 1944 iskala četrto operativno cono, o kateri nismo nič slišali vse do februarske ofenzive. Pre-vidnih ljudi iz četrte cone nismo nikjer srečali. Vasja je za ta čas prepustil

poveljstvo divizije prekaljenemu, izvedenemu, spretnemu in sila hrabremu Notranjcu Luki — Tonetu Vidmarju. Dobri ljudje so nam povedali, da štab četrte cone vedri, počiva in v potu svojega obraza dela načrte za bodoče velike uspehe tam nekje v Gornji Savinjski dolini okrog Nove Štifte. Vasja bi si rad ogledal te ljudi, ki ves mesec niso mogli z nami vzpostaviti vojaške zveze. Morda so vsi njihovi kurirji popadali v vnemi, da bi nas našli. Ali pa je bila vmes kakšna izvežbana divizija SS? Savinjsko okrožje nam je dalo za spremljevalce in vodnike tri postavne in sila rejene partizane. Pripovedovali so nam, kje se dobro je in pije, kje imajo dober savinjski želodec. V svetli noči smo se bližali nazarskemu mostu. Zapokalo je, zatreskale so bombe, zaregljali so mitraljezi. Ulegli smo se in začeli odgovarjati. Oni trije spremljevalci so zavpili: »Bežimo, nemška zaseda!« in stekli nazaj. Streljanje je ponehalo. Kaj sva hotela? Da bi obšla zasedo in nižje prečkala Savinjo? Poznavalci vseh savinjskih poti in steza so izginili kakor kafra. Klela sva štab, neznane kurirje. Dan prej nam je dejal resni starejši okrožni človek, da so to resni, prekaljeni in hrabri kurirji, ki so bili že v številnih borbah. Seveda je dodal še to, da brez dobre hrane in pijače ponoči neradi potujejo po savinjskih gorah, stezah in cestah. Od takrat sem imel za spremljevalce same domačine, Notranjce ali Dolenjce. Benčič Drago-Brkin je kot Primorec iskal kurirje Primorce, Efenko, dolenjski rojak, je imel najrajši Dolenjce ali Belokranjce, Luka Notranjce, Borštinar svoje železničarske rojake, ker je bil sam nekoč železničar. Opazil sem, da ne smeš kurirja poniževati, če hočeš, da ti bo dober spremljevalec in zvest tovariš na neznanih poteh. Hrano je moral imeti tako kot ti. Moral si skrbeti za cigarete, čeprav sam nisi kadil. Ni bilo hujšega ponižanja, kot če je štabni človek ponosno in samozavestno kadil, njegov kurir je pa sline požiral. Prej ali slej se je nad svojim višjim maščeval pri cigaretah, pijači ali hrani. Star kurir je vedel, kje so dobri ljudje, radodarni za kurirje in za »višje«, kje se da brez skrbi počivati, v katerem kraju in na kateri kmetiji imajo dobro pijačo.

Na Savinjskem sem poznal veliko kmetijo, kjer so imeli osem deklet. Vse so bile kurirke in obveščevalke, vse so imele za fante partizanske oficirje. Seveda so bile vse tudi bistre, okretne in čedne, kar je bilo tisti čas čisto naravno.

Nekaj časa sem imel za spremljevalca kurirja Lojzeta Zbačnika iz Loškega potoka. Bil je molčeč, hraber in vesten spremljevalec. Ko smo se v deževnem junijskem dnevu znašli s štabno zaščito v borbi z Nemci, je stal ob smreki in streljal na prodirajoče Nemce. Ostali smo ležali za drevesi. Zbačnik se ni hotel uleči. Vsi štabovci so vpili nanj: »Ali se boš ulegel ali ne!« Okrog njega so regljali sovražni rafali. On pa nič. Ko smo pregnali Nemce, smo ga imenovali za vodnika. Ker je zahteval glavni štab, da pošljemo oktobra 1944 v Beograd za gardo dvajset hrabrih oficirjev in podoficirjev, sem ga stežka oddal. Za kurirja sem dobil domačina, Pirca Janeza, ki sem ga poznal še od otroških let. Z njegovim očetom sem delal pri cirkularju na žagi, Janez pa je opoldne kot deček nosil očetu hrano. Kot osemleten deček je zaslužil prvih deset dinarjev, ker je prekosil vse mlade delavce na žagi Marof v loški dolini. Petkrat je vrgel najbolj visoko čez visoke jagnjedi ob potoku Obrhu. V partizane je šel, ko mu je bilo šestnajst let. Njegov oče je padel poleti 1942. Janez Pirc je kmalu postal mitraljezec in znan kot hraber borec v vsej brigadi. V paških hribih, ko se je cel bataljon umaknil pred nemško premočjo, se Janez Pirc ni hotel umakniti. S težko bredo je tolkel po nemški strelski vrsti in jo prisilil,

Ive Šubic: Glad, olje, 1956

da ni šla naprej. Vztrajal je toliko časa, dokler se bataljon ni vrnil in zavrnil Nemce. Dobil je ime najhrabrejšega mitraljezca v brigadi in 14. diviziji.

Zaradi izkušenj, ki sem jih med revolucijo in vojsko imel z različnimi kurirji in spremljevalci po širni slovenski deželi, sem sklenil, da bom imel stalnega kurirja, ki ga ne bom pošiljal med vojsko na razne tečaje niti ga ne bom prostovoljno izročal višjim štabom, ki so kar hlastno iskali najhrabrejše, spretno in drzne, zveste, predane in na vse pripravljene kurirje. Vaščan in moj vrstnik kurir Ludvik je od domotožja zbolel. Čeprav je bil samski in zelo zaljubljen v dekle v domačem kraju in čeprav je imel več kot trideset let, je vsak dan govoril o svojem dekletu. Nobena partizanska veselica na Štajerskem in Koroškem ga ni razveselila, tudi nobena mlada Štajerka ga ni pripravila do smeha. Ker je zbolel od domotožja in nisem mogel gledati vsak dan njegovega trpečega in žalostnega obraza, sem ga poslal na Notranjsko v domači kraj. Še prej sem ga poučil, naj bo previden, ker Notranjska ni Štajerska, kjer imamo za sovražnika samo Nemce. Na Notranjskem so vpadi Nemcev, domobrancev Rupnikovega izbora in črnorokci. Poslušal me je, kimal in obraz se mu je po nekaj mesecih prvič raztegnil v nasmeh. Odhitel je iz Savinjske doline, kot bi rafali sekali za njim. Med ostale kurirje je še prej razdelil cigarete in odvečno strelivo. Še istega večera pa je po neumnosti padel, zadet od črne roke.

V štab četrte operative cone smo vzeli nekaj kurirjev, druge pa smo izmenjali. Nekateri so se polenili, drugi pa, če štirinajst dni niso bili v borbi, so postali oprezni in skrbeli bolj sami zase in za svojo varnost. Znano je bilo, da se je štabni kurir ves spremenil, če ni bil stalno zaposlen. Seveda ni veljalo to za stalne, zveste in delavne kurirje na kurirskih postajah. Ti so bili stalno na poti čez ceste, vode, proge, gore, zasede, ravnine, vasi, naselja in stalno pripravljeni spremljati po značaju tako različne višje in nižje terenske in druge štabne funkcionarje.

Ko sem nekega oktobrskega dne obiskal brigado, sem rekel Pirčevemu Janezu, da bo šel z menoj, ker želim domačina za kurirja. Zbačnik je šel v Beograd, Ludvik v domači kraj in po neprevidnosti v smrt. Pogladi si je lepe, rjave lase.

»Da, šel bi. Tudi jaz rad potujem. Mitraljezec sem bil že dolgo časa. Komandir čete nisem hotel biti. In za očetom mi je vedno dolgčas. Sklenil sem, da bom v borbi postrelil najmanj osemdeset Nemcev na Štajerskem in še prej na Notranjskem in Dolenjskem. Do številke petinosemdeset sem jih štel. Oni dan pa sem prenehal šteti. Tisti prekleti Nemec, ki me je mislil z bombo, pa sem ga prehitel. Tulil je in klical svojih osem otrok. Tuljenja in jokanja ne prenesem. Mislil sem si: »Tudi moja mati, sestra in jaz smo leta dvainštirideset tulili in jokali, ko smo izgubili tako dobrega in skrbnega očeta.« Šel bom k tebi za kurirja samo pod pogojem, da me ne boš pošiljal na tečaj ali dal kakšnemu »višjemu« za kurirja, ker nisem suženj in ne tele, želim, da bi bil dva dni v mesecu prost in takrat obiskoval svoje dekle. To je vse, kar hočem. Če bi se me pa naveličal, da me ne pošlješ v kak tečaj, temveč nazaj v brigado k mitraljezu. In da bom samo tvoj kurir in ne vsakemu štabovcu. Zanimaj se, če je kakšen mitraljezec podrl več Nemcev v letu dni. Seveda, medalje bodo po vojni dobili tisti, ki se važne delajo in bolj zadaj komandirajo. Kdo, hudiča, se bo spomnil tistega rjavolasega Janeza Pirca, ki še vsakemu molčati noče.«

To je vpil komandant brigade, ko sem mu rekel, da bo šel Pirc Janez z menoj. »Samo njega ne. On je vendar najboljši mitraljezec.«

»Poznam ga že od otroških let. Želim si stalnega kurirja.« Tolažil sem ga, toda potolažiti ga nisem mogel. Povedal sem mu, kakšne izkušnje sem imel z dosedanjimi kurirji. »Sicer pa, če se bo naveličal svoje službe, ga boš dobil nazaj, to je njegova želja,« sem mu dejal.

»Figo ga bom dobil nazaj. Poznam štabne metode. Če se katerega naveščate, pa gre na kakšen tečaj. Če katerega nižjega funkcionarja razganja in gleda za ženskami, več kot treba, ga takoj pošljete čez Savo. Tako vodijo modro politiko višji štabi. Pozabljaš, da oni na Dolenjskem v vsakem dopisu ali depeši pišejo, da za tečaj ali poslane oficirje in komisarje jamči ta in ta član štaba osebno. Kuharjev in komorašev ne zahtevajo. Tudi žensk ne, ker jih imajo dovolj za pisarne.«

Tako je postal kurir Janez Pirc moj zadnji in dejal bi, najzvestejši kurir. To so drugi hitro opazili in si ga pričeli prilascati. Seveda sem jim povedal, da ne pustim, da bi moj kurir imel več starešin.

Ko me je spremljal iz Savinjske doline na Pohorje, sva imela namen prekoračiti cesto v Šentflorjanskem grabnu blizu Doliča. »Tukaj bo nemška zaseda. Čutim cigaretni dim,« je šepnil Pirc. Trideset korakov nad cesto sva obstala. Pirc je šel naprej, pobral nekaj kamnov in jih začel metati proti cesti. S kamenjem je zadel nekega Nemca v čelado. Zažvenketalo je. Zaslišala se je nemška kletev in osamel, dolg rafal. Potem je bilo vse tiho. Pirc je šel še bliže k cesti. Postal je in vrgel težko, narezano bombo. Neki nemški vojak je grozno zatulil. Nato je sledilo, kar na slepo, divje streljanje iz mitraljezov in brzostrelk. Rakete so druga za drugo švigale v zrak. Nekaj sto metrov na levo sva brez skrbi prekoračila cesto.

V februarju 1945 sva se ponoči vračala. Pri Polzeli sva kmalu po polnoči naletela na četo N. N. brigade. »Na Šent Andraž bi radi, toda močna nemška zaseda je na progi,« je dejal mlad četni komandir in nervozno vrtel v roki pištolino.

»Koliko pa je Nemcev?« je vprašal kurir.

»Ne vem,« je v zadregi dejal komandir.

»Grem pogledat,« je rekel Pirc. Sklonjen je odšel za hišami. Kmalu se je zaslišalo treskanje bomb in regljanje mitraljezov. »Skupil jo je,« sem si mislil. Čez deset minut se je vrnil.

»Proga je prosta. Dva ležita ustreljena, deset jih je zbežalo.« Vrgel je zaplenjeni mitraljez — šarec in črno brzostrelko na tla ter dejal komandirju: »Četo imaš, pa si jih nisi upal napasti. Za komoro bi bil.«

Komandirja in celo četo je bilo sram zaradi drznega dejanja in uspeha kurirja Janeza. Seveda so bili v tisti četi večinoma novinci, pa vendar.

Višji funkcionar glavnega štaba slovenske vojske je postal pozoren na Pirca zaradi njegove izredne hrabrosti in drznosti. Dejal mi je: »Ti, Hace, daj mi Pirca, da bo šel z menoj na Dolenjsko.« Povedal sem mu, pod kakšnimi pogoji sem dobil Pirca in da bo imel za nezaupnico in degradacijo, če ga bom odstopil. Ni mu bilo po volji. »Dvakrat mi je rešil življenje. Janez Pirc ni navaden kurir, za katerega ne veš, kako se bo obnašal v težki uri.«

»Kurir mora poslušati svojega starešino.«

»Hrabrega kurirja je treba spoštovati in ceniti, kakor se spoštuje značajna osebnost,« sem mu odvrnil.

Povedal sem dogodek, povezan s kurirjem Janezom Pircem.

Bilo je 24. decembra 1944 zvečer pri Velikih Lašnjah na Tuhinjskem. Bataljon je brez ukaza pustil zasedo in se umaknil. Bežal je jurišni bataljon, umikal se je štab N. N. brigade, umikal se je tudi štab cone s celim sprem-

stvom. Samo nekaj nas je ostalo na položaju: Peter Štante, Primožič France, Boris Kraigher in nekaj kurirjev. Nemci so pritiskali za nami. Vrsta referentov in načelnikov se je umikala po nekem grabnu. V hipu se je iz zaklona na petnajst metrov dvignil nemški oficir, da bi vame vrgel bombo, pa ga je prehitel in z brzostrelko pokosil. Ustreljeni oficir je bil odlikovan z visokimi nemškimi odlikovanji. Zategadelj se od takega kurirja ne ločim rad.« Umolknila sva. Navsezadnje sem mu rekel, naj kurir sam odloči. Strinjal se je s tem.

Ko je vstopil Pirc in slišal, da se mora odločiti, je rekel: »Ostal bom za kurirja pri Hacetu, dokler želi. Tam na Dolenjskem imate menda dovolj spret-nih in opreznih kurirjev. Tukaj nekaj veljam, ker me poznajo. Tam na Do-lenjskem bi bil pa ničla in ničla Janez Pirc ni bil in ne bo nikoli.« Obrnil se je k meni in nadaljeval: »Tovariš komisar, ta mesec še nisem porabil svojih dveh dni.«

»No, pa jih izkoristi jutri in pojutrišnjem.«

Ko je odšel, je oni iz glavnega štaba dejal: »Preveč je samozavesten.«

»Saj je lahko.«

Odšel je zamišljeno, čeprav je drugače opravil koristno delo. Ni in ni mu šlo v glavo, da ima nek štabni kurir tako ceno in veljavo.

Nekoč je kurir Janez Pirc le prelomil besedo. Ostal je pri dekletu na Sa-vinjskem 3 dni.

»Mislim, da boš razumel,« mi je rekel.

Kaj sem hotel. Rekel sem mu: »V redu je, toda razumeti moraš, dva sva tako jaz kot ti potrebna revoluciji in novi slovenski skupnosti.«

Mrko je odvrnil: »Tista skupnost že, toda tudi kurir Pirc nekaj velja v tej žalostni in veseli Sloveniji, kjer smo partizani, domobranci, Nemci in tudi tisti zoprni črnorokci.«

Zadnjič je bilo, preden sem ga poslal v oficirsko šolo. Med šoštanjem in Velenjem smo prečkali cesto. V bližini je bila zaseda. Kurir Pirc Janez je dobil še nekaj borcev — domačinov, pregnal zasedo in cesta je bila čista in prosta. Kakor ponavadi je prišel po zmagi k meni, počasi, kot bi bil general. Govoril je počasi: »Da veš, pregnali smo zasedo, zaplenili orožje. Še to ti rečem: zahtevam tri dni dopusta.« Kaj sem hotel. Potreboval sem ga, toda zaradi zaslug si je zaslužil dopust.

Dosti bi še lahko napisal o svojem kurirju. V vseh letih partizanstva je bil hraber, resen in samozavesten kurir ter velika vojaška osebnost. Poslal sem ga v oficirsko šolo. Ni vzdržal. Nazadnje je bil miličnik na žagi Marof. Spominjal se je vseh svojih velikih akcij. Pred leti je na žagi tragično preminil. On, najhrabrejši ...

NAGELJ

Branka Jurca

Na demonstracijo v Ljubljani — bilo je triinštiridesetega in po pačcu fašizma v Italiji — me veže droben, lep spomin.

Demonstrirali smo pred sodiščem, mi, kar nas je bilo na Miklošičevi, in zapor-niki iz ječ na sodišču. Italijani so nas s silo razganjali, razbežali smo se, a smo se čez čas spet dobili na koncu Kongresnega trga. Ustavili smo se pred univerzo, tu so nas zadržali karabinjerji.

Bomo prebili kordon ali ga ne bomo?

Množica se je zganila, zavalovila je. Zagledali smo, kako so se vojaki zapodili izpred Zvezde naravnost proti nam. Bili so oboroženi in bližali so se kot hudourni plaz. Zagnali so se čez park, mandralji travo in cvetje ter stekli po ploščadi, da so se mi okovani čevlji za vselej zapisali v spomin.

Stala sem nekje spredaj, majhna in drobna sem se ozirala čez park, naravnost proti Zvezdi proti komandanturi.

Obrnili smo se drug za drugim in vsi hkrati, tudi jaz in tudi tisti, ki so bili pred mano, veliki in močni, in so bili tačas že za mano. Začeli so bežati, mene pa so podrli — padla sem na obraz, da sem videla samo še sivi cementni tlak.

Ljudje so tekli čezme, začutila sem stopinje — po nogah, po hrbtu, po plečih. »Zdaj zdaj bodo naši mimo,« sem pomislila, »pridivjali bodo vojaki, me pobrali — če me ne bodo s tistimi okovanimi čevlji pohodili — in me zaprli, že drugič.«

Hotela sem vstati, a ne v rokah in ne v nogah ni bilo nobene moči.

V tem čutim, kako me neke roke dvigajo s tal. Bila sta dva, fant in dekle; postavila sta me pokonci, se zazrla vame — in prepoznali smo se; gledali smo se z začudenimi in s presenečenimi očmi.

»Ti?«

Bila je Anica, begunka kakor jaz, in njen Matija.

»Boš lahko šla?«

In že sta me spustila in že zbežala.

Nagelj, ki ga je imela Anica v laseh, je padel na tla.

Vsi pred menoj so noro tekli. Znašla sem se v praznini, pred menoj naši, za menoj soldateska.

Sklonila sem se, pobrala tisti nagelj in odšla korak za korakom za ljudmi, ki so se odmikali.

Vojaki so stekli mimo. Tudi pogledali me niso, iskali so tiste, ki so bežali.

Bila sem ob čevlji in ob torbico in nikakršne moči ni bilo več v meni.

V ustavi smo uzakonili pravice zatiranih, stisnili smo jih v zakonska določila, a življenje se tudi danes ne da stisniti. Mimo in dostikrat proti naši volji si najde razpoke in pokaže svoj obraz, ki nemalokrat nasprotuje napredni črki zakona.

Za pravice žene do dela smo se bojevali. Te pravice smo dosegli. Bojevali smo se za to, da bi ženska dobila za enako delo, ki ga opravlja z možem, tudi enako plačilo, in tudi to pravico smo ženske dosegle.

Ženske smo množično zaposlene, še več, smo na zgornji lestvici evropskih narodov, kjer so ženske zaposlene v visokem odstotku. Ženske smo torej gospo-darsko samostojne, s svojim delom ustvarjamo tudi velik kos narodnega dohodka in tudi obraz družbe oblikujemo. A je že tako, da ima palica dva konca, ta drugi konec te palice pa nas, ženske in družbo v celoti, nemalokrat tepe.

Ne, ne mogla bi se odločiti, da bi ostala doma, zaprta med štiri stene dôma, ne jaz in ne druge ženske, ki smo zaposlene.

Naša pravica je tudi roditi otroke, biti mati, biti žena, postaviti lep in topel dom.

Mati, ki dela, je sredi življenja, boljša mati bo lahko svojim otrokom, smo si rekli, boljša družica svojemu možu, zmogla bo biti dobra vez, brez katere si čvrste družine ne moremo zamisliti.

Razmere, ki pogojujejo srečno materinstvo in srečno otroštvo naših otrok, so iz leta v leto težje.

Družba, ki ji oblikuje obraz tudi zaposlena žena, je pokazala prav za splet teh vprašanj mnogo premalo razumevanja.

Družina je tista in mati in oče sta, ki morata nuditi otroku topel dom, zaščito in zatočišče. Od nekdaj je bilo tako in tudi bo. Prav do družine pa se obnašamo kakor do nebodigatreba. A ker je družina še kako potrebna, padajo bremena družinskega gospodinjstva in preskrbe največ na ramena matere. Takó še vedno velja stari slovenski pregovor, da drži žena tri vogale pri hiši, le da jih drži dandanašnji mnogo težje, kakor jih je držala v starih časih.

Primanjkuje nam pralnic, likalnic, cenениh restavracij, kjer bi lahko starši in otroci kósili, manjka postrežniška služba za gospodinjska dela, peki ne donajajo peciva na dom in tako naprej in tako nazaj. Vsako družinsko gospodinjstvo se rešuje s tem, da si kupuje stroje za gospodinjska dela, tako se zaslužnjemo gospodinjstvom, namesto da bi si pridobili več časa za stik z otroki.

In otroci?

Mati in oče sta si jih želela, družba si jih želi, a vendar smo storili za srečno otroštvo in zdravo mladost naših otrok malo, odločno premalo.

Šola dela, ko da ne bi imeli toliko zaposlenih mater.

Vrtcev za otroke, ki ne hodijo še v šolo, imamo zelo malo.

Šolska vrata se po rednem pouku zapirajo, namesto da bi preživeli otroci večino časa pri pouku in razvedrilu prav v šoli.

Večkrat slišimo, naj se otroci sami organizirajo, kakor se organizirajo odrasli, saj smo družba, ki se sama upravlja. Ob tem pozabljamo, da moramo otrokom in mladim na tej poti krepko, s pametjo in z ljubeznijo pomagati in jim stati ob strani.

Samo dva detajla, ki nas lahko opozarjata: na Zvezi prijateljev mladine Slovenije, ki skrbi za zdrav razvoj otrok, je samo en človek, ki skrbi za pionirsko organizacijo in za to, kako preživlja otrok prosti čas, na Zavodu za šolstvo Slovenije pa nimajo prav za takšno skrb niti enega samcatega človeka.

Zaradi vsega tega so otroci prepuščeni domu več, kakor bi bilo dobro in prav.

Ne manjka pri nas tudi toplih domov, a vedeti moramo, da vzdržuje mati ravnotežje v domu dostikrat z naporom svojih moči, s pretiranim naporom.

Največkrat pa je tako: mati, ki pride čez hišni prag utrujena od dela, je znervirana, saj ve, koliko vsega bi morala postoriti za dobro in nemoteno življenje družine.

Namesto da bi se spletale tople čustvene vezi med starši in otroci, so starši, prečvsem matere, znevrotizirane, nestrpne so, neučakane, nepopustljive in tako prihajajo iz dneva v dan v spore z otroki in z možem.

Žrtve so otroci.

Ce ne, nas bo drugi konec palice naše enakopravnosti neprestano tepel. In ne samo nas, žene in matere, temveč tudi otroke, naš mladi rod, od katerega je največ odvisno, kakšno sonce nam bo sijalo jutrišnji dan.

ŽREBIČEK BREZ POTNEGA LISTA

Branka Jurca

Vlak pelje

ššš

naprej po svetlih tračnicah.

V vlaku so:

dedek in babica, ki gresta na obisk h hčerki; ta živi za mejo,

v vlaku je hčerka z vnukom in vnukinjo, ki gredo na obisk k babici in dedku, in živita na drugi strani meje,

v vlaku so zidarji, ki gredo čez mejo zidat hiše in mostove. Vsak ima kovček in nabasane vreče, zvezane z vrvico,

v vlaku so turisti s pisanimi čepicami in s potovalkami, ki jim čepijo na prtljažniku. Svet in ljudi za mejo gredó gledat,

v vlaku je imenitna gospa s širokim, rdečim slamnikom, z belimi rokavicami in s pahljačo. Ta hip se pahlja, ker ji je vroče. S seboj ima tri psičke: Šnefa, Pinča in Kokija. Za mejo gre po pralni prašek in na uro gre gledat,

v vlaku je direktor tovarne Klobuki. Čez mejo gre ponujat lepe, lepše in najlepše klobuke: ženske klobuke s peresi, ženske klobuke z rožicami, moške klobuke in klobuke za deklice in za dečke, vseh vrst klobuke,

v vlaku je direktor tovarne Dežnik. Čez mejo gre ponujat lepe, lepše in najlepše dežnike: rožnate, pisane dežnike, dežnike z ročaji, dežnike s konicami, zložljive dežnike,

v vlaku so vseh vrst potniki ... ne doštejem jih.

Vlak vozi

ššš

od postaje do postaje, a na meji se ustavi.

Vrata vagonov se odpro. Možje v sivo modrih oblekah pridejo in babica in dedek jima pokažeta skupni potni list,

hčerka z vnukom in vnučko pokaže skupni potni list,

turisti jim pokažejo potne liste vsak zase,

zidarji jim pokažejo potne liste vsak zase,

gospa s širokim, rdečim slamnikom jim pokaže potni list zase in za tri psičke: za Šnefa, Pinča in Kokija,

direktor tovarne Klobuki jim pokaže potni list,

direktor tovarne Dežnik jim pokaže potni list,

vsi potniki v vlaku jim pokažejo potne liste

in

ššš

vlak zdrkne čez mejo. Nihče niti ne ve ne kje in ne kdaj steče meja.

Tod so polja,
tam so polja,
tod so travniki,
tam so travniki,
tod teče potok,
tam teče potok.

Ššš

pelje vlak po svetlih tračnicah na drugo stran meje.

Ptiči v zraku preletijo mejo nič kolikokrat in ribe v potoku jo preplavajo nič kolikokrat.

Za tem vlakom pripelje

ššš

drugi vlak. Ta vlak vozi živino: konje in kobile in svinje in fazane in fazanke in srne in srnjake in divje kure in divje peteline.

Pripelje vlak

ššš

do meje, na meji pa se ustavi. Možje v sivo modrih oblekah pridejo in vprašajo po potnih listih za spremljevalce. Spremljevalci pokažejo svoje potne liste, potem pa še potne liste za divje kure in divje peteline, za srne in srnjake, za fazane in fazanke, za svinje in za konje in kobile.

Možje v sivo modrih oblekah preštejejo divje kure, divje peteline, svinje, fazane, fazanke, konje in kobile.

Vse je v redu, toda ob kobili Bistri zagledajo žrebička s temno rjavo dlako in z belo liso na čelu.

Žrebiček buta z glavo v vime in vleče in pije kobilje mleko.

Mož v sivo modri obleki pogleda žrebička in seznam, puhne iz pipe in reče:

»In ta žrebiček? Tega ni na seznamu.«

»Seveda ni na seznamu,« mu odgovori spremljevalec živine. »Kako pa naj bo vpisan, če ga je povrgla kobila Bistra na poti!«

»Toda čez mejo ne more!«

»Zakaj pa ne?«

»Brez potnega lista ne!«

»Ko smo prosili za potni list, žrebička še ni bilo.«

»Tako ali tako, brez potnega lista ne more čez mejo...«

Vlak stoji in piska. Mudi se mu že čez mejo, a nihče ne ve, kaj naj bi z žrebičkom.

»Brez potnega lista žrebiček ne more čez mejo,« reče dokončno mož v sivo modri obleki. Tako trdno in odločno pove to, da vedo: žrebiček mora ostati na tej strani meje.

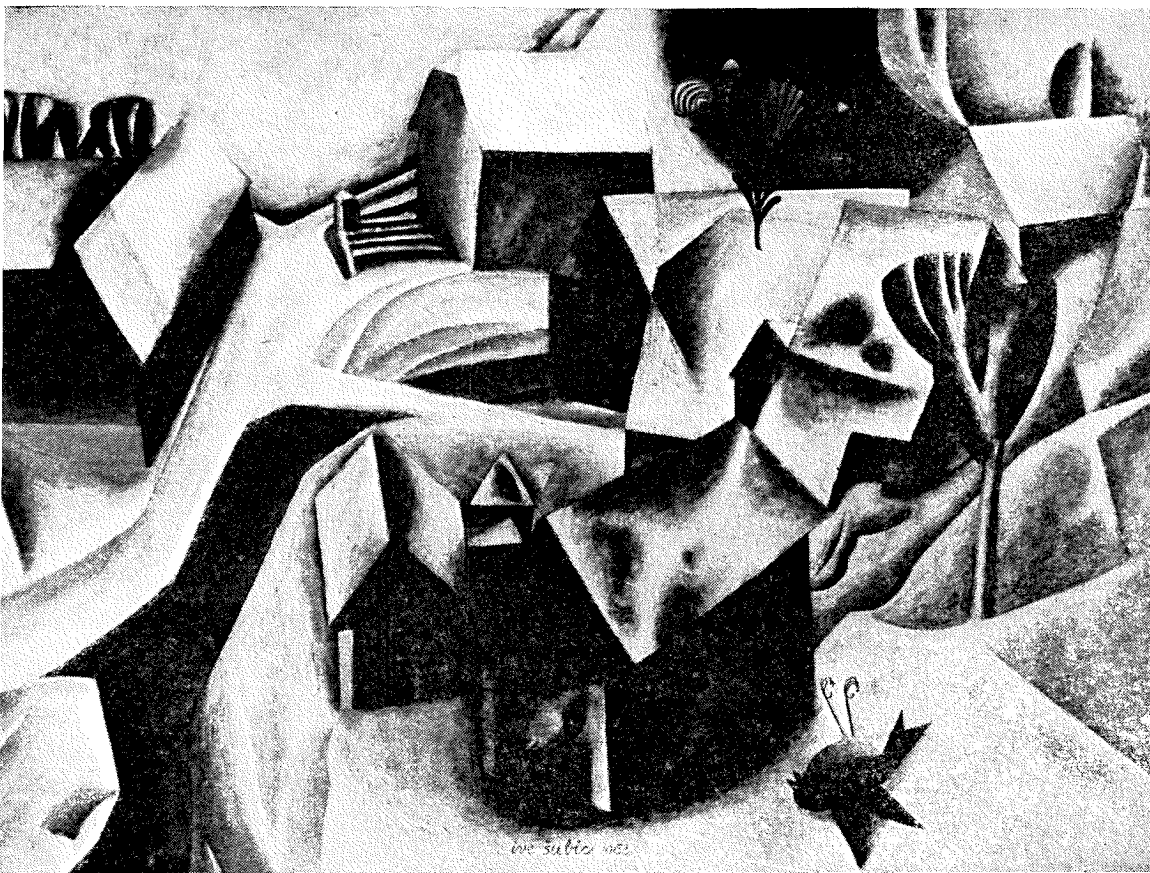
»In kako bo s kobilo Bistro?« vpraša spremljevalec.

»Kobila je na seznamu in mora čez mejo,« je odločno rekel mož v sivo modri obleki in je vznemirjeno puhnil dim iz pipe.

»A kaj bo z žrebetom?«

»Kaj? Kaj vem. Čez mejo ne more!«

Vlak je v drugo zapiskal. Predolgo se je mudil že zaradi enega samega žrebička.

Ivo Šubic: Smrt taščice, olje, 1963

Spremljevalci živine se odločijo:

žrebička postaviijo iz vagona pred svetli trak tračnic, na travo.

Žrebiček je za hip obstal z razkrečenimi nogami na nizki travi, takoj zatem pa je že kleknil na tla.

Vlak je zapiskal.

Število konjev in kobil, svinj in fazanov in fazank in srn in srnjakov in divjih kur in divjih petelinov se je ujemalo. Postajni načelnik je dvignil rdečo tablico in vlak je

ššš

potegnil čez mejo.

Kobila Bistra je tožeče in na glas zahrzala, kot bi bila vedela, da je ostala brez žrebička.

Žrebe jo je zaslišalo. Vztrepetalo je. Sámó je ostalo na tej strani meje.

Žrebe se je oziralo za vimenom, a našlo ni ne kobile in ne njenega vimena.

Tisti hip sta priletela dva vrabca. Sedla sta pred žrebička v travo.
Žrebiček, ki je še komaj stal na nogah, je legel na tla.
Vrabca sta zadnji hip vzprhutnila. Zletela sta na brezo pred žrebičkom, pre-
letela sta mejo in se vrnila.
Čiv, čiv, čiv,
sta se drla. Kmalu je priletela cela jata vrabcev na vrbo.
Gledali so žrebička.
Zleteli so mu na glavo in na hrbet. Žrebiček je zmignil z glavo in s kožo in
vrabci so odleteli.
Opri se je na prednje noge in jih zastavil vsaksebi. Obdržal se je na nogah.
Kretničar Miha se je vračal mimo žrebička proti domu. Zagledal je žrebička
in se je domislil: to je žrebiček brez potnega lista. Brez potnega lista in brez
kobile.
»Ti, žrebiček, boš naš, veš?« mu je rekel kretničar Miha.
Pogladil ga je po hrbtu.
Hitro je odšel domov. Nič več ni smel odlašati.
Nedaleč je imel kretničar Miha hišo in hlev. V hlevu je stala krava Siva s
teličkom.
Doma je povedal kretničar Miha vse o žrebičku, ki ni imel potnega lista in
je moral ostati brez mame na tej strani meje.
Otroci kretničarja Mihe so bili veseli, da bodo imeli doma žrebička. Odšli so
k sosеду, ki je imel majhen tovornjak.
S tovornjakom so prepeljali žrebička na domačijo.
Krava, ki jo je mleko tiščalo, je dala piti tudi žrebičku in ne samo teletu.
Krava je imela poslej žrebička in telička.
Na travniku pred hišo je neugnano tekal isker žrebiček.

Ššš

pelje vlak po svetlih tračnicah.

Na meji se ustavi.

Možje v sivomodrih oblekah pregledujejo potne liste :

pevki, ki gre čez mejo pet v opero,
otrokom, ki gredo na počitnice,
mamam in otrokom, ki jih držijo v naročju,
dimnikarju, ki ima sedem omel,
kmetici, ki nese kovček svežih jajc,
tekaču na kratke proge
in vsem potnikom, kolikor jih je v vlaku,

in prav nič ne vedo za Bistro, ki je ostala brez žrebička na drugi strani meje
in ne za žrebička, ki je ostal na tej strani meje, brez mame Bistre in so ga
rešili samo kretničarjevi in njegova krava Siva.

MAJHNA PRIMERJAVA

Dr. Metod Mikuž

Več kot gotovo je, da s številkami ne bo mogoče nikdar pokazati, koliko je žrtvoval slovenski narod za svojo osvoboditev, ker bi bilo treba k vsem žrtvam šteti še pogorele in uničene domačije itd. Govorili smo tudi, kakšna iznajdljivost vse je bila potrebna pri zbiranju sredstev za vojsko in osvobodilni boj. Vse to materialno žrtvovanje kaže svojevrstno zanimivo masovno udeležbo našega naroda v NOB.

V še zanimivejši luči pa se nam pokaže vse to masovno žrtvovanje, če ga primerjamo z raznimi socialnimi in človekoljubnimi akcijami, ki sta jih leta 1944 začela proslulo »slovensko domobranstvo« in njen šef predsednik pokrajinske uprave, general Rupnik s pomočjo svojega velikega upravnega aparata. Odšli bomo seveda vzdrževanje tako imenovane domobranske vojske, kajti to so vzdrževali Nemci, omejili se bomo na sicer človekoljubno akcijo zimske (socialne) pomoči. Jasno je, da so imeli Rupnik in Nemci tudi pri tej sicer človekoljubni akciji v prvi vrsti politične račune. Hoteli so doseči masovno prispevanje za zimsko pomoč in s tem — hote ali ne hote — neke vrste masovno vključevanje slovenskega naroda v »slovensko domobranstvo«, ki naj bi postalo neke vrste politično »masovno gibanje«. Pri tem so seveda Rupnik in Nemci izgubili na vsej črti in izgubo tudi te bitke hoče prikazati pričujoči odstavek.

Ne moremo trditi, da vse te nabiralne akcije, med katerimi so bile nekatere tudi »veleakcije« (Großeinsätze), niso prinašale denarja in da ta denar ni šel za pomoči potrebne. Res pa je, da so se ljudje — kljub temu da vsak rad podpira reveže — tem dajatvam upirali in so jih, če je bilo le mogoče, tudi sabotirali oziroma so dajali veliko manj, kot bi sicer lahko. Res je tudi bilo, da so tisti, ki so delili zimsko pomoč, vsakega potrebnega temeljito pretresli (ali je »naš« ali ni) in mu šele potem, ko je prestal »sedem preizkušenj« — kot je to trdil šef te sicer dobrodельne ustanove — podelili majhno podporo, vsekakor ne tolikšno, kot jo je delila parti-zanska socialna pomoč. Tako je na primer prosila dijakinja 7. gimnazijskega razreda ene od ljubljanskih gimnazij sklad zimske pomoči za podporo in dobila 200 lir. Toda preden so ji dali denar, je šla njena prošnja najprej na domobransko policijo in njen oddelek tajne in obveščevalne službe, nato je moral prošnjo potrditi domobranski ravnatelj gimnazije, nato šempetrski župnik v Ljubljani in nazadnje še njen veroučitelj, ki je končno na prošnjo zapisal prepotrebno formulacijo, da »prosilka ni komunističnega nazora, nikdar ni zanj delala nobene propagande ali njegovega ravnanja odobraval«.

Rupnik je napovedal zbiranje za zimsko pomoč (fond za podpiranje revežev in žrtev vojne) v svojem govoru konec novembra 1943. Pobudo za to je dal pokrajinski podporni zavod, dovolili pa so jo Nemci in Rupnik je ukazal nabrati 8 milijonov lir. Spočetka je kazalo, da bo šlo gladko. Formalno je ustanova zimske pomoči začela delovati v začetku decembra 1943 in njen predsednik je 7. decembra zbral zastopnike vseh takratnih dobrodельnih ustanov v Ljubljani, ki jih ni bilo tako malo (Vincencijska konferenca, Karitativna zveza, Elizabetina konferenca, Pokrajinski podporni zavod, Škofijska dobrodельna pisarna in Rdeči križ). Na seji je predsednik pojasnil namen zimske pomoči: zbirati sredstva in pomagati prebivalcem vse Ljubljanske pokrajine. Dejal je, da je treba »pomagati pripadnikom vseh stanov in ustvariti splošno slovensko delo, ki naj pomaga vsemu slovenskemu ljudstvu.« Predlagal je, naj bi se vse dobrodельne ustanove združile, in povedal, da si je organizacija zimske pomoči doslej že uredila uradne prostore, si zagotovila sodelovanje časopisja in

začela pripravljati dobrodelno »umetniško loterijo«. Treba bo iti od ljudi do ljudi, bogatejši bodo dobili še posebno pismo od Rupnika.

Že na prvi seji »umetninskega« loterijskega odseka je 11. decembra industrialec dr. Slokar opozoril, da loterija ne bo prinesla uspehov. Ljubljana ima sicer 100.000 prebivalcev, a od teh je 80.000 beračev. (»Smatram vsakega za berača, ki nima tisoč lir mesečnih dohodkov.«) Poleg tega je denarno stanje obupno, cirkulacija je takšna, da ne bo imel čez pol leta nihče več nobenega denarja. Pri takem stanju ne bo velikega zanimanja za umetniške slike, ki se še v normalnih časih težko prodajajo. Nasprotno je drdil Ante Gaber, da je povpraševanje po umetninah veliko, nato je predsednik zimske pomoči pojasnil smisel loterije. Slike bi kupili od umetnikov, ki so potrebni pomoči, in dovolj bi že bilo, če bi loterija krila stroške in bi dobili plačilo prodajalci sreč in uslužbenci v pisarni zimske pomoči. Slikam bi pridružili še literarne in znanstvene rokopise, ki jih je nemogoče tiskati. Nekaj umetnin naj bi za loterijo odstopile tudi ustanove, na primer galerija. Poudaril je, da bi bilo mogoče zbrati med pridobitvenimi krogi 4 milijone lir, če bi prodali 200.000 srečk. Prof. Stelè je bil mnenja, da so to »fantastične kombinacije«, dr. Windischer pa, da je treba generala Rupnika obvestiti, da loterije ni mogoče izvesti. A predsednik zimske pomoči Velikonja je ostal trmast in je na koncu dejal, ga niso mogli prepričati, da bi se loterije ne dalo izpeljati.

Od 8 milijonov, ki jih je ukazal zbrati Rupnik, naj bi loterija prinesla 4. Ostale 4 milijone naj bi nabrali s pobiranjem, pri tem naj bi jim pomagalo časopisje in radijski govori pomembnejših ljudi. Prvi so začeli prinašati kratke pozive in članke, glede drugih pa se je stvar nekoliko zataknila. Radijski govori so namreč morali k Velikonji v cenzuro, ta pa je že predhodno poslal vsakemu govorniku nekakšno skico govora. Tri stvari naj bi poudaril govornik: funkcijo in pomen svoje ustanove za narod (na primer kaj pomeni univerza za narod), priporočilo in utemeljitev potrebe zimske pomoči, končno pa naj bi vsak govornik »zavzel stališče nasproti dogodkom, ki se sedaj vršijo v narodu in nazorno podal izjavo za ali proti komunizmu«. Ko je Velikonja tako cenzuriral govor takratnega rektorja ljubljanske univerze, je pripisal: »Govor se zdi prenevtralen. Osnovno stališče je, da eksistira samo en narod, ki se bori proti komunizmu. Torej, so komunisti sovražniki, katere mora govornik zavračati.«

Na 2. seji zastopnikov vseh dobrodelnih ustanov v Ljubljani so 20. februarja 1944 poskušali uresničiti sklepe 1. seje, da bi od skupaj nabrane vsote za zimsko pomoč, dobila zimska pomoč 70 %, ostale ustanove pa, ki bi pomagale nabirati, 30 %. Toda kako razdeliti teh 30 %? Škofijska dobrodelna pisarna, ki je skrbela za številne kmete, ki so pred partizansko vojsko pribežali v Ljubljano, je potrebovala na mesec pol milijona lir. (»Treba je omogočiti eksistenco našim ljudem, zlasti kmečkemu človeku in slovenski kmečki in dijaški mladini, ki so še ohranili vero v slovenski narod in njegova izročila.«) Slovenski Rdeči križ ni dajal stalnih podpor, temveč enkratno pomoč v blagu in denarju. V dveh mesecih je porabil 103.390,75 lir. Karitativna zveza je bila ustanova, ki je »idejno podpirala krščanske dobrodelne organizacije«, denar pa je dajala le v najnujnejših primerih. Redno sta podpirali reveže Vincencijeva in Elizabetina konferenca, Društvo za varstvo deklet (Kolodvorski misijon) je imel zavetišče za potujoče, posebni fond je bil Prispevek slovenskih domobrancev, nekaj revežev je podpiralo tudi Društvo slepih in Društvo za slepe.

Niso se mogli zediniti, kako bi razdelili teh 30 %. Velikonja je dejal, da se je »zaradi divjanja komunistov na Dolenjskem« število beguncev v Ljubljani povečalo in so potrebe narasle. Pomembneje je bilo, da je povedal Velikonja, kako malo so do sedaj se nabrali pri premožnejših ljudeh. Gostilničarji, ki so dobro zaslužili, so dajali le po 400 lir na mesec, zveza industrialcev ni hotela dati niti seznama, koliko so dali posamezniki, in to taki, ki »morda niti niso brez sokrivde pri nesreči, ki je prišla nad Slovence.« Predlagal je, naj bi mesto razdelili na okraje po vzoru Vincencijeve konference in za vsak okraj naj bi postavili odbor, ki naj bi sestavil najprej seznam vseh premožnejših. Tem bi potem poslali »primerna pisma«, nato pa bi se oglasili pobiralci. Ti bodo uradni zastopniki zimske pomoči in tako ne bo padla jeza (!) na dobrodelne ustanove.

Dalje je Velikonja poudaril, da je zimska pomoč že nabrala vsoto, ki jo je določil Rupnik, vsoto, toda *množične zbirke* niso prinesle milijonov. Ko so na določen dan nabirali od vsake tramvajske vozovnice po 0,5 lir za zimsko pomoč, so ljudje rajši šli peš in akcija je prinesla samo 2900 lir. Ko so pobirali po gostilnah po liro od vsakega obiskovalca, so nabrali le 65.000 lir, dva odstotni prispevek od

stanarine večjih stanovanj pa je prinesel 100.000 lir. »Zbirko smo uvedli, da bi popularizirali zimsko pomoč in da bi zbudili protipropagando. Tako smo slišali, da smo na tramvaju pobirali prispevek zato, da bomo domobrancem kupili obleko... Nekateri industriji so pri milijonskem premoženju dali le 14.000 lir.«

Na seji dobrodelnih organizacij so 1. marca 1944 končno le razdelili tistih 30 %. Največ, 15,87 %, je dobila Škofijska dobrodelna pisarna, ki je mesečno podpirala 6849 ljudi. Slovenski Rdeči križ je dobil 2,46 % (1000 podpirancev), Karitativna zveza 0,64 % (260), Vincencijeva konferenca 7,63 % (3128), Elizabetina konferenca 2,63 % (1076), Domobranci 0,35 % (143), Društvo slepih 0,35 % (142) in Podporno društvo za gluhonemo mladino 0,07 % (30). Na seji dobrodelnih organizacij 9. marca pa se je izkazalo, da vse organizacije še niso naredile seznamov premožnejših v svojih rajonih. Posebno je bil hud Velikonja na delo nekaterih krajevnih ljubljanskih odborov Rdečega križa, češ da je to že sabotaža. Poudaril je, da je zimska pomoč »narodna reč«. Ni navadna dobrodelna organizacija ali urad za razdeljevanje milodarov, temveč ima svoj poseben pomen in posebne naloge v današnjih posebnih razmerah, katerih ni zakrivil niti ves slovenski narod niti zimska pomoč. »Danes bije slovenski narod boj za svoje življenje in obstanek in dolžnost vsakega poštenega Slovenca je, da ohrani narodno zavest in življenjsko sposobnost tistih Slovencev, ki so nosilci naših slovenskih narodnih izročil.« Zato se zimska pomoč ne more ozirati na »opreznjakarske pomisleke kakšnih narodnih dam ali vserazumevaločih pametnjakovičev, ki se morda bojijo, da bi jim zameril njihov sosed ali znanec, ko bi moral od težkih milijonov, ki jih je nabral že pred vojno ali pa še bolj gotovo med vojno... odriniti za zimsko pomoč deset ali stotisoč ali nekateri tudi milijon lir. Na eni strani je danes v Ljubljani mnogo bogastva, na drugi strani pa nepopisna beda tistih, ki so prvim pomagali do bogastva. Tisti, ki ovirajo zimsko pomoč, podpirajo komunistična stremljenja! Mislili smo stvar izpeljati zlepa, če pa to ne gre, gre lahko tudi na manj lep način.«

Toda nekateri odbori Rdečega križa kljub temu niso poslali seznamov bogatejših ljudi. Zato je vodstvo zimske pomoči postavilo poseben odbor za oceno; ta je na seji 16. marca 1944 ugotovil, da »je tak čas, ki ne trpi odlašanja pri reševanju nujnih problemov niti ne dopušča kakšnih posebno pretiranih problemov in obzirnosti nasproti posameznikom, ki ne bi videli potrebe te akcije.« Član odbora, kranjski dekan Škerbec, se je bal, da lahko izbruhne revolucija in da se denarna sredstva morajo najti. »Če so komunisti v Ljubljani nabrali 25 milijonov lir, mislim, da je nekaj še ostalo za zimsko pomoč. Če je Ljubljana dala 25 milijonov za morijo in požiganje, naj zbere še 50 milijonov, da bo lajšala nesrečo, ki je zaradi morij in požiganja nastala... Če se lahko v Nemčiji zberejo tako ogromne vsote, bi tudi mi lahko sorazmerno toliko zbrali.« Predlagal je tudi, naj bi se zimska pomoč preimenovala v stalno ustanovo, socialno pomoč.

Vzporedno z vsem tem aparatom je deloval v okviru zimske pomoči tudi poseben odbor za begunce in povratnike. Po kapitulaciji Italije se je marsikdo zatekel v Ljubljano, veliko je bilo tudi ljudi, ki so se vračali iz italijanske internacije, a niso mogli ali hoteli domov. S prve seje tega odbora 11. marca 1944 izvemo, da so v šoli na Ledini, zatočišču raznih beguncev, izmenjali upravo, ker je bila prva preveč odvisna od mestne občine ljubljanske, ta pa ni bila »povsem zanesljiva«. Odbor je zasegel tudi Kolmanov grad in ga spremenil v začasno bolnišnico. Na seji tega odbora se je gospa Suvajdjčičeva (hči gen. Rupnika) zelo pritoževala: »Nekateri bogataši so se do sedaj sramotno izkazali. Ko smo pobirali za domobrance, je dal Šarabon nekaj škatel sardin, pol kilograma bonbonov, nekaj sladkorja in nekaj mila, dočim je neka druga mala trgovina dala blago za plašče in obleke za 50.000 lir.« Ugotovili so tudi, da je bila hrana na Ledini odlična in so godrnjali le Črnogorci, ki so se na poti iz internacije ustavljali v Ljubljani.

Konec marca 1944 je bilo na Ledini 516 brezdomcev, na učiteljišču 218, v rekvirirani vili inž. Serneca 36, v Kollmannovem gradu pa je bila že bolnišnica s 35 ležišči. Za hrano v javnih kuhinjah (Delavski dom, Delavska zbornica, Ljudska kuhinja in Železničarska menza) je dal odbor 547.542 lir in za zdravila (za januar in februar 1944) pa 622.124 lir. Denar je dala zimska pomoč, mestna občina ničesar, dala pa je zastoj vodo in elektriko.

Res je zimska pomoč nabrala veliko; na primer od dohodkov Tobačne tovarne (4 milijone lir), od izdajanja oziroma pretiskovanja znamk itd. Za nas je važno to, da so prinesle razmeroma malo »masovne« nabiralne akcije. Tako je nabrala zimska pomoč od začetka svojega delovanja pa do konca marca 1944:

od dodatkov na tramvajske karte	29.627,50	lir
od obiskovalcev gostiln	65.854	lir
2% od najemnine večjih stanovanj	114.978,50	lir
od naročnikov radia (po eno liro)	58.840	lir
od vstopnic v tednu kina	39.715	lir
od vstopnic v gledališkem tednu	8.726	lir
od gledaliških predstav	16.659,10	lir
od kino predstav	16.572,50	lir
literarni večer v Drami (25. I. 1944)	50.000	lir
simfonični koncert (13. III. 1944)	35.717,60	lir
razno	3.000	lir

Skupaj 437.080,21 lir

Konec marca 1944 se je sestel na 1. sejo nam že znani »uradni odbor za oceno« pri zimski pomoči z edino točko dnevnega reda: ocena ljubljanskih bogatašev zaradi prispevanja za zimsko pomoč. Prvi sklep je bil, da mora prispevek zajeti le čiste dohodke (na premoženje), od katerih naj plačajo določen del, predvsem pa je treba zajeti vojne dobičkarje. Odstotek plačila naj raste progresivno, plačati pa so dolžni industrijci, obrtniki, trgovci, svobodni poklici, zlasti zdravniki. Sezname naj pomaga sestaviti davčna uprava, predvsem pa uprava policije. Ta naj predvsem odkrije črnoborzijance in tiste, ki so prispevali za OF, da bi »v primeru potrebe imeli pri rokah neko sredstvo, da jih opomnimo na primernost prispevanja.« Sklenili so, da morajo v najkrajšem času zbrati 50 milijonov, in to predvsem od vojnih dobičkarjev. Pri tem »kakšna pretirana obzirnost gotovo ne bi bila na mestu in tudi ne sklicevanje na razne predpise, za katerimi se skrivajo tudi nekateri paragrafarji v javni upravi.«

Tudi na 2. seji je ta odbor 14. aprila 1944 poudaril, da je treba poiskati vse velike in majhne, ki so v tej vojni obogateli. Najprej zlepa, drugače pa »se morajo uporabiti tudi manj lepe metode.« Od ustanovitve do konca aprila 1944 je imela zimska pomoč 12,765.482 lir dohodkov in 12,608.145,12 lir izdatkov.

Sredji maja je bilo na Ledini 718 domačinov, 89 Črnogorcev, 47 Srbov in 14 Ciganov. V javnih kuhinjah se je hrana znatno poslabšala, pač pa so vsi za delo sposobni zelo lahko dobili delo in si hrano sami plačevali (44,10 lir na teden). Pritisk za delovno silo je bil tako velik, da se mu je delazmožni človek le s težavo izognil. Upravnik Ledine je zapisal: »Sicer kak Črnogorec vedno znova poskuša intervenirati (pri Nemcih, da ne bi delal), a uspeh zadnjih intervencij je bil tak, da so Nemci rekli, da morajo delati vsi Črnogorci razen generalov in so se sedaj nekoliko udali.«

Kljub pritisku je denar le počasi pritekal v blagajno zimske pomoči. V začetku junija 1944 je sklical Velikonja konferenco »narodno gospodarskih strokovnjakov«. Tu je pojasnil, da so gospodarski krogi zavzeli stališče: če nas prisilite, da damo denar, ga moramo vzeti iz bank. Ta denar se ne bo več vrnil v banke in nastala bo finančna kriza, ker bodo banke naenkrat brez gotovine.

Kako dobiti 50 milijonov lir, a bankirji trdijo, da imajo še samo 70 milijonov na razpolago? Kljub navzočnosti finančnih strokovnjakov ni mogla konferenca skleniti ničesar. Eden od diskutantov je dejal: »Trgovci niso reveži. Pred tedni mi je neki ljubljanski trgovec rekel: „Bog daj, da bo vojska večno trajala. Še nikoli nisem toliko zaslužil kot sedaj.“ Če bi socialna pomoč zahtevala od tega trgovca prispevek, bi vam dokazal, da je tak revež, da bi morali vi njemu dati podporo.« Eni so predlagali, naj bi od trgovcev zahtevali posojilo, a drugi so ugotavljali, da trgovci denarja, ki ga imajo doma (tezavriranje), ne bodo dali, ker prav s tem trgujejo in bogatijo.

V začetku julija 1944 je bilo na Ledini čez 700 oskrbovancev. Število se je hitro menjavalo, eni so odhajali, drugi prihajali. Posebno močan je bil dotok Črnogorcev, ki so se prek Trsta in Ljubljane vračali v domovino. Še vedno so imeli na Ledini vseh 14 Hudorovičev. Bili so že veseli, ko so nekega dne odšli v Trst, a so se takoj vrnili, češ da so si »šli Trst samo malo ogledat.«

Prišla je jesen 1944 in začetek oktobra je bilo v Ljubljani 9073 beguncev iz Ljubljanske pokrajine (2715 moških, 1917 žensk in 1350 otrok). Zimska pomoč je dobila novega šefa in ta je sklical 21. novembra 1944 konferenco, kako naj bi izvedli dobrodelno »veleakcijo« pod geslom: vsi hočemo pomagati! Rupnikov propagandist, ljutičevac Cergol je predlagal, da je treba v nabalralno akcijo vključiti »ves dosegljivi človeški potencial v Ljubljanski pokrajini... Akcija mora biti iz-

vedena tako, da bodo pod njenim vtisom klonili tudi njeni nasprotniki, moramo pa pri tem pustiti ob strani vse politične motive.« Temeljno načelo mora biti prosto-voljnost! Drug diskutant je predlagal, naj se pri večjih podjetjih in trgovcih oglasijo »posebni in izbrani nabiralci«, ker bo tako mogoče več doseči. Zbrati je bilo treba najmanj 10 milijonov!

Vprašali so za nasvet tudi nemškega svetovalca za propagando pri pokrajinski upravi gestapovca Verhouza. Ta je svetoval, naj bi bil uvod v akcijo Rupnikov raz-glas pod geslom: tudi mali slovenski narod je toliko enoten, da si bo sam pomagal! Ljubljano naj razdelijo na bloke ali na še manjše enote. Vsaki enoti naj načeljuje oseba, ki bo sama obiskala vsa podjetja. Če pri podjetju ne bo uspela, naj javi to višji enoti, ki naj poskuša srečo. Zbirajo naj denar in blago. Glavno zbiralnico naj naredijo kje v sredini mesta. Tja naj povabijo Rupnikovo gospo in »ob njenem prihodu naj stare ženice prinašajo staro obleko.« Vse to je treba filmati. Gospa pre-zidentova naj izda poseben razglas damam, ki naj bi nabirale, in ustanovijo naj po-sebni damski komite. Vsa propaganda mora biti samo pozitivna, vsa akcija pa do potankosti pripravljena, prostovoljna in brez prisilnih odredb.

Na seji odbora za veleakcijo je 22. novembra 1944 obljubil industrialec dr. Slo-kar, da bodo do 10. decembra zbrali pri Zvezi delodajalcev vsaj 10 milijonov, ostalo pa naj dajo Nemci, saj dobro vedo, da je pokrajina pasivna. Eden od diskutantov je o tej nemški pomoči upravičeno podvomil, saj niso hoteli — v korist veleakciji — podražiti niti tobaka. Potem je bilo še veliko sej. Na seji 29. novembra so Ljubljano razdelili na 21 zbiralnih okrajev. Vsak okraj je dobil dva uslužbenca zimske pomoči in štiri skupine dijakov, ki so nabirali, ter enega nadzornika.

Pod vodstvom Rupnikove žene se je zbralo 1. decembra 1944 tudi 25 ljubljanskih dam (vabljenih je bilo več, a so se nekatere opravičile). Naloga dam je bila obiskati premožnejše osebe, posebno tiste, ki so obogatele med vojno, jim prikazati »važnost in nujno potrebo te akcije in jih pridobiti za primeren znesek.« Pri tem jim bodo pomagale študentke.

Veleakcija se je začela 4. decembra 1944 hkrati z nabiranjem na terenu in na-biranjem dam. Kakšen je bil uspeh? Skupaj so nabrali 389.849 lir (in nekaj obleke in perila). Na terenu so nabrali 242.408 lir, dame pa 147.441 lir.

Zelo zanimiva so poročila, ki so jih napisali voditelji zbiralnic:

Zbiralnica 1 (Gradišče): ljudje so dali več v denarju kot v blagu. Nabiralce so v glavnem sprejemali z razumevanjem.

Zbiralnica 2 (danes Kidričeva): mnogi premožni ljudje, trgovci, zdravniki in vojni dobičkarji so se izgovarjali, da so poslali prispevke že po pošti. Največ so dali srednji sloji.

Zbiralnica 3 (Gospov. c.): uspeh ni bil tak, kot smo pričakovali, ker dijaki bogatih niso smeli obiskati. Največ so dali srednje premožni.

Zbiralnica 4 (Ajdovščina—Dalmatinova): advokati, ki danes malo zaslužijo, so se zelo slabo izkazali, premožne ljudi pa so že obiskale dame. Največ so dali sred-nje premožni, a »vojni dobičkarji so se zelo slabo izkazali in so nekateri zelo neprijazno odslovili naše dijakе in niso dali niti centezima.«

Zbiralnica 5 (Miklošičeva): v splošnem so ljudje dali, a ne tako, kot smo prič-a-kovali. Izgovarjali so se, da so že dali, marsikdo je pred nabiralci zaprl vrata, drugod pa so jih »zvito odpravili«.

Zbiralnica 6 (Sempeter): ni bilo odličnih uspehov, ker so tod v glavnem le revni ljudje, ki so sami potrebni podpore. Marsikdo je pred prosilci zaprl vrata. Najdragocenejši dar je prinesla gospa Rozman — dva kilograma masti.

Zbiralnica 7 (Zelena jama): le nekaj ljudi ni hotelo dati ničesar.

Zbiralnica 8 (Moste): ni bilo preveč uspešno, vzrok beda in pomanjkanje, v glav-nem so dajali denar, obleke in živil pa ne.

Zbiralnica 9 (Kodeljevo): kar zadovoljivo, čeprav so tod po večini uradniki, delavci in kmetje. So pa ljudje v zbiralnici sami prinašali bolj malo.

Zbiralnica 10 (Poljane): to je okraj obrtnikov (mesarjev) in smo veliko več pri-čakovali.

Zbiralnica 11 (Dolenjska c.): slabo, ker so ljudje revni, a nabrali smo precej de-narja.

Zbiralnica 12 (Karlovška c.): razmeroma slabo, ker ljudje niso premožni.

Zbiralnica 13 ni poslala nobenega poročila.

Zbiralnica 14 (Št. Jakob): kar v redu in nabiralce so povsod prijazno sprejeli.

Zbiralnica 15 (Tržaška I): slabo.

Zbiralnica 16 (Tržaška II): isto.

Zbiralnica 17 (Rožna dolina): dobro uspelo.

Zbiralnica 18 (Šiška): uspeh zelo dober, vendar v zbiralnico ljudje sami niso hoteli nositi.

Zbiralnica 19 (Celovška I): srednji uspehi.

Zbiralnica 20 (Celovška II): slabo, ker je okraj siromašen.

Zbiralnica 21 (Bežigrad): marsikje naleteli tudi »na trda srca in zaklenjene duri«.

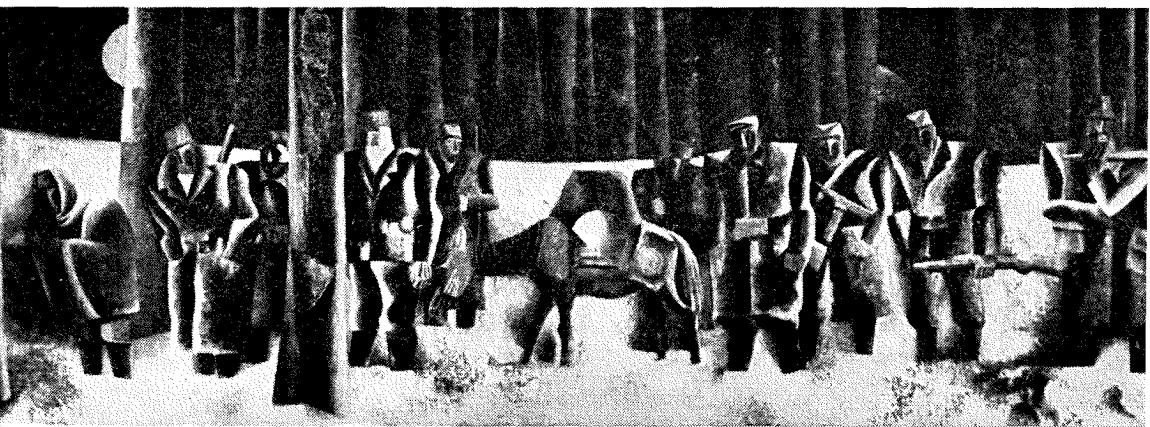
Računi pokažejo, da je bil denarni promet zimske pomoči od 1. decembra 1943 do 31. decembra 1944 naslednji: dohodki 36,816.585,31 lir in izdatki 27,247.316,97 lir. Glavna vplačila so dali poleg že omenjenih ustanov (Tobačna tovarna, znamke) le pridobitni sloji, katerim je zveza delodajalcev poslala položnice z napisano vsoto. Seveda tudi ti niso vsi plačali in zelo zanimivi so izgovori, zakaj ne morejo plačati. *Masovna* pa zimska pomoč nikdar ni bila, čeprav so to njeni ustanovitelji najbolj želeli.

Nobenega dvoma pa ni, da je bila beda v Ljubljani vedno večja. Morda celo večja pri tistih, ki niso dobivali redne zimske pomoči, a so bili zvesti Rupnikovi in domobranski pristaši. Evo, kaj piše oziroma prosi univerzitetni profesor, ki je imel sina osmošolca pri domobranci, 24. januarja 1945 šefu zimske pomoči: »A kako neki naj s praznim želodcem ter telesno oslavljen (izgubil sem nad 20 kg teže!) v zimskih rokavicah pri mizi sedeč in ob brleči nagrobni lučki končujem svoje kulturno delo za narodov blagor, ki bi ga bilo za več knjig tiska, ter bi ga kljub vsem sedanjim težavam rad z uspehom zaključil?«

Sredi februarja 1945 so zimsko pomoč le preimenovali v socialno pomoč, ki je postala izvršilni organ Pokrajinskega podpornega društva. Njena naloga je bila propaganda za socialne akcije »v vzgojni smeri med prebivalstvom z različnimi sredstvi in načini.«

Ker so začeli na pomlad 1945 Nemci in domobranci kontrolirati precejšnje predele poprej osvobojene Ljubljanske pokrajine, so začeli nabirati za socialno pomoč tudi na deželi. Denar so nabirali po cerkvah, po občinskih uradih pa blago in živež, medtem ko so bogatejši ljudje dobivali prijazna tiskana vabila, na katerih so bile napisane kar velike vsote, tudi do 100.000 lir. Zanimivo je danes prebirati nekatere odgovore na ta pisma. Poglejmo, kako je odgovoril 8. marca 1945 na tako prijazno povabilo bogat kmet z Brvac pri Grosupljem, ki je svetoval, naj pritisnejo rajši na vojne dobičkarje in črnoborzijance: »...prejt sa bli bajtarji, dones pa sprašujejo kej bi kakšna grašina na prodej bila. Več vojnih Dobičkarju majo svoje posestva na žene prepisane, de zlahka delaja.«

Denarni promet socialne pomoči je bil od 1. januarja do 8. maja 1945: dohodkov 16,894.881,64 lir in izdatkov 14,543.983,70 lir.

Ive Šubic: Kolona v gozdu, olje, 1963

MESEC DNI DOLGA POT

France Drobnič

V ušesih nam je še zvenel hrup nemških tankov, pred oči se je nehote vsiljevala vizija dogodkov ob prehodu čez cesto pri Babnem polju. — Zelo nam je bilo žal, ker smo morali po nekaj dneh počitka zapustiti sončno Primorsko. Pas na hlačah je označeval moderno, vitko linijo, ki je bila posledica nemške ofenzive. V zaledenem Snežniku je z vidno hitrostjo kopnela zaloga lepih, suhih in v skladovnice zloženih bukovih drv, kot nalašč pripravljenih za premočene partizane. Teda se je med borci raznesla novica, da je ofenzive konec. Toplo nam je bilo pri srcu, čeravno smo imeli ledenomrzle hrbte, roke in noge. Tudi zaloga hrane nam je že skoraj skopnela. — Na voljo nam je bila le še skromna rezerva deviznih sredstev — konj in mul, ki so jih intendanti v Jureščah, Paljčah in drugih vaseh pod Snežnikom menjavali za lepo rejene vole. Sveži plninski zrak je mnogo pripomogel k temu, da smo si morali vsak dan pas na hlačah skrajšati za kak centimeter. Sicer pa to ni bilo tako hudo, kajti v tistih časih je bil obilen trebuh res v veliko nadlego.

Patrulje, obveščevalci, kurirji in terenci so nam vsak dan poročali in pri našali novice iz doline. Slišali smo, da so Nemci med ofenzivo obnovili in nanovo postavili več postojank, med drugimi tudi v Grahovem, v Velikih Laščah in v Kočevju.

Že med samo ofenzivo, posebno pa še prve dni po njej, so Nemci na široko pripovedovali, da so vse partizane uničili. V resnici pa so nam napravili samo

dobro uslugo: iz naših vrst so očistili plevel in utrdili pogum po kapitulaciji Italije prispelim tovarišem. Po ofenzivi so bile namreč naše vrste mnogo bolj čvrste. O tem so se pozneje tudi sami prepričali, kar so posebno občutili njihovi hlapci — belogardisti.

V tihi, temni in hladni poznonovembrski noči 1943. leta je bil pripravljen in uspešno izveden napad na belogardistično postojanko Grahovo. Deset dni zatem je enaka usoda doletela tudi postojanko v Velikih Laščah. Potem je prišlo na vrsto Kočevje, kjer je bilo osemsto sovražnih vojakov. Kočevje nam je sicer malo zasenčilo prejšnji zmagi, vendar že samo dejstvo, da je bil napad izvršen na tako utrjeno postojanko, kot je to bila Kočevje, je za nas ta boj pomenil popolno zmago in visoko šolo, čeravno smo tam zgubili divizijskega komandanta Mirka Bračiča.

Konec meseca decembra 1943. leta je divizija odpotovala na svoj zasluženi počitek v Belo krajino. Kmalu po prihodu se je med borci začelo šušljati, da bomo čez nekaj dni krenili na mesec dni dolgo pot v kraj, kjer partizanov sploh ne poznajo. Nekateri so govorili, pravzaprav ugibali, da bi ta kraj mogel biti Kordun. »To ne bo držalo,« so ugovarjali drugi. Kordun ni kraj, kjer partizanov ne poznajo. To je sprožilo nove pregovore. Nekaj starih borcev nam je potem pripovedovalo svoje vtise iz bojov v Kordunu na hrvaški strani.

Komandir Henrik, širokopleč mlad fant, oblečen v angleško uniformo, doma nekje iz primorskih krajev, in nje-

gov komisar Dragec, prava pristna ljubljanska srajca, sta med sabo razpletla živahen pogovor. — Prišla sta ravno iz štaba bataljona. Slutili smo, da se pogovarjata o bodočem pohodu divizije.

»Vprašal bom komandirja, kaj naj pomenijo govorice o odhodu,« se je oglasil Tine. Medtem pa sta komandir in komisar že sama prišla k nam.

»Tovariši,« je povzel komisar, »divizija se pripravlja na pot. To je pravzaprav že javna tajna. Ta pot pa bo dolga in naporna. Ne toliko zaradi bojev, temveč zaradi pešačenja. Ljudje v krajih, kamor smo namenjeni, partizanov skoraj ne poznajo. Vsaj večina njih še ni slišala za nas. Kraj je bogat, kruha, soli in cigaret bo dovolj, a tudi švabov nam ne bo manjkalo,« je kar tam zunaj začel s politično uro komisar Dragec.

»Naš komisar je menda le malo preveč komisarско navdušen!? Da ljudje ne poznajo partizanov, da bo dovolj kruha, soli in obleke?! Ne, tega mu pa res ne verjamem. Da bo dosti švabov, v tem pa ima verjetno prav. Sicer pa naj kar bodo. Moj mitraljez dela brezhibno, pomočnik Jože pa ima poln nahrbtnik municije! Jim bomo že pokazali!« je po komisarjevem odhodu modroval mitraljezec Matija. »Eh, saj veš, kako je! Komisarji morajo gledati, kako je z moralo med borci,« se je oglasil njegov pomočnik, 16-letni Jože.

»Kar tako naprej, Jože! Če boš pomagal komisarju, boš kmalu postal politdelegat,« je hudomušno dodal Stane.

»Vseeno je, kam gremo! Na Kordun, v Liko — kamorkoli, samo nazaj v Snežnik ne bi šel rad. Če bom imel srečo, da jo bom do kraja zvozil z glavo na vratu, bi prav rad videl do zdaj še neznane kraje. Bil sem vedno samo doma,« je pribil desetar France.

Dnevi oddiha na belokranjski strani Gorjancev so hitro minili, tako hitro, da se tega pravzaprav niti zavedali nismo. Kot da je skozi špranjo pobegnilo sedem lepih dni poštenega oddiha.

Prišel je šesti januar 1944. leta in divizija je v brigadnih kolonah krenila

na dolgo pot. Napotili smo se prek Molavine, Posavine in Hrvaškega Zagorja. 6. februarja pa je pri vasi Buče prešla Sotla ter tako stopila na štajerska tla, v deželo, ki jo je Hitlerjeva soldateska močno pohodila s svojimi zloglasnimi škornji. V kraju, kjer smo stopili na štajerska tla, je bil drugi dom Kočevarjev, zaradi katerih je njihov oče Hitler, tako so ga namreč imenovali Kočevarji, pregnal tamkajšnje domačine z njihovih ognjišč.

Pri odhodu iz Bele krajine se je ob cestah nabralo veliko ljudi. Prišli so, da bi se pozdravili s svojimi borci in nam zaželeli srečno potovanje.

»Kmalu se spet vrnite k nam, bodite hrabri, dolga bo vaša pot,« so nam naročali in nas bodrili.

Da, dolga je bila naša pot. 30 dni in noči skoraj neprestano na nogah! Čeprav je pred odhodom posebna zdravniška komisija pregledala skoraj vse borce, nam je vseeno nekaj manj odpornih na poti omagalo. Hoja je bila prehuda. Bili so poslani nazaj v Belo krajino, od tam pa na nove dolžnosti.

Prva noč pohoda je bila za našo Šerčerjevo brigado zelo nesrečna. Med prehodom čez progo nam je padel komandant brigade kapetan Jaka Rihar ter intendant našega bataljona Krže. Nekaj borcev pa je bilo ranjenih. To so bile prve in do Sotle skoraj tudi zadnje žrtve pohoda. Razen manjših spopadov naših in ustaških patrulj drugih bojev skoraj nismo imeli. Nekaj manjših domobranskih in ustaških postojank ob poti našega pohoda se nam je že pred prihodom umaknilo v zavetje večjih in bolj utrjenih postojank. Za nekatere druge pa smo pozneje zvedeli, da so jih začasno razpustili, posadke in orožje pa poskrili po vaseh. Glas o naših minometalcih in topovih je hitel daleč pred nami in daleč naokoli. V krajih, kjer smo se ustavili, so nas spraševali, če nas je v resnici 10.000 in kje smo dobili 100 topov in minometalcev?

Na poti nas torej boji res niso preveč mučili, pač pa nas je utrujala ne-

pregledna ravnina in razmočeno blato. Težko obloženi z municijo in z orožjem smo se počasi pomikali po hrvaških ravninah, vaseh in gozdovih. S te poti nam je v globokem spominu ostala gostoljubnost posameznih krajev na hrvaški strani. Naleteli pa smo tudi na okorele ustaške simpatizerje. Kot dokaz gostoljubja naj omenim samo naš prehod čez Savo.

Ob njenem koritu smo potovali že dobro uro. Začudenno smo se ozirali po ženah, otrocih in starčkih, ki so s polnimi koši na hrbtih hiteli nekam ob naši koloni. Kaj le nosijo ti ljudje in kam se jim tako mudi ob tej pozni uri? smo se spraševali, kajti bil je čuden čas: od polnoči do enih ponoči. Naši radovednosti je bilo kmalu zadoščeno. Po koloni pride povelje: »V vrsto po eden! Delili bomo kruh in meso!«

Nekaj metrov pred seboj smo zapazili, da se tisti nosači ustavljajo, z ramen odlagajo težke koše in jih postavljajo ob cesti. Vsak borec je prejel pošteno zagozdo kruha in le malo manjši kos slanine, šunke ali pol klobase. Domačini so tako nahranili celo divizijo, kar zija! smo od začudenja. Še bolj presenečeni pa smo bili naslednji dan. Po prehodu čez Savo smo se ustavili, da se malo odpočijemo. Povedali so nam, da se lahko počutimo povsem lagodno, ker za kakšen boj prav nič ne kaže. Naša skupina je bila na stanovanje in prehrano dodeljena za tiste čase manjšemu kmetu. Čakala nas je že izpraznjena manjša sobica, po podu postlana s slamo in odejami. Odejo smo iz razumljivih razlogov — odklonili. Okoli štirih zjutraj smo polegli in takoj tudi sladko zaspali.

Ko je zjutraj gospodar zaslišal naše govorjenje, je odprl vrata in vprašal:

»Drugovi, bi li bili zadovoljni, da vam za doručak spremimo kruh, kavu i šunku?«

Nihče mu ni odgovoril. Nekaj časa še stoji med vrati in čaka, toda zaman. Odgovora ni dobil. — Napravili smo se, kakor da ga nismo razumeli. Obrnil se

je in odšel. »Madona, si ga slišal,« pravi Stane, »ta mora biti krvav ustaš. Ampak se je zmotil, če misli, da se nam bodo po njegovi šunki cedile sline. Ko bi vedel, da imam še od sinoči pošten kos slanine, prav gotovo ne bi tvezil tako neumnih.«

Okoli devetih zjutraj smo vstali in se hoteli obleči. Prvi se oglesi Jožek:

»Fantje, kje je pa moja obleka? Ko sem legel, sem jo zložil tukaj — pri nogah! In zdaj —«

»Kaj pa je potem tisto, če ni obleka?« ga je vprašal Matija.

»Seveda je obleka, vendar ne moja! Saj veš, da je bila naša vsa blatna, do vratu blatna. Ta tukaj pa je oprana in zlikana. Pa čevlji! Poglej, kako se svetijo! Sem že pozabil, kdaj sem obul tako naloščene čevlje!«

Vsa naša obleka je bila na svojem mestu, nikomur nihče ni nič vzel, razen če tu štejemo nekaj kilogramov slavonskega blata. Ko smo se oblačili, se nekdo oglesi: »Fantje, mogoče pa maloprej le nismo prav ravnali, ko se gospodarju nismo oglasili?! Dobro, da nas ni slišal, v kakšno kategorijo smo ga zvrstili.«

In potem! Na mizi nas je že čakal visok, iz bele koruze pečen kruh, vroča, bela kava in za naše želodce kar pre-mastna šunka.

»Madona, če bi pred vsakim bojem namazal mitraljez s takole mastjo, verjemite mi, da ne bi nikoli odpovedal!« se je pošalil Matija. V srcih smo se jezili nase in na svojo nezaupljivost, kajti to so bili zlati ljudje.

Ta naša dolga pot nas je pripeljala tudi do drugačnih sprejemov. Prišli smo v vas, za katero smo bili že med potjo obveščeni, da so razen nekaterih izjem vsi moški pri ustaših, njihove družine pa — razumljivo — ustašem naklonjene. Šest nas je bilo dodeljenih v neko hišo, kjer naj bi dobili hrano in stanovanje. Gospodinja nas je gledala zelo postrani, na naša vprašanja pa sploh ni hotela odgovarjati. Kmalu po prihodu

pride za nami bataljonski intendant Zvone.

»Mejduš, fantje,« pravi, »tukaj je pa hudič! Nikogar ne morem nagovoriti, da bi nam pripravili kosilo. Madona, lačni pa ne bomo! Je na dvoriščih preveč perutnine!«

Takoj nato je odšel v kuhinjo h gospodinji. Ker nas je že pri prihodu sprejela neprijazno in nevljudno, smo bili radovedni, na kakšno struno ji bo zago del Zvone. Še bolj pa nas je zanimalo, če bo pri njej sploh kaj dobil. Malo odškrtnemo vrata in poslušamo.

»Tovarišica,« je slišati Zvonetov glas, »bi lahko našim fantom za kosilo pripravili nekaj toplega. — Prav nič niso izbirčni. Malo krompirja ali nekaj iz moke, samo da bo toplo.«

»Šta,« se je hudovala ženska, »da bi vama kuhala i spremala hranu, a vama, bandi vašljivi? Ne, neću! Imam svega: mesa, brašna, krumpira i živine na dvorištu, ali vama neću spremati. Da su došli ustaše, to bi drage volje učinila, jer mi se i muž nalazi kod njih!«

»Fantje, ta je pa s hudičem. Oprezni bomo morali biti, da nam ne bo kaj primešala v hrano. Če umrem, naj bo to v boju, nikakor pa ne v tem ustaškem brlogu!« — je robantil Matija. »Tovarišica,« je Zvone poskušal znova, »naši fantje so zelo izčrpani. Hodili smo vso noč.«

»Tko vas je zvao, da dođete? Mi imamo ovdje svojo vojsku — ustaše! Što niste ostali kod svoje kuće! Ajde, sine, idemo susedi. Ako me ko samo dirne, doći će moj muž i sve će vas poklati,« se je obrnila in odšla k sosedu.

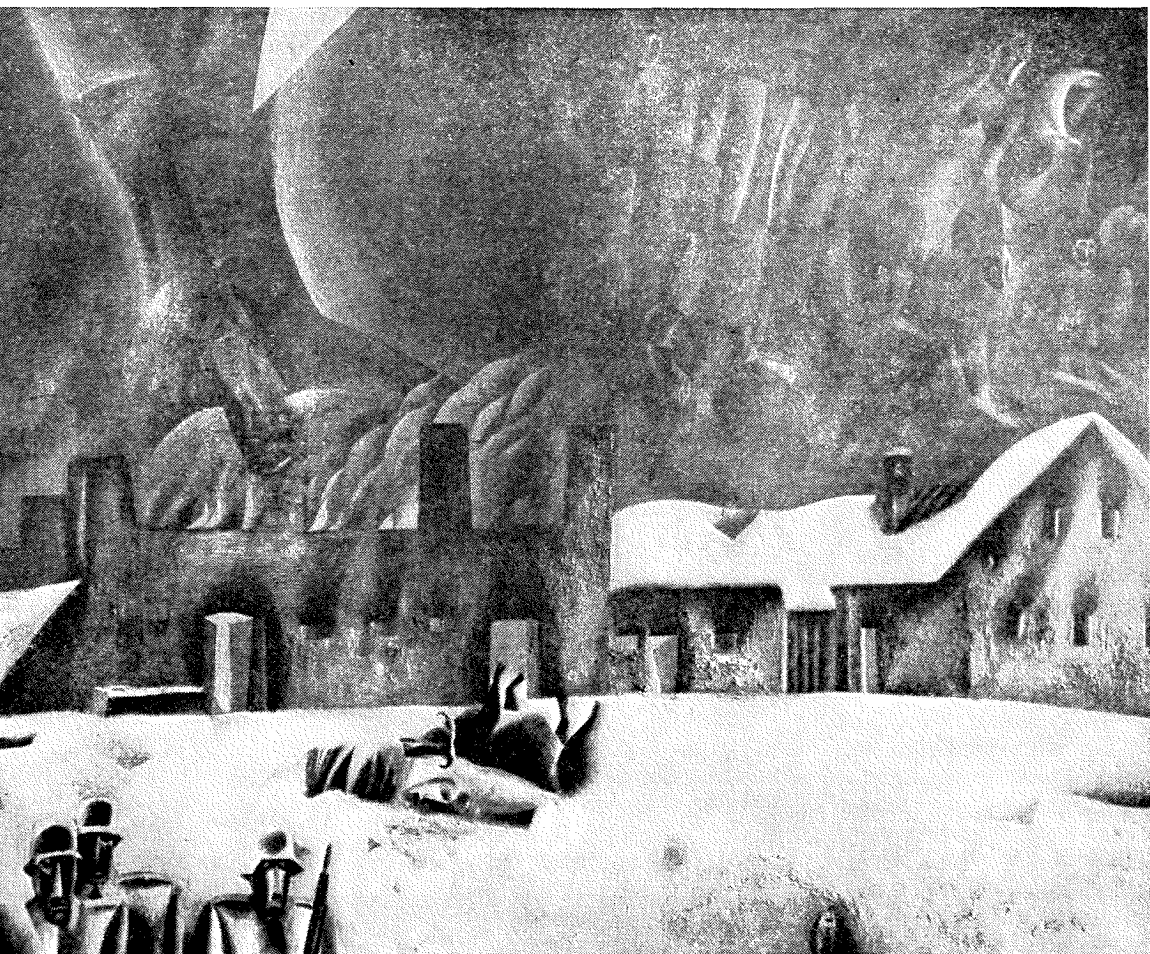
»Počakajte, kmalu se vrnem! Tokrat verjetno z boljšo novico. Terenci so nam že takoj zjutraj svetovali, oblast pa odobrila, da napravimo rekvizicijo in skuhamo nekje za ves bataljon. Naši so to odklonili. Smo pač v tujem kraju. — Politični razlogi narekujejo tako odločitev. — Vraga, nisem komisar — sem intendant, nahraniti moram ves bataljon! Ponoči nas čaka nadaljnjih 50 kilome-

trov marša. Fantje, kmalu se vrnem!« In je odvihral.

Tako in podobno je bilo tam na hrvaški strani. Vreme nam je bilo skoraj na vsej poti izredno naklonjeno, posebno še v drugi polovici januarja. Na raznih zastankih in daljših odmorih smo slekli plašče in celo srajce ter se grel i kakor martinčki na spomladanskem soncu, pri tem pa uničevali nadležne bele »oklepne enote«, ki so se zelo razmnožile v naši obleki, posebno pa v srajcah. Valovito Hrvaško Zagorje me je močno spominjalo na moj rojstni kraj. Nizki grički, obrasli z vinsko trto, med njo pa so našim zidanicam podobne večje ali manjše hišice kazale moč svojih gospodarjev.

V Hrvaškem Zagorju se nismo dolgo zadrževali, bili smo že blizu našega cilja, le nekaj kilometrov nas je še ločilo od Štajerske. Zato se nam je že zelo mudilo. Končno je prišel tako težko pričakovani dan — 6. februar 1. 1944, ko smo borci 14. divizije stopili na štajerska tla. Kurirji in terenci so nas že čakali in za naš prehod čez Sotlo uredili vse potrebno.

Ob sprejemu nismo pričakovali slavoikov in fanfar, pač pa mitraljezke rafale in detonacije min! Toda nič takega ni bilo. Skozi vas se vije dolga kolona partizanov, oboroženih s težkim orožjem, z minometalci in topovi, pripravljena, da se na vsako povelje komandantov spoprime z najhujšim sovražnikom. Ni domačinov, ni Slovencev, le-ti so izseljeni, odpeljani v taborišča, nekateri med njimi so že pokojni, drugi preseljeni po Hrvaški, Srbiji in po drugih krajih — po vsej Evropi. Tu sedaj gospodarijo Kočevarji. Toda, kaj je to? — Vse je tiho, niti pasjega laježa ni slišati. Naj to pomeni samo zatišje pred hudim viharjem? Mar tisti bojaželjni Kočevarji tako branijo svoje nove domove? — Poznal sem jih že pred vojno, posebno pa sem si jih zapomnil iz prvih dni po kapitulaciji kraljevske Jugoslavije. V bivši državi so vedno govorili, da ne bodo dolgo ostali v kočevskih gozdo-

Ive Šubic: 21. januar 1942 pri Mihu (v spomin Radiju Robniku in tovarišem), olje, 1967

vih, kamor so bili pripeljani kot uporniki v 14. ali 15. stoletju, da jih k sebi v rajh kliče Hitler. Takoj po kapitulaciji Jugoslavije so ustanovili vojaške enote in se urili z orožjem, poleg tega pa za »vajo« napadali mirne ljudi. Ob našem prihodu pa so se prestrašili. Doma so pustili samo žene, otroke in nemočne starčke, za boj sposobni pa so pred našim prihodom pobegnili v zavetje bližnje postojanke, kjer se je zadrževala žandarmerija. Res, nepričako-

van sprejem. Sicer pa je bila to tišina pred nevihto, pred hudim neurjem.

Komaj smo čakali na počitek. Ne toliko zaradi utrujenosti, kolikor zaradi radovednosti. Radi bi čimprej govorili z ljudmi, z domačini, da od njih slišimo, kaj bodo rekli o nas, o naši borbi, kako se jim godi pod tujim gospodarjem. Veliko takih in podobnih vprašanj hkrati se nam je vsiljevalo.

V prvih jutranjih urah se je naša brigada ustavila že na obronkih Bohor-

ja. Skozi rahlo oblačnost zimskega jutra nam je vzhajajoče sonce v dolgih pramenih pošiljalo v pozdrav svoje krvavo rdeče žarke, ti pa so se odbijali ob mogočni in ponosni Bohor, da je njihova senca padala po dolgi partizanski koloni. Pozdravljeni, partizani, pozdravljena zemlja štajerska. Oziraje se proti vzhodu in na dolino pod nami, mi je nehote prišla na misel naša pesem, ki pravi: »Ko je sonce vstajalo, Slovence je pozdravljalo...«. To jutro pa je pozdravljalo slovenske partizane, nas, borce za boljše in lepše življenje! Kdo izmed vseh teh ljudi, ki drug za drugim stopamo v dolgih kolonah in se nam vedno nekam mudi, bo dočakal svobodo in užival plod prestanih naporov? Take misli in taka vprašanja so me tedaj prešinjala. Vprašanja, na katera je bilo težko odgovoriti. A padli so številni in niso več vstali. Le novi so prihajali potem, ko so spopolnjevali nastale vrzeli.

Naš vod je bil po prihodu pod Bohor dodeljen na stanovanje in prehrano h gospodarju z majhno domačijo ob robu gozda. Zaradi utrujenosti smo polegli kar po podu in po klopih ob mizi in peči in trdno zaspali. Razen stražarjev in patrolj seveda. Zbudila nas je gospodinja. Klicala nas je k zajtrku. Ko smo se pri jedi dodobra predramili, se nam je obnašanje gospodinje in gospodarja zdelo nekam čudno. Iz izkušenj smo vedeli, da so nas nam naklonjeni ljudje sprejeli vedno radi in z veseljem, naši nasprotniki pa so nas gledali grdo in nas vznemirjali. V njunih očeh pa nismo opazili enega ne drugega. Čeprav je bila nemška postojanka prav blizu — skozi okno smo opazovali nemškega stražarja — ni bilo čutiti nikakršnega razburjenja niti strahu. Kaj naj torej pomeni ta ravnodušnost? Vedeli smo, da so Nemci povsod tam, kjer so pod streho našli kakega partizana, povzročili pravo barbarsko pustoš. Tako hišo so požgali, družino pa potolkli ali preselili. Po krajšem razgovoru z njima pa smo to skrivnost le razvozlati.

Žačel je Danilo, naš politdelegat.

»Je pri vas kaj partizanov?«

»Partizanov?« se je oglasila gospodinja, »tega imena pa res še nisem slišala.«

»Kdo pa smo mi?« je nadaljeval Danilo.

»Vi? Vi ste wehrmanschaft! Verjetno ste prišli iz Krškega ali iz Brežic, ker nobenega ne poznam. Danes vas je res izredno veliko.«

»Kaj pa banditov? Je teh kaj pri vas?« se je oglasil desetar France.

»Pravijo, da jih je nekaj v Bohorju, vendar k nam nič ne pridejo, smo preblizu postojanke. Tudi za nas je bolje, da jih ni. Bojimo se, da bi se zvedelo. Ne smem pomisliti, kaj bi se potem zgodilo z nami. Imava dva majhna otroka in možev oče je tudi pri nas. Če že nas ne bi takoj pobili, preselili bi nas pa prav gotovo, dom pa požgali.«

Ko je ženska tako razlagala, smo se spogledovali in skomigali z rameni. Kaj sedaj? Nekdo bo vendar moral s pravo besedo na dan. Moramo jim povedati, kdo smo. Saj smo vendar zato prišli tako daleč. To nalogo je nazadnje prevzel politdelegat Danilo.

»Tovarišica, mi nismo wehrmanschaft, slovenski partizani smo. Tako je naše pravo ime, Nemci pa nas imajo za bandite!«

Pri teh besedah se je gospodinja stresla, kakor da je prišla za živo elektriko. Usedla se je na klop in žalostno pogledovala zdaj enega zdaj drugega v upanju, da mogoče le ni prav razumela.

»Kako ste rekli, prosim? Kako vas imenujejo?« je nazadnje svoje oči ustavila na Danilu. »Tovarišica, mi smo slovenski partizani. Tako nas imenujejo povsod. Tudi tisti, ki so v Bohorju in jih imajo Nemci za bandite, so slovenski partizani. Mi se bojujemo proti Nemcem, za svobodo, za boljšo bodočnost vaših otrok.«

Vseh Danilovih besed prav gotovo ni slišala. Vstala je in odhitela ven, v kuhinjo. Čez nekaj časa prideta nazaj v sobo oba z možem, bleda od strahu in

skrbi. Potem pa se mož le opogumi in pravi:

»Koliko pa nam boste pustili? Imava dva otroka in starega očeta na preužitku. Zredila sva samo enega prašiča. Zemlje imamo malo in dva res nisva mogla zrediti.«

»Ne razumem vas? Kako, kaj, česa in koliko naj bi vam pustili?« se je oglasil Tine.

»Mesa in klobas. Pravijo, da banditi, ne vem, kako jih že vi imenujete, pobero vse, kar jim pride pod roko. Da, tako pravijo drugi. Mi o tem ničesar ne vemo. Pri nas še niso bili in ničesar nam še niso vzeli,« je ves bled hitel pojasnjevati gospodar. Danilo v resnici ne bi bil politdelegat, če se ne bi znašel v takih primerih. Sam je bil po rodu s Štajerske, nekje od Celja. Tedaj je na dolgo in široko začel pojasnjevati cilje naših bojov in namen, zakaj je prišla divizija

na Štajersko. Dolgo je trajal naš pogovor, nazadnje smo pa domačinoma le privabili tako težko pričakovani nasmeš. To je bilo najlepše plačilo, potrdilo, da nam verjameta in da se ob tako močni podpori partizanske vojske tudi Nemcev ne bojita. Po krajšem nesporazumu smo postali dobri prijatelji.

Nesreča je hotela, da sem bil dva dni po tem našem srečanju ranjen, zato sem moral ostati v bolnišnici na Bohorju. Pozneje sem večkrat obiskal naše prve znance in dostikrat smo se nasmejali.

Štirinajsta divizija pa se je potem skozi železne nemške obroče prebijala dalje proti Savinjski dolini in naprej proti severu z namenom, da bi izpolnila poslanstvo, ki ji ga je namenil glavni štab Slovenije in poživila osvobodilno gibanje v krajih, ki jih je Hitler priključil k svojemu fašističnemu rajhu.

ZARADI ZBITE PETE

Anton Škof — Hinko Wilfan

Proti koncu svečana leta 1944 se je naša X. brigada vračala s Hrvaškega prek Delnic in Broda na Kolpi ter se blizu Slivnice tam nekje pri Velikih Laščah udeležila boja z belimi in Nemci.

S strojnico na rami sva s pomočnikom hitela v štab 18. Treba je bilo na položaje nesti hrano. Pa sva se javila midva. Spotoma sva stopila še po razpoznavne znake. Metak — Metlika sva vsak zase ponavljala, da ne pozabiva. Nosiva laški oglati kotel koruznega močnika, a pripetila se nama je nesreča. Med spotikanjem in padanjem sva kotel prevrnila. Tako se nama je tožilo po slanjem močniku, da sva ga zajemala v prgišče in jedla ko psa, da vsaj rešiva, kar se rešiti da. Milo se mi je storilo, ko sem se spomnil sporočila od doma, da bodo

klali. Na, jaz pa s tem močnikom! Posebno žalosten sem bil zato, ker so od doma naročili, naj — če le morem — pridem in prinesem kaj soli. Priključila sva se četverici in hiteli smo za brigado, ki je obkoljevala postojanko. Obroč pa je bil redko sklenjen in v temi smo nadaljevali pot, ne vedoč, da smo že nekaj pred našimi položaji. Namah se zaustavimo pred podzemskim bunkerjem. Za presojanje ni bilo več časa... Vrzemo se na tla in po nas se vsuje ploha krogel. Beli pa vržejo še raketo, da je bilo ko za dne svetlo. Dva se dvigneta in hočeta za hišni vogal, takrat pa: tresk. Šššš... Mina! Skočim za onimi, a omahnil sem pod strojnico.

Od pasu dol me ni več, sem se ustrašil, zakaj nog nisem več čutil niti jih

mogel premakniti. V grozi, da me je ostalo le od pasu gor, zatipljen po sebi: otipljem škornje. Torej noge so! Le kaj je potem z menoj? Slišim hojo, komisarja prepoznam po glasu.

»Rešite strojnico!« zavpijem, on pa meni samo: »Semle, na desno!« Slišim vpitje: Juuuriiiišš!

»Aha! Tonič, reši se sam!« me je obšlo in poskusim. Z rokama vlečem mrtvo telo in se vržem v potok, počivam v vodi z glavo ven, a nad menoj križni ogenj. Redkokdaj človek kaj enakega doživi. Tu mora biti blizu vas Ulaka, se prisilim misliti pametno. In res se po vseh štirih privlečem do prve hiše. Kateri so v vasi, nisem vedel. Zato se zavlečem v hlev. Zunaj tekanje, pokanje, jaz pa izpod jasli skušam razvozlati glase: so naši ali ne, me bo kdo odkril ali ne? Pa se čez dolgo odpro vrata. Za hip posveti luč. Bolničarka prinese ranjenca.

»Je kdo notri?« vpraša. Pa se oglašim. Veli mi, naj z ranjenim tovarišem počakam. Polože ga. Prepoznala sva se. Bil je vodnik Ivec Jeraš. Potem se v naglici lotijo mene. Kam sem zadet? V levo nogo vsekakor, zakaj ta je žvrkala v krvi. Kar na celem ti gre bolničarka in prereže škorenj... Jej, ali se mi ga je takrat škoda zdelo! Pa kaj sem hotel! Ko bi mi vsaj po šivih rila z nožem, pa bi imel škorenj rešen. Ostala sva sama z Jerašem, a ne dolgo. Ugasnil je.

Ostal sem sam, tipal povito stopalo, boleče koleno in kamor sem se potipal, sem čutil ostro bolečino. Aha. Drobci. Z mino je že tako. Posut si z bodicami, kot bi v kaktus padel. Namesto bolničarke sem pričakal jurišanje belih. Ni mi bilo obstanka v hlevu. Kaj, če naše odrinejo! Splazil sem se ven in po vseh štirih kobalil. Pa me ogovori nekdo:

»Kaj si ti, Tonič?«

Po glasu sem spoznal Kočevarjevega Francija s Suhorja. Ko me vidi v takem stanju, zavpije prepričljivo in ukazuje če hkrati:

»Počakaj!« in se vrne z ornimi kolci. »Hitro!« velewa. »Primi se!« In jih obja-

mem, kot še dekleta ne bi znal, on pa vleče, kot so kdaj tlačani morali vleči ne samo orna kolca, marveč kar plug in orati za gospodo. Pa me vleče navkreber, beli pa po nama. Ko sem videi, kako se Franci muči z menoj, sem ga prosil, naj se reši sam, mene pa naj pusti. Tedaj se je ogorčeno in tresoč zadril:

»Si nor? Drži se! Vzdrži!«

Pa me je prioral na Ulako. Tam pa Džems:

»Tonič, si lačen? Žejen?«

Žejen, žejen, pa še kako!... Poslal je kurirje kure loviti za juho zame, a je nisem ne jaz ne kdo drug dočakal.

Naložili so dva voza ranjencev pa z nami k Sv. Gregorju. Šele tam sem se odžejal, kot se spodobi. Ljudje so prinašali vročega čaja, da bi se lahko umivali z njim in mleka, da bi mogel siriti. Ni mi pa godilo, da so privzdigovali odeje, zrlí sočutno in nas pomilovali.

Sledil je premik prek Retja in zastavili smo se šele v Loškem potoku. Spomnil sem se, da je bila iz tega kraja doma naša dekla Angela. Rad bi se ji javil, a iz šole smo krenili dalje. To pot pa že na saneh! Minila je Trava, minila je Draga, minila Podpreska in Babno polje je že ostalo za nami, mi pa na saneh naravnost za nosom. Z nekaterih streh je veter spihal svežo snežno odejo in ko sem imel čas takole brezskrbno in radovedno zreti sem in tja, sem se najbolj čudil streham, ki so bile čudno pokrite. Ne z žgano opeko, niti ne z belo cementno, kot je — postavim — pri nas v Beli krajini navada, marveč s tankimi smrekovimi cepanicami. Ti reč presneta, sem si mislil, kaj vse ljudje ne poruntajo! Šinkel so jim rekli, eden izmed ranjencev pa je šinkel zanikal; da se reče škodle, je poudaril. Več o teh škodlah ni bilo govora, ker nas je voznik prevrnil. Podričali smo se prav gotovo nekaj sto metrov po ledenici. Pristali smo šele v Dragi, stokali, krvaveli in kleli voznika, češ, glej ga, potuljenca saboterskega! Kar namah smo bili vsi proti njemu, prepričani, da nas

Ive Subić: Na pogorišču, olje, 1962

je nalašč zvrnil. Ni kazalo drugače, ko da se potegnemo v gosto mlado hosto. Pa zaslišimo lomastenje po vdirajoči se snežni skorji. Mi pa nobenega orožja... A namesto sovražnika ali celo medveda se je prikazal naš voznik, ki nas je prišel iskat. V opravičilo je tarnal nad potjo, nad ledenico, da se konjem vdira, da jih nad kopitj reže do krvi in — znosil nas je na sani. — Pa spet naprej za nosom. Od Babnega polja je ta vožnja trajala že dobre tri ure, ko nas je voznik predal našim bolničarjem, ki so se nas lotili tam, kjer nismo bili ranjeni: zavezovali so nam namreč oči.

Potem so nas nosili celo večnost. Šele v bolnišnici smo smeli spregledati.

Mislil sem: zdaj sem rešen. A nisem bil, zakaj zgodilo se je nekaj, kar se doslej še nikoli ni z menoj. Do nagega so nas slekli. A to ni bilo nič; če ne bi bilo vmes bolničark. Joj, kako me je bilo sram! Potlej so nam ostrigli vse, kar je bilo ostriči mogoče.

Ko se tako v sramu obrnem in miže prenašam zoprnopravilo, v zadregi poškilim stran. Zavzamem se, zakaj zagledal sem znanca, ranjenega štacunarja z Lokvice! Kar samo od sebe se mi je izvilo: »Stric! Kaj ste vi?«

Pa me je ranjenec molče in vrtajoče gledal. Spet se oglašim:

»Niste Dragovan z Lokvice?«

Povedati sem mu moral, da sem iz sosednje Dragomlje vasi Škofov Tonič. Zdaj šele je vedel, kdo sem. Bil pa je reven. Še bolj ubog ko jaz; tako sem vsaj sodil po koščicah, ki so mu štrlele iz noge. Nama je poslej utekal čas malce hitreje kot drugim, ker sva se poznala od doma in sva imela vsaj o čem govoriti. A kljub temu sem spoznal, da sila malo vem. Ne smem reči, da je pogovor med nama tekел kot pri delu v lozi ali v vinogradu. Nak! Stiskala sva zobe in skrivaj trpela bolečine, zakaj — kolikor zase vem — ščipalo me je po vsem životu. Kamorkoli sem se potipal, povsod je bilo čutiti drobec mine. Najhuje je bilo s peto ali z gležnjem! Kaj vem, kam sem bil pravzaprav ranjen. Na kolku mi je rasla bula. Strah pred operacijo je bil velik.

Zdravnica je prihajala v vizito sleherni dan, pogledala stopalo, velela previti in se vselej poslovila z: »Dobro?«, jaz pa tudi »Dobro«. Vsak dan je bilo dobro, bilo pa ni dobro — vsaj meni ne. Pa sem potihó trpel, lagal kar naprej, bula pa je tudi rasla kar naprej. Končno pride generalna vizita. Spet so me do golega slekli. Zdravnica nabere čelo v gube, se zastrmi v mojo zardelo bulo — za dober petlitrski barileček je je bilo — in tudi jaz sem jo šele zdaj videl.

»A tako!« je dejala. »A zato se ti knedeljni upirajo in se le s čajem nali-vaš!... Glej ga... glej!«

Nisem imel kam oči vtakniti, tako me je bilo sram moje strahopetnosti in zavesti, da jim lahkomi selno povzročam delo. Zamižal sem pred njenim pogledom, rdeč pa sem bil tako že prej. Slišal sem naročilo bolničarki: termofor... operacija...

Tako sem se bal operacije, da sem se pod odejo skrivaj ščipal, da bi le gnoj sam iztekel in bi me zjutraj ne rezali. Mimogrede sem v razbolelem kolenu otipal vrivek, ga brž izpulil, a zastran

razbolele noge te lastne operacije niti kaj prida čutil nisem.

Še sem prosil zdravnico, naj ne reže. Po posvetovanju z bolničarji so mi natknili masko za uspavanje. Do 90 sem štel, a sredstvo še ni maralo delovati. Moral sem začeti skrajja. Deset se še spominjam, zbudljaja in zdiha tudi, po tlej me je pa zmanjkalo.

Zbudil sem se s cevko pod povojem. Povedali so, da je bilo za poldrug liter gnoja. Dragovan je rekel, da me je v strahu tipal, če sem še živ. E, pa kopri-va ne pozebe! Zacelila se je rana, izvlekli so cev in mislil sem si: »Počasi se bo vse vneslo.« Pa se ni! Zdaj se je bula pojavila na levi roki. To pot me je zdravnica prevarila z neko sliko. »Glej jo!« je velela zapeljivo in piknila. Spet je tekел gnoj in spet sem se pozdravil.

Zavidal sem ozdravelim, ker so se vračali v brigade, jaz pa sem po berglah štor kljal okoli, lupil v kuhinji krompir, obiral kosti, a čez manj ko teden dni tega kuhinjskega ugodja se mi je odprl gleženj. Tedaj so mi izpulili tri drobce.

Ko se je čez kak dan prikazala zdravnica — major Nataša s komisarjem bolnišnice — smo slutili, da se bo zgodilo nekaj nenavadnega. In res se je. Negiblji vi naj obleže, kakor so, drugi poj d e t e, ker je ofenziva! Pripravljali smo se in si najprimerneje urejali opremo, da pri štor kljanju ne bi nagajala. Jaz sem se pripravil tako, da sem oblekel vse, kar sem imel. Glavno, da so bile proste roke, ki so bile potrebne za bergle, zakaj roki sta mi obetali služiti še za nogi. Tedaj sem se nenadno spomnil minulih dni, ko se je bilo treba po kačje plaziti ali pa kot tisti cigan na žeganjih pri Treh farah. Še sem opazil, da so nekateri ranjenci imeli pod seboi mah, drugi pa nič. Vprašal sem po tei delitvi, pa so mi pojasnili, naj jim ga ne zavidam, ker so ga deležni le najhuje ranjeni.

Preden smo krenili, so nam spet zavezali oči. Nisem pa mogel hoditi. V neki grapi so za nas delali bunkerje. Tam so nam oči odvezali. Spet sva se našla

z Dragovanom pa še s Koščevim Tinetom z Lokvice, ki se je za Stojniča pisal. Ta se je bil poceni izmazal. Le mišice prestreljene nadlakti so mu nagajale. Majhna rana, vam rečem, a velika nevarnost, ker se rana ni marala celiti. Zdravnica je rekla, da bi se mu takoj, če bi bil pri roki sladkor ali pa vsaj med. Bunker je bil pa takšen: na dnu suhega jarka so naložili kamne, prek njih debela, zemlje, vej in listja. Enkrat počez, drugič podolž, enkrat tako pa zopet drugače. In močno je bilo, da je vzdržalo hojo po njem, ne da bi se pod nogami udajalo. Štiri so napravili, v vsakega pa so položili štiri ranjence drugega poleg drugega. Z Dragovanom nisva ležala v enem. On je bil v sosednjem. Stojnič pa je gledal, gledal in rekel, da ne mara noter. Rajši bo hodil z bolniškim spremstvom. Jaz sem ležal pri kraju. Nad nami je bilo — takole — za lakt prostega, potem pa opisana streha ali kamufliran pod — kakor hočete razumeti Bolničarka je v mojo bližino postavila steklenico z vodo, nekaj prepečenca, v roko pa mi je stisnila škatlico in dejala: »Morfij!« Potem me je poučila, kako je treba ravnati z njim in z brizgalko ter odšla z obljubo, da bo prišla pogledat. Še posebej pa je za bičala, naj vztrajamo. Izročila mi je še pištolo, rekoč: »Za vsak primer...«

Ležimo v temi, se pogovarjamo, stakamo, nekateri tarnajo, in jaz jih pogovarjam kot mati jokajočega otroka. Bodril sem jih, kadar je bilo huje, le kadar je komu prekipelo, sem mu med tolažilnimi besedami zapičil iglo, da je kmalu zaspal.

Ampak rečem vam, tudi meni bi šlo za nohte, če bi ne bil odgovoren zanje. Deževalo je že tri dni in prepečenec se je razmočil kot kruh v mleku. Jestj nič, zaradi sebe nikamor, premakniti se nikamor, mokri, voda je tekla po nas. Potolažila nas je šele bolničarka, ki se je priplazila od nekod. Nekatere je v naglici previla in se spet umaknila.

Rečem vam, da takega trpljenja še nikdar. Z besedami se to naše trpljenje

sploh ne da izraziti. Jokali so, stokali, spraševali, kako dolgo bomo še v tem grobu, odgovora nisem vedel, lagati pa ne maral. Bilo je obupno. Jarek se je napolnil z deročo vodo, ki nas je zaspavala z blatom in gramozom. Mrazilo nas je vse in od nas se je širil smrad, hujši kot ga širi dihur, vam rečem.

Sedmi dan zaslišimo brnenje tankov. Porabil sem že poslednje injekcije. Bal sem se, da nas kakšna pobočnica ali izvidnica ne bi odkrila. Ko je minilo brnenje, sem se potegnil za ped čez rob. Videl sem premikajoče se sence. »Nemci!« sem si mislil, a rekel ne bev ne mev. Po nas bo... Pripravil sem pištolo. Pa je bila le čreda volkov, ki se je tuleč in zavijaje zapodila v drugo smer. Še njim smrdimo, sem si mislil, in velik kamen se je zvalil z mene.

Čakanje me je morilo, grizlo do drobja, vrtalo po zaspanih možganih, pa sem se odločil, da se splazim pogledat, kaj in kako, je že varno, je kdo naših v bližini ali pa smo pozabljeni, zapuščeni in izbrisani. Po vseh štirih sem se plazil po čisto nepoznanem ozemlju. Da le tistole skalo dosežem, pa bom počil, da si vsaj malo opomore, sem si rekel. Veliko napora me je stalo tisto plezanje na visoko skalo. Gledam, gledam... Nič... Obležal sem kot v snu. Koliko časa je trajalo to mrtvilo, res ne vem. Ko sem se predramil, sem se v strahu oziral po sovražniku. Opazim le svedre pritajenega dima. Nihče drug ne bo kot naši, sem se prepričeval. Pred vrata barake sem se končno le privlekel. Kot da prvič vidijo človeka, so me gledali. »Od kod pa si ti?« Niso mogli verjeti, da sem pred njimi jaz niti ne, da so tudi drugi še vsi živi. Že vsi so bili tam, le nas osmero so pogrešali.

Povedal sem približno smer našega bunkerja. Preden so se vrnili z ostalo sedmerico, so mi dali injekcijo, me oprali, dali vitamine... in iz pogovora sem posnel, da naše skupine bolničarjev ni in ni in da jo imajo za izgubljeno.

Prav gotovo so jo zajeli Nemci. Moji so tulili ko zverine... Iz gnilih ran so jim trebili za mezinec debele črve. Ni, da bi govoril.

Po enem tednu smo si vsi razen Koščevega Tineta, ki je umrl dan pred Petrovim leta 1944, že za silo opomogli. Da vam še to povem, kakšen pogreb smo mu pripravili. Vsi ranjenci smo mu izkazali poslednjo čast. Postavljeni v vrsti — ta ob berglah, oni sede — komisar je govoril, nam pa solze — nič me ni sram tega priznati — po licih; in so ga pod ogromno smreko spustili v jamo. Še danes sem prepričan, da bi jo našel, tako mi je ostal v spominu ta pogreb.

Pa je spet nenadno prineslo zdravnico Natašo naokoli. Mnogo starejša se mi je zdela. Pomladila pa se je ob novici, ki ji pa nihče ni verjel: da nas bodo z letali prepeljali na zdravljenje v Italijo. Le kdo bi verjel! Kakšna letala neki? Čigava letala? Mar naša?

In v Italijo?... Tega kratko in malo nismo verjeli, saj verjeti nismo mogli. Italija! Italija je vendar sovražna država... Tam je vendar bojišče... Ne, kaj takega nismo mogli verjeti, kasneje pa, ko se je ta vest noč in dan premlevala, smo vanjo močno, močno dvomili.

Pa se je njena napoved uresničila. Drug za drugim smo šli — spet zavezanih oči. Kako dolga je bila vrsta, prav zato ne vem povedati. Na cesti so nas

že čakali vozniki. Po štiri so nas naložili na vsak voz, nas pokrili — in odri-nili smo. Z Dragovanom sva ležala na istem vozu. Dobil pa jo je po roki, ko si je obvezno pomaknil malce z oči, hoteč pogledati voznika, čigar glas se mu je zdel tako domač. Spet je ponovil poskus v prepričanju, da ga nihče ne bo opazil. Spet ga je nekdo udaril po pregrešni in radovedni roki. Ker ga ni mogel videti, radovednosti pa tudi ni mogel premagati, ga je ogovoril. Ah, da! Komparetov Tinče iz Metlike. Zdaj se je med znanci razpletel pogovor, čeprav v temi in čeprav nismo vedeli, kam se peljemo.

Šele na Babnem polju smo po tolikem času spet videli sonce, dan in žensko, moških pa nobenih. Zvedeli smo, zakaj teh ni. Lahki so jih postrelili 64.

V letala pa še vedno nismo verovali. Pa so ono noč krog nas zakurili grmade in je bilo slišati brnenje letal. Krožila so nad nami in končno pristala.

Potem smo se srečno prepeljali v Italijo, letališče pa so belčki kmalu zaminirali in tako onemogočili nadaljnje pristajanje.

V Italiji smo videli okrog sebe same angleške uniforme. Ker smo menili, da uniforma izdaja tudi narodnost tistega vojaka, ki jo nosi, smo v takih razmerah imeli za nemogoče slišati slovensko govorico. Pa še po naše je zvenela. Bil je Škofiček iz Metlike. Belokranjca najdeš povsod, smo menili.

POD TRŠKO GORO

Drago Suhi

Dne 24. maja leta 1942 je položaj pod Trško goro zasedla 3. četa II. bataljona dolenjskega odreda, ki je bila do tedaj na sektorju Škocjana, ob tako imenovani nemško-italijanski meji. Četa je imela nalog kontrolirati cesto in okolico med Otočcem in Ločno pri Novem me-

stu, po kateri so se skoraj vsak dan sprehajale močne fašistične kolone in tedaj oskrbovale postojanko v gradu Otočcu.

Četa je imela ta čas tri vode in v vsakem do trideset borcev. Vsak vod je bil razdeljen na tri desetine. Glede na

položaj so bili vodi razporejeni tako, da so lahko sprejeli boj vsak zase, po potrebi pa bi lahko prišli v pomoč drug drugemu. Prvi vod, ki mu je poveljeval Lenič, je imel položaj ob cesti od grajskih hlevov gradu Otočca, pa do vrh klanca pred Št. Petrom. Tretji vod, s tovarišem Medvedom na čelu, je bil ob cesti okrog hribočka z mačkovsko cerkvico in do Ločne. Vod tovariša Štajerca pa je imel položaj med prvim in tretjim vodom na pobočju Trške gore.

Tako razporejena četa je čakala na veliko močnejšega sovražnika, ki bi lahko vsak čas prihrumel iz Novega mesta proti Otočcu. Na vse strani, posebno pa v smer Novega mesta, je pošiljala noč in dan izvidnice, ki so četo sproti obveščale o sovražnikovem gibanju. Zato ni bilo čudno, če nikoli ni bila presenečena in ga je vedno pripravljena sprejela. Tako je bilo tudi nekaj dni kasneje, ko je zasedla omenjene položaje.

Bilo je 27. maja leta 1942. Noč je bila jasna in nebo polno svetlih zvezd. Od vzhoda je pihljal prijeten vetrič in hladil segreta lica utrujenih borcev, ki so spali in počivali kar na položajih, da bi bili zjutraj spočiti, če bi se sovrag spet približal.

Noč se še ni pričela umikati dnevu, ko se je na položaj tretjega voda pri mačkovski cerkvi pojavila patrolja, poslana že prejšnji dan proti Novemu mestu, da bi kaj več izvedela o namerah Italijanov.

»Stoj!« je zavpil stražar pred položaji.

»Stal sem!« je odgovoril vodja patrolje Mucek.

»Kdo je?« je spet zaklical stražar.

»Patrulja!«

»Geslo!« je zahteval stražar.

»Puška!«

»Krka!« je sledil odgovor in patrolja je šla lahko nemoteno naprej.

Mucek je bil tisto jutro zelo nervozen. Kako tudi ne. Prinašal je kup ne ljubih vesti. Poiskal je dežurnega in ko mu je le-ta posodil konja, je takoj odjezdil na Trško goro, kjer je bilo po-

veljstvo čete, a taborišče je bilo v gozdu nad Žalovčami pri Smarjeti.

»Tovariš komandir! Vrnili smo se s patrolje.«

»Je kaj novega?« sem ga mirno vprašal, čeprav sem že vedel, da ne prihaja z razveseljivimi vestmi.

Mucek je naglo začel pripovedovati:

»Še včeraj pred mrakom smo se priplazili prav do bloka na Ločenski cesti, kjer smo skriti v grmovju opazovali. Po cesti mimo gimnazije in osnovne šole smo videli polno vojske. Novomeščane, ki so se vračali s polj, smo spraševali, kako je v mestu. Vsi so nam zatrjevali, da se fašisti pripravljajo na večjo akcijo v smer Trške gore in da so v ta namen na Kapiteljskem marofu že zgradili velike bunkerje in namestili v njih topove.«

»O vsem tem smo že poučeni.«

»Nekateri meščani so celo zatrjevali, da nas bodo Italijani obiskali še to jutro.«

»Tudi to je možno... Imaš konja?« sem ga vprašal in mimogrede premišljeval, kaj bi ukrenil.

»Da, tovariš komandir.«

»Potem takoj odjezdi na položaj prvega in drugega voda ter obvesti oba vodnika, naj prideta takoj k cerkvi pri Mačkovcu... Čakaj... zdaj je ura tri... recimo... ob štirih naj bosta tam.«

Mucek je nato odjezdil, takoj za njim pa sem se tudi sam s Tomičevo pomočjo, ker sem imel tedaj zlomljeno nogo, skobacal na svojega rjavca.

Ko sem po kamniti poti jezdil med zelenimi vinogradi in belimi zidanicami s Trške gore, sem ves čas razmišljal o pripravi na boj. Med tem sem nehote pogledal proti kopici belih luči, ki so utripale v daljavi. To je bilo Novo mesto. Razdalja ni bila velika. Spodbodel sem konja, da sva hitreje prišla do tretjega voda, ki je bil pri mačkovski cerkvi.

Tam je bilo ta čas že vse na nogah. Borci so pravkar prejeli zajtrk in sede tiho jedli kar vzdolž položajev. V zvoniku je budno opazovalo stražarjevo

oko, ves čas uprto v smer proti Novemu mestu. Ko pa so borci pozajtrkovali, so se lotili dela. Treba je bilo urediti zaklone in se pripravljati za boj. Peli so krampi in škrtale lopate.

Še preden je v trškogorskem zvoniku odbila ura štiri, sta prišla tja še vodnika prvega in drugega voda, da bi se pomenili o pripravah.

»Danes se nam obeta vroč dan. Dela bo dovolj. V Novem mestu se že dva dni zbira velika vojska. Otoški postojanki že nekaj dni niso privlekli provijanta in municije. Zato bodo kar držala poročila, da bodo to poizkušali storiti danes. Borcev imamo sicer precej, vendar ne toliko, da bi bili kos taki sili. Toda fantom je treba zaupati in prepričan sem, da bodo tudi to pot dali vse od sebe,« sem povedal zbranim vodnikom.

»Če nas je manj, se bomo pa toliko bolj tolkli,« je nasmejan dodal vodnik Štajerc.

»To drži. Toda treba se je dobro pripraviti. Z municijo naj varčujemo. Italijane naj puste čim bliže. Drugi vod bo v rezervi. Prvi vod naj čuva izhode iz otoškega gradu. Seznanite borce s položajem.«

Po kratkem posvetovanju so vodniki odšli k svojim fantom, jaz pa sem se vrnil na Trško goro, od koder se vidi daleč proti Novemu mestu. Jezila me je desna noga, ker nisem mogel hoditi drugače kot s konjem.

V cerkvenem zvoniku na Trški gori je ura pravkar odbila pet. Nebo je bilo jasno, okolica mirna. Kmalu nato se je izza Gorjancev pokazalo sonce in tedaj se je lepo zableščala gladina zelene Krke. Ob njej pa se je belila vijugasta cesta, ki je bila ta čas še prazna.

Stopil sem v vinograd ob zidanici pri cerkvi, v kateri smo imeli štab. Z daljnogledom sem opazoval cesto proti Novemu mestu. Bila je še vedno prazna. Toda na Kapiteljskem marofu je bilo videti vse živo. Okrog pravkar dograjenih bunkerjev so se sukali majhni vojaki, pripravljali so topove in v njihovo bližino nosili zaboje z granatami.

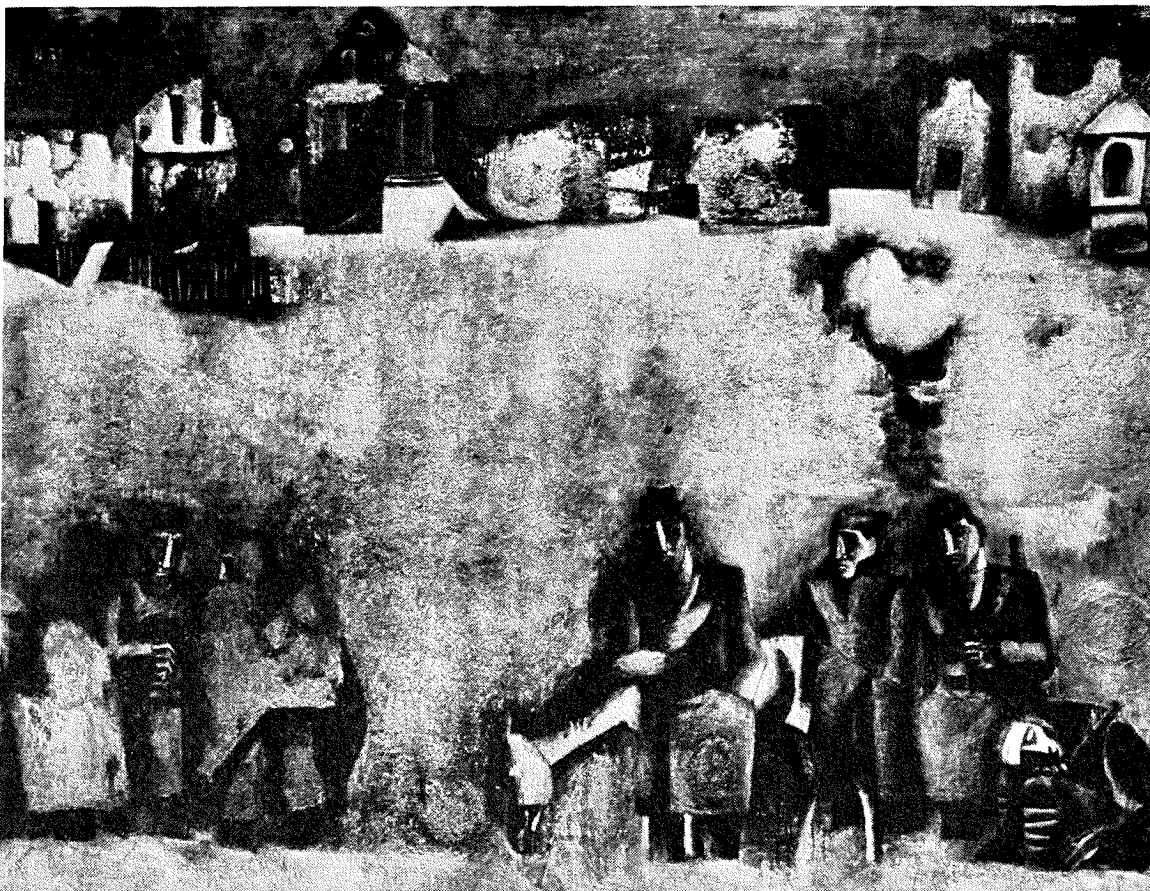
Kmalu pa sem na cesti pri Ločni že zagledal dolgo kolono... ob Krki je šla druga. Tomič, ki je stal poleg mene, je izstrelil belo raketo, ki je pomenila, da se sovražnik že približuje. Za kolono je bilo nato opaziti še kamione. Na nekaterih so bili vojaki, na drugih hrana in municija za otoško postojanko. Za kolono kamionov pa so bili spet pešci. Veliko jih je bilo, toliko, da jim ni bilo videti kraja.

V zvoniku trškogorske cerkve je med tem že odbilo šest. Vodnik Medved in politkomisar čete Stane Potočar-Lazar, ki je bil tedaj na položaju tretjega voda, sta dajala še zadnja navodila. Borci so nestrpnost pogledovali po cesti skozi Mačkovec in čakali, kdaj bodo zagledali prve fašiste. Najbolj nedočakana sta bila puškomitraljezca Ris in Tonček. Že vnaprej sta se veselila streljanja po italijanskih kamionih. Toda kljub nemirnemu čakanju borcev je bilo na položajih mirno. Vsi so čakali samo še povelja za streljanje.

Medtem se je vrnila tudi izvidnica iz smeri Ločne in sporočila, da se je čelo prve kolone fašistov že približalo Mačkovcu, dobrih petsto metrov od položaja pod cerkvico. Tudi izvidnica, ki je bila v zvoniku te cerkvice, se je tedaj priključila vodu. Vse je bilo pripravljeno.

Tedaj so v daljavi zagrmeli topovi. Piskanju granat, ki so si utirale pot skozi jutranje ozračje, so sledile bučne eksplozije, toda ne po našem položaju. Marofško topništvo je neusmiljeno tolklo po trškogorskih vinogradih. Ena granata je udarila celo v gornji del zvonika in ga nekoliko poškodovala, druga pa je udarila v steno zakristije, tretja v zidnico, v kateri smo imeli svoj sedež. Kolone fašistov so se med grmenjem topov vedno bolj bližale položaju tretjega voda, kar pa fašisti seveda niso vedeli.

Nestrpnost med borci je bila vedno večja. Poslušali so brnenje kamionov. Pomembno so se spogledovali in z vedrim nasmeškom spodbujali drug drugega.

Ive Subić: Pod vasjo, olje, 1962

Komaj so topovi utihnili, že se je sredi vasi pojavila prva večja skupina fašistov, pripravljena na strel. Fantje so ostali mirni in jih pustili, da so se bližali položaju. Ustavili so se šele za ovinikom za gričkom z mačkovsko cerkvico, pregledali teren ob cesti in se nato spet vrnili do vaške kovačije ob odcepu ceste proti Trški gori prav pred nosom naših položajev.

Nato se je izvidnici približala skupina kakšnih šestdesetih fašistov. Takoj za njimi so se pripeljali štirje avtomobili: trije kamioni in ambulantni voz. Prvi kamion je bil poln vojakov, drugi mu-

nicije, tretji pa hrane. Četrti, ambulantni avtomobil, je bil prav tako poln vojakov. Vse to je bilo namenjeno otoški postojanki za okrepitev. V trenutku, ko je prvi kamion pričel zavijati na hribeček, so se oglasili borci tretjega voda.

»Ogenj!« je kratko zavpil vodnik

Bombaši so se dvignili izza zaklonov in na cesto zmetali prvo serijo ročnih bomb. Takoj nato je isto storila še druga skupina bombašev. Mirno jutranje ozračje so pretresale zamolke eksplozije; čemur se je takoj za tem pridružil silen vrišč, jok in stok presenečenih in preplašenih fašistov.

Ti se tedaj niso nadejali našega napada, predvsem pa ne iz take bližine in posebno ne, ker je bilo fašistov toliko skupaj. Toda razmišljati in ugibati o tem jim ni kazalo, kajti prvi kamion je bil že v plamenih. Mitraljezec Ris je vanj spustil cel rafal svetleče municije. Zadel je kabino in motor. Po tleh so v krvi obležali že prvi ranjenci in mrtvi, ki so jih podirale svinčenke naših puškarjev. Nemočna fašistična vojska se je iz vasi začela umikati. Naši borci so udrihali po njih, dokler jim niso izginili izpred oči.

Kamioni na cesti so bili nerodni. Zato se je plamen kmalu pokazal tudi na drugem, ki je vozil municijo. Trenutek nato je nastala strašna eksplozija, ki je stresla vso okolico. Po hišah v vasi so pokala okenska stekla in po zraku so frčali kosi razbitih zabojev municije ter podobno. Ko so fašisti videli usodo prvih dveh kamionov, in videli toliko svojih padlih in ranjenih, so hoteli obrniti preostali dve vozili in jo popihati za ostalimi, ki so ta čas že čepeli na varnem. Toda tudi ti dve vozili je doletela ista usoda: zgoreli sta tam z vsem svojim tovorom.

Naši potem niso več čakali na starih položajih. Izrabili so sovražnikovo zmedo in zasedli nove položaje ob robu gozda za gričkom z mačkovsko cerkvico. Pravilnost te hitre izmenjave se je tudi kmalu pokazala.

Italijanska vojska se je onkraj vasi ponovno uredila in pripravila za napad. Najprej so s težkimi minami obsuli prvoten položaj voda, nato pa se je zaletele tja pehota. Kot kobilice so raztreseno lezli proti cerkvici in ves čas močno streljali. Toda — proti praznim položajem. Ko pa so prilezli že tako blizu, da so videli, kako je, so se z vriščem zagнали proti vrhu griča, kjer jih je pozdravila toča naših svinčenk in bomb. Fašisti so se morali že drugič presenečiti in prizadeti umakniti.

Med našimi borci je tedaj zavladalo nepopisno veselje. Kako ne? Uničili so že štiri motorna vozila z vsem tovorom in skoro z vsem ljudmi vred ter poleg

teh še okrog trideset fašistov — pešakov. To je bil vsekakor velik uspeh. A to jih ni premotilo, da se ne bi pripravili na naslednji napad. Položaj so dobro utrdili s tem, da so si nanosili kamenja, zemlje in vejevja ter se tako zavarovali. To bi krogle in drobce težkih min, ki so kar dobro zadevale, prav gotovo zadržalo. V napetem ozračju so pričakovali nov naskok.

Tedaj so fašisti svojo bojno srečo poizkusili s trikom. Kolona, ki je prišla po levem bregu Krke, je pričela ob reki naglo prodirati pod Mačkovec, izkoriščajoč pri tem gosto grmičevje. Njen namen je bil priti naši zasedi za hrbet. Toda vse račune ji je zmešal vodnik drugega voda, tovariš Stajerc, ki je s svojimi fanti že udaril po njej. Prav takrat se je namreč že približeval položajem Medvedovega voda, hiteč mu v pomoč. Tudi ta kolona fašistov, presenečena tam ob vodi, ni sprejela boja, temveč se je v neredu naglo umikala tja, od koder je prišla.

Na Trški gori je bilo v rezervi še deset borcev, dva kuharja, intendant in kurir. Vseh štirinajst sem poslal mimo gostilne »Pri kuharici« ob robu gozda na vzpetino pri Mačkovcu, od koder se je lepo videlo na zbirajoče Italijane, ki so se pripravljali na tretji napad. Ti borci, ki jih je vodil Jože Tomič, so začeli demonstrativno streljati po fašistih in tako med njimi poizkušali napraviti zmedo. To je res uspelo: Italijani so se umaknili daleč nazaj proti Ločni. Niti naše krogle jih niso več dosegale. Drugi borci na položajih so tako dobili več časa za počitek in se pripravili za nadaljni boj.

Ko so Italijani v otoškem gradu zaslišali streljanje iz naše smeri, so svojim bratom hiteli na pomoč. Toda naš prvi vod, ki je bil tedaj prav ob mostu in gostilni ob levem bregu Krke, jim to ni dovolil. Ostrorelci so takoj, ko so se približali mostu, užgali po njih in jih tako zavrnil. Ko so nato fašisti poizkušali priti do mostu z jurišem in potem

na levi breg Krke, so naši borci ogenj še podvojili. Marsikateri fašist je obležal.

Končno so otoški fašisti le uvideli, da tako ne bodo prišli čez most. Položaj voda so pričeli obstreljevati z minometalci, ki so jih imeli pripravljene na grajskem dvorišču. Težke mine so udarjale dokaj točno in zato se je vod moral umakniti višje v gozd nad cesto.

Po tej pripravi so otoški fašisti poizkusili prodreti še enkrat, a tudi to pot brez uspeha. Malo pozneje so se iz gradu priplazili reševalci, da bi tja odnesli svoje ranjene in mrtve. Naši borci so jih motili tudi pri tem in tako so fašisti pri mostu imeli še nekaj izgub.

Vse dopoldne sovražniku ni uspelo, da bi bil prodrli po cesti mimo Mačkovca proti Otočcu. Okrog poldneva je nastala na njihovi strani grobna tišina. To gotovo ni bilo dobro znamenje. Kadar je nastala na nasprotnikovi strani tišina, je pomenilo, da se je le-ta pripravljal še na ognjevitější napad. Tako zatišje je vladalo vse do štirih. Ta odmor so izkoristili tudi naši borci za utrjevanje. Dotedanji boj je pokazal razne pomanjkljivosti že dokaj dobro utrjenih položajev.

Okrog štirih pa sem z daljnogledom opazil v bližini Ločne dva srednje velika tanka, ki sta hitela iz Novega mesta. Po kurirju sem obvestil tretji vod o bližajočih se tankih. Z njim sem poslal še dvajset borcev, ki so pravkar kot prostovoljci prišli iz čete pri Žalovčah. Vsi so bili dobro oboroženi s puškami, municijo in ročnimi bombami. S seboj so prinesli še nekaj zabojev rezervne municije za puške in več ročnih bomb. Prišli so kot naročeni in nam prinesli darilo, da si lepšega ni bilo mogoče misliti.

Kmalu je skozi Mačkovec prilomastil prvi tank. Sem pa tja se je ustavil in tedaj je proti našemu položaju izstrelil nekaj granat. Mitraljezca v tanku pa sta ves čas streljala po vasi in pobijala okenska stekla ter tipala po naših položajih. Toda ne svinčenke mitraljezov, ne drobci razpočenih granat niso našli naših borcev. Fantje so spčetka pred tankom malo popustili, misleč, da mu ne

bodo kos. Toda naj se je tank po vasi sprehajal, kolikor se je hotel, do naših položajev ni mogel.

Končno so se našli trije korajžni fašisti in s težko bredo zasedli položaj na gričku pri seniku, severno od Mačkovca. Komaj so se oglasili, jih je že našel naš mitraljezec Ris. K rami je stisnil svojo zbrojevko, pomeril... in eden izmed trojice je že obležal negiben, drugi pa kmalu za njim. Ko je tretji ostal sam in spoznal, da mu gre za glavo, jo je pobrisal, vlekoč za seboj težko bredo. A še preden je prišel do svojih, ga je podrla svinčenka majhnega petnajstletnega Lojzka iz Škocjana. Tako je bređa ostala sama. A Italijani nam je niso privoščili. Okrepljeni in zavarovani z drugim tankom so prišli ponjo in jo odvlekli v zaledje.

Ker tudi prvi tank s svojim manevriranjem ni opravil svoje naloge, je na sovražnikovi strani spet zavladal molk. A ne za dolgo. Po desnem bregu Krke se je bližala nova kolona sovražnikove vojske, ki je s seboj vodila tudi natovorjene mule. Namen te kolone je bil prodreti po desnem bregu Krke do otoškega gradu, tam odložiti tovor in se po levem bregu Krke vrniti proti Novemu mestu ter nam tako pri Mačkovcu pasti v hrbet. Ta namen pa jim je preprečila gorjanska četa in Pižitov vod prve čete, to je Gašperjeve čete našega bataljona. Ti so nam prišli v pomoč v popoldanskih urah. Borci teh dveh enot so takoj stopili v akcijo, pričakali kolono v zasedi in užgali po njej. Boj je bil kratek in kolona je bila razbita. Spet so se umaknili proti Novemu mestu.

Takoj nato sta skozi Mačkovec prihrumela oba tanka, za njima pa so hiteli fašisti, da bi poizkusili še z enim napadom. Toda naši borci tudi tedaj niso držali križem rok. Sprejeli so jih s strelji, ki so bili še kar dobro merjeni. Zato so se Italijani pričeli kmalu spet umikati, čeprav so jim njihovi oficirji grozili s pištolami v rokah. In ko sta tako ostala na cesti tanka sama, sta jo tudi tadva pobrisala za umikajočimi se vojaki, boječ

se, da se jima ne bi zgodilo tako kot dopoldne štirim njihovim avtomobilom.

Sonce se je že nagibalo za Kočevski Rog. In ker se je že bližal mrak, tudi Italijani niso več poizkušali napasti. Pobirali so svoje ranjence in padle, kolikor to niso uspeli že preje. Majhne skupine fašistov so se pred naperjenimi pištolami svojih oficirjev plazile proti kovačnici in tja, kjer so ležali njihovi negibni ali stokajoči soborci. Ko so končno to le opravili, kar ni šlo brez podpore težkih minometalcev, ki so ves ta čas obstreljevali naše položaje, so po pripovedovanju domačinov pobrali 120 mrtvih in ne dosti manj huje ali laže ranjenih, jih naložili na kamione in se začeli umikati proti Novemu mestu. Med umikom so fašisti pokazali, kaj znajo. Iz besa zaradi neuspeha so požgali ves Mačko-

vec. Še prej so roparsko izpraznili vse hiše in odgnali s seboj skoro vso živino.

Ko so naši borci opazili to njihovo divjanje, so se dvignili iz zaklonov in v široki strelni vrsti umikajočim se fašistom sledili vse do Ločne. Potem so skušali reševati še tisto, kar se je rešiti še dalo, kajti vaščanov ni bilo doma, ker so se že navsezgodaj umaknili na Trško goro.

V tem dolgem, neenakem boju smo imeli le dva ranjena, od teh je eden čez dva dni umrl. Utrujeni borci so posedli po topli zemlji in se počeno oddahnili, kajti ta dan so dali vse od sebe. Vaščani so se žalostnih obrazov vračali v dolino, v vas, in brez besed gledali pogorišča svojih domačij. Dolino je medtem že zagnila tema, iz pogorišč pa so se še dvigali osamljeni ognjeni zublji.

NAROD SI BO PISAL SODBO SAM

Peter Romanič

Leto 1943 je bilo za narodnoosvobodilni boj in ljudsko revolucijo prelomno in z dogodki bogato leto; vrstili so se s filmsko naglico in spomin nanje tudi v teh petindvajsetih letih ni popolnoma zbledel.

V partijski šoli, ki je bila sredi roških gozdov, me je dohitela novica o padcu italijanskega fašizma. To se je zgodilo 25. julija 1943. Po vrnitvi iz šole na sedež rajonskega odbora in komiteja Stari trg ob Kolpi — to je bilo okrog 10. avgusta — me je čakala obilica dela. Obvestila glavnega in okrožnega odbora OF so napovedovala skorajšnjo kapitulacijo Italije in v tej zvezi pospešene priprave na prevzem oblasti v osvobojenih krajih in druge naloge. V nekaj nočeh zapored smo »mobilizirali« številne fante v dolini, ki so doma čakali pripravljeni, da jih kdo odvede v partizane. To je bilo

potrebno zaradi morebitnih represalij okupatorja in domačih pomagačev proti družinam tistih, ki bi odšli prostovoljno v hribe.

Izpadalna borbenost v vseh treh sovravnih postojankah je zlasti po padcu fašizma močno splahnela. Posamezni izpadi iz postojank, često celo ponoči, so bili glavna, nam aktivistom pa vendar dokaj nevarna bojna dejavnost fašistov in belih v teh postojankah, ki so skupno imele nad tisoč vojakov. Že sredi avgusta so nam obveščevalci iz doline sporočili novo veselo novico: postojanko na Vimolju bodo izpraznili. To se je res zgodilo. Ostali so le številni bunkerji, a so jih pred odhodom zvečine požgali. Vas je bila popolnoma gola, ker so sadno drevje posekali do zadnjega debla!

Že naslednji dan smo sedež rajonskega odbora prestavili bliže k cesti in

v dolino, in sicer v Nemško loko. Od februarja dalje je v moje »sekretarstvo« spadal tudi rajon Koprivnik pri Kočevju. Zato smo sedež rajona postavili na mejo obeh rajonov, za vsak primer pa seve tudi dovolj daleč od sovražnih postojank.

Velikega mitinga pri »Hajki« nad Doblčko goro, 8. septembra popoldne, smo se iz našega rajona udeležili v precejšnjem številu. Med najlepšim razpoloženjem so zagrmeli topovske salve iz Črnomlja. Granate so padale v bližino, znak, da so Italijani zvedeli za miting. Kot je streljanje začelo, je nenadoma spet prenehalo.

»Nekaj se bo zgodilo,« je rekel komisar Tomšičevega bataljona in zaupal, da ima nekaj namigov iz postojanke v Črnomlju. Naslednji dan zjutraj mi je poslal sporočilo o kapitulaciji Italije. Še isti dan proti večeru smo bili že v Starem trgu. Razen dveh ali treh partizanov-rekonvalescentov, so bili tam sami terenci. Tisto noč sem imel več opravka s kurirji rajonskega odbora kot z okupatorjevimi vojaki. Vsak je hotel imeti najmanj mitraljez in oficirsko uniformo. To se jim je zdelo najbolj važno. Potem so prišle še tovarišice. Ta bi rada pištolo, druga karabinko, tisto »kratko«. Člani rajonskega odbora pa smo imeli več ko dovolj drugih nalog. Prevzem občine, pošte, skladišč municije in hrane. Slednje pa čimprej spraviti na varno v gozdove. Za vsak primer!

Desetega septembra dopoldne, ko smo pravkar razorožili bataljon italijanske vojske, ki je z vso opremo uspel priti vse od Generalskega stola do Starega trga, je prispel iz Kočevja osebni avto z vabilom: Tovariš sekretar, takoj na sejo okrožnega odbora v Kočevje.

V Kočevje, in še z avtom! No, kaj takega! Včeraj še nosu nisem smel pokazati na cesto, zlasti ne podnevi. Pa ni bilo časa za razmišljanje. Vedel sem, da je četa Tomšičevega bataljona prejšnjo noč med Knežjo lipo in Rajndolom razorožila celo italijansko divizijo. Prizor, ki sem ga videl na tem odseku iz voze-

Ive Subic: K. Destovnik-Kajuh, linorez, 1945

čega avtomobila, pa mi bo ostal v spominu do smrti. Ob robu ceste topovi, vozila, oprema, orožje. Naš avto je vozil kar čez puške in jermenje, ki je ležalo po cesti. Na večji gozdni jasi ob cesti je ležalo na tone papirja. Bojda vsa dokumentacija divizije. Nekaj napol civilno oblečenih partizanov je brskalo po teh kupih. Nikoli si ne bi bil mogel misliti, da ima ena sama divizija toliko opreme in razne krame. Italijanskih vojakov ni bilo nikjer več. Ponoči jih je neznan preplah dvignil iz šotorov in spanja, pa so pustili vse in jo ucvrli proti Kočevju...

Takoj je treba ustanoviti komando mest. Kje in kdo naj bo vodilni na teh komandah, smo se pogovorili na seji okrožnega odbora v Kočevju. Naslednji dan smo morali to uresničiti. Takoj izvesti tudi delno, čez nekaj dni pa splošno mobilizacijo, za kar je potrebno čim več političnega dela med ljudmi. Med tem ko smo ustanavljali komande mest

in jim določali naloge, je prišla nova dolžnost: volitve odposlancev! V rajonu Koprivnik enega, v rajonu Stari trg tri odposlance. Na toliko volilnih enot je bilo potrebno tudi razdeliti področje.

Datuma se več ne spominjam, sodim pa, da smo volitve izvedli med 17. in 21. septembrom. Seve brez volilnih listkov ali gumijastih kroglic. Kajpada brez izdatne pomoči odborov OF, ki smo jih imeli v vsaki vasi, tega ne bi bili nikoli zmogli.

To niso bile volitve v pravem pomenu besede. Bilo je mnogo več: to je bil plebiscit za stvar narodnoosvobodilnega boja, javno glasovanje za točke Osvobodilne fronte, za njen program, za zmago nad fašizmom. Iz vasi v dolini Kolpe so se ljudje zbrali v Sodevcih. Ko smo povedali, za kaj gre, so pokazali na Petra Madroniča, mlinarja iz Prelesja: »On naj bo naš odposlanec.« Z močnim ploskanjem so ga izvolili. Podobno je bilo za osredni del rajona Stari trg (Predgrad—Stari trg) izvoljen član rajonskega odbora Jože Lakner, v volilni enoti Zagozdac—Podgora—Nemška loka in Čeplje pa so to dolžnost naložili meni. Ob tem je bil v šoli v Zagozdci pravi partizanski miting, kajti iz posameznih vasi so prišli z zastavami in s harmonikami. V Koprivniku dekleta niso pustila niti predlagati koga drugega kot tovariša Gorazda, ki je bil tudi član našega rajonskega odbora. V redko naseljenem koprivniškem rajonu skoraj ni bilo moškega prebivalca. V vaškem odboru OF so bila domala le dekleta. Pridne in požrtvovalne aktivistke in skojevke, ki so že poprej, ko so bili še Italijani, veliko sodelovale z rajonskim odborom.

»Zborno mesto odposlancev vašega območja je šola v Livoldu, in to prvega oktobra opoldne,« je pisalo v vabilih s priporočilom, da si sami organiziramo prevoz do tja. »Pred šolo v Livoldu, in to prvega oktobra opoldne,« je pisalo v

vabilih s priporočilom, da si sami organiziramo prevoz do tja. Pred šolo v Livoldu nas je pričakala godba na pihala. Joj, kdaj smo jo zadnjič slišali! V šoli pa so tovarišice pripravile kosilo. Tudi za prenočišča je bila pripravljena slama v šolskih razredih. Tu smo se zbrali odposlanci južnega dela Slovenije. Po večerji, ko se je stemnilo, smo se naložili na kamione in zdrveli v noč. Kam? Zapeljali so nas naravnost v Kočevje pred Šeškov dom. Kočevje je bilo zatemnjeno, le Šeškov dom je bil znotraj razsvetljen. Odposlanci, člani glavnega odbora OF, vojske, AVNOJ in drugih organov so prišli v Kočevje iz vseh strani. Dvorana je bila kmalu polna. Razen predstavnikov naštetih organov in misij je bilo v dvorani 572 odposlancev slovenskega naroda. Po celonočnem zasedanju so nas kamioni spet odpeljali nazaj na zbirna mesta, kjer smo počakali naslednjo noč in še eno...

Kaj se je dogajalo tiste tri noči v Kočevju, je že dovolj opisano in znano. Dvorana se je nič kolikokrat tresla od enotnega odobravanja in burnega pozdravljanja raznih zgodovinskih sklepov. Denimo ob sklepu, da se Primorska priključi Sloveniji, ali sklepu za brezkompromisni boj za dokončno osvoboditev domovine. Ali na primer, ko je stopil na oder dr. Metod Mikuž, slovenski duhovnik-partizan, in dejal nekako takole: »Meni kot katoliškemu duhovniku najbolj zamerijo, da se družim s komunisti. Jaz pa lahko tu pred vami vsemi izjavim, da sem ravno med komunisti našel najboljše tovariše!« Takih trenutkov je bilo v treh nočeh veliko, zelo veliko, toliko, da jih ne bi bilo mogoče opisati niti naslednje dni, kaj še po petindvajsetih letih. Nad odrom v dvorani se je bleščal izrek našega velikega Cankarja: »NAROD SI BO PISAL SODBO SAM!« Ozračje polne odgovornosti in resnosti časa ter dogajanja je prevzelo vse.

IZ OBRAMBE V NAPAD

Karel Taufer-Šarli

To se je zgodilo na Trebelnem, v dolenski vasi, ki leži na najvišjem vrhu južno od Mokronoga, od koder je nad vse lep razgled po okolici. To je središčna točka tega kraja. Od tod se vija greben na zahod proti Blatnemu klancu, kjer se prek prelepih vinskih goric spušča k Mirni in Trebnjemu, z druge strani pa proti vzhodu prideš po grebenu prek Drečjega vrha in Čužnje vasi v poznano zdravilišče Šmarjeto. Proti jugu pot pelje v vas Češnjice in dalje v Štatenberško dolino, od koder ni težko priti v Mirno peč, proti jugovzhodu pa na Raduljo in Jagodnik ter naprej v Novo mesto. Kamorkoli pogledaš, vsepovsod prekrasna panorama. Grič ob griču in rahlo valovit svet, med katerim žubore ponižni potoki. Grebeni, vrhovi in pobočja, posejani z vinogradi in zidanicami ter njivami in gozdovi, vmes pa vasi, ki vsemu temu dajejo še posebno draž. Kaj hočeš lepšega. Narava tu res ne varčuje z lepoto.

Rad se spominjam tega dela Dolenjske. Rad zaradi njene lepote kakor tudi zaradi tega, ker sem bil v gozdu pod Trebelnem, ko so ustanovili Gubčevo brigado, katere pripadnik sem bil potem dve leti. Tudi kasneje se je brigada dneve in cele tedne zadrževala na tem terenu, kajti čestokrat se je po napornih marših in bojih zatekala tja na počitek ali pa je ta kraj izbirala za izhodiščne točke za napade na bližnje sovražnikove postojanke. Od tu je odhajala napadat tudi na železniško progo Sevnica—Trebnje in Trebnje—Novo mesto. Tu smo skupaj z domačini doživeli tudi marsikatero trdo uro. Večkrat nas je tu obstreljevalo nevarno topništvo ali pa so nas iz zraka napadala sovražnikova letala. Trpele so tudi vasi. Vendar smo bili prav zaradi vsega tega tu kakor doma, kakor na svojem.

Med številnimi boji, v katerih sem sodeloval na tem terenu, mi je v posebnem spominu ostala bitka naše brigade, ki se je odigrala 12. maja 1944. leta. Dva dni pred tem smo prišli — kakor že večkrat — na ta teren zaradi počitka ter priprav na ofenzivne akcije, ki so jih pripravljali višji štabi. V ofenzivo bi šli skupaj z drugimi brigadami. Zelo nam je bil potreben počitek, kajti zadnje dni smo bili neprestano na marših in se zapletali v manjše ter večje spopade. Izvojevali smo tudi dve večji zmagi, ponoči od 30. aprila na 1. maj smo v silovitem naletu uničili sovražnikovo postojanko v Dobravi pri Žužemberku, takoj nato pa smo napadli močno utrjeno, nevarno in do zob oboroženo postojanko v samem Žužemberku. Zavzeli smo jo šele po štirih dneh ogorčenih bojov.

Brigada je počivala in bila razporejena takole: bataljon in štab brigade sta bila v vasi Trebelno, dva v bližnjih vaseh, Slavkov pa je bil poslan na Novo goro z namenom, da nadzira teren proti Novemu mestu, kjer je bila močna sovražnikova postojanka. Ta bataljon je imel nalogo preprečiti morebitni napad na glavnino brigade. Kot navadno smo takoj po prihodu tja poslali v bližino sovražnikovih postojank tudi obveščevalce. Toda ti so poročali, da sovražnik miruje, kar nam je zelo ustrezalo. Zato je bila brigada v ožjem smislu zavarovana pred kakršnimkoli presenečenjem samo s patruljam in stražarji. Vsi drugi pa smo v lepi spomladanski noči sladko in pomirjeni zaspali.

V navideznem miru, ki ni kazal nobene nevarnosti, pa so dogodki potekali vse drugače, kakor je bilo videti na zunaj.

Nemci in belogardisti, prizadeti in razjarjeni zaradi poloma, ki so ga doživeli v Dobravi in v Žužemberku ter želj-

ni maščevanja, so se v največji tajnosti pripravljali za napad proti nam. Za to so zbrali močne sile tako v ljudstvu kakor glede orožja z namenom, da bi nas natihoma obkolili in tako stisnjene v obroč uničili. Toda o tem smo zvedeli šele kasneje.

Ponoči se je v daljavi tam nekje na cesti med Novim mestom in Mirno pečjo čulo grmenje motorjev. Slavko, ki je bil z bataljonom na Novi gori in najbližji tej cesti, je tudi sporočal o večjih premikih na omenjeni cesti. V štabu brigade takoj spočetka tem novicam nismo posvečali večjega pomena, ker smo mislili, da so to normalna sovražnikova prevažanja, ki niso bila vedno vezana z ofenzivo ali napadom na nas. Ne bili bi pa pravi partizani, če bi bili ob teh poročilih ostali čisto ravnodušni. Praksa nas je izučila, in to neštetokrat, da je v takih primerih treba biti oprezen. Nikoli ne veš, kaj te čaka, kaj kani sovražnik. Nebudnost je že tako prevečkrat botrovala smrti marsikaterega partizana. Brigadni komandant, narodni heroj Janez Hribar, je takoj poslal proti cesti izvidnice, ki naj ugotove, kaj se tam dogaja. Poleg patrolj so odšli ven tudi obveščevalci. Enote, ki so počivale južno od Trebelnega in v smeri sovražnikovega prevažanja, so okrepile patroljiranje in budnost.

To ni bilo storjeno napak. Zjutraj so se že zaslišali prvi rafali in mešano puškarjenje, ki je prihajalo od Mirne peči sem. To je bilo znamenje, da so se naše patrolje verjetno udarile s sovražnikom. Puškarjenje pa se je medtem vedno bolj približevalo našim položajem. Po podatkih, ki smo jih prejeli dotlej, je bilo jasno, da je sovražnik ponoči prepeljal svoje ljudi prav zaradi napada na nas in moramo s te strani pričakovati močnejši pritisk. To je kazalo tudi na to, da je sovražniku znano, kje se zadržujemo. Ali nas je zasledil sam ali smo bili izdani, to zdaj ni bilo tako važno. Poglavitno je bilo, da ne bomo presenečeni. Za to pa je — kolikor je bilo mogoče — že poskrbljeno.

Naše čete, ki so bile na tem terenu, so bile že razdeljene na primerne položaje, drugim enotam pa je bilo naročeno, naj ostanejo, kjer so, vendar v strogi pripravljenosti. To vse, dokler ne ugotovimo, kako je z vsem tem, kako se bodo stvari razvijale in s kako močnim sovražnikom bomo imeli opraviti.

Kmalu se je vnela ogorčena bitka. Spopad je bil vse hujši. Nič ni kazalo, da sovražnik kljub našemu odporu misli popustiti. Ozračje se je treslo od minskih in granatnih eksplozij, ki so orale okolj nas. Mitrалjezni rafali so parali ozračje in bombe so padale na gosto kot debela toča. Sovražni pritisk na naše enote, ki so bile na položajih južno od vasi Češnjice in Cilpoh, je bil vse močnejši. Kljub premoči so borci zdržali prvi napad. Videli smo, da močna sovražnikova kolona, zaščitena celo s tanki, nepopustljivo pritiska na naše položaje, ki so bili stalno pod hudim topniškim ognjem. Zdaj je bilo vsem jasno, da imamo pred seboj številnega in močnega sovražnika in bo ta dan pred nami hud boj.

Po tej ugotovitvi je komandant Janez poslal bataljonskemu komandantu Slavku hitrega kurirja s poveljem, da od tam takoj udari sovražniku v hrbet, drugim enotam pa je bilo naročeno, naj ostanejo na svojih položajih, ki naj jih zadrže z manevrsko obrambo, vmes pa napadajočemu sovražniku zadajajo čimveč izgub.

Vse dotlej smo računali samo s sovražnimi silami, ki smo jih imeli pred seboj. Že teh ni bilo malo in napadali so kakor ose. Niti pojma nismo imeli o njegovih drugih kolonah, ki so se tudi tajno približevale Trebelnemu in nas, ne da bi mi bili vedeli, obkoljevale.

Kmalu so se okoliščine čisto spremenile. Pokazalo se je, kaj nam preti. Nemci in belogardisti so pri Češnjicah prehajali iz napada v napad. Kurir, ki je bil poslan v Slavkov bataljon, se je vrnil, ne da bi bil mogel opraviti svojo nalogu. Ni mogel prek štatemberške doline

Ive Šubic:
Poganjač »tigla«
tov. Janez,
svinčnik, 1944

in Radulje, ki jo je sovražnik na gosto zasedel. Kaj zdaj?

Iz daljave iz smeri Jagodnika smo slišali odmeve gostega streljanja; to je pomenilo, da se je tudi Slavkov bataljon zapletel v spopade. Patrulje Čalijevega bataljona, ki je zavzel položaje severno od Trebelnega v smeri proti Mokronogu in Drečjem vrhu, so odkrile močno sovražnikovo kolono, ki se je iz smeri Čužnje vasi približevala Trebelnemu. Kmalu nato je bil zapleten v boje tudi ves Čalijev bataljon.

Zdaj nam je bilo jasno, da smo se znašli v dosti hujšem položaju, kakor smo si mislili spočetka. Pravzaprav smo šele zdaj ugotovili, da je brigada napadena kar s treh strani in je napadalec zelo močan.

Samo v smeri Blatnega klanca in Zabukovja naše patrolje do zdaj še niso odkrile sovražnika. Zato smo iz Trebelnega poslali in v tej smeri razmestili brigadno ambulanto z ranjenci in bolniki, pa še kuhinje z zalogami hrane, orožarja z municijo, krojaško in čevljarstvo

delavnico, frizerja in konjevodce s konji in mulami. Ker so bili vsi bataljoni zdaj že v boju, se je ves ta pratež, vsa ta komora, morala ščititi sama. Na položaje smo poslali prav vse, kar je bilo operativnega. Zato smo se neprestano bali, kdaj se bo sovražnik pojavil tudi iz te strani. Slabo ali skoraj nič zaščiteni komora bi v tem primeru imela velike žrtve.

Tako so bili zdaj v ostrih bojih zaposleni vsi štirje bataljoni. Po naših položajih so deževale mine in granate, da je bilo kot v najhujšem peklu. Juriši so se menjavali z obeh strani. Nemcem pa so z vso silo pomagali tudi belogardisti. Sovražnikova premoč je bila očitna. Toda mi ne bi bili Gubci, če ne bi bili kljub tako veliki premoči vztrajali, kot smo že večkrat. Položaje smo obdržali vse do opoldne, tedaj pa se je sovražniku posrečilo, da jih je prebil na nekaj mestih. Premoč je bila prehuda. Najprej so nas malo potisnili nazaj, potem pa prebili našo črto tako, da je bila malce raztrgana. Zavzeli so tudi Trebelno. Enemu izmed naših bataljonov so uspeli zapleniti celo komoro.

Bil je lep spomladanski dan. S tesnobo smo opazovali, kako se sovražnik zmagoslavno vede in kako bahato se kaže pred ljudmi. A to ni trajalo dolgo. V vasi smo kmalu opazili ogenj in dim; kot da so vsega tega krivi domačini, se je sovražnik lotil vasi. Brž ko so vas zasedli, so se je lotili s plamenometalci. Najprej so zažgali eno hišo nad cesto pri pokopališču. Zaslišali smo krike in jok. Ljudje v vasi so bili na smrt prestrašeni. Vmes pa so nas belogardisti pozivali k predaji, se bahali, nam grozili in nas preklinjali. Kdo bi znal opisati bolečino in jezo, ki nas je grabila, ko smo čisto od blizu gledali, kako Nemci, tujci, z njimi pa domači izdajalci gospodovalno hodijo po naših tleh in strahujejo naše ljudi. Divjali so po vasi in bili prepričani, da nas bodo ta dan uničili do zadnjega. Vsaj vedli so se tako, kajti čutili in vedeli so, da jih je več in so dosti bolj oboroženi.

Razmerje sil in okoliščine na položajih so bile za nas vse slabše. Popoldan je bilo zelo težko. Napeto smo tuhtali, kaj bi storili. Čutili smo okoli sebe veliko napadalcev, a da jih je bilo toliko, si nismo mislili. Šele kasneje smo zvedeli, da je bilo pred nami in okoli nas okoli tisoč Nemcev in belogardistov, ki so bili oboroženi ne le s pehotnim, temveč tudi težkim orožjem in s tanki.

Bili smo v položaju, ko nismo imeli nobenega zaledja. Stisnjeni smo bili na ozek prostor in iskali smo nekak izhod. Nekje vendar mora biti. Kmalu nato so se nad nami pojavila še tri letala in so precej nizko leteč, stvari še bolj poslabšala. Na nas in proti nam je pokalo z vseh strani.

V tej stiski je deloval vsak komandir, vsak komandant po svoji uvidevnosti. Prilagajali so odredbe trenutnim razmeram na bojišču. Ta dan nismo še nič jedli, vendar nihče ni bil lačen. Za lakoto ni bilo časa in možnosti. Vsak, ne le poveljniški kader, vsak je mislil le na to, kako bi čimbolj škodoval napadalcem. Kar je bilo nas, komandantov, komandirjev in komisarjev, vsi smo bili z borci dobesedno z ramo ob rami na vročih položajih.

Kljub vsemu pa ni bilo nobene panike. Stari, prekaljeni gubčevci, ki so se znašli že v neštetih težavah, so svojo vztrajnost, iznajdljivost, pogum in požrtvovanje neopazno prenašali na mlajše soborce, zato morala ni popuščala. Nasprotno: vsi so bili prepričani, da bomo tudi tokrat iz boja izšli uspešno.

Natanko se še spominjam, kako je na sestanku, ki smo ga sklicali med bojem zato, da bi s skupnimi močmi analizirali nastalo situacijo, brigadni komandant Janez skrbno poslušal poročila in predloge sodelavcev in podrejenih, vmes pa tiho opazoval teren in sovražnikovo delovanje, ki mu je trenutno dobro šlo izpod rok. Jezen je bil zaradi sovražnikovih uspehov, zato je vmes rekel kakšno krepko, vendar je vseskozi mirno kakor vedno razmišljal, kako bi se odločil. Vsi smo tako brezmejno za-

upali vanj, kot da je vprašanje zmage res samo v njegovih rokah. Tako smo mu zaupali vedno in ne brez vzrokov.

Potem je na kratko on ocenil sovražnika in razmerje sil:

— ugotovil je, da zaradi bahaštva in občutka velike premoči ni vzpostavil obrambe vasi,

— podcenjuje nas v prepričanju, da smo že razbiti in mu nismo več nevarni. »To slabost, to napako bomo izkoristili!« je pribil. »Zato ga bomo čimprej napadli, in sicer v vasi! Morala našega moštva bo pri tem glavno orožje!« Takoj zatem so bila v bataljone poslana povelja v tem smislu. Posebno povelje je dobil Rifl, komandir inženirskega oddelka. Miniral naj bi cesto med Trebelnim in Češnjicami, ki jo je tudi kontroliral sovražnik, za brigadno komoro pa je odločil, naj ostane kar tam, kot je bila, čeprav je bilo videti tvegano. Zdaj smo v ozračju začutili novo napetost. Vsi smo nepotrpežljivo in neučakano pričakovali povelje za splošni juriš. Povelja komandanta Janeza zdaj niso bila samo njegova neomajna volja, temveč tudi želja vseh borcev, ki so bili na hitro seznanjeni z najnovejšo odločitvijo. Ta obveščenost je še povečala samozavest posameznikov. Zdaj smo vsi vedeli, kaj je odločeno, kaj nam je storiti. Iz tega mora nekaj nastati, saj smo bili nič kolikokrat še v hujših, negotovih okoliščinah, kjer ni bilo mogoče dajati nobenih povelj več, pa se nismo dali. Ukvarjali smo se še s poslednjimi pripravami, a vsepovsod je vladal pogum. Vsak si je natanko ogledal svojo okolico, popravil nahrbtnik in torbice z naboji, napolnil puško ali avtomat, pregledal ročne bombe, puškomitraljezci in njihovi pomočniki pa so polnili šaržerje in zasedali nove, preudarno izbrane položaje. In vse še vedno v popolni tišini! Še en pogled in začnemo se plaziti proti sovražniku. Tiho, pritajeno, po mačje.

Smrtno tišino so naenkrat pretrgali ostrí vzklíki:

»Na juriš! Juriš! Gubci, naprej!«

Odjeknile so eksplozije ročnih bomb in zadrdrale strojnice, ki so jih dopolnjevali streli iz pušk.

Naš juriš je bil odločen, discipliniran in prežet z voljo po uspehu. Naenkrat, kot da so zrasli iz tal, so bili tu spet Gubci.

Naš naskok je dosegel več kot smo pričakovali: sovražnik je bil tako presečen, da ni uspel vzpostaviti resnejše obrambe. Tudi za hip nas ni mogel zaustaviti. Drveli smo naprej kot resničen plaz!

Tedaj se je sovražnik dvignil in nam začel kazati hrbte. Pognal se je v paničen beg, kakršnega smo videli le redkokdaj. Bežali so po grebenih, zgubljali so se v grapah. Vsak je bežal, kakor je vedel in mogel, samo da bi obvaroval glavo. To nas je še bolj podžigalo in pritiskali smo za njimi, da niso mogli priti do sape. Med begom so odmetavali opremo in vse, kar jih je preveč težilo, da so laže tekli. To je bilo presenečenje in pol!

Tako smo naglo spet zavzeli Trebelno.

Medtem je na cesti proti Češnjicam močno usekalo. Enkrat, dvakrat in še tretjič. Se pravi, da je uspelo tudi Riflu in njegovim minercem. Kmalu smo ugotovili, da so nemški tanki pri naglem umiku naleteli na naše mine! Janezov namen je uspel: sovražnik je bil z našim nenadnim vdorom v Trebelno tako zmešan, da se ni mogel znajti glede naše stvarne moči.

Porazgubili so se spet po postojankah, tja od koder so prišli. Doživeli so hude izgube in celo dva tanka sta bila poškodovana.

Nazaj smo dobili celo bataljonsko komoro, in sicer nepoškodovano. To je bil dokaz popolnega presenečenja.

Na Trebelnem se je spet razlegala partizanska pesem, a morali smo se pripraviti za nove in trde naloge: v sklopu splošnih akcij smo potem napadali postojanko v Mirni peči.

Tudi to pot nismo umazali imena Matije Gubca. Nasprotno, še globlje je bilo vklesano v našo zgodovino.

ČEZ SAVO

Karel Leskovec

Komandant bataljona je bil tedaj priljubljeni, preudarni in pogumni Janez iz Dolomitov. Bataljon je bil takrat pri Sv. Mohorju, prijaznem hribčku nad Selško dolino. Njegovo severno stran porašča bukovje, ki se čez Lajše veže z Dražgoško goro. Proti jugu in delno tudi proti zahodu se spušča v zeleno Selško dolino. Z vrha Mohorja, ki je nekako sredi Gorenjske, smo zlasti ob lepem vremenu imeli prelep razgled vse do Ljubljane. Iz kranjskih tovarn smo slišali zategle glasove siren. Na vrhu hriba stoji tudi cerkva in je videti, kot bi jo tja mimogrede posadila neka močna roka. Kadarkoli smo se zadrževali tam, je bila pri cerkvi vedno naša zaseda s težkim mitraljezom. Od tu je bilo mogoče obvladati vso okolico. Za dober streljaj pod cerkvico je kmetija in tam se je navadno nastanil vsak štab naših enot. Toda — preveč sem se že zadržal pri opisovanju, kajti ta hrib poznajo skoraj vsi gorenjski partizani.

Tisti dan je bil izredno lep in sončen. Borci so se brezskrbno nastavljali prijaznim pomladanskim žarkom. Štab bataljona je skrbel za počitek in se pripravljaj na težaven in nevaren pohod. Na levem bregu Save so bile partizanske sile razmeroma šibke, sovražne postojanke pa precej goste in trdne. Zato so naše brigade včasih upadale čez Savo in udarjale na njihove utrdbe. Prvi bataljon Prešernove je to pot imel nalogo pregrizti se na področje med Tržičem in Krvavcem.

Komandant Janez je sedel za veliko kmečko mizo in na razgrnjeno specialko z debelim svinčnikom vnašal znamenja. Za mizo so sedeli še komisar, komandirji čet in terenci. Ko je prisotnim pojasnjeval nalogo

bataljona, jim je mimogrede tolmačil tudi svojo zamisel, kako naj bi prešli čez Savo.

Ko se je začelo mračiti, se je bataljon razvrstil pred hišo. Komandant Janez ga je natanko pregledal in se potem premišljeno obrnil k fantom:

»Šli bomo čez Savo in na drugi strani napadali nemške postojanke... Toda, vedite, da bo Savo treba brestiti!«

Potem se je nasmehnil, kot se je znal samo on in dodal:

»Čez Savo moramo priti. Če pa ste za to, da gremo čez most v Kranju, je prav tudi meni.«

Vsi smo se temu nasmehnili, ker je bilo jasno, da jo bodo raje bredli. Priti čez Savo, ob kateri se vijuga še železniška proga in ob mostovih ter na vseh za prehod pripravnih krajih štrle iz zemlje grozeči bunkerji, niso mačje solze. Zato je deroča, mrzla in precej globoka voda pomenila dosti manjšo nevarnost; na vprašanje, kdo zna plavati, je dvignilo roke kar tričetrtnine borcev. Ne samo to: veliko je bilo tudi takih, ki jim voda še nikoli ni segla više kot do kolen! Zato so ti borci imeli pred tako nalogo še poseben strah. In če temu dodamo še občutek, da bo za hrbotom vsak hip zaregljalo, potem kljub vsemu ne bi bilo čudno, če bi marsikateri raje jurišal čez utrjen in z zasedami branjeni most.

Bataljonska kolona se je kakor črna nit pomikala v smeri Save. Planine so se počasi zavijale v temo. Obdajala nas je tišina, le žvižgi vlakov, ki so vozili pod nami, so motili večerni mir. Iz daljave so nam mežikale v pozdrav redke luči zatemnjene Kranja. Žvižge vlakov smo slišali vse bliže...

Komandant Janez je hodil na čelu kolone. Kadar je šlo zares, se je najbolj zanesel nase. Tesno za njim je capljal njegov mali kurirček... Sredi noči se je bataljon zadihani ustavil na Joštu. Tu so že čakali bataljonski obveščevalci in nekaj terencev. Terenec Jokl-Ivo Slavic, narodni heroj, ki je okolico dobro poznal — bil je domačin — je predlagal, da bi bilo najbolje bresti pri »Kamnju«. Tam voda ni tako globoka. »Toda,« je dodal takoj, »vse bi se moralo zgoditi v največji tišini, kajti čisto blizu, za slab streljaj stran, je utrjen nemški bunker, iz katerega noč in dan zijajo cevi šarcev. Če nas odkrijejo,« je končal, »bo pravi hudič in iz tega korita se ne bo lahko zmazati. A kakor sem rekel: tam je voda najbolj plitva, nikjer ne seže več kot do pasu. Držati pa se moramo točno določene poti, ker je ta plitvina zelo ozka...«

Sledil je kratek, tehten posvet... in kmalu se je spustila navzdol skupina prednje straže, ki je imela nalogo, da postavi zasede. V tej skupini so bili predvsem borci-plavalci, kajti ti bodo morali čez vodo prvi.

Potem ko smo se odpočili, je komandant Janez spet naročal vsem, kako naj hodimo in bredemo in kako naj pazimo na tovariše, ki ne znajo plavati. Zaradi tega smo tudi sestavili reševalne ekipe.

Počasi in kot miši tiho smo se začeli spuščati po severni strani Jošta. Do proge smo prišli srečno. Tik pod gozdom smo posedli v travo in pozorno prisluškovali. Vladala je globoka tišina. Samo udarci pljuskajoče Save, ki se je zaganjala v bregove, so motili noč. V tej tesnobi marsikdo ni niti snšal enakomernega čirikanja čričkov. Bili smo točno nad odsekom Save, ki smo ga izbrali za prehod. In prav pod nami je bila voda najnemirnejša in je precej šumela. To nas je tolažilo, kajti računali smo, da bo ta šum preglasil zvoke, ki jih bomo

kljub pazljivosti verjetno — hoteli ali ne — povzročili pri prehodu.

Z Janezom sva se tedaj spustila čisto k obali in ogledovala. Prednja straža se je tam že pripravljala za prehod. Vsi so imeli nahrbtnike in puške za vratom in so se drug za drugim spuščali v vodo. Čez dobre četrt ure sva njihove temne postave videla že na drugi strani. Potem so se zgubile v zasede. To je bilo znamenje, da zdaj lahko zagazi v vodo ves ostali bataljon...

Noč je bila jasna. Pogledam v živahno Savo. Bilo je, kot da se drobne kristalaste zvezdice veselo pozibavajo na deroči reki in v to, z zvezdastimi kristali posuto reko, je zdaj zabredla temna kača bataljona. Fantje so se prišli za roke in previdno smo se začeli pomikati čez. Korak za korakom. Kazalo je, da bo šlo vse v redu. Nekateri so bredli bosi s čevlji za vratom, drugi obuti. Prvi so bili na boljšem potem, ko so hodili v suhih čevljih in brez krvavih žuljev, toda dno reke ni gladko. Zato so komaj lovili ravnotežje. Tisti pa, ki so ostali obuti, so sicer imeli polne čevlje vode in potem krvave žulje, zato pa je bil njihov korak v vodi trdnjši in manj boleč. Sklenjena kolona se je počasi pogrezala v mrzlo vodo. Glava kolone se je že bližala sredini reke. Vse je šlo v najlepšem redu. Noge smo trdo tiščali k dnu, da hiteča voda ne bi imela pri premikanju preveč moči. Nekako na sredi reke se je ta živa veriga sunkovito pretrgala. Zadnji del kolone je začelo spodnašati in odrivati po toku. Nekateri se je že zaneslo v bolj globoko vodo, da so jo imeli že do pod pazduhe. Potem jih je zaneslo še bolj navzdol in na površju so ostale samo še glave. Začel se je boj z nepopustljivo reko, ki jih je vsekakor hotela spraviti podse. Veriga je bila zdaj čisto raztrgana, pomešana in tisti, ki so bili v drugem delu, so izgubili smer prehoda. Zdaj je bila samo še nepo-

pustljiva Sava, hiteča naprej in klopčiči premetavajočih se teles v njej. Nemci v bunkerjih niso bili več največji sovražnik. Šarci so bili v primeri s pritiskajočo Savo le še sitne muhe. Na tišino so pozabili vsi, ki so se topli s hudobno reko. Čofotali so po vodi, se klicali in drug drugega lovili za roke.

»Tiho, da nas ne slišijo Nemci!«

Šum vode se je mešal z obupnim čofotanjem, s klici in grgrajočimi glasovi. Reševalci so imeli polne roke dela. Pomagali so, kolikor se je dalo.

V tem smo skoraj pozabili, da bo vsak čas počilo. Sredi vode smo bili zelo lep cilj strelcem z obale, ki so gotovo samo še čakali, da pridemo še bliže njihovim cevem. Dokler smo bili v tem zakletem koritu, življenje vseh skupaj ni bilo vredno piškavega oreha.

Vsak je bil presrečen, če se je spet lahko oprijel zelene veje ob vodi, presrečen, ko je pod sabo začutil trda tla. Najraje bi jih poljubil.

Mokri smo krenili čez kranjsko polje in se nekje med Naklom in Kranjem usmerili proti Križni gori...

Dan nas je dobil v vznožju gora. Ustavili smo se v Godu, v prijazni vasici nad Golnikom, a nismo se potaknili po hišah. Preveč smo bili utrujeni. Polegli smo kar po mehki zemlji v gostem gozdiču, kjer za varnost ni bilo treba zaposliti veliko ljudi.

Šele zvečer smo se spustili v dolino do prvih kmetij po hrano. A važnejše je bilo, da smo navezali stike s tamkajšnjimi terenci in kmalu skovali načrt za napad. Tedanji sekretar kranjskega okrožja Jokl, je takoj soglašal. Sedeli smo pod košato smreko. Janez je predlagal, da je treba udariti takoj, ker je tu pač tako, da se v enem kraju ni dobro dolgo zadrževati, če nočeš, da si ne nakoplješ na vrat močnih kolon Nemcev in belčkov. Dogovorili smo se, da bomo udarili zvečer. Prvi cilj našega napada

naj bi bila nemška postojanka v Križah pri Tržiču. Terenci so o njej že imeli potrebne podatke — in v dveh urah je bil načrt v grobem izdelan. Takoj nato smo se dvignili, da bi si ogledali teren. Križam smo se približali skoraj do prvih hiš, ker je nad vasjo dobro zaraščen gozd. Splazili smo se v gosto grmovje in opazovali. Pod nami je bilo vse kakor na dlani.

»Postojanka je v tisti veliki hiši, desno od cerkve,« sta pojasnjevala obveščevalca.

»V njej je trideset žandarjev. Ponedvi imajo eno, ponoči pa dve straži, poleg tega pa včasih po vasi tudi patroljirajo.«

Ta velika hiša je bila župnišče. Ogledovali smo jo od vseh strani in tehtali, kako se bomo pritihovali do nje. Če se ji ne bomo približali neopazno, bo šlo trdo.

Z mrakom se je bataljon že spuščal proti Križam. Bili smo prepričani, da Nemci ne vedo za naš prihod. Zasede so se odcepile in se zgubile na odrejena križišča, bombaši so bili pripravljeni. Vse je bilo tiho, ko smo se ustavili. Okrog enajstih ponoči smo že sklenili obroč okoli postojanke. Postojanki so se prvi približali minerci. Tiho so se pomikali naprej in se skrbno pripravljali, kako bodo brž položili tja eksploziv, ko je zloveščo tišino pretrgal plaz rafalov. Proti njim so se pognali svetli jeziki. Začelo je pokati, kot bi se vnelo skladišče municije. Okrog postojanke so zaregljali tudi naši mitraljezi, vmes pa so basirale ročne bombe. Zdaj so okolico razsvetlile tudi rakete, mi pa smo zavpili »juriš!«.

»Naprej, tovariši!« so hrabrili komandirji — in Nemce, ki so nas napadli iz jarkov pred postojanko, smo brž pregnali. Zbežali so.

Toda — na presenečenje, kar bi bilo za uspeh zelo važno, zdaj nismo mogli več računati. Šinilo mi je v glavo:

»Kako, za vraga, da so nas čakali že v jarkih? In tako pripravljeni na obrambo?«

Ko sem to pomislil, je zaropotalo tudi za našim hrbtom. Iz tržiške strani so udarili na naše zasede. Zdaj je bilo popolnoma gotovo, da nas je nekdo izdal. Toda kdo bi to bil, nismo nikoli zvedeli ...

Borci so bili tako blizu postojanke, da so tja metali že ročne bombe. A pritisk Nemcev in predvsem presečenost, ki so nam ga pripravili, je povzročil, da smo se morali umakniti. Ni bilo dolgo, ko smo se zbrali na zbornem mestu. Zdaj so nebo prepregli temni oblaki in bila je taka noč, da bi jo rezal. Nemci pa še niso mirovali in so obstreljevali vas z minometalcem, da je treskalo okoli nas, kot bi bila huda ura.

Ugotavljali smo, če smo vsi. Nenadoma je šla od ust do ust novica, da komandanta Janeza ni nikjer.

»Ga je kdo videl? Kdo ga je videl zadnji? Kje ga je videl?« smo se spraševali.

Nihče ga ni videl po napadu.

Vznemirili smo se. Je padel? Leži nekje ranjen ali pa so ga ranjenega dobili Nemci?

Njegovo dekle, Marjanca, ki je bila tudi v bataljonu, je bila zelo zbegana in zaskrbljena. To sem ugotovil kljub temi, čeprav ona tega na zunaj ni kazala. Vsem je šlo skozi možgane:

»Ne, Janeza ne smemo izgubiti! Ponj, kjer je!«

Da, Janez je bil neranljiv. Njega so se krogle vedno izogibale, tako da smo mislili, da se ga krogla sploh ne prime. Te misli o njem so postale že legendarne, saj je tolikokrat brezbrizno jurišal na sovražne položaje, tolikokrat čisto od blizu metal bombe po nasprotniku. Ne, res nismo mogli več pomisliti, da bi se mu lahko kaj zgodilo.

Zbral sem se in velel:

»Štirje hitro z mano! Pogledali bomo, kje je ostal!«

Komaj sem to izustil, smo že tekli navzdol. Ne tekli, kar valili smo se po bregu, kajti bili smo prepričani, čutili smo, da je vsak trenutek odločilen.

V zrak so se še vedno dvigale rakete in nam od daleč slepile pogled. Tudi ropotalo je še vedno z nezmanjšano silo.

Zadihani in znojni smo prišli čisto blizu. Nemci so razburjeno vpili vse mogoče. Na vsakih nekaj korakov smo se morali vreči po tleh. Vsa okolica je bila živa Nemcev. Zdaj smo se samo še plazili. Po trebuih smo lezli skozi sadovnjak, se ustavljali, tipali in prisluškovali, da bi prestregli kakšen Janezov glas. Nič. Plazili smo se naprej po rosnjavi travi. Od drevesa do drevesa. Zdaj smo — čisto iz sebe — začeli Janeza tudi klicati. A nihče nam ni odgovoril. Povsod je bilo slišati samo nervozne glasove Nemcev, ki se nikakor niso mogli pomiriti. Plazimo se naprej, pritajeno kličemo. Janeza nikjer! Da ga res niso že dobili, pomislim. Ali pa je mogoče že mrtev in za radi te trde teme ne moremo videti.

Minilo je več kot pol ure, a o Janezu niti sledu! Ko nisem mogel nič opaziti, sem se usmeril na desno k cesti, kajti na obzorju se je že začelo daniti. Če ga ne najdemo zdaj, je z Janezom konec!

Kakšnih petdeset metrov od ceste spet nekajkrat in precej glasno pokličem. Malo počakam in zdaj zaslišim zamolkel glas:

»Tu sem ...«

Počasi se dokopljem v tisto smer in sledim glasu na njivo: Janez je ležal na trebuhu v krompirju. Skočil sem k njemu in zdaj sva se oba odvlekla z njive tja, kjer so čakali drugi tovariši. Janez je bil zelo zdelan in zelo slab. Nosili smo ga.

Šele, ko smo bili precej daleč od postojanke, sem vprašal ranjenca: »Kam pa te je zadelo?«

S komaj slišnim glasom je dahnil:

»V trebuh in v hrbet.«

Takrat, ko so nam Nemci udarili v hrbet, se je Janez dvignil in se nameril iz zasede k postojanki. Tedaj je naletel na Nemce. Tako je obležal sam, ne da bi kdo vedel, kje je in kaj se mu je zgodilo.

Prinesli smo ga v Gozd in ga položili v neko hišo. Bolničarji so brž prinesli slame, da je ležal na mehkem. Medtem se je zdanilo in obetal se je lep, sončen dan. Bataljon je že odšel v taborišče, Janez pa je nepremično ležal na slami. Oči so mu porumenele in neprestano je povračal. Že tedaj me je obšlo spoznanje, da za Janeza ni več pomoči.

On pa je kljub bolečinam mrmral:

»Samo, da me niso dobili Nemci!

Hvala vam, tovariši!«

Tolažil sem ga:

»Janez, še jih bomo, še! Zdaj te bomo odnesli v bolnišnico... in potem se boš spet vrnil med nas!«... Toda — tudi sam nisem verjel tem besedam...

Nanagloma, kot da je poln moči, je obrnil glavo k meni, ki sem klečal poleg njega, me pogledal z napol odprtimi očmi in se poskušal nasmejati:

»Korel, to pot pa ne več!«

Spogledali smo se in vsi smo vedeli, da Janez govori resnico. Žalostno, trdo, toda neodložljivo resnico.

Nosila so bila medtem že pripravljena in tovariši so ga odnesli v skrito bolnišnico pod Storžič. A preden smo se od njega poslovili, mi je Janez naročil, naj njegovo Marjanco zatrdno pošljem za njim.

»To mi moraš ustreči,« me je zadolžil motnih oči in jaz sem mu to tudi obljubil. Že delj časa, še ko sva bila 1942. leta v Dolomitskem odredu in sva bila dobra prijatelja, sem vedel, da je njegova ljubezen do Marjance resnična, velika in čista. To je vedela tudi vsa brigada. Nič ju ni moglo razdvojiti. Zato sem vedel: če Janez ugasne, bo Marjanca prizadeta

bolj, kot se to da povedati. To ni bila vsakdanja ljubezen... In potem so ga odnesli...

Tovariši v taborišču niso mogli takoj zaspati. Sedeli so ali ležali in se pogovarjali o čudnih dogodkih pretekle noči. Največ in zaskrbljeno so govorili o komandantu Janezu.

Brž ko sem se pojavil med njimi, so utihnili in gledali vame, kot da je od mene odvisno, če bo Janez ostal ali ne. Komandanta Janeza so imeli radi kot le redko koga. Brez povelja so se dvignili in postavili v vrsto.

»Kje je komandant? Kaj je z njim?« so začeli vpraševati.

»Živ,« sem kratko odsekal. »Rajen je, a hudega ni,« sem jim lagal.

Obrazi so se jim začeli vedriti in obnašali so se kot otroci, če jih pohvališ.

»Madona, če bi ga Švabi ujeli, bi šli ponj, pa če je ne vem kje!« so se pridušali tovariši, in to taki, ki bi to res naredili.

Marjanca je stala na levem krilu vrste. Stala je tiha, blede in mirna in neprestano je gledala v tla. Zbral sem pogum in jo pogledal. Opazila me je in čutil sem, da ona ve, kaj skrivam. Opravičeval sem se sam sebi:

»Dokler je živ, vendar ne morem reči, da je mrtev!«... a zadovoljil se nisem.

Bataljon se je razšel in fantje so zdaj pomirjeni plegli. Kmalu je vse spalo, le jaz nisem mogel. Sedel sem na smrekovem štoru in misli so mi neprestano uhajale k Janezu. V partizanih sva bila skupaj od prvega dne. Nisem si mogel misliti, da Janeza nikoli več ne bo k nam. Da ne bo več tega vedrega, vedno na šalo pripravljenega Janeza, da ne bo več tega dobrega, hrabrega in na daleč znanege partizana!

»Tovariš namestnik,« sem začul zdaj pred seboj mehak ženski glas. Bila je Marjanca, vedel sem, da bo prišla.

»O, kaj je, Marjanca? Kaj nisi šla počivat?« sem jo vprašal kar tako, čeprav sva oba dobro vedela, za kaj gre.

»Ne,« je dahnila.

»Meni se kar zdi, da je z Janezom huje, kot si rekel prej?« je nadaljevala.

»Ne, ni, Marjanca. Verjemi, da je tako,« sem ji prepričevalno zatrjeval.

Po dekletovem nežnem obrazu so začele polzeti solze in oči si je zakrila z rokami:

»Jaz... jaz... k njemu bi šla, moram ga videti!« jo je premagovalo.

»Saj veš, da ne moreš, tudi če bi te pustil. Še sam ne vem, kje je bolnišnica in poleg tega razen ranjencev ne sme nihče tja,« sem ji branil, kakor sem vedel in znal.

Še trenutek je postala, me pogledala — in odšla.

Ko sem pozneje šel k terencem, sem ob stezi naletel na Marjanco. Sedela je pod smreko in hudo jokala. Zdaj me je prevzelo:

»Saj jo vendar moram pustiti k njemu. Tudi Janezu sem obljubil. Poslednjim željam ljudi je treba ugoditi.«

Skoraj prepričan sem bil, da Janez tega ne bo preživel. In če je tako, bi dekletu prizadel veliko, preveliko krivico.

»Marjanca,« sem jo poklical.

Dvignila se je in me pogledala. Oblečena je bila v italijansko oficirsko uniformo, na glavi ji je čepela prijazna titovka, na ramena pa so se ji usipali lepi, kodrasti lasje. Bila je čedno, postavno dekle. Imela je komaj devetnajst let.

»Marjanca, le obišči ga. Zvečer gremo naprej. Ko se zmrači, moraš biti nazaj.«

Obraz se ji je razjasnil in bila je vesela, kot da je za njo vse hudo že končano. Povedal sem ji še, kje bo dobila javko za bolnišnico in že se je zgubila med drevjem.

Ko sem se malo pred mrakom vrnil v taborišče, se je bataljon že pripravljal na odhod. Naenkrat prisopiha kurir in se ustopi pred bataljon.

»Kaj je, kam si namenjen?« sem ga vprašal.

»K vam. Jaz sem iz bolnišnice,« je pojasnjeval.

Resno smo ga pogledali — in utihnili. Nadaljeval je pretrgano:

»Ko so dopoldan prinesli vašega komandanta, je kmalu izgubil zavest. Hudo je ranjen v trebuh in v hrbtenico.«

Tovariši so nestrpno pričakovali, kaj bo še povedal, a fant je malo zastal.

»Ko je prišla Marjanca,« je zlogoval dalje kurir,« je bil Janez že nezavesten... In potem... potem... je slonela pri njem, dokler ni umrl.«

V bataljonu je nastala tišina, da bi slišal brenčanje muhe. Oči so postajale vlažne, a fant je imel še nekaj povedati:

»Zdaj pride najhuje: Marjanca je vzela iz Janezovega nahrbtnika pištolo, odšla in se ustrelila. Na njegovih prsih pa smo našli listek z besedami: 'Pokopljite naju skupaj!' — Tej zadnji želji smo ugodili.«

Tovariši v vrsti so ostali nemi in mirni — zadnji pozdrav obema junakoma, obema tovarišema.

»Pokret,« je zmotilo tišino povelje — in kolona se je brez komandanta in njegove Marjance počasi in tiho začela vijugati v tihi večer...

Ivo Šubić: Avtoportret, olje, 1952

IVAN ŠUBIC-IVE, SLIKAR IN GRAFIK

Razen akademskega slikarja Božidarja Jakca, o katerem smo pisali v prejšnji številki, je akademski slikar Ive Šubic najbolj primeren, da ga prikažemo v številki, ki govori o zasedanju AVNOJ, če nočemo venomer ponavljati znanih reprezentativnih del. Ive Šubic ni posredni udeleženec avnojskih dogodkov, je pa najstarejši partizan-umetnik. V zadnjem času je tudi razstavljal v ljubljanski Mestni galeriji skupno z akademskim kiparjem Stanetom Jarmom in slikarjem amaterjem Ivanom Sedejem — predvsem motiviko iz vaškega življenja, nastalo po letu 1966.

Slikar Ive Šubic je potomec znane podobarske rodbine Šubicev iz Poljan nad Škofjo Loko; rodil se je 23. aprila 1922 v Hotovljah. Že od otroških let je imel izredno veselje do risanja. Pravi, da mu je bil prvi učitelj stric, prvi motiv pa konjska glava. Izkoristil je vsak prosti trenutek, ki si ga je lahko odtrgal ob domačem delu. Po dveletni meščanski šoli v Škofji Loki je obiskoval kiparski oddelek državne moške obrtne šole v Ljubljani v letih 1937 do 1940 ter se 1940. leta vpisal na Akademijo likovnih umjetnosti v Zagrebu. Študij pa je prekinila vojna. Nadaljeval ga je med leti 1945—1948 pri profesorjih B. Jakcu, G. A. Kosu, F. Miheliču, N. Pirnatu in ga dokončal s specialko za slikarstvo pri prof. G. Stupici 1950. leta. Študijsko se je izpopolnjeval v Avstriji, Belgiji, Franciji, Holandiji, Italiji, Nemčiji, SZ.

Sodeloval je na številnih razstavah doma in v tujini ter priredil več samostojnih razstav: v Ljubljani, Škofji Loki, Kranju, na Bledu, Jesenicah, v Trzinu, Ajdovščini, Postojni, Celju, na Ravnah, v Beogradu; z J. Ciuho in D. Klemenčičem-Majem je razstavljal v Parizu in Ljubljani leta 1956; z J. Ciuho in F. Slano v Wuppertalu 1960; z M. Dovjakom in F. Slano v Novem Sadu 1962. Sodeloval je na III. in IV. mednarodnem grafičnem bienalu v Ljubljani 1959 in 1961; na I. in II. trienalu v Beogradu 1961 in 1964; na razstavi 8 slikara v Dubrovniku 1962 itd.

Še kot študent je prejel nagrado za slikarstvo na mladinskem festivalu v Beogradu. Nadalje je prejel Levstikove nagrade za ilustracijo 1949, 1951 in 1968, nagrado za grafiko na razstavi NOB u delima likovnih umetnika Jugoslavije v Beogradu 1961, nagrado za slikarstvo republiškega odbora SRS za proslavo dvajsetletnice revolucije v Ljubljani 1962, Kajuhovo nagrado za slikarstvo v Ljubljani 1963, zvezno nagrado za najboljšo ilustracijo Mlado pokolenje v Beogradu 1964, nagrado Prešernovega sklada v Ljubljani 1968. Ves čas je svoboden slikar in grafik. Je član mednarodne organizacije lesorezcev Xylon. Bil je predsednik Društva slovenskih likovnih umetnikov 1956—1958 in poslanec kulturnoprosvetnega zbora skupščine SRS 1963—1965.

Kakšna pa je medvojna biografija našega slikarja-prvoborca? Zlom stare Jugoslavije ga je zatekel doma. Kmalu se je povezal z osvobodilnim gibanjem. Že septembra-oktobra 1941 je zbiral material za partizane in se udeleževal

napisnih akcij. Sredi decembra 1941 pa je odšel v partizane. Bil je v II. četi Cankarjevega bataljona kot borec, nato desetar. Med drugim se je udeležil bojev za Dražgoše 9.—11. januarja 1942. Sredi januarja 1942 je za posledicami hude zime moral na zdravljenje. Februarja 1942 je prišel v Ljubljano. Tu se je povezal z mladino v Zeleni jami. Sredi julija 1942 je s ponarejeno izkaznico prešel blok pri Hrušici in ponovno odšel v partizane. Ob ustanovitvi Tomšičeve brigade je stopil v II. četo I. bataljona kot borec mitraljezec, od septembra 1942 politdelegat in od januarja 1943. leta namestnik komisarja čete. Sodeloval je v večjih bojih te brigade: v spopadu v Biču in Zagorici 21. januarja 1943, z brigado je odšel na Hrvaško konec januarja 1943, se udeležil bojev za Pleterje 18. do 21. februarja 1943 itd. V začetku marca 1943 je bil poklican kot risar v tehniko. Na poti se je pridružil stiški tehniki, ki je bila takrat pri zahodnodolenjskem odredu, in se je aprila 1943 preselila na Rog, se preimenovala v Urško 14 ter postala Centralna tehnika. Januarja 1944 pa se je preimenovala v Grafiko 13-A in se avgusta zopet preimenovala v Partizansko tiskarno. Sprva je bil ilustrator, kasneje je postal vodja grafičnega ateljeja, kar je ostal vse do osvoboditve. Že spomladi 1944 je odšel v Semič, od tod v Stare žage, jeseni 1944 pa v Črmošnjice. Šele tu, posebno v času, ko se je kolektiv razširil in delo porazdelilo, se je lahko bolj posvetil svojemu delu. Obiskoval je kratkotrajno »partizansko akademijo« za člane grafičnega ateljeja Centralne tehnike KPS v Črmošnjicah, se v družbi z M. Dolganovo, L. Lavričem in T. Hajdrovo-Babi preizkusil tudi kot kipar. Sodeloval je pri organizaciji partizanskega lutkovnega gledališča, za katerega imata največ zaslug kipar L. Lavrič in slikarka A. Gerlovičeva. Pod vodstvom Slovenskega umetniškega kluba, katerega član je bil, je organiziral razstavo članov grafičnega ateljeja, ki je bila priključena razstavi tiska Centralne tehnike KPS in naj bi bila odprta 27. aprila 1945. Ohranjen je še dopis Centralne tehnike KPS, slikarskega oddelka, vodje Iva Propagandni komisiji pri CK KPS z dne 13. marca 1945 — prošnja za literaturo iz Ljubljane iz let 1941—1942 za razstavo tiskarn in tiska, ki jo bo priredila Centralna tehnika KPS med 27. aprilom in 10. majem 1945. Razstava ni bila odprta zaradi zaključnih operacij za osvoboditev. V ostalem je sodeloval skoraj pri vseh pomembnejših akcijah umetnikov-partizanov.

Do konca avgusta 1945 je deloval pri propagandni komisiji IOOF v Ljubljani.

Njegovo medvojno delo je bilo izredno plodno. Sprva je ilustriral ciklostirani, nato tiskani tisk. Med periodiko: Kmečki glas (1943), Ljudsko pravico (1943), Mladino (1943—1944), Našim ženam (1943) oz. Našo ženo (1943 do 1945), Novi rod (1944), Slovenski partizan (1943), Slovenski pionir (1943 do 1945), Slovenski poročevalec (1943), Tomšičev glas (1942—1943). Opremil je številne knjige in brošure z ilustracijami in naslovnimi stranmi. Med njimi: D. Bravničar-Mate: Boj v Jelenovem žlebu (Knj. glav. pov. SNOV in PO št. 4), 1943; B. Flander-Klusov Joža: Bataljon (Prop. ods. GŠ NOV in POS), 1944; S. Gregorčič: Izbrane pesmi (Ods. za prosv. pri Preds. SNOS), 1944; B. Kidrič: Dve leti OF, 1943; M. Kriškova: Sovjetska žena v veliki domovinski vojni (ured. Naša žena), 1944; Nam pesem graditi, živeti pomaga ..., Partizanske pesmi, 1943; O uporabi protioklopne puške in topa (GŠ NOV in POS, voj. str. knj. št. 8), 1943; S. Pakiž-S. Matejev: Rab, 1944; B. Ziherl: Partizani v boju za zedinjenje slovenske zemlje (ured. S. Pol.), 1943; M. Pijade: 26. obletnica velike oktobrske revolucije in osvobodilna borba jugoslovanskih narodov (Agit. prop. kom. CK KPS), 1943; Ranjenec (Bolničarski priročnik št. 1

— san. ods. VŠ NOV in POJ), 1944; M. Rupena: Pri sestrah na jugu (red. Našim ženam IOOF Novo mesto — ponatis tehnike PK KPS za Primorsko), 1943; J. V. Stalin: O veliki domovinski vojni Sovjetske zveze (Prop. kom. IOOF), 1944; Suha krajina v plamenih, 1943; Utrjevanje (GŠ NOV in POS, voj. str. knj. št. 7), 1943; Združeni zmagujemo (Blok SCVPB), 1945.

Med lepaki so ohranjeni: Ali... ali..., Uš prinaša pegavico, pegavica prinaša smrt!, Slovenka, prvič soodločaš pri ureditvi domačega kraja, Slovenska žena si je sama priborila volilno pravico, Vsi na volitve!, Z borbo in delom za II. kongres, Zbirajte, darujte za Rdeči križ! (iz let 1944—1945).

Poleg bogate ilustratorske dejavnosti je še izredno pomembna njegova tehnična pomoč starejšim slikarjem. Mnoge risbe F. Miheliča je prenesel na ciklostilno matrico, risbe N. Pirnata pa izrezaval v linolej in uresničil marsikatero zamisel arhitektov, predvsem ing. Branka Simčiča idr.

Skoraj ves čas svoje partizanščine, še posebno pa v grafičnem ateljeju, je tako opravljal ta prepotreben, težaški posel, ki mu je omejeval osebne izpovedi. Zato tudi ni mogel dovršiti nameravane mape ca. 30 linorezov s prizori iz partizanskega življenja. Je pa pridobil v tehničnem znanju in si nabiral gradivo, ki ga še vse do danes ni izčrpal. Kljub vsemu pa mu je uspelo ohraniti na stotine risb, grafik ter nekaj del v drugih tehnikah. Omeniti je treba predvsem linoreze (med njimi večina uporabljena za opremo tiska): Borba (1943), Kolona v snegu, Ranjenec, Delavec in partizan, Pionirček, Počitek I, Počitek II, Portret Tita, Portret Stalina, Portret S. Gregorčiča (vsi iz l. 1944), Na vlak. Pomoč vojski, Požgano, Pomlad, Borba, Rekvizicija, Portret K. Destovnika-Kajuha (vsi iz leta 1945), nadalje številni drobni linorezi, največ za opremo Mladine, Naše žene, Novega rodu, Slovenskega pionirja, neobjavljene Prve čitanke.

Poleg številnih osnutkov za linoreze in sploh opremo tiska so med risbami in ostalimi deli ohranjene predvsem risbe iz Tomšičeve brigade, npr.: Tito; Žan — kdt. II. č. I. bat.; Vlado Kogoj; Komandir Geđo; Oto — komisar II. č. I. bat. (vse iz leta 1942); risbe s poti, ko so šle slovenske brigade na pomoč hrvaškim partizanom v začetku 1943 — Vas Brašljevića, Vas v Žumberku; S. Semič-Daki — nam. kdt.; Boštjan, nam. komisarja (vse iz l. 1943) — večina objavljenih v Tomšičevem glasu; s kurirske stanice TV-15 (Tone Može, kdt. stanice); portreta Ivana Mačka-Matije in Ive Ribarja-Lole; borci zahodnodolenjskega odreda; skice iz zbora aktivistov na Pugledu dne 27. do 30. aprila 1943; iz baze 14 (partizanček Palček); iz bunkerja na Rogu med nemško ofenzivo oktobra-novembra 1943; iz partizanske tiskarne na Rogu — Urška 14, 13-A (stavnica, strojnica, baraka »klub«), največ iz 1944. leta; zelo pogoste so študije portretov, partizanov, pionirčkov, živali, ruševin, dreves (iz let 1944—1945).

Žal pa je v dražgoški bitki izginil prvi omot z risbami in lepakom Bratje podajmo si roke (dvoje sklenjenih rok z napisom). Izguba je toliko večja, ker so bile te risbe prve iz partizanov na Slovenskem sploh.

Preveč pa je povojnih olj, temper, grafik v linorezu in lesorezu, risb, ilustracij, da bi jih naštevala. Večja dela so freske v Zadružnem domu v Komnu na Primorskem 1949 (delal skupno s F. Oblakom in J. Vidicem), mozaik v avli skupščine SRS 1960, mozaik in olja v Partizanskem domu na Vodiški planini 1963. Zelo pogoste so ilustracije založbe Mladinske knjige: periodike Cicibana, Pionirja, med ilustracijami brošur in knjig pa je potrebno omeniti Brčko—Banovići, 1947; Z. Hudaes, Nejček 1949; Kralj Matjaž reši svojo nevesto 1951; Mladi vedež 1961 in ponatis 1965; Jugoslavija 1968. Z Za-

vodom Borec sodeluje kot ilustrator Kurirčka. Je star znanec naše revije in je tudi v uredniškem odboru (tokrat smo ga izbrali brez njegove vednosti). Za mariborsko založbo Obzorja je ilustriral Cankarjevega Hlapca Jerneja, 1967.

V vsej tej nepregledni množici del je oživiljal doživetja iz partizanov, ki so se mu kot zelo mlademu še posebno vtisnila v spomin. Prav tako ga je in ga čedalje bolj priklepa domače vaško okolje iz Poljanske doline, s katerim živi (v Poljanah si je uredil atelje) in je nanj čustveno navezan. V obeh primerih so doživetja zares globoka, izpoved pa pristna.

Kot umetnik je izredno delaven in resen. Njegovo delo je plod intenzivnega študija. Po začetnem realizmu se je opiral na izsledke kubizma, ekspresionizma, surrealizma in se, obogaten s posameznimi elementi teh, s svojim lastnim dodatkom, prispevkom podobarske tradicije in ljudske umetnosti, vrača v realizem. Kot slikarja ga še posebno privlačuje barvni izraz, kot grafika pa razmerje med črno-belim.

Njegov talent se je pokazal že v partizanskih risbah čistih, strnjenih linij, ki vzbujajo vtis plastičnosti, in v grafikah. Ta dela so bila temelj za nadgradnjo študijskih let in umetnikov vzpon. Od tod med drugim tudi njegova značilna, trdno grajena dela in enostavnost.

Ive Šubic sodi med zelo znane in popularne umetnike, kar je povsem razumljivo. Kot ilustratorja so ga lahko spoznavali partizani vse od 1942. do 1945. leta, kolikor niso bili še v ožjem stiku z njim. Prek mladinskih ilustracij je že četrto stoletja blizu generacijam najmlajših vse od ilustracij medvojnega Slovenskega pionirja, Mladine iz leta 1943 in Novega rodu iz leta 1944, pa do današnjega Pionirja, Cicibana, Kurirčka itd. To je le eno področje njegove dejavnosti, ki pa je najbolj zgovorno.

Njegova slikarska in grafična dela so znana iz številnih razstav, nekatera krase reprezentativne prostore in marsikateri zbiratelj si je zaželel njegovih motivov NOB, predvsem pa idilične domačnosti, ki izginja.

Tak je v obrisu naš slikar Ive Šubic, ki je izšel iz zdravega, preprostega kmečkega okolja ter se potem, ko je uveljavil svoj talent, zopet vrnil vanj.

Vera Visočnik

XIV. ZBOROVANJE SLOVENSКИH ZGODOVINARJEV

V Novi Gorici je bilo od 9. do 13. septembra XIV. zborovanje slovenskih zgodovinarjev. Udeležilo se ga je okrog 200 zgodovinarjev iz vse Slovenije ter gostje iz drugih republik in Italije. Zborovanje sta organizirala Zgodovinsko društvo za Slovenijo in občinska skupščina Nova Gorica; pokroviteljstvo pa so prevzele razen novogoriške še ajčovska, habsburska, tolminska in sežanska občinska skupščina.

Ob otvoritvi je predsednik Zgodovinskega društva Slovenije dr. Ferdo Geštrin na kratko orisal štiri pomembne obletnice, ki smo jih praznovali letos jeseni: Pred stotimi leti se je uveljavil slovenski narod kot politično enoten; pred petdesetimi leti je razpadla habsburska monarhija in je nastala Jugoslavija; pred petindvajsetimi leti se je primorsko ljudstvo dvignilo v vseljujski odpor in pred dvajsetimi leti je začela Nova Gorica živeti kot nastajajoče mesto.

Prvi dan zborovanja je najprej prebral referat ravnatelj goriškega muzeja profesor Branko Marušič. V njem je govoril predvsem o goriških pa tudi o istrskih Slovencih na prelomu šestdesetih in sedemdesetih let prejšnjega stoletja. O teh tako pomembnih desetletjih 19. stoletja v slovenskem narodnostnem in političnem življenju so podali referate še Samo Pahor o Trstu, dr. Jaromir Beran o Beneški Sloveniji, dr. Tone Zorn o Koroški, dr. Vasilij Melik o Kranjski, Viktor Vrtnjak o Štajerski in Franc Šebjančič o Prekmurju. Prvi dan zborovanja je bil na programu še referat Franca Rozmana Začetki delavskega gibanja na Slovenskem.

Drugi dan je najprej govoril dr. Vasilij Melik o splošnih problemih slovenske politike okrog leta 1870, Tomaž Weber pa o pomenu zgodovinskega pouka na srednjih šolah.

Tretjega dne je bil na sporedu najprej referat dr. Vladimírja Dedijerja Preporod in druga jugoslovska mladinska gibanja pred prvo svetovno voj-

no, potem pa je dr. Janko Pleterski govoril o realizmu pri Slovencih in o jugoslovanskem zedinjenju. Lojze Ude je v svojem referatu obravnaval upore slovenskega vojaštva v avstro-ogrski armadi, dr. Dragovan Šepić pa je imel referat Slovenci in jadransko vprašanje v času prve svetovne vojne. Dr. Dušan Kermavner pa je govoril o posegu Ivana Cankarja v slovensko politiko leta 1918.

Četrtega dne je dr. Metod Mikuž imel referat Vprašanje zahodne meje v obdobju NOB in po vojni do pariške mirovne konference. Dr. Tone Ferenc pa je govoril o splošni ljudski vstaji v Slovenskem Primorju po kapitulaciji Italije. Njegov referat objavljamo v tokratni številki revije Borec. Dr. Metod Mikuž je s svojim referatom vnesel mnogo novih spoznanj o problemih slovenske zahodne meje in prizadevanjih komunistične partije, kot tudi o takratnem položaju pri reševanju mejnih problemov. Diskusija o obeh referatih pa je poudarila kontinuiteto osvobodilnih težej primorskega ljudstva. Naj ob tem pripomnimo, da je bila razprava na štirinajstem zborovanju slovenskih zgodovinarjev zelo živahna, razvijala pa se je po skupinah referatov, ki so zajemali zaključena obdobja.

Med zborovanjem je bil tudi občni zbor Zgodovinskega društva za Slovenijo. Zgodovinarji so obiskali tudi Beneško Slovenijo, ogledali so si arhiv pri občinski skupščini v Novi Gorici, Goriški muzej in Sveto goro. Med zborovanjem so odprli tudi razstavi Primorski Slovenci 1860 do 1870, ki jo je priredil goriški muzej, ter razstavo Zgodovinskih del o Primorski, ki jo je pripravila goriška knjižnica.

Tako po obsegu, kot tudi po problematiki je bilo novogoriško zborovanje slovenskih zgodovinarjev doslej največje zborovanje slovenskih zgodovinarjev. Na koncu naj še povemo, da na nobenem zborovanju slovenskih zgodovinarjev ni bilo toliko udeležencev.

M. L.

FITZROY MACLEAN: VOJNA NA BALKANU

Če pride jugoslovanski diplomatski predstavnik, ki je že pred vojno deloval v naprednem gibanju in se med vojno boril v narodnoosvobodilni borbi, v najbolj kapitalistično deželo in tam spozna tudi zunanji blišč, najbrž zaradi tega ne bo postal drugačnega prepričanja. In če pride angleški general, ki je pripadnik stare oficirske družine, kot osebni odposlanec predsednika Churchilla in kot diplomatski predstavnik k vrhovnemu štabu partizanske vojske, potem pa po vojni kot angleški konservativni politik napiše knjigo o svoji udeležbi v bojih jugoslovanskih partizanov, se najbrž tudi ne more zgoditi kaj drugega. Naivno bi bilo pričakovati, da se bo ta človek spremenil v socialista ali komunista.

Toda kakor naši zreli ljudje na zahodu pravilno ocenjujejo pozitivne in negativne strani tamkajšnjega življenja, tako je tudi s tem angleškim generalom, ki je bil med vojno vodja britanske misije v Jugoslaviji. Napisal je knjigo spominov, v katerih sicer ne skriva svojega prepričanja, v kateri piše tudi o napakah in slabostih, ki jih je videl, v kateri morda nekaj precenjuje, drugo pa podcenjuje, ki pa vendar tudi pozitivno, mestoma celo z navdušenjem, predvsem pa objektivno, piše o našem narodnoosvobodilnem boju. Ker je isti človek ostal prijatelj nove Jugoslavije vse do danes, njegovo delo pa ima poleg vsega tudi literarno vrednost, moramo te spomine britanskega generala kot pozitivno

stvaritev pozdraviti, ko se je pojavila na slovenskem knjižnem trgu. Gre za knjigo VOJNA NA BALKANU, ki jo je napisal Fitzroy Maclean, prevedel Marko Selan, opremila Radmila Novak-Ciuho-va, izdal pa založniški zavod Borec.

O avtorju siru Fitzroyu Macleanu, ki kot prijatelj in po diplomatskih opravkih še vedno prihaja v Jugoslavijo, bi povedali, da je po rodu iz stare škotske družine, v kateri je oficirski poklic tradicija. Vendar se je temu poklicu sam sprva izneveril in se posvetil diplomaciji. Ko pa je prišla druga svetovna vojna, je postal vojak in se od leta 1941 do 1943 boril na afriškem bojišču. Tu se je odlikoval in napravil bleščečo vojaško kariero, saj je komaj dvaintridesetletni postal general. Leta 1943 ga je Churchill določil za vodjo britanske misije in svojega osebnega odposlanca pri vrhovnem štabu NOV in POJ. V tej svoji novi funkciji je Maclean organiziral britansko pomoč, koordiniral vojaške akcije partizanov in zaveznikov, uglaševal konflikte, pripravil srečanje maršala Tita s Churchillom v Neaplju, posredoval pri pogajanjih AVNOJ z begunsko vlado v Londonu ter sicer uspešno opravil svojo nalogo zavezniškega predstavnika pri vodstvu našega osvobodilnega boja. O tem svojem delu in tudi sicer izjemnem obdobju svojega življenja je Maclean po vojni napisal knjigo, ki je v izvirniku izšla v večih izčajah ter zbudila pozornost angleških bralcev.

To je avtobiografska knjiga spominov na udeležbo v jugoslovanskem osvobodilnem boju. Macleanovi spomini se začnejo leta 1943, ko se je vodja britanske misije s padalom spustil nekje v Bosni v bližini vrhovnega štaba, končajo pa januarja 1945, ko je po osvoboditvi Beograda poklicni diplomat iz rok vojaka prevzel vodstvo zavezniške misije pri jugoslovanski vladi. V tem časovnem okviru je avtor opisal svoja doživetja in svoja spoznanja, svoja prizadevanja in poti ter nam posredoval skozi oči britanskega oficirja gledan prikaz našega osvobodilnega boja. Precej je tujcev, ki so pisali o našem osvobodilnem boju. Macleanova knjiga ima to prednost, da je bil nje avtor ves čas v neposredni bližini našega vrhovnega vodstva in predvsem maršala Tita, da je z njim skupaj doživljal zmage in umike, hude trenutke pa tudi velike uspehe, ki so se zaključili z osvoboditvijo Beogra-

Ive Šubic: Pomoč vojski, linorez, 1944

da 20. oktobra leta 1944. Prav zaradi tega, ker je avtor spominov posredoval bralcem, predvsem tujega sveta, iz prvega vira zajeto, neposredno pričevanje o jugoslovanskem osvobodilnem boju in njega voditeljih, so knjigo s takim zanimanjem sprejeli.

Za nas njegovo pričevanje sicer ni toliko pomembno, čeprav je sicer zanimivo, kaj vse je doživljal britanski oficir v osvobodilnem boju jugoslovanskih narodov. Bolj važno je, kako je njegova knjiga napisana. Po vsebini in po obliki. Macleanovo pričevanje je predvsem objektivno. Čeprav je iz pisanja čutiti malce vzvišen odnos, malce ironije, pa je Macleanovo pričevanje vendar stvarno, toplo napisano, s polnim razumevanjem do trpljenja in revščine malih ljudi in z občudovanjem do poguma partizanskih borcev. Britanski general sicer preveč povzdičuje britansko pomoč, morda celo svoje osebne zasluge, na drugi strani pa vendarle daje vse resnično priznanje partizanom, od najbolj preprostih borcev do vodilnih vojaških in političnih predstavnikov. Posebej vredno je omeniti portret maršala Tita, kakor se nam kaže v Macleanovih besedah. Tita nam prikazuje v najrazličnejših okoliščinah, vedno pa nam ga predstavlja ne samo kot izrednega voditelja, temveč kot človeka in izjemno zgodovinsko osebnost. Res je malo pričevanj o maršalu Titu, zlasti izpod peres tujih avtorjev, ki bi tako stvarno, tako pošteno, obenem pa tako toplo izzvenela v vsestranskem občudovanju.

Tudi po formalni strani je Macleanova knjiga dobra stvaritev. Maclean piše tuci o dogodkih, o svojih doživetjih. Tudi on pripoveduje v kronološkem redu doživetij in svojih opažanj v letu in

Ive Šubic: Kolona v snegu, linorez, 1944

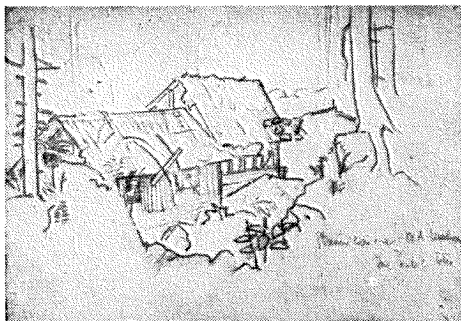
pol življenja med partizani. Naši pisci spominskih knjig si pri pisanju svojih pričevanj lahko jemljejo v marsičem za zgled ne samo Macleana, temveč tudi druge tuje avtorje. Tako ima knjiga Vojna na Balkanu, pisana duhovito in zanimivo, tudi svojo literarno vrednost. Predvsem pa jo je zaradi zanimivosti vredno prebrati.

Slavko Rupel

VLADO ŠEGRT: KRI NA KAMNU

Knjiga Vlada Šegrta, ki sodi med organizatorje vstaje v rodni Hercegovini, po vojni pa v krog vodilnih osebnosti našega političnega življenja, nam v precej drastični podobi razodeva problematiko memoarske literature s tematiko osvobodilnega boja. Kakor je to delo sicer dragoceno in avtentično pričevanje človeka, ki je stal v prvih vrstah revolucije, s tem pa dragocen zgodovinski vir, je ta knjiga skoraj primer, kako taka knjiga ne bi smela biti napisana. Zaradi

svoje nezanimivosti, neinvencioznosti in avtorjevega omejevanja na reproduciranje zunanjih dogočk, bo šla mimo slovenskih bralcev precej neopaženo. Že tako so pri nas z razširjanjem knjig jugoslovanske književnosti težave, tudi z deli z vojno tematiko, razen če ne gre za izjemno kvalitetna dela. Toliko večje so še težave, če gre za delo, ki ni posebno dobro napisano. Zato smemo reči, na žalost bo najbrž to držalo, da bo knjiga Vlada Šegrta Kri na kamnu (slo-

*Ive Šubic: Stavnica na 13-A (Urška),
svinčnik, 1944*

venski prevod Stanka Janeža) v izdaji zavoda Borec ostala precej neopazena.

Gotovo poznamo pri nas Hercegovino slabo, še slabše pa njen osvobodilni boj. Vlado Šegrt je doma iz okolice Trebinja, osvobodilnega boja pa se je kot prečvojni komunist udeležil že od vsega začetka. Še več. Bil je sam med organizatorji vstaje. In to na področju, kjer so vladale prav posebne razmere, tako v narodnostnem kot političnem pogledu. Razmere so se med vojno še bolj zapletle, zato so imeli tamkajšnji dogodki še poseben pečat. Šegrt se je vseh dogodkov udeleževal osebno, vsa vojna leta je doživljal oboroženo borbo v Hercegovini ali pa v Bosni, ko so se morale partizanske enote umakniti iz njegove ožje domovine. Resnične in točne so torej ugotovitve uvoda, kjer se poudarja dragocenost teh podatkov iz prve roke

ter njihovo posebno vrednost kot zgodovinski vir. Za slovenske bralce, ki so jim razmere v Hercegovini še bolj tuje in neznane, bi torej knjiga o Hercegovini, o vstaji v njej in o borbah Hercegovcev za svobodo morala biti še bolj privlačna. Gotovo je res, da bo slovenski bralec iz Šegrtove knjige spoznal mnogo novega in zanimivega, vendar se nad samim pisanjem ne bo navduševal.

Pred seboj imamo hkrati knjigo angleškega avtorja, nekdanjega generala, šefa angleške misije pri vrhovnem štabu Fitzroya Macleana. Če primerjamo, kako ta posreduje snov bralcu, kako piše in obnavlja avtobiografska doživetja, takoj spoznamo velikansko razliko. Šegrt opisuje le zunanje dogodke, vojaške akcije, pohode, srečanja ter si pri tem prizadeva, da bi bil čim bolj točen, čim bolj natančen, da ne bi ničesar izpustil. Tudi najmanjše podrobnosti so važne. Seveda za poprečnega bralca tako pisanje ni več zanimivo. Taka knjiga, ki enakomerno in enolično govori o tem, kdo je prišel, kako smo šli, kje so prodirali Nemci, kje Italijani, kako je potekala ta bitka, kako ona, kam je bil usmerjen naslednji pohod itd. itd., ni več zanimiva za bralca, pač pa je le še dragocen zgodovinski vir. Zato je vprašanje, ali taka knjiga še izpolnjuje svoje osnovno poslanstvo, ko ne govori več širokemu krogu bralcev.

Če na kratko strnemo teh nekaj misli o knjigi Vlada Šegrt Kri na kamnu, bi zapisali, da je to knjiga, ki bo pomembna kot zgodovinski vir za spoznavanje in proučevanje osvobodilnega boja v Bosni in Hercegovini. S. R.

ČRNI APOSTOL NENASILJA

Nobelov nagrajenec Martin Luther King, voditelj ameriških črncev, je bil kot njegov indijski vzornik Mahatma Gandhi propagator nenasilja. »Potrebujemo nekaj, kar ne bo vodilo v nered in plašno priseganje. Nenasilje je naše najmočnejše orožje,« je govoril Martin Luther King. Čeprav je navzlic svojemu gandijevskemu potrpljenju v zadnjih letih čutil, da mora njegovo stališče nujno postati radikalnejše, jasnejše in ostrejšše, je vendar nekje zapisal: »Na koncu zborovanja smo vprašali po prostovolj-

cih, ki bi služili v naši armadi nenasilja. Jasno smo povedali, da ne bomo poslali na demonstracije nikogar, ki ni trden — ali mislimo, da ni trden — ker mora biti vsakdo sposoben, da bo vzdržal grobosti, ne da bi vračal udarce. Hkrati smo vztrajno zahtevali od prostovoljcev, da oddajo orožje, če ga imajo. Sto in sto ljudi je privolilo. Nekateri ljudje, ki so imeli pri sebi nože, jih niso nosili zato, da bi jih uporabili proti policiji, temveč da bi se ubranili psom Bulla Connorja. Dopovedovali smo jim, da ne

potrebujemo orožja — še zobotrebca ne. Dokazovali smo jim, da imamo najučinkovitejše orožje: prepričanje, da imamo prav.« Kljub največjim preizkušnjam se je King vedno trudil, da bi ostal zvest svojemu prepričanju. Ko so bile v Birminghamu ubite štiri deklice, ker je v cerkvi eksplodirala bomba, se je s temile besedami obrnil na črne tovariše, ponorele od bolečine in bridkosti: »Ne smemo obupavati kljub mraku tega trenutka. Ne smemo izgubiti vere v naše bele brate.« Takšen je Martin Luther King ostal do konca svojega življenja, do 4. aprila letos, ko ga je zadela krogla ameriškega rasista.

Martin Luther King je bil zadnja leta v ospredju ameriškega javnega življenja. Pred dvema letoma je dobil Nobelovo nagrado za mir. Kot njegov vzornik Gandhi je bil King znan po vsem svetu in njegove izjave so imele širok odmev ne samo med prebivalstvom Amerike, temveč tudi drugod. Tudi pri nas poznamo tega črnkega voditelja. Da pa bi ga vendar še pobjlize spoznali, je založba Mladinska knjiga izdala knjigo *Martin Luther King, Črni Gandi*. (Zakaj ne Gandhi?) Publikacija je izšla v zbirki Pričevanja, v kateri smo nedolgo tega dobili knjigo o južnoameriškem revolucionarju Che Guevari. Mladinska knjiga je svojo novo knjižno zbirko zasnovala z namenom, da prek nje seznanja slovensko javnost z aktualnimi dogodki v svetu in z osebnostmi, ki so v ospredju svetovnega javnega življenja. Pogosto smo ugotavljali, da v seznanjanju z aktualnimi problemi svetovnega življenja glede predstavljanja velikih osebnosti časa, zaostajamo. Medtem ko drugi veliki narodi takoj reagirajo na dogodke v svetu z novimi knjigami, smo bili pri nas v tem pogledu vse preveč skromni. Temu namenu naj odpomore nova zbirka aktualnopolitične literature, zbirka z naslovom Pričevanja. Seveda samo z izdajanjem te zbirke še ne bo rešeno vse. Uspeh nove knjižne zbirke Mladinske knjige je odvisen od kvalitete del in od ažurnosti reagiranja na svetovne dogodke. Upamo, da bo zamisel nove knjižne zbirke, ki je vredna vsega priznanja, uspevala.

Knjiga o Martinu Luthru Kingu ni enotna, temveč je sestavljena. Najprej ima knjiga za uvod sestavek novinarja Djordja Radenkovića o osebnosti in življenju M. L. Kinga. Nato so objavljeni odlomki iz Kingovih knjig, iz njegovih govorov in spisov. Priobčen je intervju z njim, njegove misli, podatki o aretacijah in zaporih. Vsa ta snov je razdeljena

na več poglavij s posebnimi naslovi. Razen uvodnega sestavka, ki pripoveduje o Martinu Luthru Kingu, nam v vsej knjigi govori on sam. Taka je torej publikacija, katere avtor ni označen, temveč samo prevajalec Božidar Pahor. Sodimo, da je njegov tadi izbor Kingovih spisov in citatov.

Ideja, da nam o svojih idejah, o svojem boju za pravice črnske Amerike spregovori vodja ameriških črncev sam, neposredno prek svojih spisov, ni slaba. Vendar je vprašanje, ali je za predstavitve take osebnosti, ki je v našem, slovenskem svetu vendarle še premalo znana, najbolj primerna. Skoraj bi rekli, da ne. Zlasti šc, ker sicer veliko beremo o specifičnosti ameriških razmer in ameriških problemov, o rasni diskriminaciji, malo pa smo pravzaprav vedeli o Martinu Luthru Kingu in njegovem konceptu, kako rešiti problem ameriških črncev. Gotovo bodo slovenski bralci iz te publikacije spoznali osebnost črnkega voditelja, spoznali tudi njegove ideje in njegovo borbo. Vendar bi bila enotno napisana knjiga o samem Kingu primernejša in koristnejša.

S. R.

Ive Šubic: Požgano, linorez, 1945

ECONOMIST 20. IX. 68

Med kopico zanimivih člankov, ki jih prinaša ta resna angleška revija, je bilo res težko izbirati. Med sestavki Španška Gvineja dobi samostojnost, Politične razmere na Kubi, Vietnamski menihi se pripravljajo na nov napad na saigonski režim in tako dalje, smo izbrali Politične razmere v Južni Rodeziji.

Na sestanku rodezijske Fronte kongresa so pred kratkim nastala huda nasprotja med politikom Iana Smitha tako imenovano »omiljeno« ustavno linijo ter drugimi njegovimi najbližjimi sodelavci in podporniki v stranki, ki zahtevajo prav tak »oddvojen razvoj«, kot je v Južnoafriški uniji, točneje apartheid. Kajti njegovi najbolj vplivni politiki že dalj časa želijo za vsako ceno spremeniti državo v model popolnega rasnega razlikovanja, kakršnega imajo le še v Južni Afriki in portugalskih kolonijah.

Ob tem nočemo trditi, da se je Ian Smith kdajkoli oziral na črnsko prebivalstvo in ga v kakršnikoli zahtevi podprl. Ne! Smith je odločen rasist, toda ker je zelo zvit politik, je puščal še drobec možnosti za življenje tudi črnskemu ljudstvu. Zaradi političnega rivalstva so ga zdaj izdali tudi njegovi najožji sodelavci, kajti vsi samo čakajo, kdo bo zasedel njegovo mesto.

Smith je sicer takoj ukrepal in odstranil Williama Harperja, vendar je bilo že prepozno. Ideja o popolnem apartheиду je okužila že polovico članstva njegove stranke. To pa, žal, ni preveč ugodno za samozvanega Iana Smitha, saj mu nič kaj ne diši, da bi se politično preveč navezal na Južnoafriško unijo, ker so njeni apetiti po bližnjih ozemljih preveč močni. Na sestanku stranke ultra separatisti samo zato niso zmagali, ker se je 70 delegatov vzdržalo glasovanja. In tako je le 11 glasov odločilo, da Ian Smith še ne bo prisiljen odstopiti.

Kdo bo naslednik Smitha? Mar Harper, ki čaka v senci. Ali Lord Graham, ki ima že izdelane predloge za svojo obliko apartheida in je pred nekaj dnevi že razposlal med člane stranke prepis dokumenta o svojem odstopu s položaja zunanjšega in obrambnega ministra? Vprašanje je, če bo

tudi Graham stopil iz stranke in počakal v senci. Te dni je vprizorilo protestni pohod po Salisburyju 74 članov stranke.

Smithu preti nova nevarnost ob ustavnem referendumu, ki predvideva dve stopnji izvedbe ustavnih sprememb, ki jih je pred kratkim predložil kongresu.

Pri tem se že resno postavlja vprašanje, kaj bo, če bo volilni rezultat negativen. Za Smitha bo to prav gotovo odločilnega pomena. Prav gotovo se bodo pripadniki njegove stranke združili z liberalci. Nasprotno pa mu bodo tudi progresisti, predvsem pa črnici, saj iz povsem drugačnih razlogov nimajo vzroka, da bi podpirali njegov ustavni predlog.

Ce pa so njegovi ustavni predlogi tako resno ultra desno usmerjeni, kot so njegove namere in dejanja že od leta 1961, se človek nehotе sprašuje, čemu so potem zagovorniki ostre linije žrtvovali prihodnost stranke in, kot je videti odpisali tudi svojega voditelja.

Dve stopnji ustavnih sprememb bi bili naslednji: V prvi stopnji bi Afričani še vedno obdržali nekaj mest v parlamentu in bi teoretično imeli možnost doseči volilno pariteto, če bi se v tem času dovolj obogatili ali izobrazili, da si lahko pridobijo volilno pravico. Ko bi v daljni prihodnosti dovolj okrepili svoje pozicije, bi bili znova odstranjeni z nastopom druge stopnje ustavnega predloga. Takrat pa bi nastopila faza »ločnega razvoja«, v kateri bi bili Afričani odgovorni — sicer ne preveč — za »ločeni lastni« ozemlji. Takrat naj bi bile v deželi tri odvojene province. Ena za belo prebivalstvo in dve za črno — Mashonaland in Matabeleland. Na čelu države bi bil parlament, ki bi bil sestavljen iz predstavnikov provinc, ki plačujejo največ davščin. Ker pa večino teh davščin plačujejo belci, je jasno, da bi imeli večino v parlamentu oni. Nekdo je zračunal, da bi lahko prišla v parlament le največ dva Afričana.

Cemu potem vsa ta bojazen? Saj je že sam ustavni predlog tako zelo rasističen, kot si ga je le moč zamišljati. Praktično ne daje nikakršnega upanja afriški večini. Peščica predstavnikov črnškega prebivalstva, ki naj bi bil v izvedbi prve faze ustave v parlamentu, sploh ne bi imel nobenega vpliva na kakršenkoli predlog, ker bi ga takoj preglasovala bela večina.

Skrajno desno krilo v stranki se je verjetno zballo, da bi mogoče Smith le hotel ostati pri prvi stopnji dalj časa, kot je predvideno, ker bi ga najbrž naraščanje gverilskega gibanja med črnskim prebivalstvom prisililo v vsaj skromno obliko sodelovanja. Strankini krogi pa čakajo, če bi v Veliki Britaniji na naslednjih volitvah zmagali konservativci, da bi se preselili v domovino, in od tam vodili vse posle v Južni Rodeziji. Zato so za vsako ceno takoj hoteli doseči prehod na drugo stopnjo ustavnih določil in ustvariti v Južni Rodeziji še hujšo rasno razlikovanje, pri tem pa dobiti močno podporo Južnoafriške unije in Portugalske, ki imata že dolgoletne izkušnje v najhujših oblikah rasnega razlikovanja in izkoriščanju črnega človeka.

P. S. In s to ultra rasistično deželo naj bi trgovala tudi Jugoslavija, kot nas je že dalj časa obsojalo, zlasti angleško časopisje, češ da se ne držimo resolucije Varnostnega sveta iz leta 1965, ki je pozval vse države članice Združenih narodov, naj takoj prekinejo vsakršno trgovino z Južno Rodezijo zaradi nehumane kolonialistične politike, ki jo ta dežela izvaja s krvavim terorjem nad Afriškim prebivalstvom.

Jugoslavija je med prvimi pričela izvajati to resolucijo. In glej, ni dovolj, da angleški tisk razširja lažne novice o Jugoslaviji, ampak kljub našim ostrim nekajkratnim demantijem na najvišji ravni je še gospod Sahnun, predstavnik za tisk na konferenci zunanjih ministrov Organizacije afriške enotnosti, ki je bila pred kratkim v Alžiriji, spet ponovil to hudo obsodbo proti naši državi.

Prav očitno je nekomu potrebno, da nas blati pred mladimi afriškimi narodi, ki se bore za svojo državnost, nacionalno in ekonomsko enakopravnost in nam naprti dvoлично politiko. Češ, javno smo za koekzistenco, za politiko neuvrščanja, proti apartheidu in rasni segregaciji, podtalno pa...

V kuhinji, kjer so skuhali to kašo, niso bili preveč tenkočutni in so uporabili celo lažne podatke o naši deželi. S takim kompromitiranjem Jugoslavije v Afriki branijo samo svoj teritorij, kjer so po taki poti še dolgo nagradeni zanje velikanski dobički. So pa še drugi, ki jim je pri srcu blatenje Jugoslavije med afriškimi narodi. Ne pozabimo, da se pripravlja konferenca neuvrščenih — zakaj potem ne bi razširili lažnih novic, da Jugoslavija prehaja v imperialistični tabor, da zapušča socialistični tabor in se je pri nas kapitalizem z vso močjo usidral v deželo. Zakaj ne bi Jugoslavije blatili z vsem mogočim, saj je država, ki si na vso moč prizadeva za politično in ekonomsko enakopravnost vseh narodov na svetu! In prav v tem času so tla za klevete tako zelo ugodna!!

To pot zasledimo na straneh tega francoskega mesečnika zelo poglobljeno razpravo o študentskih nemirih, ki že leto dni pretresajo svet zdaj v tej zdaj v oni državi, ter o prizadevanjih odgovornih v posameznih državah, da bi čimprej rešili ta zelo važni problem. Najdemo še sestavke o mednarodnem kolokviju o nuklearni elektroniki v Versaillesu, in dveh ekonomskih integracijah latinsko-ameriških d.žav, slednjo bi vam radi tudi posredovali.

V senci treh velikih evropskih ekonomskih integracij — Skupnega evropskega trga, EFTA in vzhodnoevropskega SEV — so bile male in velike latinskoameriške države prisiljene združiti se, da bi se tako lahko vsaj delno ubranile hudemu ekonomskemu pritisku, ki so mu bile in so mu še izpostavljene.

Razen Paname in nekaj malih držav v Karibskem morju so vse druge države južnega dela zahodne poloble združene v dve ekonomski grupaciji. Srednjeameriške države so združene v Skupno tržišče centralno afriških držav, druge pa v Skupnost latinsko ameriških držav svobodne trgovine. Aprila leta 1967 so predstavniki teh dežel v Punta del-Este, manjkal je le Fidel Castro, sklenile ustanoviti skupno tržišče za petnajst let oziroma do leta 1985.

Počasi sta se ti dve ekonomski grupaciji tako razširili, da sta danes solidni ekonomski organizaciji, ki se združeno borita na zunanjem tržišču. V načrtu imata latinskoameriško ekonomsko organizacijo, v kateri bi njene države med seboj izmenjavale vse pridelke in proizvode ter jih obenem zaščitile pred zunanjo konkurenco, to je pred ZDA, Evropo in Japonsko. Teoretičnih problemov za izvedbo teh ciljev pravzaprav ni. Argentina bi brez ovir lahko po nižjih carinskih tarifah uvažala urugvajski les, čilski baker, brazilsko kavo, kajti vsega tega Argentini primanjkuje. Problemi nastajajo pri takih proizvodih, po katerih je veliko povpraševanje, z drugimi besedami rečeno, po industrijskih izdelkih. Povsem jasno je, da tri velike latinskoameriške države — Brazilija, Argentina in Mehika imajo že veliko svoje industrije, in sicer zaradi surovinske baze in velikih investicij. In prav te so zelo nevarne v konkurenčnem boju z malimi državami oziroma z industrijsko nerazvitimi, kot sta Peru ali Paragvaj, ki s težavo pričenjajo šele graditi svojo industrijo. Zato lahko te tri industrijsko razvitejšje države prodajajo svoje proizvode na vsem latinskoameriškem teritoriju in diktirajo cene.

V to skupino so združene Čile, Bolivija, Peru, Ekvador, Kolumbija in Venezuela. Najbolj aktivni državi v tej skupini sta Ko-

lumbija in Čile. Čeprav so tudi druge države močno zainteresirane za skupno ekonomsko sodelovanje, je njihov položaj znotraj držav zelo težak. Ali so ekonomsko popolnoma nerazvite ali pa jim privatni kapital, zlasti severnoameriški, nasprotuje na vsakem koraku, ker so mu te ekonomske skupacije pokvarile že precej dobičkonosnih poslov. Tak drastični primer je bogata Venezuela; ta stalno razglašala, naj bi se vse države v tej gospodarski skupnosti resno oprele predvsem na svojo lastno industrijo. Lahko je to deklarirati petrolejsko bogati Venezueli, težko pa to razumeta, še manj pa izvajata, Ekvador ali Kolumbija. Venezuela oziroma njen privatni kapital že ves čas zavira večje znižanje carin med članicami, čemu, lahko vsak ugane.

Toda kljub tem in drugim težavam, ki se srečuje s njimi skupina držav, so vse dosegle viden ekonomski napredek od leta 1966, ko je bila v Bogoti skupina ustanovljena. Sicer pa vseh šest držav skupaj lahko uspešno konkurira drugim velikim državam Latinske Amerike, saj s 60 milijoni prebivalci na 5 milijonih kvadratnih kilometrov ta ekonomska skupina sama pridobiva 80 % nafte v vsej Latinski Ameriki, 50 % premoga, več kot 50 % železa in skoraj ves baker, ki ga premore zahodna polobla. Zatorej tem bolj razumemo, zakaj so se andske države kljub mnogim političnim in drugim nasprotjem znotraj organizacije obdržale skupaj in se uspešno postavile po robu največjim državam, kot sta Brazilija in Argentina. Andska grupa je organizirana podobno kot BENELUX.

Težave skupine latinskoameriških držav za svobodno trgovino

To ekonomsko grupacijo kratko imenujejo tudi ALALC. Kakšen pa je razvoj in možnosti v tej ekonomski sredini? Danes je vsem jasno, da ta ekonomska integracija državam članicam ni prinesla pričakovanih rezultatov. Ne moremo trditi, da članice ne trgujejo živahno med seboj, vendar se je ta trgovina zaustavila na starih načelih bilateralne izmenjave. Proces integracije ne napreduje. Lista za proizvode, ki naj bi bili oproščeni carin v letu 1973, še ni sestavljena, ker se ne morejo sporazumeti, katere proizvode bi uvrstili vanjo. Male države članice so samo številke v organizaciji in povsem odvisne od treh »velikih«. Brazilske in argentinske predsednike ne bosta nikoli dopustila, da bi se manjše države članice okoriščale in napredovale na račun teh dveh velikih držav. Velike države namreč ne glede na ekonomsko integracijo trgujejo med seboj in se ekonomsko neprimerno hitreje razvijajo kot ekonomsko zaostale male članice v tej skupini.

Zato si velike države Latinske Amerike že nekaj časa prizadevajo za povsem novo ekonomsko integracijo samo velikih držav. Tako danes obstajajo konkretni predlogi, naj bi se združile države Cuenca del Plata, z drugimi besedami doline la Plate.

Petorica la Plate

Zamisel o združitvi ekonomske skupine držav la Plate je predložil že nekdanji argentinski predsednik Arturo Illia. Porodila se je leta 1966 in se prav potihoma razširjala na druge »velike« države. Na prvi konferenci zunanjih ministrov bazena de la Plata februarja leta 1967 je bila ustanovljena meddržavna komisija za koordinacijo, konec letošnjega leta pa bo končan predlog, kako pospešiti razvoj hidroenergetskih sistemov na ozemlju petih držav članic: Brazilije, Urugvaja, Argentine, Paragvaja in Bolivije.

Bazen de la Plata namreč ima možnosti za tolikšen hidroenergetski sistem, ki bi dajal letno 150 do 200 milijard kilovatov električne energije. Zgraditev električnih central in jezov pa bi odprla možnosti tudi za industrijski in kmetijski razvoj na ozemlju, ki bi obsegal 3.200.000 kvadratnih kilometrov, to je 19 % Bolivije, 80 % Urugvaja in skoraj ves Paragvaj. Središče bazena je seveda na brazilskem ozemlju in četrtini Argentine. Zato je povsem jasno, da je sama Brazilija življenjsko zainteresirana za izvedbo tega tako velikega načrta. Obe reki bazena de la Plata — Parana in Paragvaj — mejita na njeno ozemlje in bi bila tako rekoč v srcu velikega sistema. Poleg tega bi ji še načrt projekta Sete Quedas na meji Paragvaja omogočil izkoriščanje nadaljnjih 10 milijonov kilovatov.

Na drugi strani pa se Argentina veliko bolj navdušuje za hidroenergetski sistem na Iguazu, ki bi lahko dajal vsem trem državam — Argentini, Braziliji in Paragvaju 7.400.000 kilovatov. Če bi zgradili ta sistem, bi bila Argentina veliko bolj neodvisna od Brazilije kot pri drugih sistemih, ki bi bili izključno na brazilskem ozemlju. Tudi vojaški predstavniki obeh držav žele kljub sedanjemu prijateljstvu imeti zavarovane meje, saj v Latinski Ameriki ni nikoli preveč varno zgraditi nekaj skupnega, kajti vlade se menjajo in z njimi tudi politika do sosedov.

Iz istih razlogov pa Brazilija sili, naj bi zgradili hidroenergetski sistem Sete-Quedas, saj ima v bazenu la Plata v državi Paraña največ svojih prebivalcev — 8 milijonov, medtem ko jih ima Paragvaj le 2.300.000, Urugvaj 3 milijone in Argentina 4.500.000.

Kdo bo zmagal, Brazilija ali Argentina?

Podobni spori skoraj vedno nastajajo v vseh latinskoameriških gospodarskih

skupnostih, različica sporov v evropskih ekonomskih integracijah. Eno pa je treba priznati: skupnosti obstajajo in se razvijajo z večjimi in manjšimi težavami. Vse države članice si prizadevajo, da bi obdržale vsaj najbolj primitivne oblike integracij, ki bi jih branile pred zunanjimi konkurenti. Seveda so nerazvite države pričakovale večjo pomoč od razvitih, toda, žal, ti upi so v glavnem pokopani. Apetiti velikih in bolj razvitih držav so preveliki, preveč se boje zase, da bi lahko pomagale revnejšim sosedom. Sicer pa odkrito rečeno, kljub uvrščanju v »velike« in »male« oziroma »bogatejše« in »revnejše«, so vse države Latinske Amerike šele na začetni stopnji industrijskega razvoja in se sploh ne morejo primerjati z evropskimi državami, kaj šele z ZDA. Od tod tudi njihova skrb, da bi čimprej dosegle svoj ekonomski razvoj, da se bodo vsaj delno lahko pojavile tudi s svojimi industrijskimi izdelki na mednarodnem tržišču, ne pa samo s svojimi surovinami.

NOUVEL OBSERVATEUR 6. X. 68

Med številnimi zanimivimi sestavki, ki polnijo ta teden strani te znane revije, bomo posredovali zelo zanimiv članek o težavah francoskih delavcev in boju sindikatov za njihove pravice po znanih stvarkah maja in junija letos.

V tovarnah v Franciji je veliko »nezaželenih«. In vsak dan jih odpuščajo. »Nezaželeni«, o katerih bomo spregovorili, so člani sindikatov in zato trn v peti delodajalcem.

Vsaki dan odpuščajo delavce, stavkajoče v maju in juniju. Sindikati si z vso močjo prizadevajo zaustaviti ta odpuščanja. Njihove akcije pa so brez uspeha, ker je težko po bolečih dogodkih v maju in juniju spet vzpostaviti nekdanje stanje.

Najbolj trdi in neizprosni do svojih delavcev so mali in srednji podjetniki. Njihovo omiljeno geslo je: »Nič sindikatov, nič problemov.« Majski in junijski dogodki so pomnožili članstvo v sindikatih, tu so se tudi oblikovale nove sekcije. Toda precej časa bo preteklo, da se bodo dovolj okrepile in spet nastopale kot nekdanj. Neki voditelj je izjavil: »Stavkajoči so skorumpirali kri delodajalcev. Odločili so se stari personal zamenjati z novim. S tem je bil dosežen dvojni namen: znebili so se starih upornikov, novim pa vcepili strah v kosti.«

Seveda ni bil nihče odpuščen zaradi sodelovanja v stvarkah, ker je pravica do stavk v Franciji zagotovljena in se ne morejo odkrito upirati temu določilu. Toda obstaja veliko drugih razlogov za odpusti-

tev. Vlada je dala jasen primer, ko je pod pretezo notranje reorganizacije odpustila iz ORTF nekatere novinarje, ki so se udeležili stavke. Zakaj ne bi tega lepega zgleda uporabili tudi drugi delodajalci. Zato na odpustnicah piše: zaradi osebnih napak, zaradi nesposobnosti, zaradi neprizadevnosti na delovnem mestu...

Tako je firma Citroen odpustila 699 zaposlenih, v glavnem stavkajočih delavcev. Nekateri podjetniki, zlasti inozemski, pa uporabljajo začasne delovne pogodbe, ki jih po izteku roka delovne pogodbe ne obnove.

Ob takih motivih odpustov seveda ne morejo sindikati ali posamezniki prav ničesar ukreniti.

Delajo pa še drugače. Odpust ni njihovo edino maščevanje za stavkajoče, za člane sindikatov. Lahko delavca samo izolirajo od drugih ali pa njegov izdelek označijo za nedokončan. To je prav gotovo psihološka vojna, s katero hočejo poteptati vse pravice, za katere se je delavstvo borilo.

Številni podjetniki prav na skrivaj sprušujejo vest zaposlenim. Pri tem uporabljajo posebne vprašalne pole, na katere delavci odgovarjajo le z da ali ne. Kot na primer »Kako gledate na spore: Ste za...? Ali proti...?« »Menite, da je organiziranje delavcev potrebno?«

Vodje sindikatov se zavzemajo za svoje članstvo, toda kaj, ko nimajo nobenega vpliva na podjetnike, kaj šele da bi lahko odkrito govorili o udeležbi pri dobičku, za kar so se borili v stavki. Predstavniki sindikatov so pozvali predsednika vlade Couve de Murville, ta pa jim je odgovoril: »Vprašanja, ki ste mi jih zastavili, so trenutno zame najteže rešljiva.«

L'EXPRESS 29. IX. 68

Znani francoski tednik se v tej številki predvsem posveča notranjim francoskim problemom, od vladnih razprav za reorganizacijo francoskih univerz, prek cen in davščin, ki naj v novih razmerah po dolgotrajnih stvarkah pomagajo popraviti nastalo gospodarsko škodo. Od zunanjih dogodkov pa se ustavlja pri zadnjih švedskih volitvah, grškem ustavnem referendumu, ameriški predvolilni kampanji in drugem.

Radi bi vam posredovali nekaj misli in dejstev o rasizmu v svetu, o katerem so pred kratkim razpravljali znani francoski in angleški sociologi, psihologi in etnologi v Sussexu blizu Londona.

Znani etnolog Christopher Bagley je zastavil na tem posvetovanju zanimivo vprašanje: »Kako lahko črnc postane Anglež?«

Vsi navzoči znanstveniki so razglabljali o podobnih problemih, na katere naletе obe naciji: kako naj najdejo harmonijo belci z različno poltimi emigranti. Lansko jesen je val Azijcev — Indijcev in Pakistancev iz Kenije, ki so zaprosili za britansko vizo, zbudil v Veliki Britaniji ostre reakcije in nasprotovanja. Sicer je ob tem takoj potrebno poudariti, da je dežela, ki je že imela 3 milijone drugopoltnih tujcev na svojem ozemlju, morala sprejeti še 650.000 beguncev. V hudi ekonomski krizi, ki že nekaj časa tare Veliko Britanijo, ko število nezaposlenih raste iz dneva v dan, so se spraševali, kako zaposliti še vse te nove tisoče prišlekov, čeprav statistike kažejo, da ima Velika Britanija od leta 1963 večjo emigracijo kot je število priseljencev. Res ima dežela trenutno 1.900.000 tujcev, od tega skoraj milijon barvastih iz različnih držav Commonwealtha, zato je 27. II. 68 parlament s 372 glasovi proti 62 glasoval za ostre ukrepe proti novemu priseljevanju.

V Franciji problem ni tako zelo pereč, čeprav je v deželi sedaj več kot 3 milijone tujcev in od tega milijon barvastih. Francija je do naselitve vseh tujcev v deželi veliko bolj tolerantna kot Velika Britanija, čeprav je tudi ona že dalj časa v ekonomskih težavah. Toda kljub tej tolerantnosti je res, da življenjske razmere tujcev, zlasti barvastih, še daleč niso idealne, ali vsaj take, kot veljajo za Francoze. V prihodnje ne moremo izključiti možnosti, da bodo še huje pritiskali nanje.

Kje so vzroki za nestrpnost, predvsem od barvastega prebivalstva? Je to le gola zaskrbljenost ali pa je to rasizem?

Velika večina Angležev je prepričana, da je na njihovem ozemlju petkrat več barvastih ljudi, kot jih je v resnici. Veliko bolj kot zaposlovanje teh barvastih tujcev jih skrbi njihovo izobraževanje, njihova stopnja kulturnega razvoja in ne nazadnje tudi mešani zakoni. V resnici je prepričanih rasistov, kot kažejo zadnje ankete, le 10 % vseh Angležev. Večina meni, da ni nobenih vzrokov za sovražnost na delovnem mestu med belim Angležem in barvastim tujcem.

Toda rasizem je kljub temu med Angleži še vedno zelo živ. Opira se na čustveno razlikovanje, ker so pač prepričani, da so še vedno gospodarji v kolonijah, kjer je bil zaradi svoje surovosti in oblastnosti beli človek bog. In kdo je bil najbolj bogat posestnik kolonij — Anglija!

Danes pa se večina barvastih na angleškem teritoriju zelo malo zmeni za tisočletne ustaljene oblačilne navade Angležev. Nebelci takoj ob prihodu v Veliko Britanijo v večini primerov zavrzijo svojo nacionalno nošo in se oblačijo po angleško — nemalokrat si oblečejo progaste hlače, te-

men suknjič, na glavo posade pol cilinder in dežnik, vse, kar je včasih bilo zunanje znamenje poslovnega Angleža.

Drug problem, ki je zlasti zelo izrazit v Angliji, pa je večja fizična privlačnost barvastih prišlecev, zlasti lepo raščenih Antilcev. To pa zelo prizadeva mlajšo angleško generacijo, zato so tudi ti večinoma rasistično razpoloženi.

Seveda pa je treba povedati, da se tudi imigranti, zaradi sovražnega razpoloženja in negotovosti v novem okolju v prvem trenutku velikokrat slabo obnašajo. V začetku dožive, kot je poudaril francoski psihiater Francois Raveau, resničen fizični šok. Vzroki za to so prav gotovo v menjanju klime, prehrane in okolja. Toda ta šok bi bil kaj hitro premagan, če ne bi ostal trajen zaradi barve kože. Barvasti človek se znajde v svetu belcev. To je zanj hud duševni pretres, ker je popoln tujec v najglobljem smislu te besede. To nanj vpliva tako močno, da lahko govori o bolezni, »ker je črnc« . Toda, ko mine ta prvi težavni in bolesten trenutek, je bolezen zaradi barve kože le delno premagana. Še vedno mu v podzavesti ostanejo manjvrednostni kompleksii zaradi barve kože, ki zelo negativno vplivajo na njegovo živčevje.

Če hočemo problemu rasizma v teh dveh državah priti do dna, zakaj in kje se pričinja, potem lahko takoj zavrzemo kot razlog barvo kože, ker na samem dnu naletimo na ekonomski konflikt. V mestih je to konkurenca pri delu in za delovno mesto. Tako na primer uprava londonske podzemne železnice zaposluje predvsem drugopolto delovno silo, ker bi zaradi nizkih mezd sprejel to delo le malokateri Anglež. Iste pojave zasledimo v nekaterih francoskih tovarnah. Nočejo sprejemati Francozov, včlanjenih v sindikate, saj se ti zavzemajo za njihove zasluge. Zato sprejemajo predvsem tujce, in to barvaste, ki popolnoma brezpravni delajo za najnižje plače.

V Angliji se na primer pojavlja najhujši rasizem predvsem med najbolj revnimi sloji, ker si tako ostro konkurirajo na najslabše plačanih delovnih mestih.

Še hujša nasprotja pa nastajajo v stanovanjskih naseljih. Belci zaradi različnih življenjskih navad zelo neradi sprejemajo na stanovanja barvaste emigrante. Tu spet naletimo na nepisana pravila, da tujci sodijo v posebne četrti — ghete. Toda 20. stoletje je moralo zavreči to stoletja staro tradicijo. Tovarne gradijo stanovanja za delavce in seveda dodeljujejo pravico do stanovanj vsem svojim delavcem, tako belim kot barvastim. Bogatejši sloj se iz večjih mest seli v hiše ob robu mest, in če so njihove mestne hiše v slabem stanju, jih za malo denarja odstopajo, sobo za sobo, najrevnejšim emigrantom, navadno s številni-

mi družinami V takih primerih jim sploh ni potrebno popravljati stavb, ker so novi stanovalci srečni, da imajo streho nad glavo. Seveda pa to prav gotovo ni po volji belemu sosedu, še manj pa tistim belim delavcem, ki že leta in leta živijo v barakah v najbolj revnih četrtih mesta.

Vsa ta nesoglasja med rasami rojevajo vsak dan nova še na drugih področjih. Saj sploh nismo omenili kulturnih problemov. Niti v Angliji niti v Franciji barvasti prebivalci nimajo svojih gledališč, če so sploh potrebna, kot to trdijo Američani, kjer pre-raščajo nestrpnosti med rasami v prave male vojne! Le redko se zgodi, da sprejmejo barvastega igralca v gledališko skupino. Njihova stopnja kulturnega razvoja je na zelo nizki ravni, saj jim boj za vsakdanji obstoj dopušča le malo možnosti duhovnega razvedrila ali izobrazbe. Na prste bi lahko prešteli pesnike in pisatelje med to množico barvastih emigrantov v Franciji

in Angliji. Kdaj bo nastopil trenutek, da bo barvasti prišlec tudi na tem področju enak belcu?

Toda kljub hudim razmeram je treba za vsako ceno in čimprej doseči takšne možnosti, da se odpravijo vsa ta huda nasprotja in doseže čimvečje sožitje med ljudmi različnih barv kože. Če je nekoč hitlerizem ustvaril tako močno razlikovanje in sovražstvo med rasami, je potrebno napeti vse sile dobre volje na obeh straneh, da svet ne bi več tlačila Hitlerjeva senca.

Napačno pa bi bilo zapirati si oči pred temi pojavi v svetu. Treba jih je proučiti in najti poti, da bi se rasna razlikovanja ublažila. Na posvetovanju so predlagali več možnosti, ki jih bodo proučile predvsem vlade obeh držav in potem pomagale reševati ta problem, ki je prav gotovo grd madež v psihi človeka 20. stoletja, čigar duh se je razvil v take razsežnosti, da jim skraj ne moremo videti konca.

bibliografija knjig

LEPOSLOVJE

BOR, Matej: Previharimo viharje. Ob 25-letnici množične vstaje na Primorskem je faksimile zbirke pesmi iz leta 1942 izdalo in založilo ČZP Soča iz Nove Gorice v sodelovanju s Partizansko knjigo. V Novi Gorici 1968. 77 + (III) str.

DOKSAS, Angelos: Človeška kri. Vojna zgodba. Prevedel: Marijan Tavčar. Ljudska knjiga 98. Prešernova družba. V Ljubljani 1968. 170 + (I) str.

HAILEY, Arthur: Hotel. Prevedla: Seta Oblak. Zbirka Mozaik. Urednik: Ivan Skušek. Opremil: Karel Hrovatin. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1968. 370 + (II) str.

JURČIČ, Josip: Zbrano delo. 6. knjiga. Druga izdaja. Uredil in z opombami opremil: Mirko Rupel. Drugo izdajo pripravil Janez Logar. Državna založba Slovenije. V Ljubljani 1968. 416 + (III) str. Vsebina: Med dvema stoloma. — Bojim se te. — Lepa Vida. — Cvet in sad.

KALIČ, Dušan: Zatemnjena stran. Roman. Prevedla: Nada Carevska. Opremil: Tone Lazar. Zavod Borec. V Ljubljani 1968. 236 str.

KRANJEC, Miško: Svetlikanje jutra. Povest mlade rasti. Opremil: ing. arhitekt Jože Brumen. Izšlo ob avtorjevi šestdeset-

letnici. Pomurska založba. Murska Sobota 1968. 454 + (II) str.

PIBERNIK, France: Ravšina. (Pesniška zbirka). Ilustracije in oprema: Janez Bernik. Zbirka Izvirna knjiga. Mladinska knjiga. Ljubljana 1968. 74 + (II) str.

PREBUJENJE. Antologija partizanske proze. Uredil, uvod in opombe napisal Emil Cesar. Opremil: Uroš Vagaja. Zavod Borec. V Ljubljani 1968. 352 + (III) str. + 14 repr.

SLOVENSKA proza 1945—1965. Izbrala in uredila Helga Glušič-Krisper in Matjaž Kmecl. Opremil: Janez Bernik. Slovenska matica. Ljubljana 1968. 405 + (III) str.

SEGRT, Vlado: Kri na kamnu. Poslovenil: Stanko Janež. Opremil: Ernest Krnaič. Založba Borec. Ljubljana 1968. 566 + (II) str.

DRUŽBENE IN POLITIČNE VEDE

DRUŠTVENA nejednakost u socijalizmu. Aktuelne teme. Urednik: Milija Komatina. Oprema: Ivan Čehić. NIP Komunist. Beograd 1968. 72 + (III) str.

STOJKOVIĆ, Momir: Medjunarodni sindikalni pokret. Dokumenti današnjice. Nova serija, god. VIII, br. 199. Urednik: Svetislav Ristić. Naslovna stran: Pavle Ristić. Sedma sila. Beograd 1968. 80 str.

ZGODOVINA

ANDONOVSKI, Hristo: Makedoncite pod Grcija vo borbata protiv fašizmot. 1940—1944. Tehnični urednik: Duško Simonovski. Institut za nacionalna istorija. Skopje 1968. 228 str. Med tekstom slike.

BURCHETT, Wilfred G.: Druga vstaja v Vietnamu. Prevedel iz francoščine: France Sušteršič. Opremil: Miligoj Dominko. Zavod Borec. V Ljubljani 1968. 366 + (VI) str. Med tekstom slike.

ČAČANSKI kraj u NOB 1941—1944. Istorijski arhiv. Čačak 1968. 443 str.

HOBSBAWM, Eric: Obdobje revolucije. Prevedel: Mirko Avsenak. Kultura in zgodovina. Opremila: Nadja Furlan. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1968. 429 + (III) str. + 47 str. slik.

HRABAK, Bogumil — Dragoslav JAN-KOVIĆ: Srbija 1918. Politika i naponi Srbije u ratnoj 1918. godini. Korice: Bole Miloradović. NIP Sedma sila. Beograd 1918. 242 + (II) str.

MACLEAN, Fitzroy: Vojna na Balkanu. Prevedel: Marko Selan. Opremila: Radmila Novak-Ciuha. Zavod Borec. V Ljubljani 1968. 277 + (III) str.

MARTIN Luther King: Črni Gandi. Prevedel: Božidar Pahor. Pričevanja 2. Urejšajo: Bogdan Cepuder, Božidar Pahor in Djordje Radenković. Opremil: Marjan Rombo. Mladinska knjiga. Ljubljana 1968. 101 + (III) str. + 4 sl.

NAORUŽANI brodovi mornarice NOVJ. (Album fotografij). Za štampu pripravili: Andrija Dabović, Kažimir Pribilović, Šime Vlasanović. Odgovorni urednik: Andrija Dabović. Vojnopomorski muzej. Split 1968. 89 str. + 5 repr.

PRIKLJUČENJE Istre federalnoj državi Hrvatskoj in demokratskoj federativnoj Jugoslaviji. 1943—1968. Ob 25-godišnjici za-

jedanja pokrajinskog NOO-a u Pazinu i priključenja Istre, Slovenskog Primorja, Rijeke, Zadra i jadranskih otoka Jugoslaviji. Urednici: dr. Ferdo Čulinović, dr. Vjekoslav Bratulić, dr. Vinko Antić. Za štampu priredio: dr. Vinko Antić. Sjevernojadranski institut Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti. Rijeka 1968. 478 + (II) str. + 30 str. slikovnih priloga. Med tekstom slike.

PEJOV, Naum: Makedoncite vo graganskata vojna vo Grcija. Tehnični urednik: Duško Simonovski. Institut za nacionalna istorija. Skopje 1968. 208 + (VIII) str. Med tekstom slike.

SEZNAM živih, padlih in po vojni umrlih borcev Zahodnodolenjskega odreda in IX. SNOUB brigade. Podatki zbrani do 31. maja 1968. Borci ZDO — IX. SNOUB brigade, stalni odbor. Ljubljana 1968. 55 + (XIV) str.

SNOU, Edgar: Kina. Druga obala reke. Preveli s engleskog: Dragutin Šolajić, Djordje Krivokapić, Svetozar Tomić. Predgovor: Sonja Oreščanin. Naslovna strana: Božidar Miloradović. Politički esej. Urednik: Stevan Majstorović. NIP Sedma sila. Beograd 1968. Prvi deo: 275 + (II) str.; drugi deo: 319 + (II) str.

ZADNIK, Stefka: Zbirka zgodovinskih virov za IV. razred gimnazije. Opremila: Marjetka Radovan. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1968. 287 + (I) str.

ZGODOVINA od začetkov civilizacije do danes. Prevedel in delno priredil: Bogo Stupan. Prevod besedila: dr. Metod Mikuž. Uredil: Marjan Krušič. Svetovalec: Božidar Debenjak. Oprema: ing. Branko Simčič. Skupna izdaja z založbo »Vuk Karadžić«, Beograd. Mladinska knjiga. Ljubljana 1968. 365 + (II) str. Med tekstom slike.

INDUSTRIJA OBUTVE — NOVO MESTO

čestita vsem državljanom in poslovnim partnerjem, posebno pa borcem
in aktivistom NOV ob prazniku 29. novembru

TOVARNA POLJEDELSKEGA ORODJA BATUJE PRI GORICI

čestita vsem odjemalcem in poslovnim prijateljem
ob dnevu republike 29. novembru